

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZEMĚDĚLSKÁ FAKULTA

DISERTAČNÍ PRÁCE

Krajinné struktury, sociální funkce krajiny a jejich změny na příkladu regionu Miroticka

Mgr. et MgA. Berenika Políčková-Dobiášová

2009

**Školitel: PhDr. Milošlav Lapka, CSc.
ÚSBE AV ČR v.v.i.
České Budějovice**

Ráda bych poděkovala vedoucímu disertační práce PhDr. Miloslavu Lapkovi, CSc., za pomoc a rady, které mi poskytoval v průběhu doktorandského studia. Dále bych ráda poděkovala PhDr. Milanu Harvalíkovi, Ph.D. (Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR), prof. Dr. Hannesu Palangovi (Centre for Landscape and Culture, Estonian Institute of Humanities, Tallinn University) a prof. Bottolvu Hellelandovi (Associate Professor, Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo), za pomoc a cenné rady, které mi poskytli při řešení této práce.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně na základě vlastních zjištění a za pomoci uvedené literatury.

.....

V Bořicích dne 26. 3. 2009

1. ÚVOD	6
2. PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU PROBLEMATIKY	7
Literární přehled.....	7
Venkov a krajina jako problém a téma.....	13
Vymezení pojmů.....	14
Společné kořeny současných problémů venkovské krajiny (na případech vybraných evropských zemí) – Společné souvislosti historie zemědělské politiky druhé poloviny dvacátého století a tvářnost krajiny	20
Popis zemědělské politiky daných zemí a její historie.....	20
pojmenování problémů současné rurální krajiny (společných evropské ekuméně)	24
Postižení příčin – srovnání	25
3. CÍLE A PŘÍNOS DISERTACE	26
Konkretizace cílů disertace:	26
4. ZVOLENÁ METODA ZKOUMÁNÍ; METODOLOGIE ŠETŘENÍ	27
5. ANALÝZA VÝPOVĚDÍ RESPONDENTŮ	30
6. VÝSLEDKY DISERTACE S UVEDENÍM NOVÝCH POZNATKŮ A NÁSLEDNÁ DISKUSE DÍLČÍCH VÝSLEDKŮ	33
Blok 1 – Citový vztah ke krajině, kořeny; Místa, jejich funkce a její změna	33
Výsledky bloku 1	33
Diskuse k bloku 1.....	38
Blok 2,3,a 4 – Změny v krajině a změny vnímání krajiny	41
Blok 2 – Změna v krajině	42
Výsledky bloku 2	42
Diskuse bloku 2.....	45
Blok 3 – Místa a pověsti.....	46
Výsledky bloku 3	46
Diskuse bloku 3.....	52
Blok 4 – Archetypální vnímání krajiny. Pozitivní a negativní „imprint“	53
Výsledky bloku 4	53
Diskuse bloku 4.....	62
Blok 5 - Pocit identity, bezpečí, domova, pocit příslušnosti do krajiny	65
Výsledky bloku 5	65
Diskuse bloku 5.....	69
Blok 6 - Domov a změna krajiny	70
Výsledky bloku 6	70
Diskuse bloku 6.....	86
Blok 7 Správa krajiny	90
Výsledky bloku 7	90

Diskuse bloku 7.....	95
Blok 8 – Pomístní jména (toponyma); vazba identity jedince a paměti krajiny.....	96
Výsledky bloku 8.....	96
Diskuse bloku 8.....	108
Blok 9 - Obnova a rušení struktur v krajině	112
Výsledky bloku 9.....	112
Diskuse bloku 9.....	115
Blok 10 – Změna vztahu ke krajině; iniciátor a časový horizont.....	117
Výsledky bloku 10.....	117
Diskuse bloku 10.....	121
Blok 11 - Atmosféra; Vůně, zvuky, pocity a barvy dětství	122
Výsledky bloku 11.....	122
Diskuse bloku 11.....	125
7. ZÁVĚRY Z DISKUSE K EMPIRICKÝM VÝSLEDKŮM	128
Sociální změny v rurální societě (odrážející změny v krajině).....	128
Změny fyzických struktur v krajině.....	132
8. SOUHRN: VÝCHOZÍ PŘEDPOKLAD A GROUNDED THEORY.....	140
Výchozí předpoklad	140
Výzkumná otázka.....	140
Grounded theory	141
Reversibilita fyzických struktur krajiny a sociálních struktur.....	142
Spouštěcí faktory a inhibitory procesů v krajině.....	142
Význam zachovaných sociálních struktur a fyzických krajinných struktur	142
Možný další vývoj tohoto typu rurální krajiny.....	143
Ověření výchozího předpokladu	144
SUMMARY	149
Thesis.....	149
Grounded theory	150
Reversibility of physical landscape structures and social structures.....	150
Activating factors and inhibitors of processes in landscape.....	150
Significance of well-preserved social structures and physical landscape structures	151
Positives, negatives of this landscape and its potential	151
POUŽITÁ LITERATURA:.....	153
Internetové odkazy:	155
Seznam tabulek	156
Seznam schémat	157
Seznam obrázků.....	157

1. Úvod

Motto

Tím, že jsme postavili základy technokratické kultury vyš než naše city, jsme se odcizili instinktivnímu poselství. Přetínáme tím kořeny lidského osudu. Nejen stromy zanikají. I lidé trpí znečištěním duchovního prostředí.

Jiřina Prekopová, Der kleine Tyrann

Tuto větu napsala slavná německá psycholožka českého původu v knize o příčinách změn chování změn, ale problémy, které popisuje a které s tímto „znečištěním“ souvisejí, se týkají středoevropských rodin, městských societ, stejně jako dříve fungujících rurálních společenstev. Někde, nepozorovaně, během času, plíživě se dělá změna, kterou se nyní klopotně snažíme popsat. Snažíme se objevit z bludiště ven cestu, která by nám pomohla najít řešení krize vztahu člověka a krajiny. Cestu, která by se vinula mezi tlaky společnosti, politiky, ekonomiky a naším citěním, morálním, sociálním i estetickým. Kdesi vzadu na té cestě se udála změna, která tyto „úvozy“ kdysi jedné cesty, které spolu souvisely a cestu spolutvořily, oddělila a postavila proti sobě, jako nesmiřitelné, nespojitelné entity. Snad je jednou z možností cíleně se je opět snažit propojit. O tom je tato práce.

Krajina nás neustále přitahuje, žijeme v ní.

Žijeme v krajinách od jejich nejčistších, nejméně narušených forem (divočiny), přes krajiny lesů, lovců a sběračů, krajiny obdělávané, rurální, přes krajiny s výrazným antropickým vlivem, ale stále v kontaktu s přírodou (vesnice, města starého typu) po krajiny nejcivilizovanější, nejvíce ovlivněné člověkem (krajiny urbánní a ryze produkční a obchodní a průmyslové zóny). V krajinách tak můžeme procházet vývojem lidstva – jsou krajiny, ve kterých jsou zjevné nejen struktury například raného středověku, ale je v nich stále ještě přítomna jeho atmosféra (například Česká Kanada – oblast Starého města pod Landštejnem a přilehlé lesy, Pfafenschlag a okolí, nejlépe časně na podzim).

Krajiny jsou, jak trefně praví název Cílkovy knihy, vnitřní a vnější – každý z nás si nese svůj obraz ideální krajiny v sobě. Někdy je podobná té, ve které se narodil, jindy té, ve které strávil dětství či rozhodující okamžiky svého života, jindy je to krajina tajemná, fantastická, v dalším případě může mít podobu touhy, snu, pouště... V každém případě si dovolím tvrdit, že tuto „svou krajinu“ má někde hluboko v sobě (ať již v hlavě, srdci či duši) každý. Moderní výzkumy hlubinné psychologie a hlubinné ekologie (Zdeněk Neubauer, Zdeněk Kratochvíl, Rudolf Starý) dokazují, že se si mnohdy podle těchto ideálních obrazů krajin či krajin, ve kterých fyzicky žijeme, organizujeme i svůj vnitřní život, svá rozhodnutí. To ony spoluvytvářejí naše kognitivní a mentální mapy, podle nich se orientujeme jak ve fyzickém světě, tak ve světě představ, a výrazně zasahují i do našeho světa mezilidských vztahů, vztahů k sobě samému.

Budeme-li se tedy zabývat v následujícím textu zabývat funkcemi krajiny a jejími změnami v minulých letech, desetiletích i staletích, máme na paměti, to, že se tyto změny, ať již funkční či strukturální, týkají i nás samých. Že každá změna, kterou provedeme v krajině, není beztestná, a odráží se v našich životech, našem nitru, vztazích, společnosti, odvaze. Že jsme s krajinou svázaní velice silnými vztahy, dá se říci téměř nerozetnutelnými. Neboť každý z nás v nějaké krajině žije a naše vztahy s krajinou mohou skončit jen a pouze totálním zničením jediného z aktérů; k čemuž jsme, jak se ukáže v následujících výpovědích respondentů, vykročili rázným krokem. Ale nezbyvá, než věřit, že bludná představa o soupeření člověka a přírody, tak oblíbená u minulých i současných vlád, bude ... a my se opět začneme v krajině chovat tak, jak nám přináležejí. Řečeno slovy Arno Naesse, ne jako zpupní vládců, ale jako moudří správci.

2. Přehled současného stavu problematiky

Literární přehled

Tato práce má tematicky a také svým pojetím blízko k pracem z krajinné ekologie. Je postavena na premise ekologie kterou chápe jako vztahy mezi organismy navzájem a jejich prostředím.

Ekologie je definována jako „věda zkoumající vzájemné vztahy mezi organismy a jejich prostředím, věda o souvislostech v přírodě, studiu vnitřní struktury a funkce přírody, nauka o ekosystémech“, (<http://www.priroda.cz/slovník.php?detail=962>) či v současné době bývá definována jako „věda o vztazích organismů k prostředí a vztazích mezi organismy navzájem“ (Storch a Mihulka, 2000).

Důležitá pro naše pojetí je postava amerického ekologa E.P. Oduma, už z toho důvodu, že jako syn profesora sociologie Howarda W. Oduma, společně se svým bratrem Howardem T. Odumem si zachoval vědomí souběhu společenských a biologických věd. Ekologii definoval jako ekosystémovou vědu, tedy jako integrální studium biotických a abiotických prvků jednotlivých ekosystémů a jejich interakcí v rámci soustavy ekosystémů. Tato disciplína zkoumá, jak se ekosystémy chovají a jak jsou spojeny se svými složkami - od chemických, podloží, půdy, rostlin a živočichů - až po vlivy člověka. Tím implicitně dává velký prostor pro účelové interdisciplinární využití.

Definice ekologie je v této práci užívána aplikovaně a účelově: jako „organismus“ je touto prací vnímaná rurální societa, lokální komunita; jako „prostředí“ tato práce vnímá vymezenou rurální krajinu a „vztahy mezi organismy navzájem“ chápeme pro potřeby této práce jako vztah mezi rurálním prostředím (fyzickými strukturami krajiny) a rurální societou (a její sociální strukturou, která se obráží i v sociální organizaci krajiny - tak jak je zachycena, či mizí v paměti jedinců, society).

Ekologických směrů a chápání či výkladu vztahů mezi organismy a jejich prostředím můžeme ovšem nalézt ještě mnohem více – diverzita se vyjevuje i v uchopení tématu vědeckou obcí.

Biologicky orientovaná ekologie: bioekologické pojetí, v centru pozornosti je organismus a vztahy k jeho prostředí na různých úrovních komplexnosti.

Agroekologie

Aplikovaná ekologie

Ekosystémová ekologie

Globální ekologie

Krajinná ekologie

Populační ekologie (Autekologie)

Půdní ekologie

Teoretická ekologie

Humánně orientovaná ekologie: antropoekologické pojetí, v centru pozornosti je člověk a vztahy k jeho prostředí včetně sociálního, kulturního a ekonomického prostředí na různých úrovních komplexnosti.

Ekologie usmíření (reconciliation ecology)

Hlubinná ekologie

Humánní ekologie

Kulturní ekologie

Mělká ekologie
Sociální ekologie
Urbánní ekologie

(zpracováno dle Lapka, 2008, Úvod do sociologie krajiny, Karolinum, Praha)

Tato práce užívá metodologie a poznatky krajinné a sociální ekologie. Podívejme se nejprve na východiska krajinné ekologie.

Pojem „Krajinná ekologie“ poprvé použil a definoval německý biogeograf Carl Troll, (který ve svých výzkumech jako jeden z prvních použil letecké snímky horských krajin). „Krajinná ekologie je studium komplexní struktury vztahů mezi společenstvy organismů a podmínkami jejich prostředí v určitém výseku krajiny“. (Troll, 1939)

Dnešní slovníkové heslo přidalo krajinné ekologii do vínků interdisciplinaritu: „Krajinná ekologie je rozsáhlý hraniční obor ekologie a geografie zabývající se studiem komplexní struktury vztahů mezi společenstvy organismů (biocenózami) a podmínkami jejich prostředí v určitém výseku krajiny“. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org> (3.3.2009)

Interdisciplinaritu krajinné ekologie potvrzuje na internetových stránkách i mezinárodní organizace krajinné ekologie IALE (International Association of Landscape Ecology).

„Krajinná ekologie studuje prostorové variace krajiny na různých úrovních velikosti. Zahrnuje biofyzikální a sociální struktury a příčiny krajinné heterogenity. Je to obor široce interdisciplinární. Koncepce a teorie krajinné ekologie propojuje přírodní vědy se souvisejícími humanitními disciplínami. Krajinná ekologii se zabývá následujícími stěžejními tématy:

- Prostorovými vzory a strukturami krajiny od divočiny po města
- Vztahy mezi strukturou a procesem v různých krajinách
- Vztahy mezi lidskou aktivitou a strukturami krajiny, procesy a změnou
- Vlivem velikosti a narušení krajiny“

Zdroj: <http://www.landscape-ecology.org> (3.3.2009)

V podobném smyslu hovoří i Lapka (2009): ...krajinná ekologie je vymezována spojením dvou přístupů: prostorového (geografického) a ekologického. Prostorové vymezení úzce souvisí se samotným chápáním pojmu krajina a má geografický základ. Proto se v definicích opakují prostorové vzory, velikostní škály, struktury atd. Ekologický přístup je zaměřen na procesy a toky energie, hmoty a informací ve velkém ekosystému krajiny.

Významnou vlastností krajinné ekologie je interdisciplinarita deklarovaná v mnoha učebnicích. Jeden z klasiků krajinné ekologie I. S. Zonneveld (2000) mluví dokonce o „mostu mezi přírodními a společenskými vědami“. S tím souvisí přiznání role člověka ve změnách a dynamice krajiny. Nakolik se daří tento záměr propojení přírodních a humanitních věd v krajině naplňovat je jiná otázka. Převažují prostorové modely a biologické přístupy více než modely sociální a ekonomické při zkoumání krajiny. Ovšem vědomí vzájemné souvislosti je bezesporu velké a v době specializovaných věd svým způsobem ojedinělé.

(Lapka, 2008, Úvod do sociologie krajiny, Karolinum, Praha)

Interdisciplinarita krajinné ekologie se vyjevuje v jejím spojení s ostatními ekologickými směry (ať již bioekologického či antropoekologického zaměření), s některými antropologickými kulturologickými směry – antropologie vesnice či kulturní ekologie.

Krajinná ekologie je ale úzce spojená i s jinými vědními obory, na první pohled odlehlejšími, například Humánní geografii, ke které se hlásí i někteří z vědců obecně přijímaných jako veličiny současné krajinné ekologie – např. Hannes Palang, Yi-Fu Tuan, Gary Fry.

Volně přeložená definice humánní geografie zní: „Humánní geografie je odvětvím geografie, která se zaměřuje na studia vzorů a procesů, které formují lidskou interakci s vybudovaným či pozmeněným prostředím, se zvláštním zřetelem k případům a následkům prostorového uspořádání lidských aktivit na zemském povrchu.“

Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Human_geography (13.3.2009)

Z této definice je patrné, že „vzory a procesy a jejich interakce s prostředím pozmeněným lidmi“ jsou styčnou plochou a je tudíž pochopitelné, že krajinná ekologie a humánní geografie v některých případech řeší velmi podobné problémy (což dokládají například konference PESCL (The Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape), konané již od roku 1957 a sdružující humánní a historické geografy, ekology, sociální vědce, plánovače venkovského prostoru, krajinné architektky i fyzické geografy, historiky, archeology a krajinné manažery i jiné vědce zabývající se Evropskou krajinou.)

Sociální a kulturní ekologie jako druhý pilíř této práce netají svůj původ v autorčiných studiích na katedře kulturologie, nicméně k tomuto pohledu přispěly i stáže v Estonsku u krajinného ekologa Hannese Palanga a v Norsku konsultace u krajinného ekologa a plánovače Gary Frye, humánního geografa Michaela Jonese, kulturní historičky Niny Witoszek i lingvisty zabývajícího se krajinou ekologií Bottolva Hellelanda.

Sociálně a kulturně ekologická část této práce zkoumá vztah mezi „lidskými organismy a jejich prostředím“ - což je zúžením původní ekologické premisy a zároveň sleduje formy změn a adaptací, kterým lidské organismy a jejich prostředí v rurálním prostoru procházejí, faktory jejich vzájemného ovlivňování. (Adaptace ve smyslu: „adaptace jako úhelný proces tvořící kulturní vývoj“ – Ortová/Soukup, 1994-1997, přednášky FFUK)

Metodologie

V této práci byly použity oba typy metodologie, jak kvantitativní, tak kvalitativní.

Metody kvantitativní byly použity pro porovnání množství a charakteru změn v krajinných strukturách vytyčeného území, konkrétně byla vybrána metodika hodnocení KES dle Míchala (1985) in Lipský (2000). České krajinářské školy znají a používají různé metodiky (Miklós (1986), Agroprojekt (1988), Rohon (1995), Míchal (1985) in Lipský (2000)) a ačkoli legislativně není žádná z nich ukotvena, nejbližší zákonné normě je výpočet KES dle Míchala (1985). Je implementována i v koncepci ÚSES (Löw, 1988 a 1995) = zákon č. 114/1992 Sb., § 3 písmene a. O ochraně přírody a krajiny, a proto byla vybrána tato metodika i pro porovnání KES tří katastrálních celků v této práci.

Jako prohloubení metody KES byla zvolena metoda porovnávání liniových a bodových struktur na leteckých snímcích lokality. Letecké snímky ke své práci využíval již Troll, 1939. Členěním krajiny na plochy, plošky lineární a bodové struktury se zabývali Forman a Godron (1993).

Porovnávány byly snímky z roku 1947 a 2002; katastr obce Stráž. Na podkladě leteckých snímků z let 1947 a 2002 byly porovnány viditelné fyzické struktury krajiny (cesty, meze, ekotony rybníků, meze/hranice polí, lesních ploch, pastvin, remízy). Bohužel rozlišení mapových podkladů neumožnilo srovnat detailnější struktury bodové (křížky, solitérní stromy, významné kameny apod.). Použita byla metoda prostého součtu liniových a markantních bodových struktur, neboť metody využívající GIS (obecně klasifikace, post processing a porovnání časových řad), (Brůna a Křováková, 2005), Malenová (2008), byly mimo časové i technické možnosti této práce.

Jako indikátory sítě sociální nám pro tuto práci slouží zachovalá pomístní jména. Ta fungují jako indikátory krajinné paměti a tím jsou přímo svázaná se sociální strukturou. Metodologií jejich sběru a klasifikace se zabývali Helleland (1992 a 1990), Krško (1998), Machek (1968), Olivová-Nezbedová (2001 a 1995), Profous (1947, 1949 a 1951), Sedláček (1920) a Svoboda – Šmilauer – Olivová-Nezbedová – Oliva – Witkowski (1973).

Nedílnou součástí poznávání současného stavu krajiny a jejího směřování jsou mapy ÚSES (Löw, 1988) a mapování Natura 2000.

Prvně jmenované prováděli v regionu Huml a Kašák (v roce 1993), mapování Natura 2000 (zde mapováno v roce 2002, 2003, zadavatel AOPK).

Metody kvalitativní – primární zdroje

Vzhledem ke krajinně a sociálně-ekologickému zaměření práce s důrazem na vazby lidí a krajiny byla velká pozornost věnována kvalitativním metodám (Disman, 2002, Hendl, 2005, Strauss a Corbinová, 1990) a způsobům vedení rozhovorů a vyhodnocování tak, aby se předešlo nechtěným efektům při tázání i hodnocení. (Palang, 2003 sdělení, Leper, 2000, Strauss a Corbinová, 1990). Z kvalitativních metod byla pozornost věnována především narativní metodě (Tuan, 1991, Jones, 2003), a zpracovávání z ní získaných výsledků pro grounded theory (Strauss a Corbinová, 1990, Leper, 2000). Grounded Theory (zakotvená teorie) je dnes již klasická kvalitativní metoda. Jejím cílem je vytvořit soubor nových tvrzení a „teorie“, které se vynořily během zkoumání, postupným zužováním k zacílit podrobnému prozkoumání jevu. Je postavena na hledání pojmů, symbolů atd., které souvisejí se zkoumaným problémem a odhalování skrytých vztahů mezi nimi. Za ideálních podmínek může grounded theory odhalit proces konstruování reality, vztahů v jejich dynamice. Strauss a Corbinová (1990).

Metody kvalitativní – sekundární zdroje

Zkoumaným regionem se podrobněji zabývalo několik autorů, ať již z hlediska kulturně historického a archeologického (Dreslerová, Stejskal, Beneš, 2003) – lokalita je i z archeologického hlediska poměrně cenná leží nedaleko keltského hradiště, v bližším období nálezy z doby laténské, či hlediska čistě historického Fröhlich (1994), či z hlediska zkoumání zaniklých obcí (Roubík, 1959). Velmi cenným pramenem se ukázala být i Kronika obce Bořice (neznámý autor, nedatováno) a Kronika Radobytecké školy (neznámý autor, nedatováno).

K výkladu jmen a pomístních názvů, které nám pomohly při objasňování souvislostí v krajinně, stejně tak jako i při objevování minulého účelu a land coveru, výskytu fauny v historii regionu byly použita díla Olivové-Nezbedové (2001,1995), Profouse (1947, 1949, 1951.), Sedláčka (1920).

Rurální krajina a rozdílné přístupy k jejímu zkoumání a hodnocení změn v sociálně a kulturně ekologickém kontextu

Nejblíže biologickým přístupům hodnocení krajinného rázu a změn v kulturní krajinně jsou v pomyslné části spektra autoři Löw a Míchal (2003), Hadač (1982), Löw (1988), Lipský (2000), Storch a Mihulka (2000), popisující stručně a pregnantně vznik mozaikovitosti rurální krajiny, Sádlo a Storch (2000), zabývající se biologií krajiny a vývojem jednotlivých biotopů, Reichholf (1999) - zabývající se ekologií lidských sídel.

Blíže k sociální části spektra se nalézají (Lapka a Gottlieb, 2000), Librova (1988, 1997, 2003). Změnami evropské krajiny ze sociálního úhlu pohledu se zabývá i Lowenthal (1997). Sociální podmíněností vnímání a tvorby krajiny se zabývá Evernden (1992) a v přeneseném smyslu i Berger a Luckmann (1966) – kteří zkoumají širěji sociální konstrukce a konstrukty reality. Jakým klíčem se řídí paměť society, co má vliv na tvorbu paměti krajiny i historických událostí

řeší Connerton (1997), struktury a hybatelé fungující za vlivem dominantní kultury a jejich vlivy na krajinu zkoumá Zelinsky (1997).

Zcela svébytný pohled na problémy krajiny a society i jejich potenciální řešení mají Blažek (2008) a Keller (2003). Různými způsoby vidění a řešení problémů současné rurální society a krajiny nahlízejí následující autoři: Dyrťová (2004), Loquenz (2008), Librova (1996 a 1997), Pollan (1996), dosud nepřekonanou a dodnes v mnoha směrech platnou knihou staršího data je v tomto směru (i co se týče krajinného rozhledu a plánování) kniha Obytná krajina Ladislava Žáka (1947).

Snaha o hledání příčin i snaha o prostý popis některých historických mezníků a křižovatek úhelných pro rurální krajinu je vlastní sociálně-historickému přístupu ke krajině, který nemůžeme opominout, zabýváme-li se konkrétním výsekem krajiny (ať již menšího či většího měřítka). V tomto směru je nedocenitelná publikace Archeologie krajiny Martina Gojdy (2000), zabývající se nejen vývojem krajiny, ale i archetypy evropské kulturní krajiny, ale i krajinou jako „místem s pamětí“. Podobně inspirativní přístup k užšímu tématu - totiž vývoji jednoho druhu lineárních struktur – cestám a jejich vlivem na utváření krajiny (i vlivem krajiny na utváření cest, samozřejmě) má i Květ (2003). Dalšími podnětnými zdroji z hlediska vývoje krajinných struktur a jejich ovlivnění historickými událostmi – středního a menšího měřítka (místa až po lokální historii) jsou: Dreslerová, Stejskal, Beneš (2003), Roubík (1959) a Fröhlich (1994). Z hlediska podmíněnosti sociální a krajinné paměti historií je podstatný pohled Connertona (1997). Historický pohled na vývoj pro tuto práci podstatných pomístních jmen a struktur, které označují nabízí Dobiáš (2001), Profous (1947, 1949, 1951) a Sedláček (1920). Historií zemědělství ve 20. stol. a jeho vlivem na českou rurální krajinu se zabývá i Políčková a kol. (2006). Vývoj české rurální krajiny v období 1948-1989 studuje Hájek (2008). Nedávnou historii rurální krajiny tohoto regionu z pohledu jeho obyvatel – rolníků nabízí částečně ve své knize Rolník a krajina i Lapka a Gottlieb (2000).

V sociálně-kulturnímu přístupu ke krajině se setkáváme i s přístupem filozofickým - Neubauer a Škrdlant (2005), Pollan (1996), Škrdlant (1996), etickým Setten (2001 a 2004), Škrdlant (1996), Librova (2000, 2003) a estetickým Schama (1995), Žák (1947), Dobiáš (2001), Cosgrove a Daniels (1988), Day (2004) a Stibral (2005).

Percepce krajiny, identita

Ze sociálně-kulturního úhlu práce vyrostla samozřejmě potřeba zabývat se podrobněji percepcí krajiny a tvorbou identity jednotlivce.

Úhelnými autory, kteří se zabývají vnímáním krajiny pomocí smyslů a jejich vazby na paměť (krajinou i sociální) jsou Hannes Palang, a především Yi-Fu Tuan, k němuž se ve svých pracích Palang často odkazuje. Prvně jmenovaný autor propojuje ve svém zkoumání krajinou ekologii a humánní geografii, místa užívá i přístupy nové etnologie; kombinuje tvrdě vědecké přístupy s měkkými, místa až intuitivními.

Pro tuto práci jsou klíčové jeho tři citace:

„Čas se stane viditelným, v momentě kdy si ho uvědomíme. Zkušenost ukazuje, že spojení „vědeckého“ přístupu se znalostí místa – legend, příběhů, hodnot – vykazuje nejlepší výsledky nejen v aplikovaných, ale i ve vědeckých projektech. Toto povědomí činí z krajiny část lidské identity, jejich dědictví.“ Hannes Palang z přednášky Estonská kulturní krajina – hodnoty, identity a čas
http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/uk/ANP2005766/pdfs/2_estonian_cultural_landscapes.pdf (27.2.2009)

„Krajina není jen soubor faktů, je to spíše soubor míst, která mají specifický duch místa. A existuje potřeba předávat tento duch, pocit přes generace dalším lidem.“

Z (edited by) Palang, Hannes and Fry, Gary: Landscape interfaces: cultural heritage in changing landscapes, Kluwer Academic Publishers, London, 2003.

„Lidé se snaží vytvořit ideální mentální obraz území. Zde můžeme nalézt paralelu ke Cosgroveově (Cosgrove and Daniels, 1988) ideji o fixování ikonografické krajiny, tj. zachovávání souboru symbolů a jejich určitých významů, i když již reálně neexistují. Například turistické brožury ukazují charakteristické styly dřívějších venkovských budov, ženy zpívající ve folklórních krojích...“

Palang, Hannes, Semm, Kadri: Life-ways in Setu Cultural Landscape (3.2.2009)

<http://www.erm.ee/pdf/pro18/semm&palang.pdf>

Yi-Fu Tuan (*1930)

Ve svých pracích řeší širokou škálu otázek týkajících se krajiny. Z nejdůležitějších, zejména pro tuto práci, jmenujme alespoň: individuální rozdíly a preference, role smyslů ve vnímání a zapamatování krajiny a jejích obrazů i detailů, kulturní podmíněnost vnímání krajiny, vztah rurální a městské krajiny. (Tuan, 1974, 1976)

Pro tuto práci je ovšem neméně důležitá jeho práce Language and the making of place: A narrative – descriptive approach která vyšla v Annals of the Association of American Geographers v roce 1991 a zabývá se narativním přístupem ke krajině, jak vnímáme krajinu skrze vyprávění respondenta a jak jsme ovlivněni řečí, její barvou, „teplotou rozhovoru“.

Pro náš kulturní a krajinný prostor je mimořádně důležité cílkovo pojetí vnímání, prožívání a bytí v krajině - Cílek (2002), Cílek, Mudra, Ložek (2004)

K fenomenologii vnímání se zabývá francouzský filosof Merleau-Ponty (1962) a poetikou prostoru a jeho vnímáním jeho starší kolega Bachelard Gaston ve svém díle The Poetics of Space (1969). Symbolickou a estetickou stránkou krajiny a jejím vnímáním i vyjevováním se v kultuře se zabývali i Cosgrove a Daniels (1988).

Evernden (1992) se zabývá sociální podmíněností a tvorbou krajiny v různých sociálních i kulturních souvislostech a různých historických obdobích.

Významy jednotlivých krajinných složek (les, skála, voda) se ve své knize Krajina a paměť velmi podrobným a velmi hlubokým pohledem zkoumá Simon Schama (1995). Tato kniha, která vyšla dokonce již i v češtině, je vstupem do historicko-symbolických souvislostí jmenovaných složek přírody, krajiny a jejich měnících se významů pro lidskou kulturu i societu.

Koncept vnímání kulturní krajiny z hlediska vyprávění příběhu a jeho naslouchání – proces narace a jejího vnímání a zpětné možnosti představování si vyprávěného objasňuje Jones (2003)

Tématem krajiny a tvorby identity jednotlivce se ve svých studiích zabývá i norská historička polského původu Nina Witoszek a to nejen v textu citovaném „The anti-romantic: Nature knowledge and identity in nineteenth – century Norway, Nature and Society in Historical Kontext (1997)“, ovšem její ostatní texty jsou zatím dostupné jen v norštině.

Procesem sdílení krajinné paměti, vnímání a sdílení i předávání, stejně jako procesem tvorby identity jedince na kterém se podílí krajina a prostor se zabývá Connerton (1997), stejně tak se zabývá krajinou a jejími sociálními významy, funkcemi i vazbami obyvatel a krajiny. Podobná témata a úvahy rozvíjí ve svých statích i norská humánní geografka Gunhild Setten (2004, 2001), premisy vnímání krajiny, jejich kulturní danost a podmíněnost řeší i Lewis (2008).

Venkov a krajina jako problém a téma

Před pěti lety, když jsem začala pracovat na této studii, bylo ještě téma venkova v české vědě poměrně řídké. Zabýval se jím především Ústav krajinné ekologie v ČB, dále nemnohá pracoviště v Průhonících a na pražské Přírodovědecké fakultě (Jiří Sádlo), Brněnské Masarykově univerzitě (Hana Librová) i MZLU (Antonín Buček, Jan Lacina a kol.) či ČZU (Michal Lošťák, Tomáš Marek) a jiní významní sociologové, geologové, ekologové, krajinní architekti (např. Bohuslav Blažek, Václav Cílek, Igor Míchal, Jiří Löw). Česká škola „obnovy venkova“, která se postupně i institucionalizovala, vychází z dlouhodobé mravenčí práce dnes již zesnulého Bohuslava Blažka (Kniha Venkovy) a popularizační práce Václava Cílka. Oba téma venkova studovali jak vědecky, tak jej popularizovali, vnášeli na veřejnost a tím pomohli k jeho uvědomění a řešení dílčích témat.

Téma venkova, rurální kultury a jejího sepětí, vzájemného prorůstání a ovlivňování s krajinou bylo v průběhu těch několika let uchopeno z několika různých pozic. Od pohledu odborně zemědělského, ochrannářského, biologického (např. téma: přeměna soukromého vlastnictví v kolektivní a její vliv na osevňovací postupy, diverzitu i úbytek druhů i četnost populací rostlin i zvířat, rozvoj ruderalních společenstev v neobhospodařovaných lokalitách) po pohledy architektonické, kulturní, sociální, demografické (odliv obyvatel z venkova do měst, ztráta kulturní (i architektonické) diverzity venkovských regionů, přibližování venkova městu, a to nejen v oblasti výstavby a bytového standardu), přeměna komunikace a sociálních vazeb u venkovského obyvatelstva.

V zahraničí pak téma rurální krajiny a jejího příběhu a sepětí se sociálním aspektem rozvíjí již po léta škola v Vageningen (Zeh Naveh), v Gentu (Marc Antrop) a v Tallinu a Tartu (Hannes Pallang).

Na severu Evropy se krajinou a venkovem zaobírá (zejména ve smyslu plánování a studia zobrazování krajinných celků pomocí moderních mapovacích metod) zabývá universita v As (Gary Fry), ve smyslu antropologicko-sociálním Michael Jones a Briggite Skar z University of Trondheim.

Krajinou a jejím vnímáním se pro nás velmi inspirativním způsobem zabývá i americký vědec čínskému původu Yi Fu Tuan především ve svých knihách *Topophilia* (1970) (volně česky přeložitelné jako „lnutí k místu“) a *The experience of Landscape* (1977), ve kterých rozvíjí koncept vnímání krajiny na základě smyslů, které jsou brané jako primárně ne příliš vědecké – chuť, sluch, vůně, ale které mají pro lidskou zkušenost nezastupitelnou úlohu. Zejména v duševní sféře, ale i ve sféře „kulturních otisků“, které hrají roli zejména v rané socializaci i enkulturaci jedince do society i přebírání jistých „krajinných vzorců“, které jedinec poté vyhledává celý život.

Z nám geograficky i kulturně nejbližších pak bratislavská škola Landep rozvíjející odkaz prof. Růžičky.

V průběhu oněch několika zmiňovaných let se téma krajiny, které původně bylo pro vědeckou obec až příliš „měkké“ stalo nejen respektovaným, ale vyvinula se i aplikovaná forma krajinných studií – namátkou je možné uvést Školu venkovských studií či každoročně pořádanou konferenci Venkovská krajina v Hostětíně a Slavičíně či Školu obnovy venkova v Libčevsi.

O krajině se pořádají konference (z nichž některé jsem měla možnost navštívit či přednášet na nich (Tartu, Oslo, Nové Hrady), stala se předmětem zájmu mezinárodních učených společností (například IALE, Landscape research group, PERCSL), jsou o ní vydávány vědecké i populární knihy. Krajina se stala tématem, kterému nejenže nechybí respekt, ale naopak hrozí nadužívání a rozmělnění pojmu, stejně jako svého času například pojmu „ekologie“.

Je třeba si tedy pojmy Krajina, venkov a další související pojmy pro potřeby této práce definovat, abychom předešli jejich degradaci a kontaminaci a ujasnili si, v jakém kontextu s nimi budeme dále operovat, a především v jakém smyslu s nimi operuje teze této práce. (viz sekce „Vymezení pojmů“)

Možné cesty obnovy vztahu fyzických struktur krajiny a rurální society

Finanční, dotační motivace

Finanční, dotační motivace je prozatím hlavní oficiálně uznávanou cestou ze „slepé uličky“ dosavadního vývoje rurální krajiny. Dotace jsou, existují, ale ne každý na ně umí dosáhnout. Jejich efektivnímu a žádoucímu využívání i menšími zemědělskými subjekty a společenstvy brání jak administrativa, tak odliv elit – výsledek historického vývoje. Příliv elit by mohl pomoci vyřešit fenomény rozebírané v následujícím bloku, ale faktem je, že i sami respondenti tohoto výzkumu jen ve finanční motivaci nevěřili. Jejich krédem (navenek vyřčeným, dá se o něm pochybovat, ale je to výsledek šetření) vesměs bylo: „Napřed je třeba zvýšit morálku a vzdělání, pak mohou pomoci finance.“

Vztah tvaru fyzických struktur krajiny a potenciálu society

„Tvary a prostor mohou rafinovaně tvarovat osobnost a komunitu, ale také mohou živit a urychlovat vývoj společnosti“. (Day, 2002, str. 125)

Autor této sentence je sice původním povoláním architekt, ale v zásadě se dá tento postup aplikovat i na děje probíhající v krajině. Zdá se, že existuje možnost ovlivnit tvarem a množstvím struktur v krajině potenciál a struktury society. Tato možnost sice vypadá na první pohled velice obskurně, ale s úspěchem ji využívají některá fungující občanská sdružení (například konkrétně sdružení Podblanicko) k revitalizaci jak intravilánů, tak i přiléhajících extravilánů obcí na Vlašimsku, a zdá se, že tyto snahy o novou strukturaci obcí vede opravdu k pozoruhodným výsledkům. (Jasným příkladem takovýchto snah je, že obnovení zrušené cesty mezi vesnicemi a vysázení aleje okolo této revitalizované komunikace podpoří, oživí kontakt mezi obyvateli obou obcí. Tvar a vymezení dopravních pásů je s to udělat z rušné návsi obyvatelnou zónu apod.)

Etický přístup

Tento nadpis zní pravděpodobně v souvislosti s krajinou ještě obskurněji než ten předchozí, ale osobně vidím východisko ze současné situace rurální krajiny a society též ve znovunalezení „lásky ke krajině“. Ne čistě ve smyslu Librova (1988), ale v citu, který je ochoten přinést nemocnému blízkému oběti v podobě péče, odříkání si jistého komfortu a pečlivého starání. Oběti v podobě fyzické, ruční práce, která tomuto typu rurální krajiny schází tak, jako dítěti chybí pohlazení a vlídnost. Otázkou zůstává, co k takovému postoji může motivovat i čisté pragmatiky a jestli vůbec taková motivace pro tuto skupinu obyvatel existuje.

Další možné cesty obnovy vztahu fyzických struktur krajiny a rurální society se ubírají směrem naznačeným významem pojmů: blízkost, autenticita krajiny, kvalita místa a jeho ekologické zdraví, etika zahrady, lokalizace, decentralizace, amenitní migrace, tak jak jsou rozvedeny v sekci „vymezení pojmů“.

Vymezení pojmů

Krajina a krajinné struktury

Pojem krajina se snažilo definovat již velmi mnoho lidí. Vybírám na úvod několik nejznámějších definic, ke kterým se budu v následujícím textu ať již výslovně, tak i méně zjevně, subtextuálně vracet.

Alexander von Humboldt: „totální charakter (Totalcharakter) určitého území, kterým se odlišuje od ostatních...“ (1806)

Forman-Godron: „Ekologicky heterogenní část zemského povrchu, složená ze specifické soustavy ekosystémů, které jsou ve vzájemné interakci.“ (1993)

Hadač: „Krajina představuje konkrétní soustavu biotických útvarů, geobiocenóz, hydrobiocenóz a techno-antropocenóz. Technoantropocenózy jsou chápány jako systémy tvořené společenstvem lidí, pěstovaných a synantropních rostlin a živočichů a veškerým technickým, kulturním a sociálním vybavením, které společenstvo využívá, a prostředím, s nímž je toto společenstvo v interakci.“ (1982)

Jiří Sádlo: „Krajina je živou soustavou. To jest není nějakou směsí interagujících, leč nezávislých neživých a živých struktur, nebo hybridem živého a neživého, stejně jako jím není hlemýžď s domkem z mrtvého vápence.“ (1991)

Václav Cílek: „Vědecká definice krajiny by mohla znít, že krajina je dlouhodobě stabilizovaný soubor přírodních a antropogenních charakteristik vázaný na určitý reliéf a mající nějaký společný historický základ. Krajina je však víc – zcela reálný základ našich životů i po generace dotýkaný a proměňovaný kus země, který pro nás – její obyvatele – byl vždy předmětem zvláštní péče, úcty a obdivu.“ (2004)

Buček, Lacina: V krajině se stýkají a vzájemně na sebe působí zemská kůra s reliéfem, ovzduší, voda, půda, biota a člověk se svými výtvoři. Krajina je také mozaikou rozmanitých ekosystémů (geobiocenóz a hydrogeobiocenóz)“ (1995)

Zonneveld:... Krajina je část prostoru na zemském povrchu, zahrnující komplex systémů, tvořených vzájemnou interakcí horniny, vzduchu, rostlin, živočichů a člověka, která svou fyziologií vytváří zřetelnou jednotku. (1979)

...krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky. (Zákon č. 114/1992 sb.)

„Krajina“ značí část území vnímanou obyvateli, jejíž charakter je výsledkem působení přírodních a/nebo lidských činitelů a jejich vzájemných vztahů. (Evropská úmluva o krajině – 20. 10. 2000 Florencie)

Pro potřeby této práce bude tedy krajina vnímána jako „soustava ekosystémů, v rámci nichž jsou uspořádány krajinné prvky (plošné, liniové či bodové) do krajinné struktury. Důležité je zároveň prostorové uspořádání prvků a složek v krajině, a vazeb mezi nimi; i podobná geomorfologie a podnebí určující do značné míry charakter krajiny“ (b.d.2008).

Krajinné struktury

Prostorové vztahy mezi zastoupenými charakteristickými ekosystémy nebo (jejich) složkami

Krajinná funkce

Interakce mezi prostorovými složkami (toky energií, látek, druhů, informací)

Sociální funkce krajiny

Pro potřeby této práce bude Sociální funkce krajiny krajina vnímána jako:

„Schopnost krajiny tvořit prostředí pro obývání, vzdělávání, načerpání a obnovu sil (jak fyzických, tak psychických), ale i pro rozvoj mezilidských vztahů, komunikaci a sdílení kulturně-historických obsahů; je zároveň schopností krajiny zachovávat stopy kulturně-historického vývoje i přírodní, památkové i duchovní hodnoty; na podkladě následujících subfunkcí:

Sídelní

Kulturní

Sociálně – vazebné

Kořeny ke krajině – funkce tvorby identity

Regenerační

Komunikační“ (b.d.2008)

Krajinná změna

Přestavba struktury a funkce ekologické mozaiky v čase

Paměť krajiny

Paměť krajiny souvisí úzce s pojmem *genius loci*, který pro současnou vědu resuscitoval Christian Norberg Schulz ve stejnojmenné knize, jakkoli byl tento pojem užíván již v raném středověku, kdy křesťanští „lokátoři“ vyhledávali nejvhodnější místa pro stavbu objektů (katedrál, mostů); místa se silným energeticko-duchovním potenciálem.

„Paměť je definována Slovníkem spisovné češtiny jako "způsobnost uchovávat vjemy a vybavovat je". Mohli bychom říct, že paměť je opakovaná možnost. Paměť umožňuje návraty a obnovení původního stavu, což je zvlášť důležité, když minulost vnímáme jako idylu nebo ztracený ráj. Podobně jako středoevropská krajina je "něco" mezi člověkem a divočinou, tak i paměť krajiny má složku přírodní a složku kulturní. Na úrovni přírody závisí paměť na reliéfu, klimatu, substrátu a půdě a zejména na síti vodních toků a ploch. Na úrovni kultury závisí paměť na zachování všech druhů památek a jejich zapojování, třeba ve změněném významu, do života současné komunity.“ (Cílek, 2004)

Pro potřeby této práce budiž tedy paměť krajiny definována autorkou práce jako „soubor hmotných i nehmotných kulturních památek, jejich přebývání v povědomí současné rurální society a jejich (i potenciální) užívání současnou rurální societou“ (b.d.2008).

Paměťové stopy

Místa specifického *genia loci* v krajině, ať již hmotného (kaplička, hromada kamenů, studánka...) či nehmotného (název, pověst) charakteru, která lidé regionu uznali hodna zapamatování, vyčlenění na pozadí ostatní krajiny. Tyto stopy slouží k porozumění krajině, kulturně-historického kontextu.

Venkov

Lze konstatovat, že neexistuje jednotná definice pojmu venkov. Jedinou všeobecně uznávanou mezinárodní definicí je vymezení OECD, které je založeno na podílu obyvatelstva, jež žije na území s hustotou zalidnění menší než 150 obyvatel/km². Obecně se venkovem nazývají oblasti volné nezastavěné krajiny a venkovských osídlení, které lze vymezit jako určitý souhrn venkovských sídel, zemědělských a vodních ploch, lesů, ploch místních komunikací a ostatních ploch nacházejících se v tomto prostoru. Venkov se obvykle vyznačuje menší hustotou osídlení, menšími sídly, vyšší zaměstnaností v zemědělství (případně lesnictví, rybolovu a dalších činnostech primárního sektoru), určitým sejitím místních obyvatel s přírodou a krajinou, architektonickým rázem a charakterem zástavby a určitým životním stylem, který se často výrazně liší od městského. Některé z těchto typických znaků venkova však mohou být v současnosti již značně potlačeny. Samotná venkovská sídla mohou být taktéž různého charakteru. Můžeme se setkat se samotami, malými osadami, ale i poměrně velkými vesnicemi, které v některých případech mohou stavem obyvatelstva převyšovat i malá města. Speciálním případem jsou obce v zázemí větších měst, u nichž se díky suburbanizačním procesům setkáváme s mnoha znaky, které jsou typické spíše pro město.

(Definice podle Obecné poznatky k vymezení venkova:

[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D60024EE21/\\$File/130808k01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D60024EE21/$File/130808k01.pdf))

Účelová definice pro tuto práci by tedy mohla znít: Venkov je rurální prostor, relativně řídkěji osídlený (pod 150 obyvk/km²), se specifickými vazbami obyvatel a krajiny (ne-městského charakteru), ze kterých vyplývají kulturní a sociální specifika. (b.d.2008)

Měřítko krajiny

Pojem převzatý pro hodnocení krajinného rázu z teorie architektury, původně určený pro člověkem vytvářené (zejména stavební) objekty. Je to pojem vyšetřující psychické působení rozměrů stavby a jejích částí na uživatele, přičemž srovnávací báží je zpravidla velikost

člověka. Měřítka krajiny je dáno vztahem prostorů, hmot a prvků krajina a jejich členění k člověku. Kladnou hodnotou je zpravidla měřítko úměrné - harmonické, které je v souladu s rozměry, které by vyhovovaly optimálně z hlediska lidského vnímání.

(Definice převzatá z: http://www.uake.cz/frvs/kapitoly_v_pdf/Pojmy.pdf)

Harmonické měřítko krajiny

Vyjadřuje soulad měřítka krajiny s měřítkem jednotlivých krajinných prvků, tedy takového členění krajiny, které odpovídá harmonickému vztahu činností člověka a přírodního prostředí. Z hlediska fyzických vlastností krajiny se jedná o soulad měřítka celku a měřítka jednotlivých prvků.

(Definice převzatá z: http://www.uake.cz/frvs/kapitoly_v_pdf/Pojmy.pdf)

Amenitní migrace

Pojem „amenitní“ nemá přesný český překlad. Jedná se o migraci ne-ekonomickou, spíše motivovanou snahou o zvýšení kvality života a zlepšení kulturního, sociálního či životního prostředí. (Amenitní migrace je jevem, který u nás začal ještě před rokem 1989, ačkoli tak nebyl nazýván.) Důležitým, ne však určujícím je pro rozvoj amenitní migrace fungování informačních technologií, která nabízí možnosti tvorby nových pracovních míst, pomáhají obnovování optimálnější struktury obyvatelstva a poskytují množství informací. Je možné, že amenitní migrace v některých regionech může ovlivnit socioekonomický vývoj a jeho směr.

(Amenitní migrací se u nás zabýval např. Ing. Michael Bartoš, CSc. Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, v.v.i. (Probíhající projekt – 2007–2010). Tímto fenoménem se v podstatě zabývala i Librová ve své knize Pestří a zelení (1994), její studie začaly již před rokem 1989). Byla zpracovávána v několika bakalářských a diplomových pracích, za všechny zajímavá práce Jana Loquenze, 2008, která potvrdila následující hypotézy:

„Potvrdili jsme, že amenitní migranté vyhledávají rurální oblasti v horském či pohorském prostředí, které nabízí čistší životní prostředí a více klidu. Využívají automobil a informační a komunikační technologie, bez kterých by jejich migrace nebyla téměř možná. Mají větší pocit štěstí a spokojenosti se svým životem. Dále jsme potvrdili hypotézu, že amenitní migrace posiluje vnitřní pouta členů rodiny, její členové mají k sobě v rurálním prostředí blíže a že amenitní migrace má pozitivní vliv na fyzické a duševní zdraví migrantů. Z části také můžeme potvrdit hypotézu, že amenitní migrace je doménou „ekonomicky silných lidí“ a že je spojená s tzv. „ekologicky příznivým způsobem života“, jehož součástí je i samozásobitelství.“ (Loquenz, 2008)

Decentralizace

Decentralizace ve smyslu dobrovolného přesunu lidí z větších celků do menších, soběstačnějších, jako řešení mnoha ekologických problémů navrhuje Librová (1996). Ve své podstatě o ní hovoří i Day (2004) jako o možnosti řešení sociálních a kulturních problémů zejména větších měst. Nás ale zajímá jako fenomén, který by byl pravděpodobně schopný příznivým směrem modifikovat vzájemný vývoj rurální komunity a krajinných struktur. Jediným problémem, který je ale klíčový, je otázka, jakým způsobem obyvatelé měst uvyklé snazšímu, pohodlnějšímu způsobu života přimět k onomu „dobrovolnému přesunu“.

Překážky decentralizace širšího rozvoje venkova reálně existují i v jiných oblastech, než jen v lidské pohodlnosti a požitkačnosti. Nedostatečná infrastruktura reprezentovaná například nízkou úrovní služeb, vzdělávání v regionech, mnohde nedostatek kvalifikovatelných pracovních sil (např. oblast České Kanady s až děsivě vysokým podílem negramotnosti dosahující místy až 9 % – zdroj šetření Integrated Tourism – Česká Kanada, Lapka, Cudlínová, Maxa, Dobiášová 2002–2004), mnohde i nízká kvalita životního prostředí, spolupráce obcí atd.

Lokalizace

Pojem lokalizace popisuje Lošťák (2002) jako opozitum fenoménu globalizace. „Globalizační turbulentní změny sice směřují ke sjednocování lokalit, zároveň však mají lokality tendenci se globalizačním vlivům vzpírat. V tomto smyslu mluví Lošťák o korektivních potenciálech odlišujících se lokalit, v nichž existuje lokální identita, které aktéry v té které lokalitě jak izoluje, tak zároveň ukotvuje.“ Kocmánková (2002)

Amenitní migrace, decentralizace, lokalizace. Všechny tyto termíny popisují obdobné fenomény. Tyto fenomény by, zdá se mohly pomoci najít cestu obnovy vztahu struktur krajiny a society, ale je otázkou, jak velké části populace se týkají. Podle Librové (2003) je reálná naděje, že až se tyto myšlenky stanou módními, pak dost možná nahradí i část konzumního způsobu života u větší části společnosti než dnes.

Dalším fenoménem, který nabízí možné přiblížení a zlepšení vazeb a kvality sociálních a krajinných struktur je etika zahrady:

Etika zahrady

Autorem termínu etika zahrady je Michael Pollan (1996), který doufá, že jejím prostřednictvím se dají přivést ke spolupráci různé profese jak technické, tak ochránářské.

Tento fenomén „moudrého správcovství“ reprezentovaný obrazem „dobrého zahradníka“ v podstatě nabízí možnost obnovení jedné z klíčových podmínek změny krajinných struktur a to **obnovení vztahu k půdě**.

„Většina ekosystémů na zemi je natolik změněná, že potřebují lidskou ruku a hlavu, které by s přírodou citlivě a moudře spolupracovaly, jako to dělá dobrý zahradník. Etikou zahrady se bezděky řídily generace našich rolnických předků, jejichž slabé technologie vytvořily v krajině jakousi druhotnou ekologickou rovnováhu. Dnes je etika zahrady věcí našeho prozřetelného rozhodnutí.“ Librová (2000)

Zajímavý fenomén „go green“ v Americe, nebo projekt City Harvest project v Británii odkazují ale nejenom k potřebě znovunalezt vztah k půdě, objevit znovu schopnost vypěstovat si „své jídlo“, ale i ověřit si svou schopnost ochraňovat život i sebe sama prostřednictvím pěstování, právě prostřednictvím tohoto vztahu k půdě. Ve svém výsledku se v něčem sice podobá fenoménu domácích mazlíčků, ale je podstatný, důležitý. Jak jinak nalézt vztah, než přes cit, byť přepjatý? Je jednoduché se na tyto fenomény dívat s despektem, ale je docela možné, že jejich prostřednictvím někteří jedinci mají šanci najít cestu ven ze zakletého kruhu frustrace, nezájmu, ne-vztahů.

Podobným fenoménem, který se dá nahlížet z více pohledů, je zahrádkaření. Puritánští estéti odkazují k ošklivosti zahrádkářských kolonií, jejich podobností s panelákovými sídlišti, kdežto mnozí ekologové v nich vidí místa rozšiřující niky některých druhů či zvyšující biodiverzitu v blízkém okolí měst. (viz např. Reichholz, 1999).

Někteří, například Keller¹ v nich dokonce spatřují náznak východiska z problému s produkcí. (A to hned z několika důvodů: soběstačnost, produkce i spotřeba v místě, blízkost, možnost pěstovat plodiny bez použití drastických chemických prostředků, vyšší diverzita, obnova vztahu k půdě i místu...)

¹ Keller přímo říká: „Zahrádkáři, to je výborná věc. Ono totiž není ani tak potřeba, aby klesal konzum, ale důležité je, aby se věci ke konzumu nepřevážely na velké vzdálenosti, aby se využívalo místních zdrojů. A zahrádkaření znamená, že výroba a spotřeba je lokalizovaná.“ (Lidové noviny, Magazin, 17. 01. 2003)

Ať se ovšem tyto fenomény týkají malé či větší části populace, hlavní roli z hlediska sociálních a krajinných struktur pro potenciální migranty hraje několik následujících proměnných:

Kvalita místa a jeho ekologické zdraví

Kvalita místa hraje u mnoha lidí prioritní roli. Mnozí z respondentů výzkumů (Loquenz, 2008, Librova, 1994) se přistěhovali z měst na venkov na základě právě požadavku zdravého a krásného prostředí – ať již kvůli zdraví svému či svých dětí, či potřebě esteticky hodnotnějšího prostředí, než jaké jim mohlo nabídnout panelové sídliště.

„Ať už jsou konfrontační nebo harmonické, kvality našeho okolí v nás rezonují. Rozladěné okolí provokuje sociální disharmonii a zvyšuje hladinu stresu. Následná psychologický a hormonální nerovnováha dává podnět k nemocem. Poničená místa nás ničí. Znásilněná místa dávají okázale najevo, že je hodnota jejich materiálů víc, než jejich duch a to má důsledky pro naše využitelné hodnoty. Jek řekl Thomas Berry, „Na nemocné planetě se nemůže dařit lidem, to je zřejmé. Lidské zdraví je subsystémem planety. Krásná místa jsou bez výjimky podložena „správností místa“ – jeho ekologickým zdravím.“ Day, 2002, str. 127

Autenticita

Autenticita místa je velice silnou, byť ne vždy vědomou motivací. Každý, kdo kdy žil po libovolně dlouhou dobu ve městě ví, že město je mistr v „přetvářce míst“. Mnohá místa ve městech se tváří, že jsou něčím, čím ve skutečnosti absolutně nejsou (historická fasáda skrývá moderní interiér, laminátové podlahy se tváří být dřevěnými a podobně).

S těmito jevy přichází obyvatel města do styku dennodenně a jakkoli jsou pro mnohé lidi inspirativní, pro jiný typ člověka mohou být únavné. Zdá se, že právě za autenticitou materiálů, struktur a vztahů lidé z měst často míří.

„Pravdivost materiálů, struktur, života, vše musí vyrůst z lokality, ze soužití s ní, jinak to do ní nezapadne – platí jak pro lidi, tak pro materiály a struktury.“ (Day, 2002, str. 140)

Blížkost

Lidské měřítko a blízkost jsou velmi těsně spolu související fenomény, které mají vliv jak na obyvatelnost krajiny, tvorbu pocitu domova, tvorbu mezilidských vztahů i tvorbu důvěry. Což jsou klíčové fenomény pro obnovu sociálních, kulturních i krajinných struktur rurální krajiny. Zároveň blízkost znamená menší zátěž pro životní prostředí, blízkost umocňuje prožitky smyslové, které, jak je evidentní z výsledků bloku 11, se podílejí na tvorbě vztahu ke krajině a identity jedince.

„Blížkost, to je vůdčí princip permanentní kulturní tvorby. Počínaje průmyslovou efektivitou a konče bezpečností dětí, od vztahu v zemědělství po vývoj měst, uplatní se tento princip všude.“ (Day, 2002, str. 140)

Krajinná paměť

Pro tuto práci je velice důležité i téma krajinné paměti, genia loci, existence „opěrných bodů“ v kulturní, přeměněné krajině.

Pro toto téma je samozřejmě úhelná kniha Christian Norberga-Schulze Genius Loci (1994) a z našich českých autorů má na jeho popularizaci veliký podíl Václav Cílek, zejména díky své knize Krajiny vnitřní a vnější (2002).

Nicméně nelze opomenout ani dílo Christophera Daye Duch a místo (2004), které s těmito proměnnými pracuje v rovině vědecké, ale i aplikované a knihu Simona Schamy Krajina a Paměť (1995).

Dalšími českými autory zabývajícími se touto tematikou jmenujme alespoň Klvače a Musila (2003), Royta (2001), Gojdu (2000) a Květa (2003).

Genius loci

V přesném překladu z latiny znamená genius loci duch místa. V římské mytologii byl genius loci duch či bůžek, ochraňující určité místo (Norbert-Schulz, 1994), (často býval zobrazován jako had – toto zobrazení se s velkou pravděpodobností přeneslo i do staroslovanské mytologie a z ní i do českého rurálního zvykosloví – had byl vnímán jako ochránce domu, nejlépe sídlil-li blízko prahu). V dnešním slovníku má však tento obrat spíš význam specifické atmosféry dané oblasti, než jakési místní ochraňující síly.

Společné kořeny současných problémů venkovské krajiny (na případech vybraných evropských zemí) – Společné souvislosti historie zemědělské politiky druhé poloviny dvacátého století a tvářnost krajiny

"Zemědělství v Evropě? Copak ještě pořád věříš na Ježíška?" tak by se dala přetlumočit do češtiny odpověď jednoho mého norského respondenta (muž, 1959).

V minulých letech jsem díky svým stážím, práci v Ústavu krajinné ekologie a Hydrobiologickém ústavu AV ČR i svému muži navštívila několik evropských zemí, s různými osudy, co se politiky a zemědělství týče.

Estonsko, coby zemi reprezentující postkomunistickou krajinu východoevropského osudu v současné době se smíšeným zemědělsko-industriálním směřováním, Rumunsko jako zástupce postkomunistického bloku dodnes velmi silně zemědělsky orientovaného, Norsko a Rakousko coby země s kontinuálním rurálním vývojem, cizí zemi neokupované státy, a samozřejmě Čechy (a Slovensko). Rozhovory s respondenty jsem vedla v Estonsku (4), Norsku (4) a v Čechách (30).

V prvních dvou jmenovaných zemích jsem respondenty nacházela metodou sněhové koule a tento můj bleskový průzkum byl veden s lidmi několika oblastí dané země, jak přímo ze zemědělského prostředí (rolníci, kantoři), tak s ochráněři či s lidmi zabývajícími se například veterinární praxí. Respondenti tedy vždy měli poměrně silný vztah k fenoménu zemědělství, a společným jmenovatelem jejich výběru, který vyplynul z použité metody, byla vyšší úroveň dosaženého vzdělání. (Jen dva lidé z osmi měli střední školu, ostatní byli vysokoškoláci). Dotazník byl shodný s „českým“ – otázky byly vypracovány tak, aby bylo možné srovnání. Naproti tomu skupina česká byla z jediného mikro-regionu na jihu Čech (Miroticko) a jediným společným kritériem byla užší (tedy residenční) vazba k oblasti, zahrnující jak starousedlíky, tak dlouhodobou "náplavu", srostlou s regionem, popisující svůj vztah vesměs slovy: "nejsem původně odsud, ale můj domov už je tady". V Rumunsku, Rakousku byly pro kratší časový úsek pobytu použity pouze metody zúčastněného pozorování a neformalizovaných rozhovorů.

Ve všech případech byla použita metodologie kvalitativní, opírající se o narativní metodu. Respondenti všech tří jmenovaných skupin a jejich názory tak mohou sloužit jako jakési nastavené zrcadlo, jakkoli tak malý vzorek jistě nelze brát jako reprezentativní.

Popis zemědělské politiky daných zemí a její historie

Pojďme se teď detailněji podívat na vývoj zemědělské politiky těchto několika vybraných evropských států a následků historie pro jejich krajiny.

Estonsko

„Estonec se rodí s rukama v hlíně.“ Toto od Tallinu po Kaiko oblíbené pořekadlo zrcadlí, jak se tradičně vidí a rádi by se viděli dál Estonci sami. Bohužel však mnozí z nich přiznávají, že už

to dávno tak zcela neplatí, že se vztah k pěstování i chovu, k přírodě en bloc plíživě vytrácí. Spasit to snad může podle některých jen systematické vzdělávání, ale i fakt, že děti budou jezdit do přírody – na tábory, k prarodičům a budou si k ní pomalu, ale doopravdy tvořit vztah. "Vztah se tvoří zážitky a ne biflováním učebnic" (žena, správa národního parku Karula, 1962). Netřeba ani zdůrazňovat, že Estonskou krajinu největší změna postihla obdobně jako u nás nástupem socialistického režimu. V některých aspektech ještě mocněji, například sjednocování polí do velkolánů v rovinnatém, oproti středoevropskému prostoru řídky obydleném Estonsku probíhalo daleko snáze. Naopak, Estonci jsou velice hákliví na své kameny a dodnes je na polích oborávají. (Takže některá estonská pole na podzim připomínají japonské zahrady v nadživotní velikosti.)

Po rozpadu sovětského impéria se, podobně jako u nás, rozpadlo mnoho sjednocených zemědělských družstev a zůstala po nich pole postupně se navracející do stavu druhotné divočiny a mnoho rozpadajících se betonových budov, jejichž rozměry jsou ovšem mnohonásobně větší a s nimiž si podobně jako v Čechách těž nikdo neví rady. Stojí tedy a chátrají.

V některých momentech se vývoj po r. 1989 ubírá směrem k přirozenému stavu. Například revitalizace technických úprav toků řeší v Estonsku zcela přirozenou cestou bobří, kteří zacpávají zatrubněné potoky a tvoří tak nové mokřady, kterých se Estonsku nedostává stejně jako Čechám. (Přirozeně farmáři, kteří mají na takto zatopených pozemcích lesy a pole, nejsou nadšeni, ale do celé záležitosti se vložila vláda a snaží se kompenzovat takto vzniklé ztráty.)

Ovšem i v Estonsku zůstává velký podíl unifikované velkovýroby.

Současná situace je podobná té české především v nedostatku lidí, kteří jsou ochotni do zemědělství vstoupit coby aktivní tvůrci, noví rolníci. Částečně z nedostatku prostředků do začátku; stejně jako u nás v krajině hospodaří především starší generace, která ještě měla ke své půdě vztah, i když najdou se i mladí nadšenci. Problém je ovšem v nerozvinuté infrastruktuře, kterou bolševik dokázal naprosto zdecimovat odlivem lidí do měst a fabrik i vymazáním prestiže náležející rolnickému stavu. Mladí tedy stejně jako u nás na vsích nemají kam posílat děti ze svých samot, nemají kde nakupovat, natož aby se dalo mluvit o kultuře alespoň v míře minimální. V tomto směru je na tom Estonsko možná ještě hůře, než Čechy, neboť struktura osídlení je vlivem severským opravdu rozdílná od té středoevropské. (Estonská rurální krajina je systém samot – Estonci sami ji rádi popisují jako "...z nejbližšího domu chci vidět kouř z komína, blíž lidí nepotřebuju...".) Naděje na znovuvytvoření komunitní struktury je tedy menší, i když zdá se, že to Estoncům samým příliš nevádí. Krajina ovšem obhospodařovaná rurálními tradicemi německých statkářů i pozdějších estonských rolníků upadá do stavu narůstající suksese.

Rozdíl je ovšem ve dvou velmi podstatných momentech. Estonská vláda se před pár lety, oproti té české, velmi prozíravě rozhodla, že má dvě priority: Ochranu přírodního bohatství a cosi co vypadá na první pohled banálně – rozvoj bezdrátového internetu. Dlužno říci, že ten prvně zmiňovaný bod je v Estonsku o něco lépe realizovatelný než u nás. Estonsko je zhruba o 3/5 menší než Česká republika a má zhruba šestkrát menší počet obyvatel (1 617 000). Neleží v centru Evropy, pročež zdroje i dopravní síť a mnoho dalších faktorů je daleko méně využíváno a snáze se chrání i volná krajina, na kterou není vyvíjen takový tlak. (Podobně na tom je ze zmiňovaných i Norsko).

Rozvoj veřejné bezdrátové sítě je již tak daleko, že s minimální nadsázkou lze říci, že kdekoli – i v nejčernějším lese můžete vzít notebook připojit se a to bezplatně. To poskytuje více než co jiného možnost lidem jako je Lilian (novinářka, překladatelka, 1970) a její muž Ants (veterinář, 1968) žít na venkově, mít děti, chovat stádo ovcí, slepice i pár koní a přitom klidně zvládat svou profesi, která v podstatě dotuje jejich koníčka – zemědělství, ale bez níž se stejně jako u nás (a v Norsku) nejsou schopni uživit, nechtějí-li dělat zemědělství intenzivním, přírodu mnohdy poškozujícím způsobem.

Norsko

Citace: „50 % produkce potravin je import, denně zavírá sedm farem a jejich kvóty i pozemky přechází na velkovlastníky.“ Bjornar, učitel geografie na universitě v Oslu, 39 let
„V Norsku od roku 1950 zmizelo 30 % pomístních jmen.“ Bottolv Helleland, prof. Toponomastiky na universitě v Oslu, 55 let

Odlíšný typ historického vývoje zažilo Norsko, ale překvapivě ve svých zemědělských oblastech dospělo k podobným výsledkům, jako země pod vládou totalitních režimů.

V 50. a 60. letech na rozdíl od socialistického systému fungoval ještě extensivní systém hospodaření kombinující na jednom statku živočišnou i rostlinnou výrobu, jehož typickými zástupkyněmi byly podhorské mléčné farmy, doména žen. Na tyto farmy se stěhovaly na léto ženy s dětmi a prarodiči a vyháněli společně stáda do hor, dělali sýry a tvarohy, které jednou za čas chodily ženy prodávat dolů do měst na trhy, krávy a ovce vypásaly horské louky, hnojily je. Idylický systém. Podobný se dodnes dá nalézt v Rumunsku. Obdobně samozřejmě fungovalo i norské hospodářství v nížinách – každý statek měl jak polnosti pro pěstování obilí a krmných plodin, tak své pastviny, které dobytek využíval od jara do podzimu, hnojilo se samozřejmě jen chlévskou mrvou. Výnosy, byť byly jistě menší než při používání umělých hnojiv, byly dostačující. Krajinou, strmými úžlabinami mezi poli tekly potoky, v řekách plavaly ryby.

V 70. letech se ovšem nově nastoupivší pravicová vláda rozhodla, že tento systém je zastaralý, nevyhovující. Neekonomický. Tu máme to klíčové slovo, kterým se od té doby spojí východní a západní blok a který po pádu železné opony bude zaštiťovat jakkoli nebezpečné změny, ve svých důsledcích devastující krajinu vnější i vnitřní.

I rozhodla se nová vláda, že v nížinách se země srovná, terén se sjezdí, odvodní, výroba zintensivní. Což v praxi znamenalo zatrubnit potoky, zmeliorovat a strmé svahy srovnat buldozery do poměrně fádnic rovin, rostlinnou výrobu přesunout do úrodnějších nížin jihu a západu země a živočišnou do severnějších, podhorských oblastí. Striktní oddělení.

Tyto změny poznamenaly i společnost.

"Když jsem byl malý, dospělí se navštěvovali daleko více než dnes. Jako děti jsme litaly po stodolách, po venku, bylo nás tam hodně. Pracoval jsem od osmi let, spravoval ploty, dávali mi práci na farmě, jezdil jsem s koněm do mlékárny". Olaf Foss, sociolog, 59 let

Dnes farma, kde vyrůstal, již neexistuje, postihl ji osud jako tolik jiných norských farem. Nevyplácela se, byla zavřená a její polnosti si odkoupili sousední větší, intenzivnější farmy, které je scelily se svými, intenzivně vyrábí obilí, intenzivně hnojí a krajinou se již nedá procházet, neboť kam oko dohlédne se táhnou širé lány. Drobná zvěř mizí, tak jako u nás, není schopná překonat obrovské rozlohy. Stáhla se do severnějších oblastí do lesů, ale v rurální krajině, kde byla dříve tak hojná již není k vidění.

Norsko má obrovské problémy s vodou, zejména v ohledu znečištění podzemních vod hnojiv. Díky melioracím a zatrubnění tisíců kilometrů vodních toků prosakuje ohromné množství živin dodávaných na pole ve formě neorganických hnojiv a odtéká vzhledem k velké svažitosti norské krajiny přímo do řek. Ty jsou tak přesycené živinami, že z nich vymizely ryby, podle tvrzení většiny dotazovaných Norů jsou řeky v zemědělských oblastech |Norska téměř mrtvé a co hůř, takto znečištěné vtékají do moře.

Není tedy divu, že Norsko financuje výzkumy v této oblasti a snaží se i o faktickou nápravu v zemědělství, ale nikoli v takovém rozsahu, aby se to dotklo řešení prvotního problému. Změny jsou to totiž více méně kosmetické a neřeší příčinu. Místo optimalizace velikosti pozemků, podpory znovuoživení mezí a vytváření nových mokřadů a pufračních zón se politika čistoty vody ubírá směrem restrikcí drobných farmářů. Místo podpory drobného a středního

hospodaření a návratu více lidí do krajiny se složitě vymýšlí, jak trestat znečišťovatele a jak zkrátit cesty mezi dodavatelem a odběrateli – jinými slovy – nepřemýšlí se o tom, jak změnit či alespoň opravit stávající na ekonomice postavený systém, který vládne všem a všemu zemědělstvím počínaje, kulturou a sociálními vazbami a vazbami ke krajině konče, provádějí se pouze úpravy, které mají zastřít, pravou příčinu problému.

Rakousko

V Rakousku dodnes platí podobný zákon jako v Norsku, podle kterého se půda zemědělce, který chce skončit s činností, nesmí dostat do jiných rukou než rodiny. V posledních 20 letech byl sice mírně pozměněn tak, že půdu musí nabídnout okolo hospodařícím rolníkům k odkupu, než ji prodá cizí osobě nebo právnímu subjektu, nicméně prodat půdu je v obou těchto zemích pořád veliký problém. (V Norsku navíc bez výjimky platí, že zemědělskou půdu nesmí odkoupit cizinec.)

Tento zákon, spolu s historickou kontinuitou a neporušeným vědomím sedlácké a rolnické cti mají v Rakousku hlavní zásluhu na tom, že krajina, alespoň místy vypadá jako u nás před kolektivizací. Menší políčka, dělená mezemi, střídání plodin, pole obhospodařovaná menšími, většinou rodinnými farmičkami s menším stádem dobytka do třiceti kusů.

I když i zde došlo k pro krajinu a její vodní systém neblahým technickým úpravám toků, i když i zde se stavějí z estetického hlediska odpudivé příměstské obytné i průmyslové zóny (už ne ani sídliště a továrny-už jsou to jen zóny...) a všudypřítomný ekonomický tlak vynucuje užívání větších těžších mechanismů, přeci jen má Rakouská krajina pro nás kouzlo "vstupu do starých fotografií".

To dokládá například i studie, kterou jsme prováděli v r. 2002 v Ústavu krajinné ekologie – studenti ve skupinách byli požádáni, aby objektivně fotoaparátů zachytili krajinu, která se jim nejvíce líbí a okomentovali proč. První místo obsadila česká krajina (vesměs charakterizovaná jako krajina jejich domova) v mírné sukcesi, na druhém právě krajina pracovní nazývaná "před sjednocením". Důvody udávané respondenty byly nejčastěji citové a pocitové – "to je krajina našich babiček", "je to jako zahrádka, takové rozmanité, udržované" (citace respondentů). V krajině na rakouské straně respondenty nejvíce překvapilo velké množství obhospodařované půdy "skoro všude jsou políčka – naproti tomu na české straně najdeme spíš louky a pastviny, případně velké lány", "zachované a dodnes obhospodařované protáhlé pásy polí a luk, značná kultivovanost této krajiny" (citace respondentů), odlišná mozaikovitost krajiny a naprosto odlišná péče o krajinu "s krajinou se pracuje i tam kde to očividně není třeba (citace respondentů)" a obrovská estetická síla.

Diskontinuita vývoje krajiny v Rakousku podle nich pramení z výrazných změn životního stylu od druhé poloviny 20. století zatímco v Čechách podle respondentů je patrná pomlka ve vývoji, nemožnost navázat na stav, který existoval zhruba před 50. lety, patrný jak v přerušení tradic obhospodařování, tak ve vývoji sídel a společnosti (zarůstající zbytky budov, obce bez návsi, či jiného přirozeného centra divoký porost v okolí obcí, neexistence mezí, neschopnost lidí domluvit se mezi sebou, vytvořit funkční society – výsledky šetření). Pro zajímavost – jako nejošklivější se v tomto šetření umístila právě krajina suburbií, nákupní zóna.

Rumunsko

Krajinu jako ze starých fotografií, obživlou vzpomínku na zašlou prestiž a slávu stavu rolnického lze dodnes nalézt v Rumunsku. A to nejenom v podhůří a v horách, kde se i u nás místy zachovala, ale i v nížinách, rovinách. V Rumunsku sice člověk vidí traktory a kombajny, ale mnohem častěji je tam na poli, louce, cestě vidět koně, krávy, povozy, člověka. Lidi tam daleko víc žijí s krajinou, v krajině. A krajina podle toho i vypadá. Linie polí a hadovité smyčky cest, kupky sena, mezi nimiž nakládají chlapi otavy na vůz tažený dvěma valachy. O kus dál v prudkém svahu ženy lezou po kolenou, sečou srpy louku. Každý kus země je využit, o

každý se někdo stará. Krajina různorodá a přitom uspořádaná, obstarávaná, opečovávána. To je krajina, kterou se člověku chce popisovat, fotografovat, do které rád vstupuje, kterou se mu chce esteticky uchopit. Není i to měřítko? Není to dokonce to nejdůležitější měřítko? Zda se někde cítím dobře, zda se mi tam dobře žije s lidmi, které znám, se kterými mě pojí vztahy, kterým věřím? Ruku na srdce – kdo opravdu (a ne jen ze snobismu či futuristického transu) rád fotí průmyslové zóny či supermarkety, kdo si dobrovolně jezdí prohlížet satelitní městečka?

Pojmenování problémů současné rurální krajiny (společných evropské ekuméně)

1. Monokultury x roztržitost

Nedělené, monokulturní plochy na straně jedné a rozparcelování (marginalisace) např. dopravními stavbami na straně druhé. Česká krajina utrpěla spojováním do velkých celků, velkolánů, zejména v 80 letech, ale scelování pozemků probíhá např. při pozemkových úpravách dodnes

2. Desertifikace krajiny

tj. zrychlení odtoku podpovrchových i povrchových vod o jejich znečišťování nemluvě – celkově úbytek vodních zdrojů

3. Zhutňování půdy,

kteří má za mj. za následek menší provzdušnění půdy, schopnost rostlin absorbovat živiny, místní zamokřování, ale na druhé straně i zrychlený odtok vody, která bez přirozené samočisticí schopnosti vtéká do vodních nádrží či moří, kde nevyužité živiny sedimentují.

4. Eutrofizace povrchových i podzemních vod

zejména vodárenských nádrží, převážně zemědělskými zdroji, ale svou vinu nese i systém zaústění kanalizací do odpadních vod, nedostatečná úroveň čištění (i to, že některé prvky stávající technologie neumí čistit)

5. Důsledky i v sociální oblasti

Řetězec počínající ekonomickým tlakem vynucujícím užití těžké mechanizace přináší nejenom zmíněné zhutnění půdy, ale hlavně má důsledky i v sociální oblasti: je potřeba daleko méně lidí v zemědělství a extensivnější způsoby se nevyplácejí, což má za následek odliv obyvatel z venkova.

6. Následky odlivu lidí z venkova a příchodu nových venkovanů

Lidé, kteří na venkov naopak přicházejí, už se zemí necítí, tak jako jejich předchůdci. Mohou ji mít i rádi, ale neumí s ní zacházet. Nehledě na to, že většina z "nových venkovanů" má zcela jiné profese – řemesla, profese závislé na internetu, které mají s půdou a zemědělstvím málo co do činění.

7. Černé skládky, prašnost a nepořádek

ve městech i vesnicích související s ne-vztahem starousedlíků i nových příchozích ke svému prostředí

8. Zástavba, zalívání krajiny betonem v příměstských částech i ve volné krajině.

Na druhé straně není jasné, co s rozpadajícími se budovami tzv. Brown-zones (např. hospodářskými bývalých družstevních kravínů či dosloužilými. Ve stejném řádu tzv. globalizace vesnice – růst prstenců tzv. podnikatelského baroka bez řádu kolem měst - či s dosluhujícími panelovými domy či bytovkami)

9. Vizualní znečišťování horizontu

stavbami pro venkovskou krajinu cizorodými (síla, stožáry mobilních operátorů) a světelné znečištění plynoucí z měst, průmyslových zón a dopravních staveb.

10. Ztráta zemědělské půdy

nevratnými, či jen těžko reversibilními změnami land use – urbanizací, stavbou silniční sítě.

11. Degradace půd způsobená vodní a větrnou erozí

12. Potenciální znehodnocování půd

způsobené např. skládkami či vzdušným spadem

Z těchto problémů vyplývá:

- nízká stabilita ekosystémů současné kulturní krajiny
- nepřiměřeně vysoké zornění zemědělské půdy a související nízká biodiverzita, narušený vodní režim a ohrožení vodní a větrnou erozí a nedostatečná hustota přírodních prvků v zemědělské krajině
- snížená retenční schopnost krajiny
- snížená biologická rozmanitost krajiny
- zhoršený stav půdy, fyzikální, chemická a biologická degradace a lokální půdní i vodní kontaminace

Vývoj krajiny se tedy ocitá na křižovatce cest.

Existuje několik **možných scénářů**, co se stane s tímto typem krajiny:

- Skončí její dosavadní příběh
- Lidé si uvědomí jeho cenu a příběh budou rozvíjet zevnitř
- Bude mu nadirigována jiná funkce zvenku – seshora od elit
- Jeho hodnotu si uvědomí jedinci zvenčí a pomohou ji uvědomit si lidem uvnitř komunity – snaha o navázání na příběh (Scénáři v tomto smyslu se zabývá např. Löw, Michal (2003))

Postižení příčin – srovnání

Jakkoli všechny zmiňované státy byly vybrány tak, by měly reprezentativně rozdílný historický vývoj – co se zemědělství týče, přece je od jistého bodu možné vidět, že směřují podobným směrem. Jakmile se do fungování krajiny vloží tlak ekonomiky, výroby, zvyšování produkce, nastávají zdá se obrovské problémy. To se stalo v Čechách, v Estonsku v padesátých a šedesátých, v Norsku v šedesátých a sedmdesátých letech, Rakousko se částečně cíleně brání a Rumunsko z podstaty věci odolává, ale jak dlouho?

A přitom v některých oblastech tak zvaných "vyspělých průmyslových zemích" je výroba intenzivní natolik, že už ani intenzivnější být nemůže a sousedící pozemky leží ladem, podléhají sukcesi. Vznikají tak monopolní výrobní zóny a divočina, krajina dříve multifunkční je uměle rozparcelována na monofunkční plochy. Proč tytéž změny, které se nám tak krutě mstí v dílčích sférách zemědělského podnikání (lesnictví – kůrvec, polařství i živočišná – rychlé šíření nálezů), proč tyto vysloveně disfunkční změny tolerujeme opakujeme znovu a znovu v celé krajině? To přece není beztržné? (ona monolitnost, monofunkčnost se nevyplácí ani v jiných oblastech, sociální, školství, ani v urbánním plánování)

Z tohoto stručného historického exkursu je tedy letným pohledem zřetelné, že státy obecným míněním běžně charakterizované jako "chudší" a to jak v rámci "východního" (Rumunsko), tak i "západního" (Rakousko) bloku si svou krajinu uchovávají snáze v onom na pohled i esteticky, (ale i z hlediska biodiverzity a mnohých dalších bioindikátorů) méně narušenou. Obávám se, že lidé Evropy nastoupili do vlaku, nebo spíše do parního válce spotřeby, který krajinu tlačí spíše do pozice kulisy, zemědělství do pozice levného producenta. Ale opravdu stojí levné produkty za to, že si necháme zdevastovat domov, že si necháme diktovat, jak a kudy budeme do krajiny vstupovat a procházet? Není cena, kterou platíme za své pohodlí a šetrivost příliš vysoká?

3. Cíle a přínos disertace

Hlavním přínosem práce je porovnání krajinných struktur a příběhu krajiny (sociálních struktur krajiny) a snaha o predikci možného vývoje tohoto typu krajiny i jejích sociální funkcí na modelové lokalitě.

V práci jde zároveň o porovnání současných (a minulých) fyzických krajinných struktur z hlediska ekologické stability KES (a následně prohlubující metody porovnávání liniových a bodových struktur na leteckých snímcích lokality) se sociální reflexí krajinných struktur, tak jak žijí v paměti respondentů (s trvalým pobytem v lokalitě). Práce chce zároveň porovnat tyto fyzické krajinné struktury se sociálními funkcemi krajiny.

Praktickým přínosem práce je informace o lokalitě, která je jak ekologicky, krajinářsky, co do pomístních jmen a sdílených příběhů velmi cenná, nicméně dosud nikdy nebylo toto bohatství systematicky zpracováno a předáno veřejnosti. V důsledku toho je mnohé z tradičně sdílených hodnot (biologických, krajinných, estetických i duchovních) zapomínáno a to se samozřejmě projevuje i na vztahu obyvatel a krajiny.

Výstupem využitelným v praxi je materiál shrnující poznatky a souvislosti plynoucí ze samotné práce, využitelný pro místní zastupitelstva, neziskové organizace, školské a informace poskytující organizace i místní občany (webové stránky, knihovna, věstníky). Tento materiál může sloužit ve sféře aplikované ekologie k rozšíření získaných informací zpět do regionu; ve svém širším důsledku pak snaze o obnovu vazeb lidí a krajiny v tomto regionu.

Konkretizace cílů disertace:

Výchozí předpoklad

Domnívám se, že existuje vzájemný vztah a zpětná vazba mezi fyzickými strukturami krajiny, sociálními strukturami vymezeného rurálního prostoru a historickým příběhem krajiny. V případě, že existují, je možné popsat, jak se projevovaly ve vymezeném časovém výseku, jakými změnami procházely a jak by se mohly za určitých podmínek vyvíjet.

Výzkumná otázka

Jak se projevovaly ve vymezeném rurálním prostoru (a definovaném čase) změny fyzických krajinných struktur, jak se projevovaly (v tomto čase a prostoru) změny v rurální societě a jakým způsobem spolu tyto změny souvisí?

4. Zvolená metoda zkoumání; metodologie šetření

Hlavním metodologickým problémem bylo porovnání struktur krajiny a jejího příběhu.

K tomu byly užity tyto metody:

Metody kvantitativní

Porovnání množství a charakteru změn v krajinných strukturách vytyčeného území

Užila jsem pro ověření teze této práce metodiku KES dle Míchala (1985) in Lipský (2000).

Tuto metodu jsem vybrala proto, že české krajinářské školy znají a používají různé metodiky (Miklós (1986), Agroprojekt (1988), Rohon (1995), Míchal (1985) in Lipský (2000)) a ačkoli legislativně není žádná z nich ukotvena, nejbližší zákonné normě je výpočet KES dle Míchala (1985). Je implementována i v koncepci ÚSES (Löw, 1995) = zákon č. 114/1992 Sb., § 3 písmene a. O ochraně přírody a krajiny.

KES představuje v pojetí této metodiky poměrové číslo a stanovuje poměr ploch tzv. stabilních a nestabilních krajinotvorných prvků ve zkoumaném území. A v zásadě se dá říci, že čím vyšší hodnota KES vyjde, tím stabilnější a kvalitnější je krajina.

$$KES = \frac{LP + VP + TTP + Pa + Mo + Sa + Vi}{OP + AP + Ch} = \frac{\text{stabil.ekosystémy}}{\text{nestabil.ekosystémy}}$$

- **Kes < 0,10** - území s maximálním narušením přírodních struktur, základní ekologické funkce musí být intenzívně a trvale nahrazovány technickými zásahy
- **0,10 < Kes < 0,30** - území nadprůměrně využívané, se zřetelným narušením přírodních struktur, základní ekologické funkce musí být soustavně nahrazovány technickými zásahy
- **0,30 < Kes < 1,00** - území intenzívně využívané, zejména zemědělskou velkovýrobou, oslabení autoregulačních pochodů v agroekosystémech způsobuje jejich značnou ekologickou labilitu a vyžaduje vysoké vklady dodatkové energie
- **1,00 < Kes < 3,00** - vcelku vyvážená krajina, v níž jsou technické objekty relativně v souladu s dochovanými přírodními strukturami, důsledkem je i nižší potřeba energomateriálových vkladů
- **Kes > 3,00** - stabilní krajina s převahou přírodních a přírodě blízkých struktur

Jako prohloubení metody KES byla zvolena metoda porovnávání liniových a bodových struktur na leteckých snímcích lokality. Porovnávány byly snímky z roku 1947 a 2002; katastr obce Stráž. Na podkladě leteckých snímků z let 1947 a 2002 byly porovnány viditelné fyzické struktury krajiny (cesty, meze, ekotony rybníků, meze/hranice polí, lesních ploch, pastvin, remízy). Použita byla metoda prostého součtu, neboť metody využívající GIS pro hodnocení lineárních struktur - obecně klasifikace, post processing a porovnání časových řad, např. Malenová (2008) či Brůna a Křováková (2005), byly mimo časové i technické možnosti této práce. Proto je tato metoda zvolena jen jako pomocná. Rozlišení mapových podkladů dále neumožnilo srovnat detailnější struktury bodové (křížky, soliterní stromy, významné kameny apod.).

Jako indikátory sítě sociální nám pro tuto práci slouží zachovalá pomístní jména. Ta fungují jako indikátory krajinné paměti a tím jsou přímo svázaná se sociální strukturou.

Metody kvalitativní

Primární zdroje

Kvalitativní analýza dat získaných z výpovědí respondentů za použití narativní metody, jejímž jádrem je nakládání s příběhem (jak jednotlivce, tak skupiny či celého regionu, krajiny) jako s relevantní součástí výzkumu, plnohodnotným ukazatelem. Hlavní použitou technikou byly

hloubkové, polootevřené strukturované rozhovory (relativně malý soubor respondentů – 31 osob).

Touto technikou se podařilo najít nejenom příběhy, ale i informace o vztahu či změnách vztahu respondentů ke krajině, ve které po generaci žili jejich předci.

Pomocnou a částečně i ověřovací technikou zde bylo dlouhodobé zúčastněné pozorování.

Výstupem z takto získaných a vyhodnocených dat je pak Grounded theory (zakotvená teorie), což je dnes již klasická kvalitativní metoda. Jejím cílem je vytvořit soubor nových tvrzení a „teorie“, které se vynořily během zkoumání, postupným zužováním zacílit k podrobnému prozkoumání jevu. Je postavena na hledání pojmů, symbolů atd., které souvisejí se zkoumaným problémem a odhalování skrytých vztahů mezi nimi. Za ideálních podmínek může Grounded theory odhalit proces konstruování reality, vztahů v jejich dynamice. Strauss a Corbinová (1990).

V grounded theory se používá namísto s předem ověřované hypotézy, jak bývá pravidlem u kvantitativních výzkumů, spíše výzkumná otázka, na počátku široká, v průběhu šetření neustále se specifikující. Grounded theory je výhodné použít při analýze textu, vyprávění, otevřených či polootevřených rozhovorů – což je případ sběru a zpracování dat této práce.

Grounded theory kóduje data třemi postupnými kroky.

Prvním krokem je otevřené kódování, které vybírá z daných dat podstatné pojmy a výroky. Z nich skládá, buduje kategorie a subkategorie (které mají svou dimenzi i ve smyslu prostorovém).

Krok druhý se nazývá kódování axiální a uvádí do souvislosti příčiny a následky jednotlivých jevů, intervenující podmínky a strategie.

Krokem třetím je selektivní kódování, které má za úkol doplnit vznikající kostru obrazu reality. Kolem centrální kategorie se seskupují ostatní tak, aby mohla vzniknout určitá teorie.

Sekundární zdroje

a) analýza dokumentů – zejména pátrání v pramenné literatuře (kroniky, staré mapy, novinové články, literatura týkající se smírčích křížů a drobné lidové architektury. Hlavním důvodem je, že těchto staveb a památek je v krajině hojnost a mnohé z příběhů se k nim váží.

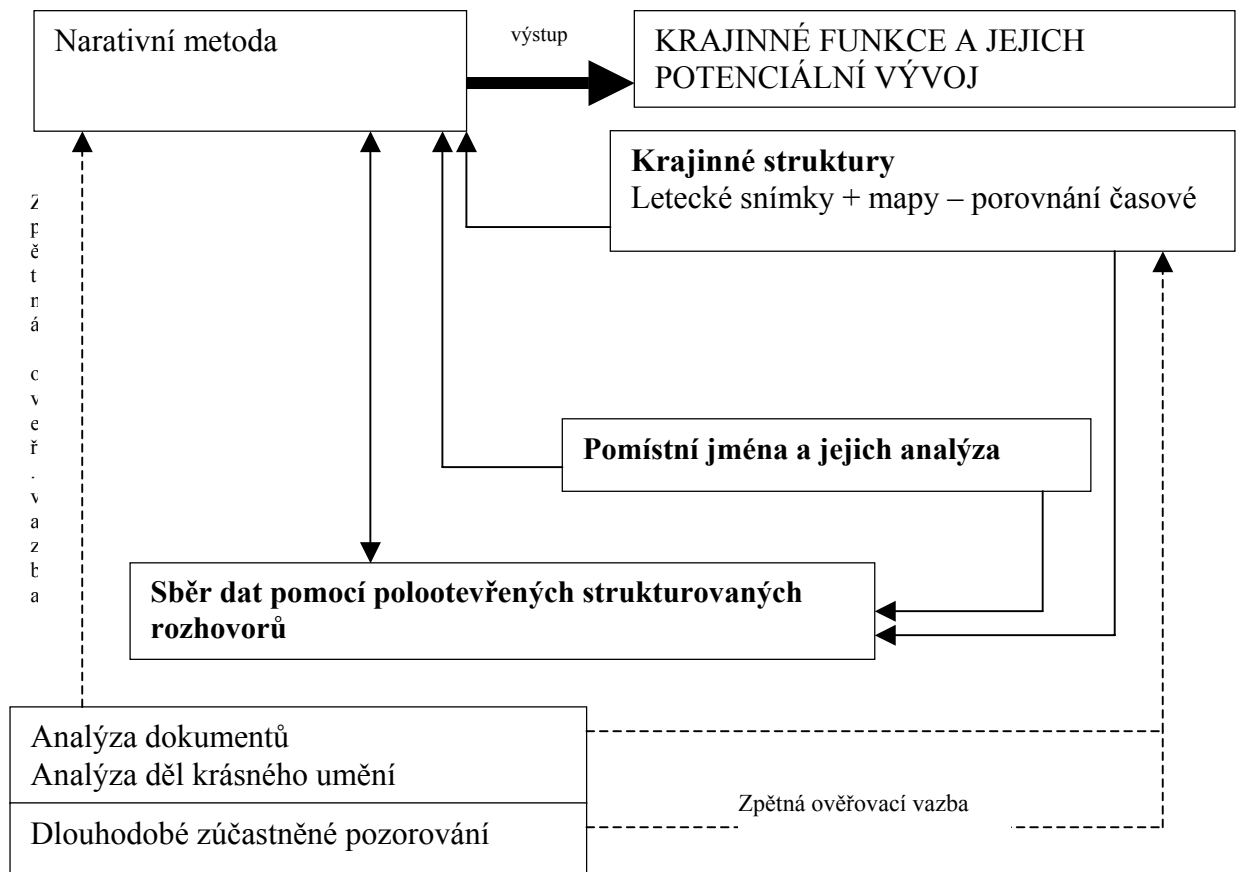
b) pátrání v beletrii a dramatické literatuře, analýza děl či jejich částí. Převážně u autorů, kteří se v kraji narodili či jejichž díla se k němu váží (Stroupežnický, Nováková, Kopecký, Toman či Jirásek a dále ve výtvarném umění (Aleš, Kopecký, Sudek, Rada, Míčko)

c) zdroje týkající se jmen a pomístních názvů, které mohou pomoci při objasňování souvislostí v krajině, stejně tak jakož i při objevování minulého land cover či výskytu fauny v historii regionu.

Inovační technika spočívala ve využití reakce respondentů na pomístní jména (a analýzy pomístních jmen) i reakce na letecké snímky či staré mapy pro zaznamenání příběhů či jejich fragmentů, které se v souvislosti s pomístními jmény či leteckými snímky a či mapami respondentům vyjeví.

Provázání jednotlivých technik je patrné ze schématu:

Schéma č. 1 - Provázání výzkumných technik

5. Časové a místní vymezení šetření; charakteristika respondentů

Motto

Asi jsou potřeba i finance, ale i vztah k osvětě, hodnotám. Aby financema vrátili zdevastovanou krajinu původnímu účelu, ale hlavní je v lidech od dětských let. Ta krajina, to všechno co tu bylo, je jako nenávratný sen – mezilidské vztahy, dřina i radosti. (muž, 1933)

Vymezení lokality

Lokalita je vymezena katastry obcí Strážovice, Bořice, Jarotice, Radobytce, částečně Mužetice, Malčice, Soběšice a Holušice (jejichž lesy lemují studovanou lokalitu), popřípadě i Cerhonice, Parezí.

Základní charakteristika území: pahorkatinný reliéf, mírně teplá klimatická oblast 11 (7 – 7,5°C), poměrně suchá – hodnoty srážek jedny z nejnižších v JČ kraji (Čimelice 529mm). Zemědělská přírodní oblast s kyselými hnědými, oglejenými, písčitohlinitými až hlinitopísčitými půdami (místně mokřady a malé slatiny). Zemědělský výrobní typ bramborařský s průměrným stupněm ochrany ZPF. LFA oblast - ostatní méně příznivá oblast typu OA místy i OB, zranitelná oblast (nitráty). Podloží: Bořice, Jarotice a Radobytce žula, Stráž rula, do Kú Stráž zasahují v lokalitě na Šmídu jazyky sedimentů (Blatensko)

Geobiocenologická typologie: 4.bukový vegetační stupeň, trofická meziřada oligotrofně mezotrofní, normální a zamokřená hydrická řada. Začlenění do biogeografických regionů - 1.21 Bechyňský a 1.29 Blatenský (Culek 1996).

Časový horizont

První materiály k této práci jsem začala sbírat v roce 2002, dokončena byla v prosinci 2008.

Užité mapy jsou ze Stabilního katastru a letecké snímky z let 1947 a 2002. Respondenti tedy (dle svého stáří) hodnotili časový úsek – od první republiky (1918 – nejstarší respondentka se narodila v r. 1908) podnes (resp. do r. 2007, kdy byly rozhovory ukončeny)

Charakteristika respondentů

Vzhledem k charakteru zvolené a použité metodologie kvalitativního výzkumu byla vybrána skupina respondentů všech trvale bydlících (v počátku výzkumu, 2002/2003) v dané lokalitě (KÚ Jarotice, Bořice, Radobytce), konkrétně třicet jedna. Z těchto třiceti jedna respondentů bylo dvacet šest rodilých, místních; pracovníě označovaných jako starousedlíci. Byli vybráni tak aby splňovali dané podmínky: narodili se zde, prožili mládí, a buď nikdy z regionu neodešli, nebo se sem navrátili zpět. Pět respondentů pak tvořilo skupinu kontrolní, označenou jako nově přišedší, novousedlíci. Respondenti v této skupině se zde nenarodili, přišli sem v průběhu svého života, ale podmínka byla, že zde žijí již po relativně dlouhý časový interval – 15 a více let. Tento interval byl volen tak dlouhý proto, aby bylo reálné, že se do prostředí včlenili, poznali lidi i krajinu a měli možnost poznat i názvy; orientovat se v krajině i v sociálních vztazích.

V době, kdy jsem tuto studii začínala (2001–2002) bylo procentuální rozložení staro a novousedlíků odpovídající vybranému vzorku. V době, kdy ji dokončuji, analyzuji výsledky (2007) se poměr výrazně posunul ve prospěch novousedlíků. Stoupající počet nově usazených obyvatel však automaticky neznamená větší péči o krajinu. Lidé, kteří do tohoto typu krajiny přicházejí, jsou vesměs lidé, pracující intelektuálně či řemeslně, využívající ke své práci internet či dojíždějící za prací do měst. Není to jen v tomto mikroregionu, stejnou tendenci jsme zaznamenali i při práci na projektu Sprite v oblasti České Kanady i na projektu Euroharp v regionu Želivky. Krajina je tedy více osídlena, fakticky se toho pro ni ale moc nemění.

Za zmínku stojí i to, že od doby proběhnutí prvních rozhovorů podnes již tři respondenti (muži) zemřeli.

Tabulka č. 1– Složení respondentů (členěno dle pohlaví)

Respondenti	Starousedlíci	Novousedlíci
-------------	---------------	--------------

Celkem	25	5
Ženy	13	3
Muži	13	2

Zdroj: Empirické šetření

Věk respondentů

Dotazníkové šetření reflektuje místní sociologickou situaci poměrně věrně.

Věkové rozložení respondentů nejlépe ilustruje tabulka. Vyplývá z ní, že největší zastoupení ve skupině starousedlíků mají lidé důchodového věku (více než polovina). Ve skupině respondentů lidí produktivního věku zcela chybí lidé narození v letech 1960–70. V tomto konkrétním regionu lidé těchto ročníků odešli převážně do měst. Vrací se sem přinejlepším s dětmi za prarodiči, či odešli nadobro.

Nejstarší respondent(ka) je narozena 1908 a nejmladší 1980.

Skupina novousedlíků je skupinou kontrolní, ale i ona zhruba ilustruje věkové skupiny, které se v tomto regionu a v této kategorii nejčastěji vyskytují.

Tabulka č. 2 – Věkové rozložení respondentů

Léta narození	Starousedlíci	Novousedlíci
1908–1930	8	0
1930–1940	8	1
1940–1950	5	2
1950–1960	2	2
1960–1970	0	0
1970–1980	3	0

Zdroj: Empirické šetření

Povolání respondentů

Ve skupině starousedlíků je převážná většina v důchodu, ale dříve pracovali v zemědělství.

Pět z nich si vzalo pole zpět, dva z nich již zemřeli, bez následníků; dva hospodařili i v éře socialistického kolektivního zemědělství. Zbytek respondentů tvoří bývalí i současní zedníci, nástrojáři, pracovníci údržby.

Z novousedlíků pracuje v zemědělství jeden, další se věnuje řemeslné výrobě, zbylí jsou v důchodu, původně nezemědělských profesí.

Rozložení témat v blocích a struktura bloků

Celé šetření bylo uspořádáno do jedenácti bloků, které spolu tématicky a konceptuálně souvisí. (Přesné znění otázek je uvedeno v dotazníku v příloze č. 1.) Jedná se fakticky o operacionalizaci výzkumné otázky; členění do bloků umožnilo otevřené, axiální a selektivní kódování, tvorbu kategorií a finální tvorbu Grounded theory.

Toto členění umožnilo zároveň studovat vztah society a krajiny; změny, které se v průběhu definovaného času odehrály v obou jmenovaných entitách i ve vztahu mezi nimi. Umožnilo pozorovat vývoj vztahu landscape-inscape (ve smyslu Dansereau, 1975), hodnotit jak změny fyzických struktur krajiny i změny v sociálních a kulturních strukturách, sociálních funkcích krajiny i paměti krajiny.

Každý blok v sobě sdružuje jednu až sedm otázek, které jsou vyhodnoceny (součástí vyhodnocení jsou i citace respondentů, vyznačené kurzívou a zakončené vždy udáním pohlaví a věku respondenta – v závorce za citací). Závěru bloku je věnován diskusi.

V diskusích jsem se snažila odfiltrout psychologické vlivy (typu vzpomínek na „zlatý věk“ – „v mládí byla voda čistší“, kde hraje roli možné zkreslení věkem. Některé citace tohoto typu jsou ale i přesto ponechány, neboť vypovídají zároveň i o jiné závažné skutečnosti. (u muže 1933 v pasáži o kulturní kontinuitě a diskontinuitě.)

Tabulka č. 3 – Rozložení témat v blocích

Blok č.	Otázky č.	Téma, témata
1	0–5	Citový vztah ke krajině, kořeny Místa, jejich funkce a její změna
2	5 a 6	Změna v krajině
3	7–10	Místa a pověsti – genius loci místa
4	11–14	Archetypální vnímání krajiny; pozitivní a negativní „imprint“
5	15 a 16	Pocit identity, bezpečí, domova, pocit příslušnosti do krajiny
6	17–24	Domov a změna krajiny, změny v minulosti i motivace ke změnám budoucím
7	25–30	Správa krajiny, pozitivní a negativní vlivy, motivace k ochraně a změně
8	31–33	Pomístní jména; vazba identity jedince a paměti krajiny
9	34–35	Obnova a rušení struktur v krajině
10	36–40	Změna vztahu ke krajině; iniciátor a časový horizont
11	41	Atmosféra dětství a krajiny; zvuky, chutě, vůně: obraz zkoumané krajiny

6. Výsledky disertace s uvedením nových poznatků a následná diskuse dílčích výsledků

U každého z jedenácti bloků jsou napřed presentovány výsledky a následně je u každého bloku provedena diskuse zjištěných dílčích výsledků a jejich zasazení do teoretických souvislostí (analýza 1. stupně). Za těmito jedenácti bloky výsledků a jejich dílčími diskusemi následuje oddíl „Závěry z diskuse k empirickým výsledkům“, která výsledky zjištěné v šetření uvádí do historicko-kulturních souvislostí (analýza 2. stupně) a snaží se nejen o jejich zasazení do širšího teoretického rámce, ale i o naznačení východiska.

Blok 1 – Citový vztah ke krajině, kořeny; Místa, jejich funkce a její změna

(otázky 1–5)

Výsledky bloku 1

První blok otázek byl rozechřivacím kolem (tzv. warming či též ice breaking questions) a zabýval se především citovým vztahem ke „své“ krajině, snaží se popsat hranice respondentovy krajiny a to, co se během let jeho života s krajinou stalo. Tento blok se ptal po subjektivně sdělovaných událostech, které však ale v souhrnu odpovědí sestavují obraz toho, jak je tato krajina vnímána, reflektována.

Převážná většina respondentů obou skupin odpověděla kladně na otázku, zda se jim žije v jejich krajině dobře a mají ji rádi; poněkud rozdílné byly důvody. Zatímco ve skupině starousedlíků to bylo **silné pouto**, které i přes překážky a nátlak respondenty udrželo v jejich krajině, **zvyk**, ale i **oceňování neporušenosti krajiny** ve skupině novousedlíků to byl převážně **charakter krajiny**.

Signifikantní je fakt, že více než polovina starousedlíků spontánně popsala svou krajinu pomocí pomístních jmen, jejichž seznam uvádím níže v této pasáži, kdežto z novousedlíků k popsání své krajiny pomístní jména nepoužil ani jeden.

Zásadní rozdíl byl též v ploše výseku charakterizovaném jako „kam sahá moje krajina“. Zatímco ve skupině starousedlíků se všichni pohybovali v rádiu 4–15 km s centry „poloměrů“ v místě, kde bydleli. Tato vzdálenost by se dala charakterizovat nejlépe jako na „na dohled či dojezd na kole“ a nezáleželo na faktu, zda respondent žil celou dobu v regionu či delší dobu jinde.

Ve skupině novousedlíků byl rádius významně širší a někdy ani neměl centrum v regionu.

Jen velmi málo respondentů připustilo variantu odchodu z regionu. I u skupiny novousedlíků byla tato možnost braná čistě jako hypotetická.

Jsou to převážně osobní (rodinné, ale i historicko-politické) důvody, ale i důvody vazeb ke krajině, které mají vliv na to, že respondent neodešel či se vrátil, vrací zpět. Velmi podstatné jsou u několika respondentů i důvody ryze estetické.

Otázka č. 1 – Vztah ke krajině – osobní vazby i vazby společenství

Starousedlíci:

Všichni respondenti se shodli, že mají tuto krajinu rádi, že se jim v ní dobře žije. Mnozí ji dokonce charakterizovali jako svůj domov, magnet.

Nejčastějšími důvody pozitivního, mnohdy až láskyplného vztahu ke krajině respondenti uváděli, že se v ní narodili a jsou zde zvyklí. (Zvyk jak ještě uvidíme v dalších otázkách – jmenovitě v č. 16, hraje v rurálním chápání krajiny a života v ní významnou roli.)

I přes překážky, např. tlak na vstup do JZD od konce čtyřicátých (zde až) do poloviny šedesátých let, vyvlastňování, násilné přesuny lidí do měst i povinnou práci zemědělských pracovníků v továrnách má valná většina respondentů ke krajině silný vztah, který se dá ilustrovat následujícími citacemi:

Mám tuhle krajinu rád. Proto jsem tady vostal. (muž, 1933)

Jak už jsem viděl vršky lípy, věděl jsem, že už jsem doma. (muž, 1942)

Je to nefalšovaná krajina, která je dneska vzácná, neměnil bych ji za žádnou jinou. Tenhle kout zůstal zastrčený, mimo silnice, takových je už dneska málo. Lidi krajiny strašně ruší, ale člověk s tím nemůže nic dělat. To je pokrok. (muž, 1917)

Pustili jsme tu kořeny do země. (muž, 1942)

Narodili jsme se tu, to je to pouto (žena, 1944)

Pouze jedna respondentka tvrdila, že její vztah tlak v 50. letech poznamenal.

Měla jsem to tam (v Bořicích) ráda, ale jak přišla 50 léta, a nás moc tlačili, takže na to nevzpomínám ráda. Tenkrát se mě tam žilo špatně. To víte, ty 50. léta. Tatínek byl na Příbrami a já musela všechno – vláčet, vorat... Maříka i Holečka vystěhovali, pak chtěli nás a my už byli sbalení, ale ve 3 dnech potřebovali začít družstvo, tak nám sebrali všechno a hospodařilo se od nás. (žena, 1933, v polovině 60. let se vdala a přestěhovala do vesnice v sousedním katastru, kde žije dodnes)

Novousedlíci:

U respondentů druhé skupiny byly jako důvod převážně uváděni lidé, kteří za krajinou stojí, ale i její relativní neponičenost, zachovalost, malebnost; remízy, roztroušené skalky, které se nepodařilo ani za dob družstva odstranit.

Otázka č. 2 – Subjektivní vymezení regionu

Za „svou krajinu“ respondenti většinou označovali část území, které bylo:

- V dosahu pěší chůze či jízdy na kole, kde měli nějakou formu vlastnictví, ať již soukromého či obecního.

Bylo to tam, kde jsme měli pole. (žena 1922)

Kde to znám, dokud jsem mohla chodit. (žena 1947)

- Další, asi největší skupina respondentů popisovala, že jejich krajina sahá tam, kam dohlédnou. Následující citace vyjadřuje a shrnuje přesně to, co popisují v konkrétních pomístních jménech ostatní respondenti.

Když kouknu ze zahrady, kam dohlídnu, to všechno mám ráda. (žena 1939)

Pěknej výhled. *Až za Cerhonice, doma jsem až kam dohlídnu, tam, co máme luka. (muž 1933)*

- Jiní popisovali, že jejich krajina je tam, kde ještě mají či měli známé.

Kde jsem znala lidi. (žena, 1933)

Tam, kde byli příbuzný. (žena, 1933)

Dodnes i kdyby mě za ves postavili, tak bych věděla, kde jsme ty pole měli. Tam kde byly naše pozemky a kde jsme měli příbuzný. (žena, 1928)

- V některých případech byla „respondentova krajina“ popsána jako sled dějů, výjevů z jeho života, které se v oněch konkrétních hranicích katastru, regionu odehrály.

Když už přijedu na vršek u Mirotic, nebo Malčic a vidím kostel, už Čimelic, už jsem doma. Ale muziky byly až na Novej hospodě, v Drhovli, do Holušic se chodilo, do Mužetic, Čížový. Ale do Mirotic se chodilo málo. Miroťáci mysleli, že nad ně nejni, že jim hovno nesmrdí, vždycky si mysleli, že jsou městský. Třeba do Paračova jsme šli, tam byla hospůdka, ale do Mirotic se nechodilo. To bejvalo nějakých plesů... Masopust skončil v 60. roce, dvakrát jsem byl za masku... (muž, 1945)

- Někdy hrál roli i charakter krajiny, krajinného typu. Více doma se respondenti cítili tam, kde byla krajina **členitější, ale i teplejší, slunnější...**

Nejradši to mám na směrem jih, do Báčavky, Vůstří, za rybníkem; Na sever mi to není tak milý. (muž, 1935) (pozn. bd.– na jih od Radobytců je krajina členitější...))

Novousedlíci zmiňovali spojitost s krajinou svého dětství a mládí, oceňovali na této krajině podobný charakter, ale jejich rádius se výrazněji lišil od okolí obce, přes rádius dostupný jízdou na kole za jeden den, přes celý jihočeský kraj až ke krajinám podobného charakteru kdekoli. Ale i zde se vyskytl popis „jižního, světlého území“, jako preferenčního krajinného vzoru.

Krajina dětství. K babičce. Domov – rodiště není cihlák v Praze, ale u babičky v Jižních Čechách – na Jindřichohradecku. Je to tam trochu víc členitý, jsou tam rybníky, takový vzdušnější. Tady je dost nekulturních míst, takový hlinovatý, tem je to takový písčitéjší, vzdušnější. Nemám ráda ten tlející podrost – tam byl písek, tady jsou kopřivy, bezy. (žena, 1960)

Otázka č. 3 – Ochota k migraci mimo region

Ze skupiny starousedlíků pouze pět respondentů tvrdilo, že by si dovedlo představit žít jinde, ale tři z nich obratem řekli, že by si tam ale stejně nezvykli. Jen jeden v současné době skutečně žije jinde a to kvůli práci.

Víme, že z této krajiny za posledních padesát let z různých důvodů odešlo či bylo odsunuto mnoho lidí, ale následujícího tvrzení ilustruje fakt, že ti, kteří zde zůstali, ať mladí či staří mají k této krajině silný vztah a není jim lhostejné co s ní bude.

Dokázala bych se přizpůsobit podmínkám, ale nešla bych do ciziny, ale stejně se mi nejvíc líbí tady. (žena, 1980)

Hlavním popisovanými důvody byla osobní či rodinná historie, přátelé, ale i krajina. Zajímavá je i poslední citace. Žena nar. v roce 1928 podvědomě potvrzuje nepsanou tezi, že doma je člověk tam, kde má své předky, či tam, kde si přeje být pochován.

Ani ne. Když jsme tu museli dva roky dělat sami a šel jsem na vojnu, tak jsem si říkal, „tak jsem se toho zbavil“, ulevilo se mi. Třicet hektarů ve dvou lidech... Zvláštní bylo, jak nás tu handrkovali, tak jsem si řekl – teď jsem se toho zbavil... Mě vzali na vojnu k PTP, tady to rozebrali, dobytek, traktor sebrali. Po vojně jsem šel k vrtařům, za 1600 korun, abych nemusel do JZD, tak jsem podepsal smlouvu na brigádu v Bechyni na letišti. Pak ke stavoprojektu, jeden, co tady dělal u nás sena, mi dal potvrzení, že mě v JZD nepotřebují, ale nakonec v 59 roce jsem stejně do JZD musel. Bral jsem 300 korun. Záhumenku jsme měli, kravku... (muž, 1920) ... (pokračuje jeho žena, 1939)... Ani jsme o tom neuvažovali. Já jsem z Bělčic. Seznámili jsme se v Blatnej vo pouti. Taťka jezdil přes tejden na práci a chtěli jsme to tu udržet, jen aby to nesebrali cikáni. Syn k tomu lásku nemá, já bych to mohla obhospodařovat, ale syn ne. To vnuk, ten má chuť do práce...

Ani ne. Já moh' jít kolikrát pryč, ale tak nějak člověk tu měl kamarády, ale některý lidi jsou na hovno, takže i ta krajina mě držela. (muž, 1945)

Ani ne, až na hřbitově a to budu taky doma. (žena, 1928)

Novousedlíci:

Ve skupině novousedlíků byla možnost žít jinde připouštěna s větší ochotou, částečně i tím, že už jinde žili a dokázali se jednou přesunu přizpůsobit, ale i u nich tato možnost byla brána jen jako čistě hypotetická, spíše nechtěná, než aktivně vyhledávaná. I při tomto hypotetickém přesunu hrál významnou roli krajinný typ – přítomnost vody, zvlnění krajiny apod.

Otázka č. 4 – Důvody setrvání v regionu

Důvodem toho, že zde respondenti zůstali, nebo se sem po různých životních peripetiích vraceli či vrací, byla či je nejčastěji rodina, rodiče či jiní rodinní příslušníci, rodinná historie, pocit domova, krajina.

Svým způsobem hrál u mnohých roli i odpor k režimu (...možná bych býval zůstal sloužit v Praze a tady bychom to bývali někomu pronajali, ale nechtěl jsem sloužit komunistickému režimu. (muž, 1917)

Paradoxně některé lidi, velký tlak od odchodu do města naopak odradil, viděli, kam a co nechtějí, a ačkoli stát v 50. letech silně naléhal na odchod do měst, některé lidi nezdolal a do oněch velkých škatulát – „z venkova do měst z měst na venkov“ nezapojil.

Ani ne. Vdala jsem se sem (do téhle chalupy, jinak je tu rodačka pozn. bd.). Starala se o matku. Chodila jsem od 18 do 20 do Písku do fabriky - příkazem. Chtěli předělat vesnici na město. (žena, 1933).

Svou roli tu hraje i již zmiňovaný zvyk, přivyknutost prostředí, i když život tu byl někdy velmi krušný, respondenti mají pocit, že se zrovna sem hodí, že (by) jinde nesplynuli, nerozuměli (by) si tak důvěrně s prostředím ani s ostatními. S tím souvisí již zmiňovaný pocit domova, kvůli kterému tu někteří zůstávali. Pregnantně to vyjádřil jeden z respondentů:

Když jsem v bytě, vylezu na chodbu a už jsem v cizím. Tady, i když za komunistů mi říkali, že to není moje, tak jsem vyšel na zahradu a byl jsem pořád doma – prostě jiný pocit. (muž, 1935)

U části novousedlíků bylo odejít sem pragmatické rozhodnutí – lépe se tu sháněl byt, práce, chalupa; u části to byla věc náhody – seznámení s partnerem, u jiných alespoň částečný útek z tíživé komunistické reality

Když jsem chtěla odlákat muže z Prahy, tak jediné tam, kde to taky trochu zná. Věděli jsme, že bychom na byt nenašetřili – nebudu trvat na Praze, když mě tam nechtějí. (žena, 1953)

Žena nechtěla odejít z Čech, ale já jsem nechtěl vlastně taky, prostě jsem si říkal, že já jsem tady doma a měli by odejít oni (komunisti)... (muž, 1944)

Otázka č. 5 – Významná místa v krajině

Otázka pátá se snažila najít pomocí mapy místa, která pro respondenty něco osobního znamenají (co to konkrétně bylo, co se tam stalo). Či místa významná i pro celou obec, region a zkusit přimět respondenty, aby vyličili proč, čím jsou důležitá.

Bylo nesmírně poučné sledovat, co jednotliví respondenti považují za osobní a společné. Zatímco někteří uváděli třeba místa her, jiní místa kde se pro ves těžil kámen a písek. Vše dohromady ale tvoří jakýsi obraz kolektivní identity; odraz způsobu, jakým ves dříve žila a po čem dodnes převážná část respondentů volá. Co ale vyplynulo naprosto zjevně, je fakt, že se lidé daleko více scházeli, ať už za tím či oním účelem, že spolu daleko více opravovali i bavili se a že i oblíbená místa byla společná.

Mezi nejčastěji zmiňované společné činnosti a místa s nimi související patří pastva, setkávání pod stromy „na vsi“, „na hájku“ (na návsi), kde se hrávalo na harmoniku a zpívalo, společné setkávání jak v hospodě, tak u lidí doma navzájem s tzv. hrátkami, (kdy se povídalo o starých časech i nové době, přičemž děti sedaly či lehaly na peci či za kamny a poslouchaly starší) či tajné poslouchání radia za války.

Nejčastěji zmiňovaná místa byly duchovní symboly jako např. kostel, kaplička, křížek, fara, která jmenovalo osm respondentů. Stejný počet respondentů (sedm) uvedl jako místa, která byla pro obecní život důležitá hospoda a rybník. Osobní přitažlivost měly pro značný počet respondentů též ostatní přírodní entity jako např. les, kopec, cesta, veliký kámen apod.

Pro novousedlíky byla velmi důležitá místa výhledů a místa spojená s přírodou, estetikou: *Jsou to místa pohledů, oblíbená místa výhled; obcházet Pančár, protože pokaždý je jinej. Vazbu k nějakému místu úplně nemám. Jsou to oblíbené úryvky, kulisy, ve kterých si představuju příběhy... (žena, 1962)*

Zajímavé je, že zde je výslovně krajina traktována jako kniha, krajina jako text, kulisa děje – podobně jak to ve své eseji *Krajina jako interpretovaný text* činí Jiří Sádlo...Z takto přímočarého propojení krajiny a literatury se zdá, že vnímání novousedlého intelektuála je odlišné od vnímání místních lidí. Ale při bližším ohledání objevíme hlubší kořeny tohoto pocitu i to, jak moc se onomu pojmání starousedlíků blíží. Vždyť i místní zasazují do krajiny příběhy, jen svůj pocit takto nereflektují, nepojmenovávají.

Novousedlíci cítili stejně jako starousedlíci důležitost rybníků pro charakter této krajiny i její obyvatele i přítomnost duchovních symbolů a významných přírodních bodů (kámen, kopec). Fascinoval je i charakter samotných vesnic, malebnost, který starousedlíci příliš nereflektovali, což je z jejich pozice „insidera“ pochopitelné.

Tabulka č. 4 – Obsahová analýza jednotlivých míst, bodů; s čím je respondenti svazují, propojují.
(citace jsou příklady, analýza byla dělána ze všech výpovědí)

Objekt	Význam s ním/ním ve výpovědích konotovaný; citace
strom	<p>společná akce, kultura, sdružování, mladá generace, seznamování, pokračování, dříve</p> <p><i>Na hájku – tady dřív, než tu stál tenhle barák byla ještě náves, scházeli se tu kluci, líhali tady na kopečku na trávě a hráli na harmoniku... (muž, 1917)</i></p> <p><i>Před našima vraty stály lípy, tam se scházela omladina a hrálo se na harmoniku (žena, 1922)</i></p>
voda	<p>pramen, život, sdružování</p> <p><i>Studánka v úvale, tam co pak bývala slepičárna, tam bývala dobrá voda, chodila tam celá ves (žena, 1922)</i></p>
Místa setkávání	<p>hospoda - dříve (krom svého restauračního účelu, který se nezměnil) fungovala i jako místo obecních schůzí, setkávání; navýsost demokratická instituce, kde mohl vedle sebe sedět pán s kmánem... <i>hospoda, tam se sešli hospodáři s chasou, za války p. řídící Bělohlávek měl rádio a to tam vypravoval, a pak rádio koupil i tatínek a my jako děti hlídali, aby nikdo nešel. (žena, 1928)</i></p> <p>Dříve ve vsi, která má 31 čísel popisných, bývaly tři hospody. Dnes tu není ani jedna. <i>V roce 1945 tu bylo celkem asi 250 lidí (muž, 1932)</i> Oba tyto fakty mají větší vypovídací hodnotu než by se zdálo. Pakliže dříve život obce utvářel triumvirát - farář-šafář(starosta)-učitel, v místech jejich působení – fara-hospoda-škola, zjistíme, že ve většině tzv. spádových obcí již ani jedna z těchto institucí a míst nefunguje. Centrum života menších obcí bylo přesunuto v éře socialismu do jediné obce střediskové a tento stav se ani po roce 1989 výrazněji nezměnil. Jak mají ale obce fungovat, když nemají ani svoje „lídry“ ani místa setkávání?</p> <p>Obecně se dá říci, že ve většině výpovědí bylo slyšet podtón stížnosti, že se lidé méně setkávají, místa pustnou, hospody nejsou, lidí je méně i krajina se změnila...</p> <p><i>Společně se pásávaly husy k Pančáru, krávy na drahách ke Kožlí...Do spolku (do hospody) se chodilo na hrátky, starej Januška chodil k Čabrádkům, Pirnejm ke Kučerům, k Maříkům, nebo se pomáhalo... (žena, 1926)</i></p> <p><i>Do Škvořetic jsme chodili do kapličky, na pouť, pěšky, nebo na kolách. Auto neměl skoro nikdo. Bylo to mnohem hezčí, když byly cesty, křížky, lípy... Když se člověk podívá odsud do Stražovic, no hrůza. (muž, 1945)</i></p> <p><i>Tady v Kožlí se besedovalo, ale v Bořicích moc ne. Hospody nejsou, i tady se dnes lidi míň scházejí. (žena, 1933)</i></p> <p>Jako signifikantní ilustrace právě řečeného může sloužit příklad zarůstání míst či jejich ošetřování a souvislost se společným setkáváním.</p> <p>Porovnávány jsou lokality Báčavka v Radobyčích a Draha v Bořicích. Obě byla místa dalekého rozhledu, ale bořická draha v důsledku toho, že se tam nepase dobytek, zarostla, místo přestalo fungovat bývalým způsobem, přestaly se na něm pořádat „čarodějnice“ i „upalování Husa“ (obě se zde pořádaly ještě v konci 70 let.). Naproti tomu Báčavka místem dalekého rozhledu zůstala a dodnes se zde lidé, zejména mladí scházejí, slaví zde, pořádají zde „ohně“.</p>

Objekt	Význam s ní/ním ve výpovědích konotovaný; citace
Cesty, kameny, přírodní zákoutí a jednotliviny	<p>orientace, bezpečí, devastace, zarůstání nejenže plnily funkci orientační, ale dodávaly pocit bezpečí, ohraničovaly či označovaly bezpečnou, známou zónu.</p> <p><i>Šikovná bývala cesta do Báčavky od našeho křížku. (dnes rozoraná bd.) To byla vozová cesta, tam bylo i když foukalo – jako za kamny. Chodívaly jsme tam s kočárkama, s dětma; tam už jsem je mohla pustit a věděla, že se jim nic nestane. (žena, 1939)</i></p> <p>Respondenti sami zmiňovali poničením či devastaci svých oblíbených míst či celé krajiny, jakkoli to nebylo předmětem otázky. To je velmi významný moment – respondenti sami cítí, že něco s jejich krajinou není v pořádku a pojmenovávají to, ačkoli na to ještě ani nebyli tázáni – nechtějí tedy splnit očekávání tazajícího, což je někdy skrytá past kvalitativního výzkumu.</p> <p><i>Les, příroda. Ten ráz se změnil, co začlo JZD – zmizely meze, aleje, cesty. Tady okolo tý vesnice je to najednou takový jednoduchý. (muž, 1942)</i></p> <p><i>Oblíbená místa, enklávy – nejen jednotlivá místa, ale celej kraj má kouzlo. <u>Pančár</u> – dneska je v dezolátním stavu – ty draha, na Břevcích byla cesta, na Hrázi se jezdilo na saních, lyžích, tam se pásly ovce, husy, tam jsme se scházeli, i když jsme pracovali tvrdě na polích, těšili jsme se navečer na koupání, plavili jsme koně... (muž, 1933)</i></p> <p><i>Jo, Rybníček pod Hlinovkou, říkával děda, že tam chodili lidi a na náledí to nejeden vylil a musil znova. Prý se tam utopila kobyla i s vozem, tam byly kaskády, takovej vodopád. Potom, jak přišly meliorace, tak se to zaneslo. Tady měl každej 6–8krav, prasata a ten pramen to všechno utáhl. (žena 1947)</i></p>

Zdroj: Empirické šetření
n=31

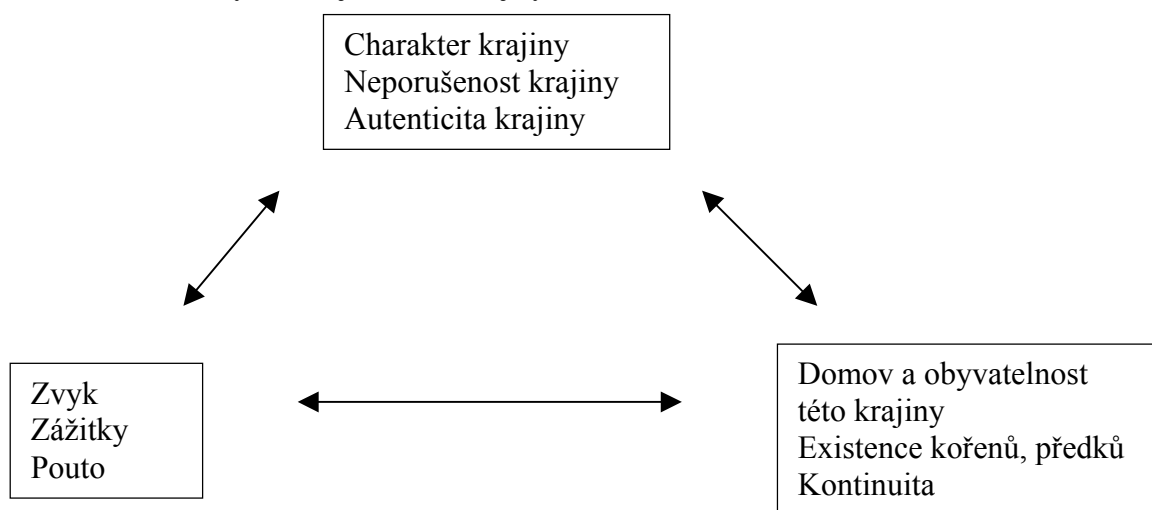
Diskuse k bloku 1

1. Vztah ke krajině
2. Jedinec, identita a kořeny ke krajině
3. Místa, jejich funkce a její změna

1. Faktory ovlivňující oblibu krajiny, míru a charakter vztahu

Z obsahové analýzy výpovědí respondentů bylo vygenerováno těchto devět faktorů ovlivňujících afinitu ke konkrétní krajině, míru a podobu tohoto vztahu a zároveň možnost se v této krajině cítit doma, brát ji za svou a ochotu se pro ni angažovat, ať již jejím aktivním vzděláváním, obhospodařováním, ochranou či prostým bytím v krajině.

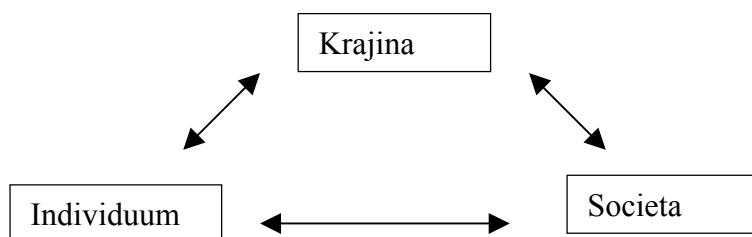
Schéma č. 2 - Faktory ovlivňující oblibu krajiny

Abstrahujeme-li dále těchto devět faktorů, dostaneme tři (resp. čtyři²) klíčové účastníky tohoto procesu, mezi kterými se tento odehrává. Tito účastníci se vzájemně zpětnovazebně ovlivňují, tvoří. (Což odkazuje k hypotéze této práce.)

Tito aktéři jsou imanentně přítomni v celém šetření v celém přemýšlení o krajině. Vždy se s nimi setkáme a důležitý je jejich charakter a poměr, síla jejich vazeb, která se za konkrétních podmínek vyjevuje specifickým způsobem.

Schéma č. 3 – Aktéři procesů v rurálním prostoru

2. Jedinec, identita a kořeny ke krajině

Vztah ke krajině se nicméně stále utváří v rovině individuální, jakkoli je jedinec formován společností. Proto jsou pro nás klíčové vlastnosti určující vztah jedince ke krajině, její subjektivně pociťované ohraničení, vztah k milovaným místům. Je to obrazně řečeno půda pro zapuštění a mohutnění kořenů.

² Tito účastníci jsou v podstatě čtyři, neboť pod pojmem societa se skrývá jak ona rurální mikrosocieta žijící v konkrétní lokalitě, krajině a zároveň společnost, která působí na tuto mikrosocietu ekonomicky, politicky i kulturně. Obě tyto entity mají své vnímání krajiny, své zájmy v ní. Vztahem dvou-složkovostí společnosti se ostatně zabývá i Wilbur Zelinsky ve svém článku Seeng Beond the Dominant Culture. (1997)

Tabulka č. 5 - Fenomény ovlivňující identitu a kořeny ke krajině

Vlastnictví – vztah k půdě
Pocit domova
Známí, rodina Události, mikrohistorie
Charakter krajiny Členitost, teplota, slunnost Dohled

Těchto sedm fenoménů se podmiňuje navzájem. Vazba fyzické krajiny, society a jednotlivce se zde zdá být nerozdělitelná a přece se historickou zkušeností uplynulých padesáti let (1948–1989) ukázalo, že narušení jednoho z těchto fenoménů naruší fungování celého systému. V tomto konkrétním případě otřesení principem vlastnictví mělo za následek nejen ztrátu vztahu k půdě (jak ještě detailně prokáží otázky v bloku č. 7), ale otřáslo i vztahy (známí, rodina, širší societa), pocitem domova, změnilo traktování událostí a mikrohistorie a ve svém důsledku se podepsalo i na vzhledu krajiny.

Velký vliv tyto skutečnosti měly samozřejmě i na vytváření kořenů jednotlivců. V diskontinuitním prostředí, ve kterém byly zpřetrhány vazby společenské, kulturní i krajinné je tvorba identity značně problematizována, ne-li přímo ohrožena. Mnohé z vazeb, které měly být zcela likvidovány, vydržely i díky obrovské setrvačnosti (ať již to byly vazby ekologické v narušovaných ekosystémech či mezilidské v rámci society). To je pro obnovu tvorby kořenů veliké štěstí a zároveň naděje, neboť bez této setrvačnosti by se jak mnohá tradice, tak některá místa prostě ztratila z map, ať již z fyzických či oněch mentálních.

3. Významná místa

O tom, že mnoho míst v krajině má silný náboj; nese cizímu oku skrytý, ale mnohdy po generace sdílený význam asi netřeba polemizovat. Těmito fenomény se zabývá několik autorů. Z našich jmenujme za všechny Václava Cílka (Kniha Krajiny vnitřní a vnější anebo jeho další knihu nesoucí toto téma v přímo názvu – Makom, Kniha míst). Ze světových například Christophera Daye a jeho výtečnou knihu Duch a místo (zejména pak kapitulu Místo a lidé (str. 125–167).

Nás spíše zajímala existence a kategorizace těchto míst v konkrétním regionu. Vygenerovaly se čtyři kategorie, jejichž vnitřní náplň se ovšem částečně překrývá. Duchovní místa byla zároveň místy setkávání – lidí navzájem i lidí a duchovního principu, místa setkávání zase byla často umístěna v místě významného přírodního bodu, styku dvou linií apod. Místo výhledu mohlo naplňovat až několik z výše jmenovaných účelů. Každý z typů míst ovšem ještě reprezentuje quintesenci nějaké funkce, kterou v krajině plní, tak jak se snaží to ilustrovat následující schéma:

Schéma č. 4 – Významná místa

Blok 2.3,a 4 – Změny v krajině a změny vnímání krajiny

(otázky 6–13)

Blok 2,3,a 4 – základní charakteristika

Druhý blok otázek (otázka 6 a částečně i 5) se zabýval fyzickými změnami v krajině.

Třetí, úzce navazující blok otázek (otázky 7, 8, 9 a 10) změnou krajinného rázu i změnou symbolů, pověstí, mýtů či magicko-pohanského vnímání charakteru některých míst, změnu vnímání genia loci některých lokalit, které pro nás signalizuje jistý živoucí přístup, rurální princip v této krajině. (Podobně jako se jimi zabývá Cílek: Krajiny vnitřní a vnější, 2002).

Blok čtvrtý (otázky 11, 12 a 13) se zabýval změnou vnímání krajiny v průběhu života, což na první pohled možná působí jako nemístná psychologizace, ale každý z nás v nějaké krajině žije a svazuje s ní své osobní pocity i události a jeho vnímání této krajiny se mění během let. Jinak krajinu vnímáme coby děti – jako místo her, skrýší, koupání a lenošení, vyhledáváme zcela jiné podněty jako adolescenti (krajiny jako místo romantického útěku, útěchy či naopak místo adrenalinového vybití) a jiné krajinné preference máme coby dospělí.

Od personálních krajinných preferencí je jen krok k objektivnímu významu tohoto bloku otázek. Tak jako člověk prochází různými stadii preferencí různých míst v krajině či různých krajinných typů (různé typy aktivit – trampíng, vodáctví, golf či zahrádkaření – přitahují různé typy lidí v různém věku a vyžadují různé typy krajin), tak i různé krajinné typy přitahují takřkajíc „své“ lidi a vyvolávají diametrálně odlišné pocity. Pro názornost srovnáme divoký charakter kaňonů kolem řek (např. Lomnice, Vydra) či bývalých vojenských území, suburbie bující v prstencích okolo měst či krajinu jihočeských blat; jak jiný typ lidí každá z těchto krajin přitahuje či odpuzuje... (viz teze této práce)

V tomto bloku otázek mě tedy nejvíce zajímalo, jaký typ krajiny je tato konkrétní rurální krajina Miroticka, jaká očekávání vyvolávala a vyvolává a jaké preference a symboly jsou s ní spojeny a zda se tato krajina změnila tak, že již některé pocity nevyvolává a některé vazby již v ní nejsou možné či „živé“ a kde se naopak nachází potenciál „oživení“.

Blok 2 – Změna v krajině

Výsledky bloku 2

(Podrobný rozbor druhého bloku otázek rozdělený podle skupin)

Otázka č. 6 – Mizení míst či změna jejich funkce

Otázka šestá zjišťovala, zda jsou podle respondentů na starých mapách či v krajině místa, která pro ně osobně či pro obec byla důležitá a která již neexistují. Či zda se ona místa a jejich funkce natolik změnila, že je již nelze užívat bývalým způsobem.

(Viz Grafická příloha č. 6 - Příloha č. 6. Mapy Tereziánského katastru s vepsanými pomísními jmény zjištěnými od respondentů v průběhu výzkumu 2002-2007, katastr obce Bořice)

Obraz krajiny před scelením a změny, které v ní nastaly

Podle výpovědí respondentů lze vytvořit rekonstrukci obrazu krajiny, kterou ještě zažili; obraz, na kterém se shodli. Je to krajina tak, jak vypadala do začátku scelování, tedy do padesátých let dvacátého století a změna, která se jednotlivými krajinnými fenomény udála. Jednotlivé popisované jevy jsou seřazeny podle důležitosti, kterou jim respondenti připisovali a toho, jak často byly zmiňovány.

Starousedlíci:

Voda v rybnících (a to i v návesních), studnách, prameništích byla čistá. Mokřin a pramenišť a „louží“ bylo výrazně více, než je dnes.

Ten rybník pod náma (obecní Bořický – bd) byl hluboký 2,5 m, ale meliorace to všecko zanesly. (muž, 1932)

Všichni lidi chodili do rybníčka pod Hlinovkou pro vodu. Tady nebyla voda, to tahali na vahadlech, tam byly vyšlapané cestičky (muž, 1971)

Za Hřbitovem, co byly draha se říkalo Ve Slatině. Tam byl rybníček. Ten pak můj otec vysušil a udělal tam pole. Tam byla dobrá, černá země. A pak přišly meliorace a dělali to znova. ... (muž, 1920)

Ta studna a bývaly tu draha, před Sekyrkou, pásli tam a napájeli krávy. Tam bejvala, i pískovna, chytali jsme tam žáby, tam bejvala voda, vždycky, prameniště. (žena, 1957)

Koženejch rybníček – nad Chylíků – ten tam, je ale je samý bahno. Vůjtěchů sázka je zasypaná. Ty splachy z těch polí. Cesty – na Jarotice, Stražovice – Hliboká cesta – to je všechno pryč... (žena, 1944)

Tady v Bořicích na hrázi jsme právaly... (žena, 1941)

Výrazně více bylo i různých malometrážních **lomů, lomečků, pískoven, vápenek, cihelen** (kde se hlína zároveň těžila, ale i pálily se cihly). Většinou sloužily jen pro potřebu jednoho až několika stavení a po konci stavby byly zanechány svému osudu a tak vznikly významné krajinné prvky, z nichž některé se zachovaly dodnes a tvoří tak funkci refugia mnohých druhů rostlin a živočichů.

U Svobody (čp. 30) to bylo všecko holý – tam se kopal kámen a písek. Dole byla vápenka, co to dneska má Hořejš. Byla tam i studánka, tu pak zaházeli bordelem. (muž, 1932)

Důležitou roli jak v krajině, tak i ve společném životě obce (společné pasení, navazování kontaktů i jejich udržování, výměna informací apod.) hrála **draha**. Draha, dříve tedy obecní pastviny či pozemky, přes které se hnával dobytek na vlastníkovy pastviny, dnes v krajině prakticky nejsou, zcela vymizela a s nimi i charakteristické, nízko spasené porosty travní i keřové s roztroušenými stromovými solitéry, vystupujícími žulovými balvany a charakteristickou, většinou teplomilnou flórou.

Draha byly od hřbitovní zdi až k oboře, tam se pásal dobytek, že bylo krásně vidět do Vobory. (žena, 1939)

Stejně tak zmizela řada cest. Byly rozorány či ponechány sukcesi, protože úvozové cesty nebyly dost široké pro zemědělskou techniku, zejm. traktory a kombajny. Na některých místech byly vyježděny cesty po polích či lukách souběžně se zdevastovanými cestami starými, ale tyto nové cesty často podléhají erozi či je stávající vlastník znovu zaorá a krajina se tak zneprůchodňuje

Ztráta cest se odráží, i v komunikaci mezilidské.

Zánik cest – do nich byly svedeny meliorace – ty dnešní nejsou funkční. Cesty dělaly kolorit krajiny. (muž, 1933)

Zanikly cesty do jinejch vsí – Jarotic, Malčic. (muž, 1933)

Cesty ubyly, ale tím, že jsou auta, tak to není tak cítit. Dřív by se to stát nemohlo, cesty byly třeba k životu. (žena, 1922)

Za mého života se tu udělala elektrina a silnice, ale všechny cesty zplundrovali - dneska se udělá cesta po lukách a ty se nesklízejí... Dřív byla každá brázda dobrá a dneska??? (žena, 1933) V této citaci je jasně patrná reflexe změny přístupu ke krajině, oceňování půdy.

Pak se rozorávaly cesty, hrůbky, lesíky. (muž, 1917)

Cesty jsou dnes na polích (žena, 1933)

Byly tu vozový cesty a vedle toho pěšiny. To byla ta mánie kolem těch 70 let všechno bourat, tolik barák, jak domy, tak cesty... (muž, 1942)

Tou cestou (bořický Chobot – Mužetice – pozn.bd.) se dalo projet s traktorem. Dneska tam říkám „V tunelu“. (muž, 1932)

Zmizely meze – ve fyzickém i přeneseném smyslu toho slova.

Ty cesty se rozvoraly, což se nedá napravit. U toho byly vysoký meze, ty se strhly. Některý starousedlíci, ty se k tomu stavěli, říkali, zničte celý hony, ale to byli takoví fanatici, chtěli mít víc, o dva metry širší pole... Vždyť se dělaly meze, aby se ta půda nesplavovala!!! (muž, 1925)

K obrazu krajiny před scelením ale nutně náležely i dva fenomény nefyzického charakteru a respondenti je mohutně zmiňovali. Prvním bylo **společné setkávání** (pasení, hry – např. klouzání na ledu, práce v lese) a společné aktivity v krajině.

Okolo kapličky býval plaňkový plot. U kapličky se u harmoniky zpívalo, když za války nebyly muziky dovolený, sedávaly jsme s Maruškou Srchů u nás na piliři na plotě a dívaly se na omladinu, jak hraje a zpívá. (žena 1933)

...Babička říkala, že ve Slatině pásli husy a že se tam v zimě v dřevákách chodili klouzat. (žena, 1939)

Druhým velmi podstatným fenoménem, který podle nich též zmizel či se velice proměnil směrem k horšímu, je **vztah ke krajině**, vazba k půdě, závislost na některých prvcích - v dobrém i ve špatném. Příkladem vazby pozitivní může být pomístní pojmenovávání a spjatost prací s krajinou, jak je popsána v následující citaci.

Tady ty pahorky, tomu říkali – Malá a Velká Báčavka, Mláky, Na Potočky, tam jsme měli pole, Do hor... vono to bylo nějak jinak všechno. Nás to bavilo, ty pole, byli jsme rádi, že máme živobytí, dvě až tři krávy, dneska, kdo by to dělal... (muž, 1950)

O vztahu svědčí i velmi emotivní popis jednoho z respondentů – soukromě hospodářického rolníka, který nikdy nedal svoje pozemky ke scelení.

Na Souhradskej byly meze 1,5 m vysoký – tam byly sady. V 60. letech přijeli s pásákama, všecho se rovnalo radlicí. Ted', když zaprší, to všecho splaví sem. Cesta do Stražouc byla půldruhýho metru hluboká, když přšelo, tak tam voda vymlela kameny, to se muselo rovnat krumpáčema, aby tam dobytek prošel. No bylo to hezčí. Na Malé Báčavce nad boudou, bylo obecní pole. To míval kovář – žito, ječmen tam na tý stráni bylo, vřesoviště, to byla vůně...co tam vůbec není – ta pupava a co bejvalo cvrčků – do nory jsme jim strkali konce trávy a on

vždycky vylezl a zacvrlikal, říkali jsme, že nám nadává. A co tu bejvalo chroustů, celý kýble se nosily prasatům, a raků co v rybníku bylo. Ale voda v Pančáře byla taky špinavá, kvetlo to i tenkrát, ale tak jako teď, aby se tam dávalo tolik hnoje (ze Sedlice), to nebylo. Lidi byli šetrnější k tomu všemu. (muž, 1945)

Na tu cestu do Vůstří chodila kovářka Heclerka pro chrastí a jahody. Zrovna jí vidím, jak šla s nůškou, už měla nasbíráno, a bandičkou... (žena, 1939)

O změně vztahu a důvodu zprerhání vazeb hovoří následující citace:

Většina těch starých míst byla spojená s křesťanskou vírou, byla to ta místa, se kterými si lidi něco spojovali, Dnes jsou vazby k nim zprerhané. (muž, 1978)

Ve svých negativních, byť dnes již lehce úsměvných konotacích se vyjevoval i v častých sporech „o jednu mez“, ale následující citace svědčí o velké vazbě na „naši krajinu“ – nebudu se bít o něco, na čem mi nesejde.

Dole pod vejpuškem byla mez na ní švestky a o tu se táta hádal se starým Koženým. My s bráchou museli vybírat kámen, a museli jsme ho házet na jejich pole. A oni ho zas házeli k nám. O švestky se prali každé podzim. My měli švestek, že se válely, ale o tyhle jsme se prali. Moje rodina se neustále soudila, ale většinou o tu jednu mez. (žena, 1948)

Novousedlíci:

I podle novousedlíků nastala v krajině veliká změna.

Pozemky, které byly po staletí užívány jako louky a pastviny (s bohatě diversifikovanou flórou ručně sečených či spásaných vlhkých biotopů) byly rozorány a převedeny na pole, aby jen za několik málo let byly zpětně zatravněny; ovšem již chudou, unifikovanou travní směsí, která neodpovídá místním podmínkám a podléhá náletu plevelných rostlin. Bude trvat desítky let, než tyto louky dospějí do původního klimaxového stadia – a to při podmínce trvalé péče. Na některých místech se tento původní stav nemá šanci obnovit, jelikož díky melioracím byl upraven vodní režim těchto stanovišť, porušena tradice ručního sečení, utužena půda těžkou mechanizací. I tam, kde byly louky ponechány bez převedení na ornou půdu, nebyla situace ideální. Nejvýraznější změnou je eutrofizace luk. V důsledku nadměrného hnojení průmyslovými hnojivy vymizely některé živočišné i rostlinné druhy, např. obojživelníci či vstavače, které tu ještě v sedmdesátých letech byly monitorovány.

V podstatě celý meliorace, a všechny ty rozorány meze s těma ovocnejma stromama – švestkovej sad pana Trči, Čabrádků sad, a všechny ty hnojený louky, který se dřív nehnojily, a rostl tu vemeník – a to odešlo po dobu půlky jedny generace po dobu 20 let. Zanesený rybník z meliorací, kterež odchází a v podstatě zajde... a to beru v podstatě jen to nejbližší okolí. (žena, 1936)

Vlivem technických úprav toků mizí voda, zanáší se toky i rybníky.

Svou roli sehrálo ve změně vodního režimu krajiny i mizení druhů i rozorání či zasypaní pramenišť.

Tenkrát se síkly louky kosou – mokré louky, tam se skákalo z ostrůvku na ostrůvek, dneska jsou tam louky a jezděj tam traktory. Když se v 60. letech starý dědkové chytali za hlavu – „neblbněte s těma melioracemi, zničíte spodní vodu, tenkrát se jim smáli. Je jasný, že když se sjednocovalo, nemohlo se hospodařit na bahnech, ale nemuselo se meliorovat na suchým. My zavodňovali louky a oni je pak zase meliorovali... (muž, 1943)

Krajina zarůstá.

Zmizely draha, rybníky, cesty, celé sady, které byly při kolektivizaci vytrhány, Obrovská změna nastala používáním zemědělské mechanizace a těžké techniky.

Dříve bylo více společného žití. Změnil se smysl, motivace, vztahy.

Je to hrozná škoda, ale hlavně ty hospodářství, žilo to tu životem chudým na efekt, ale bohatým na smysl lidského života a to už je nevratný. Hlavně je to vidět, ta náves byla živá a dneska je mrtvá a to je hrozná škoda. (muž, 1944)

Všechny. Nefunguje nic jako dřív. I ty lidi už k tomu žádnou vazbu nemaj, nevycházej, krajinu nepoužívaj. (žena, 1962)

Vymizely pověsti

Taky se mi zdá, že lidi ke krajině a jednotlivějším místům měli víc pověstí, který zmizely, ty lidi už ani nevědí, že ty pověsti jsou. Bylo to tu tajemný a dneska je všechno jasný... (žena, 1936)

Diskuse bloku 2

Obecně se dá tato změna popsat tak, že se výrazně změnilo měřítko, a to především měřítko krajinných „pattern a patches“ (Forman, Godron, 1993) – (do čeština asi nejlépe přeložitelné jako ploch a plošek).

Zmizely významné krajinné prvky (zejména bodového a liniového typu): cesty, aleje, remízy, meze, otevřené vodoteče, lomy, cihelny, velké kameny.

Ubylo vody v krajině, a to zjevné i skryté. Ubyly potoky, byly zrušeny některé rybníky. V mnohých místech regionu změnila vegetace z převážně mokřadní až slatinné, která váže větší množství vody, na suchomilnou. Dnes je charakter vegetace spíše rurálně-stepní.

Voda, která se dnes v krajině nalézá je znečištěná splachy a průsaky z polí, ve studnách jsou nalézána při rozborech mnohonásobně nadlimitní množství dusičnanů.

Zmizel či se výrazně zhoršil vztah ke krajině, změnil se přístup ke krajině, docenování půdy. Důležitou roli ve vytváření vazeb měl i duchovní život a křesťanská tradice – jejich eliminací se změnily i vazby ke krajině a v krajině.

Obě skupiny respondentů se shodly na tom, že se krajina změnila jak ve fyzické podobě: zmizela dráha, cesty, mizí voda, zanášá se toky i rybníky, ale především, že se nastala výrazná změna smyslu života a práce v rurální krajině a především změna vztahu ke krajině i půdě. Z prostoru zemědělské práce a života se stal prostor prostý lidí, navštěvovaný jen při sezónních pracích zemědělci na silných traktorech či žacích strojích či v létě obývaný tu a tam rekreanty. Nastala výrazná změna funkce a podoby rurálního prostoru. Prostor sám zdá se hledá svou novou funkci a podobu, částečně je využíván jako intenzivně produkční (velká pole, obhospodařovaná těžkou technikou) a jeho další část zarůstá, ruderalizuje se, sukcesí bez zásahu člověka mění tvář.

Změnily se, a to velice významně, i mezilidské vztahy, ubylo společných setkání, důvěry, sdílení novinek i pověstí.

K podobnému závěru dospívají ve své knize Historie krajiny severního Prácheňska i její autoři Dreslerová, Stejskal a Beneš (str. 94): „...Z hlediska pěšího poutníka ztratila krajina lidský rozměr, stala se neprůchodnou. Polní cesty po staletí spojující vedlejší vesnice jsou zanedbané, zničené nebo rozježděné, neboť je mnohem snazší vyjet traktorem novou cestu vedle na poli. Do sousední vesnice se zhusta míří automobilem přes vesnici třetí. Meze jsou rozorané, příkopy tak čistě kdysi vypásané jsou zarostlé kopřivami a křovinami tak, že jsou nepřekonatelné. V zanedbaných ovocných alejích se staré stromy hroutí pod tíhou nechtěného ovoce. S úbytkem domácích obyvatel a přílivem chalupářů se pomalu trhají prastaré příbuzenské vazby mezi vesnicemi, ztrácejí se souvislosti, mizí povědomí lokální historie. Mysl se zplošťuje stejně jako reliéf zbavený přirozených potoků a vodotečí, zničených melioracemi.“

Citace se týká o něco širšího regionu (cca 50x50 km), než který zkoumá tato práce (cca 10x10 km), ale výsledky jsou, zdá se, velmi podobné.

Blok 3 – Místa a pověsti

Výsledky bloku 3

Otázky č. 7 a 8 - Místa a charakter pověstí s nimi svázaných

Všichni respondenti na otázku týkající se svázanosti míst a pověstí či tradovaných historií v regionu reagovali velice živě. Bohatství sdílených vyprávění je veliké a mnohé pověsti se objevovaly v různých podáních, takže je evidentní, že jsou sdíleny místním společenstvem a lidé je znají, byť i jen pasivně. Charakter pověstí se poměrně výrazně lišil.

Starousedlíci:

Z uvedených důvodů bylo nutné provést rozsáhlejší obsahovou analýzu, ze které vyplynulo, že nejčastěji zmiňované byly pověsti o konkrétních místech. Buď osvětlovaly původ jeho vzniku či nějakou zajímavou událost s tímto místem spojenou, ať už to byla událost z historie, neštěstí či přírodní pohromy, či v jednom případě kuriozně i s nadpřirozenými jevy. Často ovšem respondenti místo zmiňovali jen jako kulisu děje, vyprávění o zajímavých lidech či místních figurkách. Silně zastoupena byla i místa, která mají duchovní význam a reprezentují dodnes v krajině místo zastavení, odpočinku, tajemna, či slouží jako významné a jasně určitelné orientační body v původním i přeneseném smyslu slova; krajina je jimi jasně určena jako krajina s křesťanskou tradicí na předkřesťanských základech, neboť mnohá tato duchovní místa jsou místa nad prameny, místa křížení cest, či místa dalekého rozhledu.

Novousedlíci:

Obecně jmenovali méně konkrétních pověstí, jen ty nejznámější; většinou zaznamenané v písemné podobě, ať již v krásné literatuře či v místních kronikách.

Tabulka č. 6 – Charakter pověstí dle obsahové analýzy - Starousedlíci

Charakteristika – celkem	Jednotlivé položky – zmíněny x krát	Vybrané citace - charakter pověstí
O místech 33	5 stromy 4 o místech obecně 4 tvrz 4 Malívy 1 Stínadla 3 Šmiedhof 4 pomíst. jména – lidová etymologie- vznik názvů vesnic 4 studny, prameny 4 rybníky	<p>Tady jsme byly takový zakládající osady u kostela, pak byl dvůr ve Stražovicích. Radobytece – rádo býti. Bořice – lidi se tam bořili, bylo to tam mokré. Jarotice – že tam bylo brzy jaro, bylo to takový slunečný. Stražovice, že bylo vidět až do Milevska. Lány – Na skalce že tam byla obec Lány a nevím, za koho to bylo vypálený. (žena, 1928)</p> <p>Pod lesíkem, pod Miškovcem měl Vůjtěch pole, tam byl takovej ouvar – tam se říkalo, že kdyby tam šly kobyly, že se utopěj. Tam se měla udělat studna, co by stačila pro celý Stražovice. Družstvo pak udělalo studnu tady pod farou. Tři sta prasat se tím nakrmilo a umylo. (žena, 1928)</p> <p>U toho křížku za rybníkem – u tří cest, že tam zabili nějakýho z Kožlí. Za války ve 42 tam byly roztrzený tři děla, ale pak je odvezli do šrotu, ta střepina, když je chtěli zlikvidovat, urazila kus kamene. (muž, 1942)</p> <p>O pivovaru (Na Šmídhofu) a o sklárně jsem slyšel. (muž, 1971)</p> <p>Dolejších křížek, (<i>Nahoře na Chlumu u cesty Lom–Dol</i>), tam zastřelil dědečka pana Dolejšího bratr a pak</p>

Charakteristika – celkem	Jednotlivé položky – zmíněny x krát	Vybrané citace - charakter pověstí
		<p>se sám zastřelil u toho spodního křížku. Mladší zabil toho staršího, aby nedostal statek, pak mu to vlezlo do hlavy a zastřelil se sám.</p> <p>U Křížku (<i>cihlového, pod Dolem v roští - Klofova</i>) říká se, že Francouzskou Kněžnu, měli jí tam přepadnout lupiči, a někdo ji zachránil a pod tím křížkem má být zakopaný poklad a Ježek z Dolu tam hledal, kopal. (muž, 1925)</p>
O lidech 24	<p>7 rodinné historie – ta u novousedlíků zcela chybí!</p> <p>7 loupežníci, lapkové, zloději</p> <p>7 o místních lidech, figurkách</p> <p>3 o zvycích a pracovních postupech</p>	<p>Pověsti, bajky se často týkaly pytláků. Lidi z Malčic a Kožlí si namazali nohy sádlem a ryby za nima šly... Škoda, že zemřel pan Šubrt, ten vyprávěl krásně.</p> <p>Martin Vacek, to byl člověk, kterej byl vyučenej ve Vidni na pánskýho krejčího, měl tam živnost a zkrachoval. Říkalo se, že začal pít a oni ho deportovali do domovské obce.</p> <p>A on žil v pastoušce a nesnášel hvízdání. A my děti hvízdaly a on po nás házel kamení. Nakonec to dopracoval tak, že chodil „středou“ (<i>žebrotou</i>). A když šel k nám, my ve vikýři hvízdali a zlobili ho. Od rodičů jsme pak dostali bičem.</p> <p>Vacek, Košík – oba kluci byli z nuzný rodiny, ale oba měli maturity. Josef dělal úředníka ve Strakonících a namluvil si dívku z Buzic, ale její rodina byla ve Vlajce a on byl dobrodruh a udělal defraudaci a její rodina ho z toho vytáhla. Dal se k Němcům po přesvědčování rodiny, musel na frontu a padnul u Ladožského jezera. Tabáčníků – Zájedy tatínek má jeho dopisy z fronty...</p> <p>Písařík z Holušic chodil za Písařicí (<i>do Bořic</i>) a cikáni ho potkali (<i>v lese</i>) u Jána a hodili mu pytel na hlavu, aby neviděl, co nesou. Říkalo se, že kde jsou zlodějové, tam se nekrade. (žena, 1936)</p>
Historie 12	<p>4 II. sv. válka</p> <p>3 Stroupežnický</p> <p>3 princezny</p> <p>2 různé</p>	<p>Stroupežnický byl v lese na čekané a vystřelil a někdo vykřikl a on myslel, že ho trefil, tak šel a střílel se do hlavy. Ustřelil si nos, ale nosil voskový, a lidi říkali, že to ani nešlo poznat. (muž, 1920)</p> <p>O těch pannách jsem slýchal od mládí. Oni říkali, že to byly princezny. To vyprávěli taky, že tam byly zabité u Cerhonic ze tří stran... (muž, 1920)</p>
Duchovní symboly 12	<p>10 kapličky, kazatelny</p> <p>2 procesí</p>	<p>Kaplička v Kožlí. Říká se, že kněžna jela z Drhovle a koně se splášili a na tom místě se zastavili. A ona tam z vděčnosti nechala postavit kapli. Teda dala na velkou, ale lidi to rozebírali, až zbylo než na malou kapličku... (žena, 1933)</p>
Neštěstí či přírodní pohromy 5		<p>Chodila holka Anna Vacků s chlapcem – Karlem Písaříkem z Mlak, a rodiče mu nedali, aby s ní mluvil, a jednou odpoledne měli sraz u Chlandouc křížku, ona nedošla domů a našli je u toho křížku zastřelený. (žena, 1926)</p>

Charakteristika – celkem	Jednotlivé položky – zmíněny x krát	Vybrané citace - charakter pověstí
		Kolem 1935 roku myši prokousaly hráz a Mžíkovec se protrh. Hráz byla rozkopaná až do 1947 a až pak se začala dodělavat – Biskupů, Mžíků si ho nechali. Ten spodní rybníček – to bylo všechno prokopané – to už nikdo nepamatuje, kdy tam ty rybníky byly. (muž, 1932)
Nadpřirozené jevy 1	Strašidlo 1	Rodiče nás strašili bezhlavou kobylou , že na nás může bafnout za stromem, cestou na Bořice. (muž 1945)

Zdroj: Empirické šetření
n=26

Tabulka č. 7 – Charakter pověstí dle obsahové analýzy - Novousedlíci:

Charakteristika – celkem	Jednotlivé položky – zmíněny x krát	Vybrané citace
Historie 6	3 princezny 1 Lorecký ze Lkouše 2 jiné	O těch 3 princeznách, co nebyly nejspíš princezny. (žena, 1963) To o napoleonských válkách, historické, nejstarší osídlení tady keltské osídlení tady. Z radobyteckých lesů trámy Vladislavského sálu... nějaké kusé informace, v rámci okopávání se našly staré nádoby, střepy, prastaré osídlení... (žena, 1962)
O místech 2	Malíva 2	Já moc ne, spíš si myslím, že to bylo dělaný, aby se lidi orientovali – jdu „k vobrázku“, že to bylo účelový, nebo se to už zapomělo... jestli se k tomu vážali pověsti, tak v Bořicích už jsem je neslyšela. To třeba že byla na Malívech zemanská tvrz, to vím z kroniky a ne od nikoho z místních, z Bořic. (žena, 1936)
O lidech 2		Ve voboře se vypráví vo Kozákovi, co tam měl obchod, klukům upil za 3 koruny z Pražského výběru... to byla figura. Figurek je tady taky dost. O žních se denně chodil do hospody spláchnout prach a vyprávělo se o postavičkách... (žena, 1963)
Duchovní symboly 1		Kříž v lese, kde se říkalo, že někdo někoho zapíchl... (žena, 1936)

Zdroj: Empirické šetření
n=5

Otázka č. 9 – Zdroje informací

V obou skupinách shodně hráli roli nejsilnějšího zdroje informací o pověstech a tradovaných historiích a historkách sousedé, většinou o generaci či dvě starší než respondent. Jsou konkrétně zmiňováni a je na ně vzpomínáno s úctou a respektem.

Jána tady (v Bořicích) a Čuřín v Radobytcích, to byli písmáci, takový lidi bez škol, ale chytrý, přirozeně. (muž, 1917)

Pan Valenta, pan Šubrt, ten měl tak zvláštní sloh, vyprávěl, jako když čtete z knih. Oba už umřeli. A starý pan Tlach, legionář z italské fronty. (muž, 1942)

Lidé si většinou předávali historie z kraje ústním podáním na táčkách – tzv. hrátkách, jak se zde říkalo – či při společných činnostech, při či po práci. zajímavé je, že i zde v mnohých výpovědích zazněl stesk po dobách, kdy se lidé scházeli, kdy si společně vyprávěli v podstatě společné historiky, již mnohdy notoricky známé – tyto večery, návštěvy, rozpravy měly jednak funkci předávání kontinuity a tradic v rámci společenství, území, ale i tmelily pospolitost a sounáležitost lidí v území. Mimoděk se tak porovnávala i pomístní jména, takže i když některým pozemkům říkaly některé rodiny různě, ostatní většinou věděli, co se pod kterým názvem skrývá.

Sousedky co chodily drát, dneska už se dneska ani ty lidi tak nescházej. to dřív chasa... Dneska jsou všechny u televize. (žena 1928)

Starej Šubrt nám vyprávěl, jako dětem, jak jezdil do Vidně na kampaň – cukrovkovou. Vohýnek, už byla tma, a my poslouchali. Na podzim co bylo ohýnků, všude zářily, jak se pásávalo. Tuhle, támhle, všude. Nikde nebyl kousek dřeva. Lidi u svejch polí vyřezávali lísky, na pruty, všichni, babči nosily v nůších dříví a seno. (muž, 1945)

Skupina starousedlíků jako druhý nejvydatnější pramen informací jmenuje matku, prarodiče a otce. Což je zároveň obrazem sociologické skutečnosti a ukazuje, kdo se dítěti nejvíce věnoval, že žilo v širší rodině, vázané nejsilněji na matku, pak na prarodiče a otce, ale že sociální vazby vesnice na sousedy byly velice silné.

U skupiny novousedlíků jsou na druhém místě písemné zdroje, jmenovitě staré kroniky. Otec a matka tu figurují až na konci pomyslného seznamu.

Tabulka č. 8 – Zdroj informací o pověstech

Zdroj	Starousedlíci	Novousedlíci
Soused	15	3
babička/děda	4	
maminka	9	1
otec	3	1
hosпода	1	
kronika či jiný psaný zdroj	1 - kalendáře záložny	3
jiné	lidi, chasa, Zájeda, vlastní zkušenost – s ději, událostmi typu povodně apod.	chlapi v práci, těch pár starejch lidí

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Otázka č. 10 – Zázračná místa

Tázáním se po kouzelných, zázračných místech studovaného regionu se nám po užití obsahové analýzy vygenerovaly čtyři základní kategorie vnímání a reflektování tohoto fenoménu ve zdejší krajině.

Tabulka č. 9 – Zázračná místa

	Starousedlíci	Novousedlíci
Místa spojená s přírodou	8	1
Místa z rozhraní přírodní a duchovní sféry	9	2
Místa duchovní, místa zázračná	9	2
Nadpřirozeno	3	1

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Místa spojená s přírodou

Starousedlíci:

Nejčastěji zmiňovaná byla voda, studánky, prameny, které ovšem namnoze existují již jen ve vzpomínkách respondentů. Většina studánek padla za oběť scelování pozemků či jinému druhu socialistické zvěle – byly zasypávány či rozrývány. Respondenti sami mnohokrát zmiňovali pokles kvality i množství vody (studánky byly téměř u každého pole i louky) a srovnávali s dnešním stavem, kdy v krajině téměř žádné zdroje pitné vody nejsou. Najdou-li se, pak se téměř nedají využívat k původnímu účelu. Vody je v nich méně či jsou zcela vyschlé. Nikdo se o ně nestará, neboť pole si málokdo vzal zpět, a již ani není zdánlivě tak intenzivní potřeba zdrojů vody v otevřené krajině. Dříve byla pěší cesta na pole delší, než je dnes na traktoru či kombajnu, a lidé tam trávili celé dny.

Jednoznačně byl jako kouzelný brán fakt, že v některých studánkách bylo vody vždy dost (citace). Jako jedna z největších křivd na krajině spáchaná od let padesátých až podnes je jednoznačně viděna skutečnost, že vody v krajině ubylo a ubývá a že je s ní marnotratně zacházeno.

Voda a mokřiny jsou dodnes brány jako něco výjimečného, tajemného, a tak i když se jevy s nimi spojené dají vysvětlit rozumově, stále jistý nádech úcty k živlu, k cele nepoznatelnému zůstává.

Na bahnech pod Pančárem, pod výпустí, a babička říkala, že když chodili do lesa či na pouť, že tam byly v noci světýlka. Při dračkách se o tom zmiňovali, pařez, kterej svítil, my měli jako stojánek na stromeček (muž, 1933)

Dalším zmiňovaným „kouzlem“ v krajině bylo zmiňováno předpovídání počasí ze zvuku či vizuálních efektů (např. dohlednosti v konkrétním místě)

No, zázračná... Když jsme chodili ze školy z Mirošáku a byl vidět Boubín, tak do tří dnů pršelo. (muž, 1920)

Když bylo z Kozlí z lomu slyšet houkání, tak se říkalo, že bude pršet. Ale už to moc nefunguje posledních pár let... (žena, 1929)

Jako kouzelné či zajímavé až záhadné byly viděny též kamenné solitéry, zlomy v geologickém podloží, nevysvětlitelné jevy související s chováním zvířat i počasí (místa stahující blesky, rozhraní dešťů), méně často i některé solitérní stromy, konkrétní cesty.

Je tu místo, který stahuje blesky – od nás ke Hlinavce – prostřední cesta -, jsou to velký kameny a přelámaný stromy. (žena, 1952)

...no, tam asi bude ruda. Cestou na Brejle je cesta, kudy koně nechtěj jít – tam si myslíme, že byla keltská mohyla. I v budskejch lesích... je to takovej pahorek – tuhle zkušenost tam udělali nezávisle na sobě i jiný lidi. Může to bejt i rudou, ale v tom kamenolomu nedělaj koně nic... (žena, 1980)

Novousedlíci

Zde je patrná sžitost s regionem, lidé začínají znát „své místo“ až tehdy, kdy o něm vědomě či nevědomě znají pověsti, jména... kdy s ním jsou svázáni mentálními mapami i mapami „duchovními“.

Ta mohyla u Lučkovic, kámen u Vobory, tam si mladý lidi choděj říkat to důležitý, Hrad na Budech, a pak na mě nějak tak působil ani ne tak židovskej hřbitov, ale to, co je nad nim, tam bylo letiště. A ještě hodně zajímavý názvy polí jsou v trojúhelníku – malá, velká kovářka, zabítej, čihátka, stavítka – ten terén tam byl členitej...Pod lesem Nad Jeřábem, kazatelna, u drůbežárny, zelená hora... na takovým malým kousku tolik jmen...a nebylo to podle lidí! (novousedlá žena, 1959)

Místa z rozhraní přírodní a duchovní sféry

Starousedlíci:

Sem se dají přiřadit zmínky o zaniklých vsích, které již mají místy až mystický nádech, patinu staré historie, tradované z generace na generaci. Vsi jsou doložené historicky písemnými prameny, avšak ani archeologický průzkum je nedokázal přesně lokalizovat. To vše přispívá k ještě větší magičnosti a přitažlivosti pro místní pověsti, zesiluje to pocity spojené s již tak silným geniem loci.

I novousedlíci reflektovali pocity ohledně starých, zaniklých vesnic, jako silné, spojené s jistým tajemstvím, temné.

Malívák, má sílu, nemáš tam žádněj důvod, spousta rybníků má tmavý dno, pravda je, že je obrostlej, ale je tam něco, co je zvláštní. Nikdy tam člověk nemá žádný veselý nálady, vždycky to tam na člověka tak smutně působí. Ty dva rybníčky, který jsou pod lomem na mě tímhle dojmem nepůsoběj...Ten Malívák je fakt zvláštní. Třeba ta studánka u Mžíkovce tam byla vždycky a vždycky se říkalo, že tam je dobrá voda a pan Trča říkal, že když chodili na pole, že do ní chodili pít. Možná, že tu něco takovýho bylo, ale už to nikdo neví. Třeba ta kaplička co je u Dolu, proč jí zrovna tam někdo postavil, ale to už nikdo neví.... (muž, 1944)

Jako zázrak je někdy paradoxně bráno, byť v přeneseném slova smyslu, že některá část zůstala zachována ve své podstatě, ve svém charakteru.

Ta část je krásná co teče potok u Dolu, tím lesem... zázrak je, že to tam nezmelirovali. – (muž, 1944)

Místa duchovní, místa zázračná

Starousedlíci:

Většina duchovních pověstí tohoto regionu byla spojena s místem, které je sice již za hranicemi námi vymezeného regionu – Studánka se zázračnou vodou ve vsi Škvořetice cca 10 km od západní hranice našeho území. Je to místo natolik silné, že se většině respondentů vybavilo ve spojitosti se slovem „zázrak“.

U Zájedů v č. 37 byla hluchoněmá a doma měli prkýnko, jak na něj psala, a jednou si vzpomněla, že chce do Škvořetic na pout a tam se modlila a dostala řeč. (muž, 1942)

Ve Škvořeticích studánka. Říkalo se, že kdo tam přijde nemocnej, tak se vomeje a přijde zdravěj, ale dlouho už jsem tam nebyla. (žena, 1947)

Ovšem i zázračná místa tohoto formátu podléhají vlně malověrnosti a sobeckého zájmu jen o vlastní pozemek.

Ve Škvořeticích se lidi letos domáhali studánky (o té se říkalo, že je zázračná.), ale studánka byla zabordelovaná, zaházená lahvema na vodu z plastu a zakrytá drátem, aby se k tomu lidi nedostali. Tam jsme vždycky brávaly vodu, když jsme chodily na pout' za družičky... Je to tam ale úplně zničený. (žena, 1929)

Dalšími duchovně silnými, až kouzelnými místy byly dle respondentů křížky v polích.

Křížky si dávali sedláci u svýho pole (žena 1926)

Chodilo se prosit za úrodu, prosit ke křížkům v polích. Prosebný procesí – ty za úrodu byly tak v 2/2 května k některému svatému, za nejprudší vegetace. ((muž 1933)

O tom, že duchovní dimenze v regionu žije svědčí i fakt, že vznikají pověsti nové, a že se, byť jistě méně často než v dobách předválečných, staví i nové kapličky či v povědomí lidí jsou označována nová „tajemná“ místa. Tyto nové pověsti se tvoří zejména v souvislosti s živelními pohromami

V Buzicích udělali sv. Jánu krásnou kapličku, protože byl jedinej nezatopenej. (žena, 1929) - (voda stoupla v roce 2002 až nad most, pobožila ho, ale až ke kapličce nedosáhla – pozn.bd.)

Nadpřírozeno

Starousedlíci:

Kromě tradičních „světýlek na bahnách“ a podmáčených místech se objevily i jiné, zajímavé pověsti o nadpřírozených jevech spojených s konkrétními místy. Půvabně odrážejí charakter genia loci a pověstí, které se zde tradovaly dříve a dochovaly se dodnes.

Jak se jde na Míreč, se říká u Čertovo kamene a je to velkej kamen a prý se říkalo (babička), že šel čert s kamenem a místní ho začali pronásledovat a on ho upustil. (muž, 1971)

Tenkrát, to jsem byla malá, z rybníčka pod námi to začalo hučet, šla do vejšky voda, začlo to vířit a najednou s hukotem spadla a zase klidná hladina. Všichni se seběhli. A nikdo nevěděl, co to mohlo bejt. (žena, 1947)

Novousedlíci

Šibeňák – snad tam nikoho nepověsili, ale prý nějakou čarodějnici tam prokláli kůlem... (žena, 1959)

Diskuse bloku 3

O historii osídlení tohoto mikroregionu svědčí několik faktů: Osady Stráž, Strážovice (které leží ve středu zkoumaného území), ležely jako zemské brány na Pasovské, neboli též Zlaté stezce. (Květ, 2003 str. 32 a 35). Doklady o existenci kostela Sv. Ondřeje v Radobyčcích, (jehož bán o mnoho století později kreslil tak rád Mikoláš Aleš) jsou ze 13. století, ale vzhledem k existenci zemské stezky zde bylo posvátné místo zastavení již pravděpodobně mnohem dříve.

Dalším pramenem dokládajícím starobylost osídlení jsou samozřejmě kroniky: „...První zápisy o našich obcích jsou z r. 1292 za krále Václava II. ... V r. 1292 patřila ves Bořice k biskupskému panství příbramskému, jež tu mělo v r. 1379 6 lánů, 7 jiter pozemků 1 chalupu a 24 držitele... (zdroj: Ručně psaná kronika obcí Miroticka, autor neznámý, cca kolem 1900)

Krajina je, i přes některé drastické zásahy, stále ještě poměrně diversifikovaná, s relativně zachovanými strukturami.

Dá se proto očekávat, že bohatství pověstí a tradovaných vyprávění o významných či zázračných místech bude veliké. Ale skutečnost tomuto předpokladu úplně neodpovídá.

Zdá se, že velké příběhy, stejně tak jako pověsti o zázračných místech jsou buď potlačeny padesáti lety socialistické lobotomie, a zároveň krajina sama má jaksi poklidný, melancholický, ale nikoli zásadně dramatický charakter, který tolik svědčí poutním místům či velkým, silným příběhům.

O socialistickém tlaku není pochyb, (naprosto přesně jej v souvislosti s krajinnou pamětí reflektuje například Tomáš Škrdlant ve své knize Demokracie přírody (1996) str. 47.), ale jak je vidět z předložených citací, vymazat paměť se nezdařilo úplně. Respondenti stále cítí sílu některých míst, tajemství a tajemno v některých lokalitách, naléhavost symbolů. Jak ve stati Posvátná krajina Čech, na str. 41-45 píše Jan Royt (2001), sakrálními body v barokní krajině byly především kameny, studánky, stromy a cesty. Podobně tyto symboly dodnes cítí většina respondentů. To dokládá jednak doposud zachovanou čitelnost barokních struktur v této konkrétní rurální krajině (ke kterým se váže jistý typ mystiky a mysterióznosti) a jednak fungující vazby v podvědomí lidí na tyto krajinné struktury vázané.

Pocity týkající se genia loci, síly a tajemna některých míst jsou samozřejmě nekvantifikovatelné, nicméně z těchto nevědeckých pocitů o krajině čerpá krásná literatura, výtvarné umění i hudební skladatelé, o lidových pověstech nemluvě. Tudíž i když

nedokazatelné a nezměřitelné, jsou součástí kultury a ducha místa. (ve smyslu Norberg Schulz 1994, Cílek 2002, Day 2004)

Pověsti - hlavní roli v nich hrají

- Místa
- Lidé
- Historie
- Duchovní symboly
- Neštěstí, Přírodní pohromy
- Nadpřirozené bytosti

Zázračná místa

- Místa spojená s přírodou
- Místa z rozhraní přírodní a duchovní sféry
- Místa duchovní, místa zázračná
- Nadpřirozeno

Zdroje

- Sousedé
- Rodina
- Kroniky

Blok 4 – Archetypální vnímání krajiny. Pozitivní a negativní „imprint“

Výsledky bloku 4

Otázka č. 11 – Místa spojená s negativními emocemi

Otázka jedenáctá se zabývala místy, kde se respondenti jako v dětství, co se tam dělo, co si tam představovali.

Opět se setkáváme s tím, že tmavá, zarostlá místa, severní svahy má většina lidí podvědomě méně ráda, cítí se v nich stísněněji než na vyhřátých svazích jižních, teplých a slunných místech s „uspořádanou“ vegetací. Tento archetypální model je do jisté míry dán antropologickým vývojem, generacemi vypěstovaným tendováním k přehlednému prostoru, který je bezpečný jak z hlediska možného ohrožení predátory, tak nemocemi – ve vlhku a stínu se jim daří lépe než na suchu a světle. Zajímavé je, že na tomto strachu, vztahu k těmto místům v krajině se shodnou jak staro-, tak i novousedlíci.

Cihelny nahoře - d'olíčky – bylo to tam pochmurný - tam jsou zbytky cihelen. Já jsem tam v dětství našla psa v polo-rozkladu, tak se mi to tam zdálo vždycky hnusný. Byla tam podivná atmosféra – na kopci, vlhko! (žena 1947)

Významný, nejvícekrát zmiňovaný byl strach spojovaný s drobnými stavbami v krajině; kapličkami, seníky, svatými obrázky i s již neexistujícími, zničenými stavbami - např. tzv. „spálená hajnice“.

Lze jen předpokládat, zda se těchto staveb lidé bojí proto, že za nimi může někdo číhat, či proto, že do „přirozené krajiny“ nepatří, nezapadají, vydělují se z ní, tudíž jsou a priori „divné, tudíž nebezpečné“. Zdá se, že svou roli tu hraje i bujná dětská fantazie, která se z plechových čertů na kolotoči dokáže udělat čerty skutečné, či domyslet, jak asi kdysi spálená hajnice hořela...

„K Boudě“ jsme se báli všichni, i když jsme chodili na houby. Myslivci tam skladovali krmení pro zvěř. (muž, 1978)

U spálený hajnice, tam jsme se báli všichni, tam jsme věděli, že se přepadalo. Na Malívě jsme byli jako doma. Ale jednou jsme šly na zábavu do Holušic s Máňou a ona šla sama přes les a u obrázku na ní pad strach, sova začala houkat, ale došla. (žena, 1926)

Bála jsem se, když jsme jezdili do Buziček, jak je tam kolotoč s čertama, tam to na mě působilo tísnivě. (žena, 1980)

Dále je hodný pozoru zvláštní druh tísně spojovaný s vodou – konkrétně s její hloubkou, temnotou, chladem. I na tomto strachu se shodli staro- i novousedlíci. Tato tíseň, strach generací lidí se dá dobře ukázat na dvou rybnících ve studovaném regionu. Jeden, zvaný Malívák, je stinný, obklopený lesním komplexem „Malívý“, zatímco druhý, zvaný Vaňatovák, leží uprostřed polí, v jižním svahu. Leží v místech, která respondenti hodnotí naprosto odlišně a přece s rybníky samotnými je spojována tato bazální tíseň. Pravdou je, že ale oba mají temnou, oproti jiným chladnou vodu a k oběma se váží děsuplné historie – Vaňatovák utonutí, Malívák – vypálení zemanské tvrzi, vesnice). A tak nositelem tísně je opravdu rybník sám, popř. jeho historie.

Pregnantně to za ostatní respondenty (celkem 31) vyjádřil muž, 1933: *Říkalo se, že na Vaňatovák se nemáme chodit koupat. Zakazovali nám to, že je zrádně, že bysme tam dostali křeče. On je svažítej, ale na Lahodku jsme chodili. Na Malívskéj se taky moc nechodilo. Malíva jsou dodnes tajemný, taková nepatrná tíseň. Ale třeba jsme jezdili taky ke Koželuhu k červený Hajnici – taky je to v lesích, ale tam mi to tajemný nepřišlo.... Ten Vaňatovskéj a Malívák – to byly pro nás tabu – lesy ne, to spíš ty rybníky.*

Poměrně velká část respondentů, rovněž obou skupin zmiňovala, že jejich největší strach nebyl z míst v krajině, ale z lidí.

Pod spáleništěm tam byl seník a tam jsem se bál, před bouřkou, že tam na nás vybafne někdo s nožem. (muž, 1971)

Klasický strach spojovaný se hřbitovem, smrtí, rozkladem se ukazuje rovněž v obou skupinách respondentů.

Strach lomený dobrodružstvím – nacházení válečných pozůstatků, granátů či nábojnic naopak jmenovali jen respondenti starousedlí, samozřejmě starší generace.

Vo konci války kluci našli u Brousilky náboje... Jo, to bylo na Malívě, a kdo prý to neodevzdá, tak na to byl trest smrt, a my to měli schovaný u Brousilky, spílovali jsme to a... černej flek na stropě. pak jsme to zakopali pod dubem v Maříkouc lesíku, ale někdo nám to ukrad. (muž a žena, 1932 a 1936)

Ovšem jsou i respondenti, kteří jako v dětství strach v krajině nepocíťovali (anebo si jej nepamatují)

Víte, že já ne. Nám umřela maminka, když nám bylo 3 a 5 roků a my byly u babičky a ta mě učila – ničeho se neboj, jak něco buchne, otoč se a prohlídni si to. (žena, 1928)

Tabulka č. 10 - Druh místa a nebezpečí s ním spojené

Druh místa /nebezpečí	Starousedlíci	Novousedlíci
Tma, tmavá místa, hustý podrost	2	4
Vlhko, mokro, utopení, voda	4	1
Stavby (kapličky, seníky, boudy...)	6	1
Hřbitov (smrt, rozklad)	1	1
Lidé	5	1
Válečné pozůstatky	2	0
Hadi	1	0
Nic	9	1

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Otázka č. 12 Místa v dětství oblíbená – místa pozitivních emocí

Otázka dvanáctá hovoří o tom, co je na této krajině oceňované v pozitivním smyslu. Co je to, co si od dětství o ní lidé pamatují, a co je, při porovnání s novousedlíky, oceňované na krajinách obecně - co lidé vnímají jako pozitivní en bloc.

Jako pozitivní, příjemné je v krajině velmi často vnímáno to, co je spojeno s příjemnými vzpomínkami – hrou, koupáním, vzpomínkami na blízké lidi... Ještě větší roli než ve vzpomínkách na „krajinu strachu“ zde hrají lidé.

Zajímavá je i shoda mezi staro- a novousedlíky – příjemné věci v krajině jsou vnímány u obou skupin totožně (opět teplá, slunná místa, místa her a hezkých vzpomínek, místa svázaná s milými lidmi, skryše, místa výhledů...) z čehož lze usoudit, že tato místa jsou většinou lidí preferována proto, že byla vhodná pro život, i pro jeho nácvik-hry, jsou to místa bezpečná, přehledná, zdravá.

Tabulka č. 11 -Druh místa a důvod pozitivního pocitu

	Starousedlíci	Novousedlíci
Místa dětských her	10	2
Dětské práce a povinnosti	6	2
Teplé, slunné stráně	9	2
Rybník, hráz	7	3
Fara, kostel, kostnice, kaplička	4	0
Poutě, cesty	2	2
Kóty, rozhledny	3	0
Celá ves, náves	4	0
Les , remízy, solitery	4	1
Břeh rybníka	1	1
Ostatní	4	1

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Místa dětských her

Tento region nabízí a nabízí celou širokou škálu dětských her; plavání, sáňkování, lyžování, vození na žentouru i hry v poválečných zákrytech, je tu hojnost schovávaček v remízích i pod soliterními stromy, zkrátka zpětně vzato většina respondentů spojovala svá oblíbená dětská místa s hrami od naprosto klasických, přes velice poetické až po hry s poměrně dramatickým nábojem.

To na vsi jsme hráli špačka, praštilo se do klacku dřevěnou lopatkou, a komu doletěl nejdál... (muž, 1933)

Dětské práce a povinnosti

- opět od nejtěžších prací na poli až po pastvu zvířat, sběr šišek a podestýlky pro zvířata v lesích, sběr hub a lesních plodů – mnoho dětských aktivit, které byly mnohdy provozovány ve větším houfu (což je podstatné, to již mladší respondenti nezažili – nezřídka jich bylo ve vsi málo, či byli zcela sami) a na které se časem vzpomíná ve spojitosti s nejoblíbenějšími místy. Obecně se dá říci, že tyto dětské práce a povinnosti jsou s odstupem času hodnoceny většinou respondentů (a to i z jiných zemí, kde jsem měla možnost toto šetření provádět) velice kladně. Mnohdy až ke vědomé reflexi faktu, že práce v přírodě respondentům pomáhala utvářet si silný vztah ke krajině, a mnohdy byla tato zkušenost důvodem, proč z konkrétní krajiny neodešli či se do ní stále vraceli. To platilo jak pro starousedlíky, tak i pro děti, které do krajiny přijížděli zejména v 50. a 60. letech na sezónní výpomoc.

My ani neměli čas, my museli bejt na poli, blbli jsme, až když přišlo JZD – to jsme sedávali na náměstí, měl jsem harmoniku. Kamarádův táta měl sady třešňů, říkal – pojd'te k nám na třešně, táta bude hlídat až večer... (muž, novousedlík 1943)

Pásávalo se na dráhách a na Trávníkách, když se tam přestalo pást, zarostlo to trním. A lískama. Tam se doval písek a šutr. (muž, 1933)

My jsme měli na poli spíš práci. S paní Vávrovou, to byla moje sestřenice, a s Aničkou Branžovskejch... (žena, 1926)

Teplé slunné stráně (Báčavka, Draha, Dědovka)

Opět se potvrzuje, že teplá, slunná místa, ponejvíce stráně obrácené k jihu jsou pro většinu lidí téměř magnetická. Pocit sucha a tepla je i v krajině atavistickým způsobem upřednostňován i před tajemstvím.

Do Křivej, tam bylo dlouho sluníčko, na stráni jsme jezdili po prdeli... (žena, 1980)

I Dědovka- tam jsme běhali se psem, tam rostly bylinky, které nikde jinde nevidíš. Nic se tam nedělá - je to tam takový teplý, přívětivý. (žena, 1957)

Rybník, hráz

Rybníky a hráze mají pro děti svůj specifický magnetismus, zde v jihočeském prostředí znásobený jejich počtem. Každý rybník má svou historii, oblibu i pověst mezi koupajícími se, dětmi i dospělými, každý je z jiného důvodu oblíben či zatracován; ať již je to teplota či čistota vody, hojnost ryb či přístupnost do vody, dokonce barva vody či vodní rostliny hrají roli v oblibě vodních ploch.

Koupávali jsme se od Vávry. Koupaly jsme se v zástěrách. Málokdy jsem tam šla a tatínek na nás hvízdnul, když šel domů, a já metla... Málo jsem se chodila koupat, musela jsem, co jsem trochu povyrostla, pracovat, hodně práce jsem zastala... (žena, 1939)

U rybníka, pásli jsme husy. Každá ženská měla svůj kamen a tam prala a na druhý straně se prádlo běhlo a sušilo. Ale bylo to hezký!. Víc než dnes. Na borůvky, když byly... (žena, 1944)

Les, remízy, solitery

Hra na schovávanou, místa shromáždění, protože daleko viditelná, snadno rozpoznatelná a zapamatovatelná, dospělým nepřístupná, nebo před jejich zraky alespoň ukrytá – to jsou místa v krajině, která podvědomě do dospělosti vyhledáváme jako úkryty před deštěm, ale jinak dospělým již zůstávají uzavřená. Jsou to místa fantazie, mohou být čímkoli od lodi po jeskyni, klubovnou či stájí... v remízách se odehrávala velká hra i našich dětských her, snad i pro vědomí skrytosti, tajemství.

U dubu nahoře, jak je paseka, naproti smrčku byl obrovskéj dub s větvema až dolů, jako děti z celý vesnice jsme tam mívali sraz. (muž, 1971)

Fara, kostel, kostnice, kaplička

Místa snadné orientace, ale i tajemství spojené s umíráním a smrtí, rozkladem a kostmi – místa, která děti na jednu stranu děsí, na druhou stranu přitahují, se nacházela i v tomto regionu a respondenti na ně vzpomínají s jistým mrazením dodnes.

Pančár, za Jačkou, Vujtěchouc sázka pak na faru, kostnice – to nás taky hrozně lákalo. Pod farou byly opuštěný sklepy, vyčištěný, vydlážděný cihlami. (muž, 1933)

Kóty, Rozhledny (Vůstří)

Pozůstatky z druhé světové války sloužily dobrodružnějším klukovským povahám velice dlouhou dobu jako místa oblíbených her. Stavění tajných míst a bunkerů (zde zejména po válce „osidlování válečných záhrabů“, které tu místy zbyly po německých radarových stanicích) bylo kratochvilí provozovanou dětmi velice dlouho po válce, možná až podnes, těžko posoudit – místa zůstala, děti zde dramaticky ubylo.

Místa rozhledu lákají samozřejmě i dospělé a děti si zde nad světem staví svá tajná hnízda, jsou v kormidelním koši či vzducholodi... nevšednost a často i obtížná dosažitelnost míst dalekého rozhledu samozřejmě podporuje jejich oblibu.

Kóty byly na každém kopci, 1941 – 45, dřevěné, byly k nim příkré žebříky. Na šibeňáku, na Myškovci jen malé, na Vůstříně, tam bylo daleko vidět až za Orlik. Neshnily, po válce je všechny zrušili, možná kvůli tomu zaměřování. Když přišli Němci, vykáceli kolo lesa, během tejdne tam stála rozhledna, nahoře byla věžička, bíločerně pruhovaná. (muž, 1933)

Dost často se chodilo za Švejnochů do lesíka, protože tam byly pozůstatky zákrytů z konce války. Na Pahorku byl jeden, na Kudle a Malíváku další a jeden byl v lese nad Mžíkovcem v rohu, a nad tím hektarovým polem (co je dnes meliorovaná louka pod Maňhalkou pozn. bd.) stála rozhledna. (muž, 1950)

Celá ves, náves

Na návsi se děti tradičně scházely, je to přirozená osa vesnice, všichni to mají stejně daleko, většinou jediné rovné místo, kde se dají hrát míčové hry i na „schovky“ v okolních dvorech statků či průjezdech, za kapličkami... Je to místo, kde se zároveň něco děje, centrum vesnice, setkávání.

Mám ráda celou tu ves. Tady se všichni kamarádili, byly tu pěkný muziky, chasy dost i z Neradova a ze Stražouc. I když to tu bylo malý. Hrály se tu divadla. Až do Kožlí jsme s ním jezdili na žebříňáku.

Za Němců zábavy nebyly, chodili jsme do Neradova, jen pan Šekýř hrál na harmoniku a my u toho tancovali.

Jako děti jsme chodily s rodičema na pole a hráli jsme si u žentouru u Biskupů; to se točilo a my se na tom vozili. (žena, 1926)

Co jsme si hráli, jediné na vsi – kolem kapličky, fotbal a Parýzkouc jsme rozbili okno kolikrát. Brnkali jsme na okna a hráli jsme NA ČETNÍKY A NA ZLODĚJE...

Před Maříkouc byla podezdívka z parádních cihel. A bouchací kuličky – no jéje, když nás tady bylo 18 nebo 20 kluků. (muž, 1932)

Ostatní – Spojené s krajinou (skály, křížky)

Do Báčavky, do Lánů, do vobce- na kraji. V lánech máme kapličku. Tu jsem stavěl v roce 1969, tenkrát jsem tam vez nějaký kameny, dal jsem se lesem mezi stromama, na cestu jsem se nevešel. A ten křížek na Dubečku (pozn. bd. – za silnicí na Písek v trní) je křížek za našeho tatínka, tam naposled pracoval. (muž, 1920)

Ostatní - spojené s lidmi (k příbuzným, muziky, divadla, škola, dětský ráj, zlatý věk...)

do Jarotic, tatínek byl od Hřebejků. tam jsme se sešly všechny děti z příbuzenstva a strejček říkal – to zas přijdou živý kroupy – on tam měl včely a maliny a rybíz. Tam jsem poprvý jedla brokyně – černej rybíz. Tenkrát jsem to ještě nejedla, nemohla jsem to polknout. Strejček tam měl i růže, poněvadž tetička byla z Blatný. Tam bylo eldorádo, na týden i dýl. To bylo havěti kuřata... Tam byly draha pod slepičárnou, sad, vořechy a višně. (žena, 1928)

Otázka 13 – vnímání krajiny dětmi

Otázka třináctá zjišťovala, jak vnímají krajinu děti – zda je pro ně více úkrytem, místem her či zda ji vnímají z hlediska estetiky – její krásu, jedinečnost apod.

Dětské hry; jejich charakter, funkce a vazba na krajinu

Charakter hry ovlivňuje i prožívání a vnímání přírody a krajiny v dospělém věku – skaut chrání krajinu jinak než člověk, co v ní jaktěživ nebyl přes noc, nebo jen autem.

Následující tabulka a citace hovoří o tom, že radost z krajiny, z její krásy i vysloveně estetické vnímání je i pro děti jasně vnímatelná a vnímaná kategorie.

Tabulka č. 12 - Vnímání krajiny dětmi

Kategorie	Starousedlíci	Novousedlíci
Práce	7	1
Hra	6	2
Ráj, radost, eldorádo	4	0
Estetika, krása	3	2
Kořeny	3	0
Úkryt, tajemno	2	1
Toulání	0	1
Příběh, kulisa	0	1

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Práce

Jako batole si pamatuju, že jsem byla odložená někde na dece. To jsem se ještě směla válet na dece a já jsem si šťastná hrála s kytičkama... Pak už jsem unesla hrábě a bylo po pocitech. Ale stejně jsem pak ráda běhala se psem, jezdila do terénu s koněm. (žena, 1957)

Hra

To jsme přišli ze školy a na stole lístek – „jsme na bramborách, vem husy a žeň“. Na prázdniny sem jezdilo tolika dětí, do každý chalupy 3-4 děti. To bylo dětí, až ze Slezska, z Varů... Páslo se kolem celého rybníka, to bylo vykousaný, na 2 milimetry, to byla krása, až na kámen. Hrály se hry – polívka se vaří, scházeli jsme se na vsi, na plácku.

Před náma býval Ševčíků barák. U Přelízky, na Trávníkách bejvaly vrátka, tam byla pěšina, vedla až k Bořicům – tam byl na Břevcích přes potok trám – odtud Břevce. Pod nimi byly plaňky přes ně břevce, aby se dalo přejít a ryby aby „nechodily“ z rybníka. A u kanálu (u mostku) byla taky jedna. Mezi tím jsme se je jako děti snažily zavřít, ale moc jsme toho nepochytali.

Nebo pece – jsme v těch wantech vyhrabávali, na Báčavce. To jsme měli jednoho zajíce na kolečkách s bráchou a tahali jsme ho furt. Dělalí jsme války s Voborákama a Malčákama, řvali na ně: „Malčáci na vršku, dostanou na držku, říkalo se jim Bečánovci – (Malčicům někdy Bečánov). A boudy jsme stavěli i s kamínkama. Malčáci i Voboráci chodili sem do školy, tak jsme vo ty boudy bojovali. Na pastvě jsme hráli karty, až nám krávy utíkaly.

Ke hřbitovu bývala lipová alej. (muž, 1945)

Estetika, krása i úkryt, tajemno

I úkryt i hra, domov a v tom domově bylo všecko – tajemno, krásy i hry. Když si vzpomenu, že na těch loukách rostly stovky květin, který zanikly. Tam rostly kosatce, znovu jsem objevil luční kosatce, byly tu ocúny, vstavače, „bublíny“ - stulíky, na Báčavce byly ocúny a takový bílý koláče kvítků, sušilo se to dobytku na průjem. Příroda byla naše eldorádo. (muž, 1933)

Dřív se dělaly brigády, dralo se peří, to k nám chodili strejci a hráli jsme hokej – Jarotice a Paračov – ti si říkali Finové – i dva zápasy za den, a „chýřte vrabčáka“. Večír se pekávaly brambory, kozy se pásly, sedávalo se na kládách, zmazali jsme se celý popelem z brambor, jen oči nám koukali. Jako kluci jsme pásli krávy a strejci nám mazali močku z fajfky pod nos – to byl smrad... (muž, 1933)

Kořeny

Já jsem si nedovedl představit bydlet v Miroticích, já jsem si představil, jako kdybych se narodil v lese na pařezu. (muž, 1971)

Nejvíc mě bavila zemědělská práce a ten rozhled. (muž, 1933)

Toulání

Toulání. (žena, 1936)

Příběh, kulisa

Krajina je pro mě jako pro dítě i teď - znám příběh a tam bych si ho odehrála, krajina sama o sobě ke mně nemluví. (žena, 1978)

Otázka č. 14 Oceňování pozitiv a negativ krajiny, kořeny vztahu ke krajině

Otázka čtrnáctá se ptala na to, co se respondentům na jejich krajině nejvíc líbí, co je v ní nejvíce baví, co na ní oceňují. Zjišťovala, které jsou pro ně nejdůležitější faktory formující jejich vztah k této konkrétní krajině a jejich pocity v ní. Nepřímo se z této otázky dozvídáme i to, jak respondenti reflektují charakter této krajiny, její pozitiva a negativa, ergo její slabé a silné stránky, v čem spatřují její největší potenciál.

Jakkoli obsahová analýza této otázky nebyla jednoduchá, dozvídáme se i z charakteru odpovědí něco podstatného o typu vztahu respondentů k této krajině.

Odpovědi byly velice členité a bohaté na adjektiva a expresivní výrazy. Jazyk odpovědí byl bohatý na smyslové výrazy, jako kdyby si respondenti krajinu a její prvky ohmatávali a zpětně podvědomě vybavovali pomocí toho, co je jim nejbližší. Výrazy byly voleny až téměř poetické, což svědčí o blízkém citovém vztahu a kouzle, které pro respondenty krajina má.

Každý, kdo to tu ochutná, tak se mu tu líbí. (muž, 1917)

Dá se tedy usuzovat, že krajina je bohatá, členitá (i tato adjektiva sami respondenti používali, a mají k ní velký citový vztah, byť mnohdy skrytá pod slupkou zemědělského pragmatismu, „účelného žití v krajině“ (citace žena, 1959), tvrdého vyrůstání. Z charakteru odpovědí je jasně zřejmé, že je to „jejich krajina“, ačkoliv takto explicitně tuto skutečnost pojmenují asi jen jeden nebo dva respondenti.

Výsledkem samotné obsahové analýzy jsou tři kategorie se dvěma subkategoriemi.

1a) Krajina, příroda a její charakteristické části, prvky

1 b) Práce

2 a) Etická kategorie - vnímání, cítění se v této krajině

2 b) Vzpomínky

3) Estetická kategorie

1a) Krajina, příroda a její charakteristické části, prvky

Poměrně vysoké procento respondentů oceňovalo krajinu jako celek, její charakter, členitost i její čistotu a neporušenost. Stejně tak mnozí hovořili o přírodě, vyzdvihovali jak samotné prvky – vodu, rybníky, cesty, stromy, květiny, tak i možnost toulek, chůze.

Fenomén účelné chůze versus procházky ostatně stojí za delší zamyšlení.

Na jedné straně účelné žití v krajině, práce, chůze krajinou - na straně druhé toulání a procházky. Z výpovědí respondentů i ze zúčastněného pozorování vyplývá, že to do jisté míry jsou protiklady. Existují zastánci jedné i druhé „cesty“. Mnozí starousedlíci opravdu preferovali jedině účelovou cestu za hranice vsi. Slovo procházka pro ně má mnohdy až pejorativní, směšný tón.

Novousedlíci, či lidé s městskou zkušeností běžně pojmenovávají své expanze do okolí jako procházky, toulky a to bez jakéhokoli zabarvení. Procházím se, abych si odpočal, vyčistil hlavu, abych poznal okolí, či viděl, co je v lese, na lukách nového.

Ale podíváme-li se na obě skupiny blíže, zjistíme, že se i přes proklamovanou neshodu, zase až tolik neliší. Mnozí starousedlíci například jako myslivci chodí velmi často do terénu jen tak, beze zbraně, podívat se po stopách, lidé procházkového typu zase berou často do lesa koš na

houby či šišky či bandasku na lesní plody. Ale faktem asi zůstane, že existují dvě kategorie vnímání chůze krajinou, související s tím, zda mám zkušenost se zemědělskou prací, účelem v krajině, jak se o tom píše o dva odstavce níže.

Krajina, jako celek i členitost

Jako celek. Jsem ráda, že bydlíme na kopci, ale i kolem – členitost, les, kopce, lesy – je to vždycky trochu uzavřené – rovina není pro mě. (žena, 1980)

Krajina se mi vždycky líbila, dokud jí lidi nezkurvili. Členitost – kopeček, rybníček. Nesnáším roviny. Dřív tu byly cesty se šípkama a trnkama, bylo to ještě hezčí. (žena, 1958)

Ta měkkost, rozmanitost. I když mám hrozně rád hory, tady je to střídání oblejch kopců s těma rybníkama... (muž, 1944 – novousedlík)

Voda. A to, že je mírně zvlněná, že to nejsou šílený kopce, že na tom „oko s láskou spočine“ a přitom to není rovina, je to takový akorát. Třeba na Šumavě jsou krásný místa, ale vyjdeš z domu a musíš do kopce nebo z kopce... tady to není nudná rovina, ale ani příšerný krpály. Žena, 1936 – novousedlík)

Příroda

Že není doposud narušená, a když si přeju, aby tu byly lepší silnice, tak příroda je tu málo zničená. Každý, kdo sem přijede, tak se mu tu líbí, má to tu svoje kouzlo. Když jsem se šel kdykoli projít, starosti mi utíkaly, vrátil jsem se občerstven. Každý, kdo to tu ochutná, tak se mu tu líbí. (muž, 1917)

Že tu byl člověk zvyklej, já byl za celej život třikrát na rekreaci... (muž, 1925).

Cesty

Tady k rybníku a do lesa a na Maňhalku a okruh Hajnice Mužetice-Holušice a zpátky, Protože se člověk dostane do lesa i na ten výhled... Tak jsem si tuhle uvědomil, jak jsme sem jeli, že mě ta cesta nepřestala bavit za těch 30 let, co sem jezdíme. (muž, 1944 – novousedlík)

1 b) Práce

S krajinou a s přírodou úzce souvisí i respondenty zmiňovaná práce, a to převážně zemědělská. Fenomén zemědělské práce se zde vyjevuje jako namáhavé, ale svobodné konání, které svojí podstatou určuje i pozdější vnímání respondentovo. Krajinu vnímá jako vhodnou či méně vhodnou k hospodaření, vidí podvědomě či vědomě bonitu půdy, sklon polí či jejich orientaci k jihu. Podobně hodnotí i krajinné prvky – zda cesta vede tam, kam potřebuje, zda strom roste rovně a má kolem sebe dostatek prostoru, protože z jeho dřeva bude jednou možné udělat desku stolu. Někdy je tento přístup zbaven estetizujícího pohledu, ale někdy naopak jej zpětně vyvolává – souměrnost polí, mezí, jejich rytmus i linearita, uměřenost měřítek, to vše je výsledkem snažení mnoha generací preferujících, vysoko stavějících a dnes už i obhajujících hodnotu zemědělské práce.

Dělala jsem nejradši na poličku a v hospodářství. „Kde se kdo zrodí, tam se hodí.“ (žena, 1933)

Nejradši jsem byla v rostlinnej, vypomáhala jsem i u dobytka, co bylo třeba. Nejradši jsem bejvala, když se třídily brambory a stavěly se paňáky, to jste musela postavit hodně paňáků, abyste měla jednotku...mě bavila práce, na všech polích... (žena, 1908)

I novousedlíci kategorii práce v krajině mnohdy z vlastní zkušenosti znají.

Práce v krajině, ta mě baví. Toulat se po polích, i ta samota, že se dostanu do končin, kde místní nebyli kolik let. U mě je to účelný žití v krajině, nejsem jen procházkovej typ. (Žena, 1959 – novousedlík)

2 a) Etická kategorie – vnímání, cítění se v této krajině

Volnost, součást, samota, domov, rodiště, jistota, zvyk, známá místa, prostota života, čistota, kouzlo, vyhovující měřítko. To je soubor klíčových slov, které tvoří tuto kategorii a který vytváří sám o sobě docela přesnou charakteristiku tohoto typu rurální krajiny i jejích kvalit, které jsou pro respondenty rozhodující při tvorbě vazby, identity, kořenů.

Jeden termín je vázán na druhý, jakoby od sebe nebyly ani dost dobře oddělitelné. Volnost a samota s čistotou a vyhovujícím měřítkem se váží k pocitu domova, rodiště, zvyku – svých lidí,

prostého života a vzpomínek. Fyzické se spojuje s psychickým, stejně tak jako tato krajina má pro své respondenty obě části, jako by pro ně byla živým organismem, byť to vědomě neříkají a lze to vyčíst mezi řádky jen z jejich odpovědí. Je to jakési předvědomé holistické vidění této krajiny, byť formulované laicky, ale velice přesné. I ve své syrovosti.

Známost, zvyk

Člověk to tu má rád, protože tu zná každý kout. Pahorky na Škvořetice, tam jsem našla mraky petrklíčů... (žena, 1957)

Že tu vidím ty své lidi, ty rodáky, chodívalo se na hrátky, na krovcích se hráli kocouři... (žena, 1941)

To že jí (krajinu) znám a že mě vždycky znova překvapí. (muž, 1978)

Prostota života

Ten prostej život, to byla jiná radost. Než se šlo do školy, muselo se dát zvířatům.

Koupali jsme se, válčili, dělali bunkry, to je dodnes, ale na tu povinnost – to byla pak odměna, že se můžem pohybovat venku, volně... (muž, 1933)

Součást

Já jsem součástí té krajiny. Tak ji přece musím mít rád. (muž, 1978)

2 b) Vzpomínky

Mnohé respondenty k jejich krajině přitahují nejvíce vzpomínky. A to jak pozitivní, tak i stesk po sociálních vazbách a byvším kulturním dění.

Vzpomínky jsou součástí paměti krajiny. Vzpomínky jednotlivci tradované v rodě vytvářejí vztahy potomků k místu, ke krajině, individualitu i kořeny. Vzpomínky tradované v širší societě potom tvoří podklad (poklad), který v krajině udržuje kontinuitu, tvoří vztah society k významným krajinným prvkům i k jejímu celkovému charakteru.

Na dětství, na lumpárny, na krajinu dřív, na drahé a blízké lidi...

Nejradši mám pohled ke hřbitovu, mám tam ty svoje – za pět let jsem ztratila ty nejdražší – manžela, bratra i syna. (žena, 1926)

K Pančáru, ten okruh se mi líbí, a pak mám ráda celou tu cestu kolem hajnice Zelenkovy nahoru na Mužeňák, ale to je tak zplundrovaný tou pilou... (žena 1936- novousedlík)

Je to domov, že se na to nemůže zapomenout, to nám dalo takový uspokojení, takovou jistotu. V té době nebyla televize, jednou za čas přijel takovej pochybněj cirkus, nějaký kočky a házení nožem... Do kina jsme nechodili na filmy, ale na žurnály, na válečné zprávy. My měli tenkrát houby pojem o hercích. Do kina jsme lezli přes záchodový okýnko...

Ten prostej život, to byla jiná radost. Než se šlo do školy, muselo se dát zvířatům. (muž, 1933)

Stesk po sociálních, kulturních a krajinných vazbách.

Co už teď může člověk. Dřív byla hospoda u Samců, nebo divadlo, Kino sem do sálu (k Samcům) jezdili promítat... (muž, 1945)

Rybník, kostel, školu, tu krajinu. Vyjdeš za rybník, lesík, hráz, ptáci, zvěř, jsou vidět srnky, bažanti, zajíce – dneska už miň, ale bejvalo toho dost. Cesty do Jarotic i do Stražovic zavorali. Dřív, když zapršelo, tak to chytl rybník, byly tam vysoký meze, dneska jde všechno do vsi. (muž, 1942)

3) Estetická kategorie

Pohled, rozhled, kouzlo, čistota, členitost; pozitivní i negativní estetické vjemy, dříve a dnes - je soubor klíčových slov této kategorie. Jejich četnost hovoří o tom, že estetický pohled na krajinu je vlastní mnoha lidem, jakkoli si jej sami ani neuvědomují či sami sebe neoznačují jako estéty.

Rozhled

Čistota. Každý den je to jinak, jiný, ale pořád čistý. Což si v rámci ulice nedovedu představit. Někdo řekl: „je třeba, aby se člověk díval do dálky“ a to ve městě nejde. Spolužáci z hájenky ve městě na nástavbě trpěli jak zvěř, protože neměli prostor. (žena, novousedlík, 1962)

Znechucení

Dneska už jsem tím zhnusená, jak ta krajina dopadla, nic nemá své místo. Byla to u Pančáru hráz, pásly se husy, Báčavka je dneska spoušť. tam se chodilo na lískový oříšky, ty studánky ... Dneska sem šťastná, že tam nemusím jít, pač se nemusím rozčilovat. je to pro mě bolestivý, je lepší, když to nevidím, pač s tím nic nezmůžu. Náš Petr, ten to po mě převzal ... (žena, 1928)

Tabulka č. 13 - Co se respondentům na „jejich“ krajině nejvíce líbí

Kategorie	Starousedlíci	Novousedlíci
Krajina celkem	10	2
- krajina	5	2
- její členitost	5	0
Cesty celkem	10	6
- cesty	4	3
- chodit, projít se, toulat se	6	3
Vzpomínky	7	2
Příroda	5	2
- rybník, voda	6	1
- kytky, byliny	3	0
- zvěř	2	0
- neporušenost přírody	1	0
(Zemědělská) práce	4	1
Pohled	1	4
Volnost, samota	3	1
Domov, rodiště	3	0
Jistota	2	1
Zvyk, známá místa	3	0
Stesk po soc., kult. i krajinných vazbách	4	0
Prostota života	1	0
Vyhovující měřítko	1	1
Čistota	0	1
Kostel, škola	1	0
Kouzlo	1	0

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více objektů, pojmů)

Diskuse bloku 4

Strachy ze tmy, tmavých míst, hustého podrostu, vlhka, vody, strach z utopení, stejně tak jako strach ze smrti, rozkladu, hnutí, jsou strachy, které se dají pojmenovat jako atavistické, strachy, které se zpřítomňují v krajině. (Ve městě dostávají většinou podobu sklepů, vlhkých dvorků, skládek, tmavých, plesnivých zákoutí, rohů, za nimiž možná číhá nebezpečný člověk).

V krajině je jeho charakter určován exteriérovými podmínkami, ale zajímavé je, že i zde hrají významnou roli budovy a lidské výtvořiny. V podobném kontextu se o tomto fenoménu zmiňuje Christopher Day v kapitole Místo a lidé (2002), str. 134: „Stavby uzavírají, mění a svazují

místa.“. Dále píše i o náladách, pocitech, které tvary budov a jejich zasazení do okolí v lidech vyvolávají.

Strach ze zlých lidí či strachu z potrestání lumpárny je také strachem společným obou skupinám a je strachem, který mnohdy ve vzpomínkách respondentů převážil vzpomínky na konkrétní strašidelná místa v krajině.

Respondenti měli každý svoje oblíbené místo, na některých se i dokonce shodlo i více respondentů.

Větší počet respondentů se shodl, že místo, kde rádi pobývali v dětství, je obvykle na významných krajinných dominantách s příjemným, spíše **teplým „mikroklimatem“** (Báčavka, Dědovka).

Nejvíce táhla **místa společných aktivit** (rybníky Pančár, před kapličkou atd.), kde důležité bylo „to společné“ – scházení se, tlachání, zpívání, tancovačky, zimní dětské hry, apod.)

Dalším oblíbeným typem dětského prostoru jsou **schovávačky** – pod soliterními stromy, v lesíkách, remízích, lomečkách atd.

„Svatyně (místa) věnovaná narození a úmrtí jsou výlučně lidskými místy,“ tvrdí Yi-Fu Tuan (1976), str. 269, ve svém článku, kde se zabývá rolí emocí ve vazbě na místo.

V jiné své významné práci (Topophilia, 1974) toto téma nahlíží z úhlu binárních opozit. Dospívá k závěru, že pro náš kulturní okruh jsou typická některá binární spojení, konkrétně náš případ postihuje dvojice opozit **světlý (jasný) – tmavý** a k němu přiřazený **život – smrt**.

A dá se říci, že toto se obráží i v právě zmíněných pocitech respondentů – jejich afinita k místům teplým, jasným tmavým a averze k místům tmavým, vlhkým je dokladem preferencí, které do krajiny promítá většina dotázaných.

Popsaná dvojpólovost dokládá fakt, že tato krajina budí oba pocity, podle respondentů v ní existují místa obojího charakteru. Je v ní přítomen život i rozklad, na jehož základech vyrůstá nový život. Je zde tedy jistá naděje pro teorii, že tato krajina má poměrně vysokou míru sebeobnovovacích mechanismů.

Otázka třináctá doložila, že kromě hry a práce je krajina vnímaná i z estetického hlediska, a to nejen dospělými, ale i dětmi. Estetická kategorie není tedy při ochraně a oceňování krajiny v žádném případě zanedbatelná.

Respondenti vesměs reflektovali charakter této krajiny poměrně expresivními, na adjektiva bohatými slovními spojeními. Oceňovali tuto krajinu jako celek, vyzdvihovali její charakter, členitost i její čistotu a neporušenost.

Její **hlavní pozitiva** spatřovali jak v přírodě jako celku, tak i v jejích jednotlivých prvcích – vodě, rybnících, cestách, stromech, květinách, i v možnosti toulek, chůze, pocitu volnosti.

Jako podstatné pro charakter této krajiny shledávali respondenti dědictví zemědělské práce a její otisk ve strukturách krajiny. S tím hluboce souvisí i respondenty oceňované hodnoty krajinně-etické; Jsou to kategorie citění a vnímání krajiny, vyjadřované výrazy jako: volnost, součást, samota, domov, rodiště, jistota, zvyk, známá místa, prostota života, čistota, kouzlo, a zároveň reprezentované vzpomínkami (tradovanými i napříč generacemi) či pocitem „patřím sem“. Pro respondenty je to krajina s kořeny, je evidentní, že v této krajině je na co navazovat... Kromě estetické hodnoty, kterou respondenti nesporně této krajině přisuzují, je její silnou stránkou i vyhovující měřítko.

Hlavní negativa byla spatřována v zanedbání jejích tradičních a po staletí uchovávaných hodnot. Zejména pak údržby krajiny každodenní ruční prací (tomuto fenoménu se ještě budeme podrobněji věnovat v bloku č. 7 na str. 84 i v závěrečné diskusi str. 127) ale i zanedbávání sociální soudržnosti, (posilovaných například společnými kulturními akcemi – nacvičováním ochotnického divadla, zábavami, „hrátkami“ – společným povídáním sousedů) či zavírání místních knihoven...

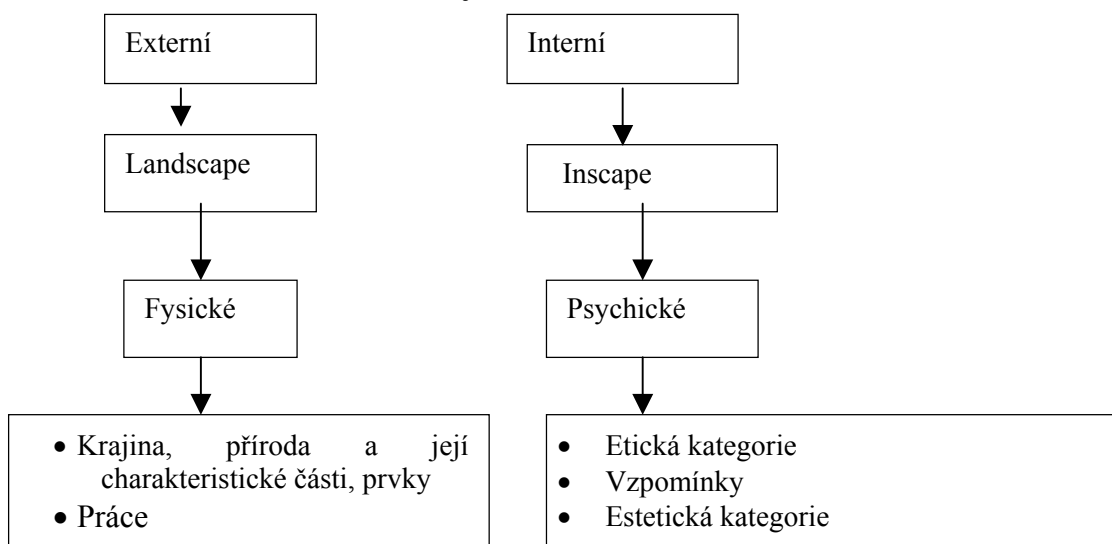
Největší potenciál je spatřován v relativně neporušené, klidné a tiché přírodě se silnou zemědělskou tradicí a prací, viditelnou v patrných, jasně definovatelných krajinných strukturách. Dále v silných kořenech ke krajině a možnostech jejich dalšího sdílení a dědění.

Výsledkem obsahové analýzy pozitiv a negativ této konkrétní rurální krajiny jsou tři kategorie se dvěma subkategoriemi:

- 1a) Krajina, příroda a její charakteristické části, prvky
- 1 b) Práce
- 2 a) Etická kategorie – vnímání, cítění se v této krajině
- 2 b) Vzpomínky
- 3) Estetická kategorie

Tyto kategorie faktorů ovšem neexistují samy o sobě. Na první pohled by se zdálo, že se dají včlenit pouze do systému externí x interní.

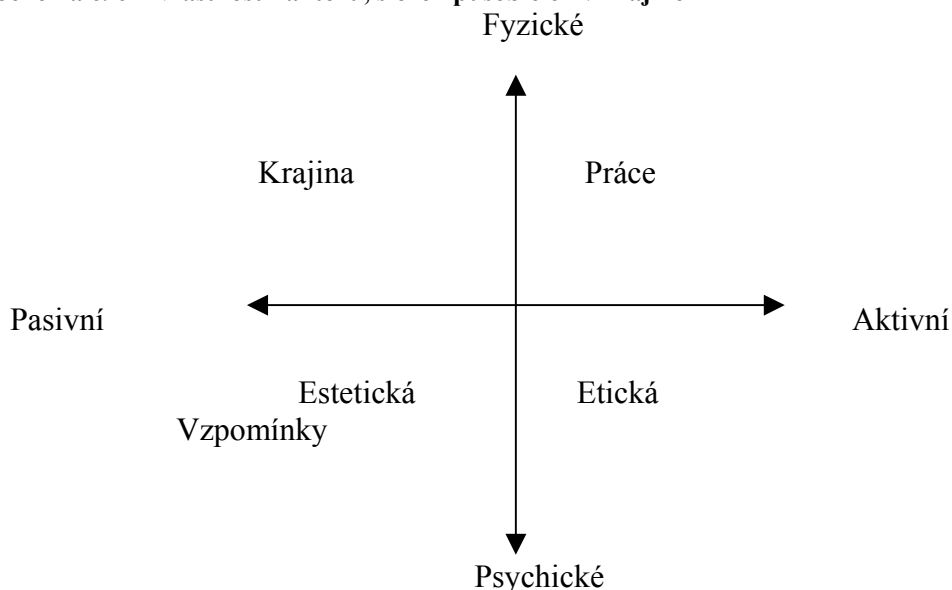
Schéma č. 5 – Externí a interní v krajině

(Pojmy landscape a inscape jsou ve smyslu Dansereau, 1975)

Ale při soustředěnějším pohledu na charakter výpovědí respondentů i charakter samotných faktorů zjistíme, že významnou vlastností těchto faktorů je schopnost přetvářet (člověka či krajinu) či být přetvářen, formován. Pro zjednodušení tuto vlastnost nazvěme aktivitou/pasivitou v systému. Pak nám kombinací obou přístupů vznikne následující schéma:

Schéma č. 6 – Vlastnosti faktorů, složek působících v krajině

Toto schéma je samozřejmě velmi zjednodušené, neboť působení v systému je jednak mnohdy zpětnovazebné a za druhé pro bytí (a ne pouhou existenci) v systému je žádoucí aby byly účastné všechny jmenované faktory.

Aktivita a pasivita nejsou tedy aspekty hodnotící, pouze popisné, (stejně tak jako např. termíny fyzické a psychické).

Zcela jinak je tomu s kategorií zachovalost, která prolíná všemi ostatními kategoriemi, ale její vyšší míra je dle respondentů považována u výše zmíněných kategorií za žádoucí, nižší míra naopak znamená narůstající neuspořádanost a porušenost systému.

Blok 5 - Pocit identity, bezpečí, domova, pocit příslušnosti do krajiny

(Otázky 15 a 16)

Výsledky bloku 5

Otázky 15), 16) a 17) až 21) spolu velmi úzce souvisejí, navazují na sebe. Postupně totiž odkrývají vrstvy a dimenze obyvatelnosti krajiny (reprezentovanou zde pocitem domova) a změnu, která tento pocit domova i samotný fenomén obyvatelnosti krajiny postihla. Zároveň tento blok otázek zjišťuje, jak se měnil pocit domova v závislosti na změně krajinných struktur a zda se nějak proměnila i struktura místní society.

Otázka č. 15 - Pocit bezpečí

Tabulka č. 14 - Subjektivní bezpečnost pocíťovaná v krajině

Je pro Vás tato krajina bezpečná?	Starousedlíci	Novousedlíci
Ano	19	5
Ne	5	0
Nedůvěra	5	1

Zdroj: Empirické šetření

n=31

Tato krajina se jeví jako poměrně bezpečná.

Dvě třetiny starousedlých respondentů se zde cítí bezpečně, i když někteří připouštějí nejistotu, nedůvěru v souvislosti s rostoucím počtem krádeží v oblasti. (Což ovšem může souviset

s dobovou kriminalitou vzrůstající po roce 1989, projevující se zde zejména vykrádáním kostelů a rekreačních objektů). Většina respondentů tedy spatřovala zásadní zdroj nebezpečí mimo tuto krajinu, přicházející do ní zvenčí – zloděje, a ve svých odpovědích to mnohdy i zdůrazňovali.

Bezpečí – tady se teď hodně krade, všelijaký vobejdové, ale v ta krajině jo, absolutně. (muž, 1933)

Jo, ale zamykáme, ale takhle na šišky do lesa, na dřevo, to se nebojím. (žena, 1933)

Před těma, co sem jezdí něco nabízet, se zamykám. (žena, 1941)

Hodně nejistě a nedůvěřivě se cítí zejména ženy z nejstarší generace respondentů

Dřív se nechávalo otevřeno a nekradlo se. Teď je tu moc málo lidí a ty pěkný už jsou pryč... (žena, 1908)

Sedím a modlím se, jinýho si nemyslím (žena, 1926)

Jen jeden respondent, popsal čistě strach z pocitu v místě, strach spojený s pocitem, zážitkem v krajině. Ostatní, pakliže strach měli, jej měli z lidí.

To jo, já jdu až ke Kožlí. Jen jednou, tam na loukách byl ten dobytek (pozn. bd. krávy Martina Krále) a bylo strašný ticho a už jsem byl skoro až u Malívského a něco se mi nezdálo. A tak jsem popad psa a šli jsme dom. To na mě přišlo to ohromný ticho. Jinak jsem se nikdy nebál. (muž, 1920)

Tento popis zážitku strachu až metafyzického, který se respondentovi při této otázce vynořil zcela mimoděk – o to je pro nás cennější - opět souvisí s místem se silným geniem loci – poblíž zaniklé vesnice Malívy. Toto místo je plné emocí ještě po staletích. Ve zkoumaném mikroregionu se traduje, že vesnice Malívy byla vypálená zemanská tvrz, a mnozí dodnes popisují tíseň, která je na tomto místě potkává. Tento pocit je něco, co paradoxně vyvolává v mnoha respondentech zesílení pocitu domova. Pocit, že v „mé krajině“ je cosi tajemného, nevysvětlitelného jí dodává magickou sílu, kterou respondenti spojují s pocitem domova. Jakoby se tím zesilovala moc krajiny, její potenciál, který překračuje lidské hranice a možnosti a tím ochranný charakter přírodních mocností, či naopak jejich „spravedlivou, trestající sílu“.

Možná ovšem, že tento princip jen kopíruje lidskou psychiku – každý má v sobě skrytá místa, nevědomí, skryté rezervy či síly a proto je potřebujeme mít i okolo sebe, ať již je to stará půda, setmělý kostel s rozžehnutými svícemi či tajemná místa v krajině.

I všichni respondenti **novousedlí** mají ve zdejší krajině pocit bezpečí, ale opakuje se zde téměř do detailu model ze skupiny starousedlíků – i zde jsou přítomny obavy ze zlodějů, je lepší mít psa...

Cejtila jsem se do tý doby, než nás vykradli... jinak v tý krajině se nebojím. Asi by mi bylo nepříjemný potkat ty toulavý psy, který tu jednu dobu pobíhali, ale ta krádež mě hodně vzala... (žena, 1936)

Zatím jo, mám psa (muž, 1943)

Jen jedna respondentka novousedlá přiznala osobní pocit nejistoty v krajině spojený s počasím.

Jo. Ne při bouřce. (žena, 1959)

Přesto vše ale pro větší část respondentů obou skupin je tato krajina zosobněním bezpečí, domovem, úkrytem.

To jo. Jedině tady. Kdykoli jsem ve světě jinde, ukrutně si vydechnu, když se vrátím. Tady je ten domov, kde se cejtim doma, dobře. Od drah se, jako bych se nadechla jinýho vzduchu. Tam dole u křížku je taková zvláštní vůně, teplej vzduch. Najednou se nadechnu a vim, že jsem doma, v bezpečí. (žena, 1948)

Já se bojím ve městě, ale tady ne. Když chci, aby mě někdo neviděl, tak mě neuvidí, to Jarda Procházků jde, jako když za sebou táhne brány... (muž, 1971)

Otázka č. 16 - Pocit domova

Z odpovědí po tázání se po pocitu domova, co jej způsobuje – z tak zdánlivě jednoduché otázky se vygenerovalo sedm hlavních kategorií, o kterých pojednáme pod následujícími dvěma přehlednými tabulkami, a pak dvě kategorie, které jsou tak hraniční, že je třeba je rozklíčovat předem.

Jsou to kategorie popsané několika respondenty slovy: „líbí se nám tu“ a „cítíme se tady dobře“ – tyto kategorie totiž ve své lapidárnosti obsahují všechny ostatní a sumarizují tak pocity, které dále rozšifrováváme v přesnějších kategoriích. A je důležité tyto dvě před-kategorie mít na paměti, neboť vypovídají cosi velice podstatného o charakteru této krajiny a jejího potenciálu býti domovem.

Kladou nám zároveň jednu závažnou otázku. Může být domovem místo, kde se nám nelíbí a kde se necítíme dobře? Či pro tuto práci pregnančněji – může být domovem krajina, kde se nám nelíbí a kde se necítíme dobře?.

Tabulka č. 15 - Pocit domova

Cítíte se tu doma?	Starousedlíci	Novousedlíci
Ano	20	4
Nevím, spíše ne	0	1

Zdroj: Empirické šetření

n=31

Tabulka č. 16 - Faktory určující míru pocitu domova

Kategorie	Starousedlíci	Novousedlíci
Vztahy (k lidem, rodině, místu)	13	1
...z toho vychovat zde děti	2	0
Místo narození a mládí	9	1 (připomíná)
Zvyk	8	0
Krajina	6	1
Vzpomínky	5	2
Soudržnost society	3	0
Rodinná soudržnost	2	0
Práce	2	2
Byvší kultura	3	0
Jistota a bezpečí	2	0
Klid	1	2
Soběstačnost	2	0
Líbí se nám tu	1	1
Cítíme se tu dobře	1	1

Zdroj: Empirické šetření

n=31

Vztahy

Opět se prokazuje, že vztahy hrají pro člověka tak významnou roli, že se promítají do jeho vnímání domova, krajiny. Pro někoho je krajina a místo, kde se cítí doma, určováno vztahem k životní lásce, manželovi či dětem, pro jiného je to naopak vztah k místu, který vytváří pocit domova.

Ano. Proto, že jsem tu už těch 57 let. Že jsem tady našel svoji životní lásku, manželku. Mně bylo 31 let, jí bylo 27, a že jsem tu vychoval svoje děti. Hlavní je ta krajina. Předtím jsem byl doma v Holušicích, otec tam byl starostou. (vedlejší vesnice za lesem – pozn. bd.) (Muž, 1917)

Že jsem se tu narodila, tak sem pasuju. A vdala jsem se sem, tak sem tu mohla zůstat. (žena, 1933)

Protože jsem tu zažila to nejkrásnější, děti se mi tu narodily a manžel moc hodnej byl. My měli dvě holky a tolik jsme si rozuměli... (žena, 1933)

Kořeny

Pod kategorií vztahy se zde řadí i subkategorie kořeny. Je to totiž zvláštní typ vztahu, který v sobě zahrnuje pocit kontinuity a úcty jak k předkům, tak ke krajině i půdě. Pociť odpovědnosti a závazku. Je to jeden z nejetičtějších a člověka nejvíce svazujících a zároveň nejvíce jistoty a ukotvenosti dodávajících pocitů – vědět, odkud jsem vzešel, kde mám své kořeny. A ne nadarmo v moderní městské společnosti mnoho problémů s identitou pochází právě z absence tohoto vědomí.

Já mám pocit, že ti předkové tu do té půdy vypustili tolik potu, že mě to předurčilo. Asi cejtím tu povinnost k těm předkům. Na fotkách je znám akorát do pradědečka, ale stejně se jim cejtím zavázaná. Já vedu svoje vnitřní duševní hovory s nima a duševně to s nima konzultuju. Normálně se tomu v literatuře říká kořeny. Když se praštím do hlavy, tak myslím, že ne, ale převážně mám pocit, že mi držež palce. (žena, 1948)

Místo narození a mládí

Je podstatné i pro respondenty, kteří odsud odešli a vrátili se až v důchodovém věku. Vazby z mládí a pocit vyjádřený v mnoha českých rčeních od „toto je moje rodiště“, „rodná hrouda“, „znám tu každý kámen“ až po v této oblasti velmi často citované místní rčení „Kde se kdo zrodí, tam se i hodí“ zrcadlí výstižně význam, které má pro pocit domova místo narození. Posledně jmenované rčení je zároveň hlubokou lidovou filosofií – reflektuje totiž nejenom místo, ale i sociální status a historickou danost, do kterých se člověk narodil a ve kterých si připadá „jako doma“ a které potom podvědomě celý život vyhledává.

Tak nějak k tomu člověk od mládí přirůstá. Ví, kde je v lese jaký kámen. (muž, 1945)

Doma je doma, kde se kdo narodil. Vohřívárna, ta je furt plná, mladí se sem vracej. (muž, 1932)

Kde se kdo zrodí, tam se i hodí. (žena, 1941)

Zvyk

Zvyk zahrnuje mnohé. Člověk uvykne svým sousedům, sociálním vazbám, situaci, uvykne měřítku krajiny, jejím strukturám. Ale zvyk v tomto slova smyslu znamená smířenost se situací, ale i jasnou orientovanost ve vazbách i v krajině, je to něco velmi podstatného.

Ne nadarmo člověka v této souvislosti napadá rčení zvyk je železná košile. Svazuje nás, ale zároveň chrání. Zvyk je něco, co vytváří domov. Těžko bude mít člověk domov tam, kde není zvyklý.

Ano. To, že jsme tu od mládí, že jsme tu zvyklí. (žena, 1922)

Lidi už tu nemám žádný. To víš, že jsem tu zvyklá. Starej strom se těžko přesazuje. Cizina mě neláká. (žena, 1926)

Ta krajina, lidi, je tu člověk zvyklej. (muž, 1942)

Pocit domova – otázka je, co to definuje – třeba lidi, co se vystěhovali do jiných podmínek, to já si nedovedu představit; Jsou místa, kde bych si zvykl, jako bych byl doma, ale ne asi v jiný kultuře, jiném etniku. Ale mám tu kořeny, nedovedu si představit, že bych od toho byl odtrženej. (muž, 1933)

Velmi důležité pro fenomén zvyku jsou i dvě vlastnosti, co popsán jeden z respondentů slovy: *Právě to, že to znám tady. I to, že jsem viděl, jak se ta krajina mění, paseky jak rostou... (muž, 1978)*

Tato citace totiž popisuje zároveň dynamiku krajiny a její kontinuitu ve vztahu k člověku, ale i vztah a pocit kontinuity, které se vytváří v jedinci, když tuto dynamiku a růst vidí na vlastní oči.

Zvyk – podobnost rodišti je podstatný i pro některé respondenty z kategorie Novousedlíků:

Je to tu podobný tomu, kde jsem se narodil, je tu klid. (muž, 1943)

Klid

Klid je podstatnou kvalitou této oblasti, avšak někdy je to klid až tíživý. Vypovídá o vymírání vesnice, starousedlíků, starých vazeb a zvyků. Vypovídá o anonymizaci venkova a změštění vesnice, o porušení kontinuity a bývalých sociálních vazeb – kde každý věděl, co se šustlo a o každém něco. To byla podstata a zároveň daň soužití na vesnici – každý viděl druhému takřkajíc do talíře, ale tím pádem si lidé nemohli dovolit hranici překračující „neslušnost“. Ta byla trestána sociální exkomunikací, což byl v malé komunitě veliký trest.

Jsem tu spokojenej, i ten klid tady, i zvyk, jedno s druhým, i když poslední dobou ten klid je až takovej, že když kradou u souseda, člověk o tom neví. Dřív se o všem vědělo, dneska si nikdo nikoho nevšimne... (muž, 1935)

Byvní kultura

Kultura dříve hrála roli sociálního pouta všech obyvatel venkovského prostoru, a její úbytek a devastace je dnes velmi jasně pociťována.

j) Tak nějak k tomu člověk od mládí přirůstá. Ví, kde je v lese jakéj kámen. Chodilo se na hrátky, večer, když byly v zimě dlouhý večery. Uklidil se dobytek a televize nebyla, tak se chodilo „na hrátky“, jen tak si popovídát. Nebo peří, když se dralo. To se voplácelo - tři tejdny u nás, pak zas u druhého. My, jako děti, zalezli na pec, poslouchali. Děda Lexů vyprávěl, jak byl ve válce (první). Starej Kralupec zas, že šel z Holušic k nám a viděl chlapy ležet u Lukášů, vyvalili vokýnko a ukradli cukr a mouku, ale nemoh' to říct, protože by ho oddělali. Nebo pyláci tu byli – nějaký Hušman – a pak si ustřelil ruku, tak chodil střilet jen přes ten pahejl do Kněžskejch lesů na Brabčulku. (muž, 1945)

Je to domov, na to se nemůže zapomenout, to nám dalo takový uspokojení, takovou jistotu. V tý době nebyla televize, jednou za čas přijel takovej pochybněj cirkus, nějaký kočky a házení nožem... Do kina jsme nechodili na filmy, ale na žurnály, na válečné zprávy. My měli tenkrát houby pojem o hercích. Do kina jsme lezli přes záchodový okýnko... (muž, 1933)

Soběstačnost

Zvyk, a to, že se tu můžu postarat sama o sebe... (žena, 1947)

Diskuse bloku 5

Vztah, zvyk, dynamika, kontinuita, kořeny a soudržnost se nám vyjevují jako velmi podstatné, možná až klíčové aspekty pro vnímání konkrétní krajiny jako domova.

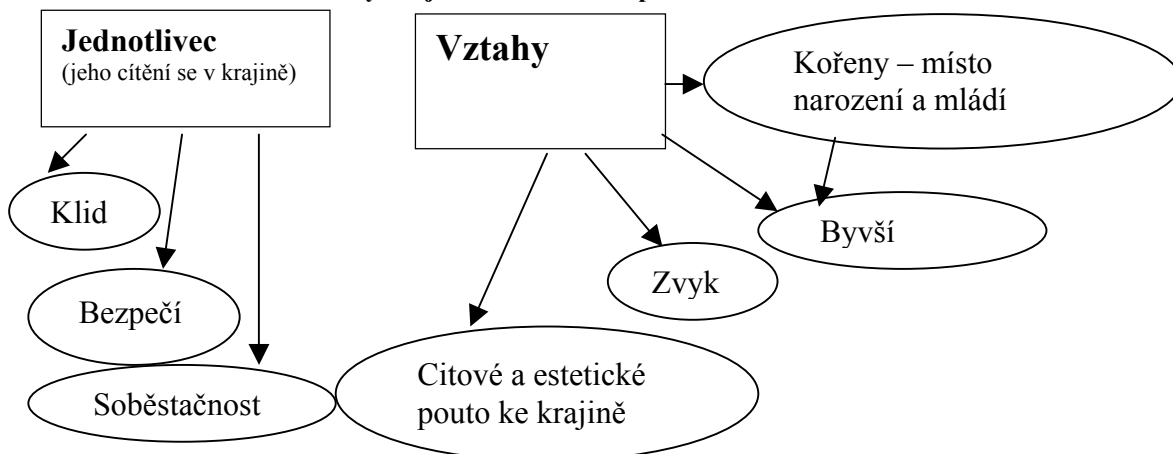
Dalšími aspekty, typickými pro tento typ krajiny, jsou jistota, bezpečí, klid a soběstačnost. Jsou ovlivněny charakterem tohoto regionu, který se Aristotelsky řečeno, ukázal že má potenci „domovitosti“, ergo má potenciál být domovem (a to pro všechny dotázané).

Kategorie „líbí se nám tu“ a „cítíme se tady dobře“ prolínají jak etickou, tak i estetickou dimenzi krajiny a domova. Dotýkají se vztahů, zvyků i kultury, ale i obytnosti a obyvatelnosti (ve smyslu Žák, 1947) a materiální stránky bytí.

Z provedené obsahové analýzy je patrné, že pro respondenty z této krajiny tvoří pocit domova dvě složky. První se dá pojmenovat jako pocit jedince v krajině. Je to složka osobní, interní, jedinec je v ní sám za sebe. Druhá, obsahově, širší složka je tvořena vztahy – k rezidentově minulosti i ke krajině. Tato složka, soudě dle frekvence výpovědí, se zdá být tou podstatnější a tak se dá z tohoto bloku vyvodit tvrzení, že **pocit domova je tvořen vztahy** – ke krajině, ke společenství a jeho kultuře a zvykům i k minulosti.

Názorněji strukturu pocitu domova ilustruje následující schéma.

Schéma č. 7 – Struktura a vazby hrající klíčovou roli v pocitu domova

Blok 6 - Domov a změna krajiny

(otázky 17-24)

Výsledky bloku 6

Otázka č. 17 Období největších změn

Období největších změn se dle výpovědí respondentů datuje do druhé poloviny dvacátého století. Zcela samozřejmě lidé mají tendenci hledat největší změny v horizontu svého života, jen málo respondentů tento rámec překročilo a pátralo jinde. To samo nesvědčí o velikosti či podstatnosti zmiňovaných změn, ale je třeba toto povědomí brát v úvahu, vytknout jej před závorku, neboť jeho zdůvodnění tkví hluboko v lidské psychice. Reflektuje jedno z českých rurálních přísloví: „bližší košile než kabát.“

Krajina okolo nás se mění průběžně. Největší změny určitě udělali „komunisti“, když všechno znárodnili a z malých políček udělali velkolány a zničili cesty, meze, lesíčky, křovička... Jenže to jsem ještě nebyla na světě. (žena, 1980)

To já můžu těžko posoudit, pač člověk málo pamatuje, ale tu krajinu asi nejvíc zdevastovaly ty 50. léta – rozvorali meze a s tím to skončilo, ale tu krajinu kurvili úspěšně až přes 70., 80. léta, všechny ty kravíny... Sama víš, že když se člověk podívá v Rakousku, že ty hospodářský stavby můžou bejt i hezký. (novousedlík, muž, 1944)

Podle respondentů byly tři zlomové body, kdy se krajina nejvíce změnila – s počátkem družstev, kolektivizace, 60.–80. léta (ta vnímali jako čas největší změny novousedlíci) a pak po roce 1989.

JZD

Podstata této změny byla podle tvrzení respondentů v tom, že byla násilná, že nebyl věcem ponechán samostatný vývoj. Sedm respondentů výslovně poukazuje na násilnost změny, a to expresivními výrazy jako: „honit do družstva“, „rabovat krajinu“, „krajina sténá doted“ či „JZD pole ukradli“. U některých dalších se násilnost změny dá vyčíst mezi řádky, když popisují procesy, které se s krajinou děly – je ve smyslu promluvy, ne ve výrazivu.

Když začali honit lidi do družstva, přestalo se jezdit s kravama a koněma, začly traktory. Něco vylepšili, něco zase zničili... to je těžký. (žena, 1933)

Okolo 55 roku, to to nahnali do kolchozů (muž, 1945)

Socialistická vesnice, velkoplošný hospodaření... Prošků tatínek do JZD nechťel a švagr jeho Lukáš taky hospodařil do poslední chvíle. My jsme šli v padesátým sedmým roce. Byly povinný odevzdávky, my byli tři až pěti hektaroví chalupníci. (muž, 1942)

...lidi kolektivizaci nechtěli, byli k ní násilím dotlačeni, kdyby to bylo dobrovolný, lidi by to strávili, ale takhle to bylo násilný. (muž, 1917)

60. – 80. léta

V podstatě jen novousedlíci vidí změnu hlavně v letech 1960-1980, ale především je to asi právě vlivem optiky dané dobou jejich příchodu sem.

Od té doby, co jsme sem přišli (okolo 1968), se začaly kácet zbytky ovocných stromů, začaly se zcelovat ještě zbytky, co nebyly sceleny, meliorace... A tím, že se cesty nepoužívají a že se nevyhání dobytek na pastvu, na draha, a taky ten les vypadal jinak. Možná že je to pro zvěř úžasný, ale jsou strašně zplundrovaný, zaplevelený a zarostlý. (novousedlá žena, 1936)

Tak nějak v těch 60. letech, ty malé JZD se dávaly do těch velkých – ty starý byli rádi, že měli jeden samovaz, kombajny ještě nebyly.... (novousedlý muž, 1943)

V něčem se zlepšila – ale to hlavní se stalo předtím, než jsem sem přišla. Hlavním mínusem je úbytek cest – chybí komunikace, hlavním plusem je, že tvář, ráz vesnice se vrací, už ne břízolit, a nevyhazuje se tolik odpadků (do přírody na černé skládky pozn. bd.)... (novousedlá žena, 1962)

Po revoluci, po roce 1989

Změna, která nastala, je na první pohled jiného rázu než ta, která přišla s kolektivizací, a přece se v mnohém podobají. Na první pohled se jedná o opouštění krajiny, o extenzifikaci „zemědělské výroby“ – krajina zarůstá, je méně obdělávaná. Tedy na první pohled změna směrem k divočině. Jenže není to tak zcela a ne všude. Vznikají totiž zóny – jako třeba právě v tomto mikroregionu, které se vyvíjejí tímto směrem a naopak v oblastech, které jsou pro hospodaření jednodušší a ekonomicky výhodnější se pěstuje a chová daleko intenzivněji než dříve. I nadále se scelují již scelené lány, hnojí se zde stejně a někdy dokonce i více než dříve (např. výzkum v rámci Euroharp, který jsme prováděli v letech 2000-2002, Želivka, mikroregion Čechtice prokázal, že ZD Čechtice hnojí sice méně draslíkem, zato však dusíku používá více než před r. 1989. Podle našich zpráv i z jiných regionů to není praxe neobvyklá). Ve jménu ekonomického růstu se tak na jedné straně ostrůvky krajiny mění pozvolna směrem k divočině a jiné části těžce krajiny v zóny „zemědělského průmyslu“.

Když to začli jezedeáci rabovat, to je jednoznačný – doted' sténá. A pak se změnila po revoluci, když se ty pozemky přestaly obdělávat... spíš k horšímu než k lepšímu. (muž, 1950)

Myslím, že velká změna byla po tem revoluci v '89. Do té doby se snažili co nejvíc hospodářsky využít. Družstevníci přeoralí meze, byla intenzivněji využívána. Pak se to uvolnilo, trochu. (muž, 1978)

Pozitivum stavu po r. 1989 jedna z novousedlých žen spatřuje ve faktu, že se vrací vesnici tvář vesnice a nevyhazuje se, zejména na černé skládky, tolik odpadu.

Podrobněji o tom vypovídá následující tabulka a další rozbor.

Tabulka č. 17 - Časový horizont změny krajiny

Kdy se začala zdejší krajina měnit	Starousedlíci	Novousedlíci
<p>S kolektivizací</p> <ul style="list-style-type: none"> • Se začátkem družstev • Za JZD, • Okolo 55. roku, to to nahnali do kolchozů • Když přišli komunisti. • S JZD, po kolektivizaci 	<p>24 (ze 26)</p> <p>8 menší polička – zorání do velkých lánů</p> <p>7 zmizely, zarostly, zaorali cesty</p> <p>4 rušení remízů, lesíčků, trnin</p> <p>3 zmizely meze</p> <p>3 zarůstání krajiny</p> <p>2 zmizení rastru polí, změna zrna a charakteru krajiny</p> <p>2 zmizela zvěř, nemá kam se schovat</p> <p>2 odliv a vymírání obyvatel</p> <ul style="list-style-type: none"> • ztráta členitosti a barevnosti krajiny, ztráta diverzity • bývala draha • zmizely studny a studánky • meliorace • kácení stromů • chátrání vesnic • konec ježdění s kravskými a koňskými povozy • těžká mechanizace • lidé ze zemědělství do průmyslu 	<p>1</p>
<p>60.- 80. léta</p>		<p>Celkem 4 (z 5)</p> <p>2 Zarůstání a úbytek cest</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kácení zbytků ovocných stromů a alejí • Scelování ještě nescelených ploch • Technické úpravy toků • Rozorání mezí • Devastace, zaplevelení lesa náletovými dřevinami a keři • Výstavba megalomanských betonových sil a kravínů • Rozrušování remízů a hrubí
<p>Po r. 1989</p>	<p>2</p>	<p>1</p>

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Zmizení rastru polí, změna zrna a charakteru krajiny

Nejčastěji zmiňovanými skutečnostmi byly ztráta členitosti a barevnosti krajiny, ztráta různorodosti – laici reflektují členitost, barevnost, zrno krajiny, ale biolog a ekolog vidí jasný signál ztráty diverzity.

Po tej kolektivizaci, z Mirošáku nebo Višňovky když člověk viděl rozličný dílky těch polí, tu barevnost a členitost... Tady byla spousta polních cest, který zanikly, tím, jak se scelovala půda, tady se z toho staly lány polí. (muž, 1933)

Když měl každé své poličko, tak byla radost se na to podívat, těch barev. Tam k nám byly cesty všude. spravovaly se všechny, obec to platila. (muž, 1932)

Menší pozemky

Byla menší polička. Všechno bylo rychleji hotovo, člověku to odsejpalo, práce lepší těšila a ubejvala (žena, 1922)

Draha

Draha měla v životě obce a krajiny velmi specifickou funkci, a té odpovídal i v krajině jejich velmi specifický charakter. Byla to obecní pastvíska a jejich společné vlastnictví celou obcí mělo významný vliv na jejich charakter. Byla intenzivně využívaná veškerým druhem domácího zvířectva (bližší vodě husami, kachnami, koňmi, vzdálenější od vsi hovězím dobyt看em a vyžínaná). Jejich flora a fauna byla do drobná vypásaná, stromky bývaly zakrslé, pokroucené, když se vůbec dožily větší velikosti, flora byla díky nedostatku stromového a keřového patra spíše teplomilná, nízká, místa bohatá na dusík přála travním společenstvům a druhům, které byly schopny se udržet v okolí velkých balvanů, které vyčuhovaly z nakrátko spaseného porostu. Draha mnohdy vypadala jako kvetoucí skalka, byla to překrásná část místní přírody, klenoty, a mnohdy i dnes reziduálně slouží jako ostrůvky diverzity, i když díky nedostatku zvířectva v krajině zarůstají a přestávají nést svůj jedinečný charakter.

Když to všechno rozorali, cesty, meze. V trnínách se držela zvěř. Na drahách se pásly krávy, i ty z JZD, a náš pes je obháněl. (žena, 1926)

Cesty

Ztrátu cest pociťují tíživě jak staro, tak novousedlíci. Je to ovšem nejenom ztráta fyzických cest-komunikací v krajině, ale obráží se, jak o tom ještě pojednáme šířeji v resumé, i v komunikaci mezilidské.

Když začlo JZD, svorali to dokopy. Rozorali pole. Zaorali cesty. Ta Hluboká cesta byla krásná, ta tu byla dlouho... (muž, 1920)

Ta Stražovická cesta, ta byla šikovní. A ta Jarotická, ta byla krásná, všecko zničili... (žena, 1939)

Hlavním mínusem je úbytek cest - chybějí komunikace. (novousedlá žena, 1962)

Někde jsem vítal, že meze a cesty zmizely, ale jinde ne – co byly starý stromy, hrušky, to byla škoda. (muž, 1935)

Zarůstání krajiny

Zarůstání krajiny je v krajině klasickým příkladem „mince o dvou stranách“. Na jedné straně stojí zarůstání, zneprůchodňování, převládání r-stratégů, ztráta orientace. Na straně druhé více úkrytů pro zvěř, zvýšení lokální biodiverzity. Což v důsledku vede krajinu na jedné straně k druhotné „divočině“, která přestává být pro lidi lákavá jako potenciální domov, ze které nemají dobrý pocit a dokonce je někdy strach vede až k tomu, že ji zcela přestávají obydlovat a navštěvovat. O tomto posunu vnímání původně otevřené rurální krajiny vypovídá zajímavá lidová metafora, přirovnání krajiny ke spící princezně...Následující citace je signifikantní je to velice silný archetypální obraz.

Jo, za pár let to všechno zaroste. Až přijde zas nějaký rytíř, tak to vosvobodí, jako ty princezny...(muž, 1932)

Odliv lidí do města a vymírání obyvatel

Padesátá až osmdesátá léta znamenala pro krajinu drastický úbytek rukou, které se o ni staraly, úbytek hlav, které o ní dnem i nocí přemýšlely a bály se o ni, bály se o chleba, který z ní bude. Lidé se buď z donucení (násilné převelení zemědělců do továren) či z ekonomického a

konzumního tlaku (více pohodlí, lepší infrastruktura a zaměstnanost ve městech) stěhovali do měst. Důležitým hybatelem byla i touha po vzdělání ze strany generace rodičů, zemědělců „aby se děti měly líp než my, aby z nich něco bylo a nemusely se tolik dřít“ zejména v době přikázaných „jednotek“.

Když začalo lidí ubejvat. Začali umírat rychle. (žena, 1926)

Jaká tu byla nabídka vzdělání – dvouletá zemědělkyně a víc ne. Radši jsem šel na řemeslo. Idol byl lesárna...(muž, 1942) - Otázka bd. Ale proč nešly místní děti do zemědělství, kde se přerušil kruh; pouto se zemí?. Odpověď (muž 1942): v zemědělství byly korunový výdělků, asi už rodiče nechtěli, aby děti na tom byly stejně blbě jako oni...

Společná práce

Původně lidé pracovali hodně společně, pomáhali si, bylo dané, že některé práce člověk zvládne jen za pomoci svých sousedů a na oplátku pomůže jim při práci jejich, například v situacích, kdy bylo třeba rychle dostat obilí pod střechu či udělat dříví na zimu a podobně. Tmelila a utužovala se tak sociální soudržnost, kdo nepomáhal, neměl nárok na pomoc – ergo altruismus se mnohonásobně vyplácel. *Byla menší políčka. Všechno bylo rychleji hotovo, člověku to odsejvalo, práce lepší těšila a ubejvala (žena, 1922)*

Vznik JZD a konec individuální odpovědnosti

Kde nastal tak masivní odliv lidí, elit i obyčejných pracovníků, kteří ale byli vesměs schopni myslet srdcem za krajinu a „selským rozumem“, tam se samozřejmě ztrácela daleko svižněji i individuální odpovědnost za kus pole, který mi byl svěřen generacemi předků.

Když přišly JZD. Ty zničily všechny cesty, studánky i studny. Meliorovali, vykácely se stromy, keře, remízy. Na druhé straně se to nechávalo zarůst. Byla to násilná změna, nebylo to necháno vývoji. Tady byly všude mezičky, příkopy. Vesnice zchátraly, protože lidi přestali hospodařit. Lidi šli do průmyslu. To byl největší zásah, který komunisti udělali. To je ještě zážrak, že sem lidi jezdí, že to tady budují, aspoň přes léto. Jinak by to bylo hrozný. To je jediný štěstí. (muž, 1917)

Násilnost změn

O tom, že změna krajiny je *velice* bolestivá jak pro staro-, tak pro novousedlíky, vypovídají i jasně *velice* expresivní výrazy -

JZD to zkurvili nejvíc. (muž, 1971)

Krajina doted' stěná (muž, 1950) či obraz zarůstající krajiny jako zakleté princezny, šípkové růženky (muž, 1932)

...tu krajinu asi nejvíc zdevastovaly ty 50. léta – rozvorali meze a s tím to skončilo, ale tu krajinu kurvili úspěšně až přes 70., 80. léta, všechny ty kraviny (novousedlí muž, 1944)

Otázky č. 18 a 19 Příčiny změny pocitu domova a změny vztahu ke krajině v letech 1947-2002

Napřed si dovolíme malé metodologické zpochybnění. Je otázka, zda je z povahy lidského myšlení posouzení této otázky vůbec možné. Dynamika krajiny, vývoj který člověk denně vidí je jiný, než když odejde a zase se vrátí po padesáti letech. Pak teprve může říci, zda se něco změnilo na jeho pocitu domova. Ale právě proto zde máme kontrolní skupinu respondentů – novousedlíky. A překvapivě uvidíme, že obě skupiny vykazují v názorech podobnost.

Tabulka č. 18 - Příčiny změny pocitu domova a změny vztahu ke krajině v letech 1947-2002

Ani ne, je to pořád můj domov	Změnil, ale zvykl jsem si, mám to tu pořád rád	Změnil a bylo/je to těžké	Ne krajina, ale lidi ho změnili
9	6 Ze začátku trochu jo, tak jsem to nemohla polknout, když se rozvoraly ty pole, ale pak si zvykneš (<i>povzdech</i>). (žena, 1957)	9 V tu dobu změny se tady člověk necejtil dobře, proto jsem šel soukromě hospodařit. Věřil jsem, že se vztahy vrátěj, jak to bylo před tím družstvem – lidi umřou a s tím umře i to jejich. Dřív se víc vyprávělo – třeba soused Šubrt jezdil na zimu do Vídně do cihelny a po večerech sundal čepici, vstal, chodil a vyprávěl v tom transu...	2 To víte, že jo. Určitě. Možná ne ani tak tím, že by se vizuálně změnila krajina. Já si spíš myslím, že na tom měly podíl ty lidský vztahy, a najednou byl strach projevit názor, začal takovej ničím neopodstatněnej strach.
2	1	1	1 – ne lidi, ale peníze

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Tabulka č. 19 - Změna vztahu ke krajině a jeho příčina

Máte pocit, že něco, co se ve zdejší krajině stalo, Váš vztah k ní změnilo?	Starousedlíci	Novousedlíci
Změnil se pocit bezpečí	3	
Není tak hezká	6	2
Musí se více chránit	7	
Zkomplikovala se orientace v krajině	2	1
Zkomplikovala se komunikace s někým z jiné vsi	6	1
Rozorání cest	20	3
Stavba stávající státovky	2	
Meliorace	5	2
Pokácení stromu (ů)	7	1
Zboření křížku či jiného orientačního, duchovního bodu	7	1
Jiné		
Rozorání mezí	14	4
Zarůstání a devastace	9	4
Méně lidí	4	
Horší mezilidské vztahy	2	2
Ztráta naděje	2	
Ztráta motivace	3	
Ztráta víry	1	
Ztráta svobody	1	

Máte pocit, že něco, co se ve zdejší krajině stalo, Váš vztah k ní změnilo?	Starousedlíci	Novousedlíci
Nikdo nestojí o půdu	1	
Krajina se stala jednotvárnou	2	
V krajině je méně práce	3	2
Zmizela zvěř	1	
Přibýlo skládek		2
Krajina se přestává užívat tím bývalým způsobem		2

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost uvést vícero subjektů)

Ztráta kulturní kontinuity

Je fenomén, který si zaslouží důkladnější rozbor v celkovém resumé. Jak je patrné, prolíná mnoha otázkami a jeví se jako jeden ze sociálně dysfunkčních jevů v soudobé rurální společnosti. V souvislosti se změnou krajiny ale není možné vynechat následující citace.

Všechno vyjmenované. Každá změna. Nejvíc mi bylo smutno, když jsem viděla ty starý statky, jak chátraly – opuštěná síla, něco, co někdo dovedl k dokonalosti – mířečskéj, cerhonskéj, stražovskéj dvůr – ta funkčnost a bum ho! (žena, 1948)

Hodně se toho změnilo, dřív se chodilo hodně pěšky, v dřevácích. Kolo jsme měli tři dohromady. Lidi si víc vážili koruny. Pořádaly se zábavy, měly různý názvy, stužková, věneček... to je teď jiný, to ta doba tak přináší. Ale mám to tu pořád rád... (muž, 1917)

Ztráta vztahů, které byly před kolektivizací

Ve studovaném regionu byla a je ztráta citelná primární důvěry a slušnosti. Tento fakt ilustrují nejen výpovědi respondentů, ale i dnešní vztahy na venkově, které se jen s největšími obtížemi obnovují a mnohde jsou již tak zprerhané, že se nedaří je navázat.

V tu dobu změny se tady člověk necejtí dobře, proto jsem šel soukromě hospodařit. Věřil jsem, že se vztahy vrátěj, jak to bylo před tím družstvem – lidi umřou a s tím umře i to jejich. Dřív se víc vyprávělo – třeba soused Šubrt jezdil na zimu do Vídně do cihelny a po večerech sundal čepici, vstal, chodil a vyprávěl v tom transu... (muž, 1935)

Nezměnil, ale poznala jsi, jaký jsou lidi šupáci. Třeba Vojtěch si šel naséct jetel na svý, a zavřeli ho, že seče na JZD. (muž, 1945)

Já to přijmula, ale byla to taková komedie, nechtěli mě pustit z toho bořickýho JZD, ale pak jsem se vdala, ale ten z JZD říkal: „než se vrátíš ze svatby,“ (brali jsme se v Praze), „v Kožlí bude JZD taky.“ A víte, že to dokázal? (žena, 1933)

To víš, na co myslí starej člověk. Už na smrt. A nikdá už to nebude takový, jako za nás. Jindá pomoh' jeden druhýmu... Co my se nasmáli, kdepak dneska. Inu... (žena, 1926)

To víte, že jo. Určitě. Možná ne ani tak tím, že by se vizuálně změnila krajina. Já si spíš myslím, že na tom měly podíl ty lidský vztahy a najednou byl strach projevit názor, začal takovej ničím neopodstatněnej strach. Už nebyla ta pospolitost sousedství. Mařka z Bořic vzali předčasně na vojnu v 17 letech a vyprávěl, že ho vojna vysvobodila, protože pořád jen sami s otcem dřeli, aby jim nevzali statek. Ten otec sám ta pole nakonec nezvládl a statek mu vzali. A jeho syna pak převychovali na kovanýho bolševika, ale nemůže mu to mít člověk za zlý.

Dřív si lidi pomáhali jako jedna rodina, to najednou všechno padlo. Ten byl předseda – ten chodil do kostela... Celý se to nabouralo, ta psychika, to byl velikej dopad na tu společnost. (muž, 1933)

Méně lidí

Množství lidí v krajině mělo vliv nejen na pocit obydlivosti, ale i na mnoho viditelných skutečností. Vyšší počet cest, větší množství viditelné lidské práce v krajině a větší počet hospodářských zvířat na obecních pastvinách – to vše mělo výrazný vliv na podobu rurální krajiny, která nedostatkem lidí jejich péče získává opět divočejší charakter. Menší množství lidí v krajině je jedním z faktorů ovlivňující fenomén vzniku nové divočiny, o kterém je pojednáváno širěji v kapitole 5.3.2.

Když bylo víc lidí bylo to lepší. Dneska je to smutný (muž, 1932)

My jsme na to zvyklý, je to tady smutný. To je hrozný na psychiku (žena, 1941.)

Na Báčavce pásával starej Lopata a na podzim honival na Oháňku (vařival na ohýnku), bylo to něco krásnýho – jako na horách, to ani nejde slovy povědět. Lidí tu bylo poměrně hodně i v malých chaloupkách, i sedláků... (muž, 1935)

Ztráta vazeb ke krajině, odpovědnosti za ní

Následující citace vypovídají o tom, že se ztratily duchovní hodnoty, hrozí ztráta citu estetického, citu k domovu i k duchovnu. Následně že se změnila sama krajina i přírodní jednotliviny – zmizely některé druhy zcela, jiné se udržují na samém pokraji vyhynutí. Krajina trpí nedostatkem lidí, kteří by se za ni brali, kterým by nebylo jedno, že přes jejich pozemky vedou rychlostní silnice, kteří by protestovali, když se na jejich pozemcích mají stavět naddimenzované továrny, kteří by protestovali, když se jejich pozemky nabízí ke zneužití nadnárodními korporacím jako bonus k podbíživému systému s názvem investiční pobídky.

Je to horší, ta krajina, všude samý trní. Nic se neudrzuje. Tu faru vyhořelou taky neopravili.

MNV řeklo, že to nepotřebuje.... (muž, 1942)

Ne pocit domova, ale nesmím o tom přemýšlet ... brala bych to zase znova. nejvíc mě mrzí, že to ničejí. jak my sme si vážili pole... ale je to než tady, jak přijedete na katastr Mirovice – spoušť. Škvořetice, u Čimelic, u Podolí tam sou pole čistý. Hospodáře na takovýhodle Mrázka ... tak to ubijou, že to člověka mrzí. Od mládí s tím byl člověk srostlej (žena, 1928)

Není to ta krajina, co sem měla ráda. (žena, 1928)

Změna v přírodě

Fauna zmizela, s nástupem techniky. Čejky tu nejsou, dřív jsme chytávali čejčata na louce... (muž, 1978)

Myslivost a zvěř tím utrpěla hrozně, koroptev, zajíc, tím velkoplošným. Meze, cesty, remízky, kdyby aspoň ty lány nebyly tak velký... (muž, 1942)

Zcelování, meliorace, napajedla jsou potřeba i pro ptáky, když hnízdí, napít... voda, voda, voda! (žena, 1947)

Ulehčení života

Život byl za první republiky dost krušný – navzdory estetice, biologickým hodnotám a dnešním někdy až naivním představám.

Tady bylo 85 lidí, u každého 4 pomocníci, a ještě doškové chalupy, v těch bydleli nádeníci. Bylo málo polí. Až po parcelaci u Stražovic si každý koupil kus pole. Naši dělali za fůru votavy a fůru brambor. Ale to se zlepšovalo, spojovalo, až byli všichni pod Miroticema. Pak už byla dovolená aspoň. Můj muž byl zedník, ale nedělal to, až v důchodu. Opravoval všechny kostely po okolí. (žena, 1926)

Zarůstání a devastace

Zarůstání a devastace se netýká jen krajiny, ale i oblasti morální.

Tady ty trniny nebyly, všechno bylo čistý. Nad Svobodou, u Velkýho kamene, tam byla čistá cesta, tam lidi sedávali s nůšema, Je tam takovej otesanej, hranatej kámen, tam se odpočívalo. Je víc závisti mezi lidma (žena, 1941)

Dneska je ten blahobyt tak předimenzovanej, to hraničí s katastrofou. To, co za nás byla vzácnost, je dneska běžně v popelnicích – pomeranče...(muž, 1933)

Křížky a cesty

Poměrně dost respondentů zmiňovalo při dotazu na změny v krajině i ztrátu a devastaci drobných sakrálních staveb, zejména křížků, cest a alejí.

Křížky

Za Bolševika Větrovák jeden povalil, ale pak jsme ho společně postavili. Ale jinak se o ně nestarali, nechávali je bejt. Ten Dubskejch je přeraženej, to nevím, kdo udělal, ale svařoval ho Lopata, je tam vidět ta kolejnička...(jeho žena, 1939) Taťka křížky opravuje, natírá je... Zrovna tuhle jsme byli na Jelčově až nad Jarotici, táta ho natíral, já jsem sbírala šišky... (žena, 1939)

Mizení cest

K té cestě (co je teď státovka pozn.bd.)– ta stará byla nádherná, všechno je to zničený – byly tam lípy. My tam měli dvě velký lípy a pod nima rostly hříbky. (žena, 1939)

zmizely učítý cesty, pěšiny, zkratky, nikdo už je nezná. Lidi miň choděj, skoro vůbec ne. Odsud se chodilo do Radobytc do kostela, no štrůdly chodily... Na kostel lidi zapominaj. V Radobytcích alej na hřbitov byla vykáčená... (žena, 1933)

A dneska se to musí všechno objíždět, dřív byly zkratky, pěšiny... dneska je všechno zdevastovaný. Trní se muselo vyřezat. Všechno je zarostlý. (muž, 1945)

Zánik cest – do nich byly svedený meliorace – ty dnešní nejsou funkční. Cesty dělaly kolorit krajiny. Všude křížky, alespoň ty většinou nechali, že to tam je na nějakou paměť předků.

Spousta ovocnejch sadů v polích, který produkovaly švestky, který když se neprodaly, tak se sušily na černý omáčky, v zimě se to jedlo jako fíky...(muž, 1933)

Ztráta nadějí

Jedním z velice bolavých míst je dodnes **ztráta nadějí**, které se pojily k pádu totalitního socialistického režimu, restituci majetku a možnosti znovu hospodařit. Příčiny byly různých hospodářů různé – u některých věk, u některých nedostatek financí či malé zastání ze strany státu v době transformace.

Mysleli jsme, že budem hospodařit, a byl šlus. (muž, 1925)

Krajina se stala jednotvárnou, jednotlivý pozemky se mechanicky přestaly postupem času obdělávat, zarůstá to trním. To byly tak výnosný pole... Nastala změna krajiny i mezilidských vztahů. Krajina pustla i lesy. Tam byl jen mech, sbíraly se šišky... dneska je tam trní, kopřivy. Lesy byly jako parky, vyčištěný. Na dva dny vás vzít a provýst tou krajinou, viděla byste sama...(muž, 1933)

Ztráta motivace

Se ztrátou nadějí souvisí i **ztráta motivace** – lidé v krajině nechtěli nic dělat, protože neměli pocit, že by to byla jejich krajina. Veliké nebezpečí tedy dnes tkví v tom, aby se tato situace neopakovala a situace se jejich obyvatelům nevyvlastňovala, byť takzvaně v zájmech státu – tj. rozvoje průmyslových zón či dopravních koridorů (dříve socialistické dopravy a průmyslu).

Nemohli jsem hlavně dělat, co jsme chtěli(muž, 1945)

Cesty že se rozvoraly, že svorali pole dohromady. Jindá lidi dělali, dneska nedělaj a chtějí se dobře mít...(žena, 1926)

...nikoho se neptali.. (žena, 1944)

O půdu žádněj dneska nestojí, vo to hospodaření...(žena, 1908)

Tato poslední citace zcela přesně ilustruje úhelnou změnu, která se usála za posledních 30 let se zemědělskou krajinou v Čechách. Dá se říci, že půda se čím dál častěji kupuje pro spekulaci, ale ne za účelem hospodaření. A to je fenomén značně znepokojivý. Popisuje totiž nejen změnu, která se děje v krajině, ale daleko více v celé společnosti, která tomuto spekulativnímu tlaku není schopná (nebo motivovaná) zabránit.

Novousedlíci:

Stejně jako u starousedlíků bylo rozdělení na škále „nezměnil – změnil“ velmi podobné, ale navíc zde hrály roli i výrazně esteticko-funkční změny, které v krajině proběhly. Esteticko-funkční je označujeme proto, že respondenti reflektují, že změna, která se jeví jako prvotně estetická, má vliv i na funkčnost jednotlivých složek krajiny. I novousedlí respondenti reflektovali jak změny krajinné, tak změny lidského přístupu ke krajině (například její rozprodávání), které se v tomto regionu odehrály.

Esteticko-funkční konservativismus?

Následující citace ilustruje zdánlivě měnící se přístup ke krajině – kdy se dle respondentů dnes méně často devastují významné krajinné prvky. Skutečnost je ale taková, že se to děje stále, ale ne již např. ve jménu tzv. náhradních rekultivací, ale zde konkrétně jsou některé lokality byť i nuceně vykupovány v tzv. státním zájmu k výstavbě rychlostní silnice o jejíž faktické potřebě pro tento region se dá s úspěchem pochybovat. A to je jen jeden z konkrétních příkladů současné devastace a tvorby dysfunkčních zón v současné krajině.

Nad Bořicema byl a je hrůbek, který se měl odstřelit a zúrodnit. Pozvali jsme na to Pelecha, ten to odstřelil. Je mi to líto, když mizí něco, co tam bylo léta. Teď už se to ale děje míň. (žena, 1959)

Zarůstání a devastace – krajinná i morální

Stejně tak jako starousedlíci, reflektují i novousedlíci devastaci v krajině i přístupu lidí k ní i k sobě navzájem.

Za tu dobu, co jsem tady, tak určitě. Jedna věc mi na tý krajině vadí, a to je ta devastace náletama – ouhory ošklivý s vysokejma bodlákama, my pamatujeme ještě ty svěží louky. Starý cesty jsou zarostlý a nepoužívají se, a rybníky jsou strašně zdevastovaný, chtěly by vyčistit. Skládky kolem vesnic, kontejnery, to jsou vředy na krajině. (muž, 1944)

Jo, je mi spoustu věcí líto, že se to nemění k dobrému...je mi třeba hrozně líto, že kam se podíváš, kolem celý vsi je smetiště, lidi vyvezou bordel, kam se jim zlíbí, pokud to není jejich zahrada; že rybník, kterej máme před oknem a mohl by bejt krásnej, se zanáší a zarůstá. Pak je mi líto i to, že peníze rozhodnou o tom, že tady u Pančáru bude příšerný rekreační středisko, že za prachy jde všechno. (žena, 1936)

A dneska ty lidi už nemaj vůbec potřebu toho se stýkat, seděj, koukaj se na televizi... Ty místní se ani nenavštěvujou. I pražský se navštěvovali víc, a stačí jeden člověk, a už to taky není, co to bylo. (žena, 1936)

Zeleň zmizela, dřív lidi chodili víc na procházky, dneska už nejsou cesty – nejen rozorané, ale i zarůstají, v krátké době zmizelo dost křížků (muž, 1943)

Dřív to bylo spojení krásy a účelu. Krajina se přestává užívat tím bývalým způsobem. Nejsou peníze na správné stroje, aby z nich nesákl olej, na sucha, na mokra, voda se nedá brát pořád z hloubek podloží... A pak ztráta možnosti zaměstnání v místě. (žena, 1959)

Otázka č. 20 Možné budoucí změny a jejich dopad na krajinu

V hodnocení dvacáté otázky je budoucnost viděna v poměrně chmurných barvách. Změna, pokud je vůbec připuštěná jako možná, je valnou většinou respondentů (staro- i novousedlých) viděna jako negativní.

ANO

Deset respondentů si myslí, že se něco podobného může stát i v budoucnu. Dva z nich této změně nepřirazují žádné znaménko, neuvidí ji ani pozitivně, ani negativně. Pět z nich si myslí, že nastalá změna bude jasně k horšímu a dva ji vidí mírně nadějně, jako částečný posun pozitivním směrem.

Negativně vidí možnou změnu i jeden novousedlý respondent.

Negativní:

To víš, že to přijde, čeká na nás hlad a mor, nemoce, a bude hlad. Už dneska se lidi neuživěj. Když byla bída, lidi byli víc k sobě, důvěřovali si. (žena, 1926)

V podstatě se bojím, že krajina dostane vlastníka, kterej s tím může udělat něco jinýho, co má s přírodou máloco společnýho... To by bylo škod... (muž, 1950)

Nevrátí se to, protože tak jako my jsme měli rádi přírodu... to už ty mladý ani nevnímaj, kam jedou traktorem. Náš Petr má přírodu rád, ale hospodařit by nedokázal. Zhoršit se to může určitě, v 89 byli hospodáři padesátníci, dneska je jim 70, ale za nim už není nikdo. (žena, 1928)

No samozřejmě, protože pokud se nezmění etické cítění lidí, pokud peníze budou to jediný... za peníze si prodáme všechno – ty kamenný koryta, který se vyvážely do Německa, vždyť to byly věci, který dělali jejich rodiče, a prodali je... pokud budou peníze jediný měřítkem, pak se to může stát kdykoli znovu. (novousedlá žena, 1936)

Mírně pozitivní:

Těžko vědět. Věříte tomu, že myslím, že by se to i mohlo stát, i když v takovejch šetrnějších podmínkách asi. Ale pokud bude taková politika, co je, dojde k regulaci zemědělství. Vemte si cukr. My byli velmoc na cukrovaru a dneska jsou tu v celý republice dva a ještě snižujou výrobu. U nás asi zanikne spousta orný půdy. Uvidíte, že to všechno bude zalesněný. Asi zůstanou jen ty nejúrodnější oblasti. (muž, 1933)

No jo, určitě. Nic nejde zakonzervovat. Lidi, který k tomu mají vztah, tak se můžou snažit to zachovat. Teď nám vznikly nový orientační body – ty vysílače na mobily, i když se k nim nikdo nemodlí. (muž, 1978)

NE

V kategorii „ne“ je situace přehlednější i když o nic méně chmurná. Deset respondentů, tedy plná třetina dotázaných si myslí, že nic podobného se již v budoucnu opakovat nemůže, ale u všech má toto konstatování velmi negativní rozměr – jak je vidět z následujících citací.

*Je škoda, že lidi nejdou do svýho, že si nechaj poroučet. Měli by víc přemyslet a měl by v tom být cit každýho člověka. U každýho je to jinak, ale mám pocit, že to, co bylo, už se nevrátí. Totiž ta **poctivost** mezi lidma – i když zloději byli taky, ale převážně byli Občani, že když řekl, tak se na tom nechalo stavět. (muž, 1935)*

*Nikdo nechce sázet stromy a není kam je umístit – **chováme se k přírodě špatně a ona nám to vrátí, jen co se tady za poslední dobu vykácelo lesů** (žena, 1944)*

I kdyby cesty byly, nikdo po nich nechodí... (muž, 1932)

Spíš to tu zaroste všechno. Na Kozlí (BD – co měl Trča švestky, starou cestou pod valem) jezdíval listonoš na kole – dneska tam neprojde nikdo. (žena, 1941)

No, a mám teda strach. Nikdy nevíš, kdy ti jaký kretén vybuduje atomovou elektrárnu, nebo nějakou ranč... (žena, 1948)

Já myslím, že už asi ne, dneska lidi už k polím nelnou. (. (žena, 1939)

K horšímu už to nemůže jít. (muž, 1944)

*To si člověk těžko dovede představit. Ekonomicky se neví, zda se lidem bude umožňovat žít venku. Možný je všechno. Jestli dojde ropa a lidi nebudou jezdit s autama, nebo se vymyslí něco jinýho a budou jezdit ještě víc? **Skoro bych řekla, že nastane nějaký děj, ale těžko říct kategorii – epidemie, válka.** (. (žena, 1962)*

Otázka č. 21 Příčiny změny krajiny

Že je skutečnost doposud velice palčivá a že jmenovaná násilnost změn i ekonomický tlak-minulého režimu i ten současný - je pro krajinu nesnesitelnou zátěží, reflektují i následující citace, členěné podle tabulky.

Tabulka č. 20 - Příčiny změny krajiny

Kdo/co je podle Vás příčinou toho, že se Vaše krajina tak změnila/nezměnila?		
	Starousedlíci	Novousedlíci
JZD	9	1
DONUCENÍ	5	1
DOBA A POLITIKA	9	3
JINÉ	5 <ul style="list-style-type: none">• NEVÍRA• NEDOSTATEK LIDÍ• NEDOSTATEK VZTAHU A ODPOVĚDNOSTI• NEZÁJEM LIDÍ• ZMĚNĚNÁ POVAHA LIDÍ	1 <ul style="list-style-type: none">• EKONOMICKÝ TLAK• ZMĚNĚNÉ MYŠLENÍ LIDÍ• ZNEUŽÍVÁNÍ KRAJINY• PRAGMATICKÝ PŘÍSTUP KE KRAJINĚ

Zdroj: Empirické šetření
n=31

JZD

Hlavně JZD, že se změnila velkýma lánama... třeba zvěř. Zajíc se ve 100ha lánu nemá šanci dostat k jiný potravě...(novousedlý, muž, 1943)

Donucení

To nucení JZD, to ty lidi odsud dostalo. I náборы na doly. Lidi se odsud odstěhovali. (muž, 1929)

Donucení do JZD ty lidi od půdy odpoutalo. (žena, 1939)

Jak začlo JZD, lidi je nechtěli a stejně to ukradli, povorali meze...Řežeme si pod sebou větev. (muž, 1971)

Nám statek vzali pod nátlakem – naši to dali „dobrovolně“ pod nátlakem. Zvyšovali dodávky, až to hospodářství padlo. My měli takový výnosy, že se k tomu družstvo dopracovává až poslední dobou. (žena, 1933)

Doba a politika

Doba i politika. Tady to vypadalo jako v Rakousku – vidíte tam ty jednotlivý pole. Tam je vidět jako v zrcadle, co tady v 50. letech zaniklo. (muž, 1933)

*Doba. Že se to rozvoralo, přestaly se chovat krávy. Pak jsme se záhumenek zbavili – **nebylo je čím obdělávat, tak jsme jim to dali a bylo to bez práce.** (žena, 1941)*

Umožnil to systém – nikdo nic nevladnil. (muž, 1978)

*Mez je symbolem vlastnictví – musely se zrušit... Já myslím, že **nástup totality**. Změna představy o tom, co je to zemědělství. Zemědělství je sedlačina! Změnily se názvy, vlastnický vztahy, filosofie. Atraktivita práce v krajině. Ty lidi dřív byli zedřený, ale udělali to. Překvapivý je, že mladý kluci vnímaj krajinu líp, než ty starší, co zažili kolektivizaci (Novousedlá žena, 1959)*

*Především že nemá vlastníka, že se vytratilo **vlastnický právo a vztah** k tý krajině. A za druhý to, že se začalo s těma velkovýrobami a že se z **tý krajiny udělala fabrika. Ty lidi dřív jí užívali, ale nezneužívali** (Novousedlý muž, 1944)*

Nezájem lidí

Dyť vidíte, co je tu prázdných chalup, ani ne dvacet lidí dokopy a žádnéj nemá vo nic zájem. (žena, 1933) (pozn. bd. – „, vo nic“ - zde myšleno o hospodaření)

Změněná povaha lidí

*Ta krajina se změnila. Když si vezmete, **kolik zahrad bylo v polích**. Už ani lidi nejsou tak k sobě, tak **blízký**, jak si byli. Každěj hraje na svém písečku, ten „**pokrok**“ **zasáhl i do povahy lidí**. **Čím byl člověk prostší, tím byl upřímnější**. Dneska jsou lidi čím dál vzdělanější, ale ono se to dá i zneužít. (muž, 1917)*

Já jsem pracovala ve škole v Miroticích, v kuchyni jsem pomáhala, až když už jsem nemusela dělat v JZD. Do JZD – napřed jsme dělali drahoty, a pak jsme tam byli rádi – tam bylo lidí... Kdo chtěl, tak měl krávu, a pozděj ty lidi, žádnéj už nechtěl v družstvu bejt, tak se to rozpadlo. To máte 23 let se tu nenarodilo žádnéj dítě. Ty mladý tu žádnéj nezůstali, to šlo všechno pryč (žena, 1908)

Změněné myšlení lidí

***Změněný myšlení lidí**, ale nejsem schopná říct, čím se to změnilo. Já jsem zažila jenom válku a pak bolševiky. Poslední, kdy to takhle nebylo, bylo za 1. republiky - nebyl to určitě ráj, ale za války začali na vesnici lidi bejt vychcaný, protože měli žrádlo, a v městě nebylo, a to myšlení se změnilo asi už tam... Za komunistů se venkov měl líp, než kdokoli v tomhle státě, ale myslím si, že všechno to přispělo k tomu zljadačení a teď navíc peníze, ekonomický tlak, takže výsledek... (novousedlá žena, 1936)*

*Myslím, že to vzalo hodně špatný směr. Byla taková tendence „aby ty děti měly lepší život a nevyrůstaly na vesnici.“ **De facto si přáli, aby děti nezůstaly doma, sami rodiče. Tím, že se jim vzala ta půda, říkali: „přece tu nezůstaneš, co bys tu dělal?“** Mě osobně hrozně bavilo dělat doma na hospodářství, ale máma si mě představovala v kanceláři, a takhle to viděla spousta rodičů: **„Nezůstávej tady, jdi do města, my už to tady nějak doklepem.“***

To všechno se zpretrhalo. Ve Švýcarsku, v Rakousku na to mají zákon, tady se to každou revolucí rozbilo na sračku, těžko povedeš děti k lásce k půdě, když jsi ji chvilku měl, pak nemáš a zas ne... (žena, 1948)

Zatímco někteří starousedlíci uvádějí jako příčinu změny samotná JZD, všichni novousedlíci domýšlí příčiny změn a jejich pozadí. Domýšlí, kdo nebo co bylo hybatelem, který stál za JZD. S tím, že předpokládají, že JZD bylo jen nástrojem. Tuto skutečnost reflektují i mnozí respondenti z řad starousedlíků, přičemž hlavní a podstatné příčiny, které stály za vesměs devastující rukou JZD (nenašel se ani jeden respondent, který by činnost místních JZD a přínos kolektivizace pro místní krajinu vyzdvihoval a oceňoval) vidí ve faktorech doby a politiky. Ty podmínily donucení a násilnost změn i všechny ostatní důsledky (které jsou ale zároveň velmi důležitými dalšími faktory – hybateli) jež vedly k podstatným změnám krajiny.

Otázka č. 22 Motivace, poslání a násilnost jejich odebrání

Otázka č. 22 se zabývala existencí skrytých či zjevných motivací konání v rurální krajině; jak v minulé tak v současné době; i formou a důvodem dysfunkce, potlačení či odebrání této motivace.

Vztah k půdě

Téměř všichni respondenti (85 %) si myslí, že vztah k domovu a k půdě byl tak silný, že dobrovolně odsud neodešel nikdo. Ač to zní až pateticky, podle valné většiny respondentů byla onou hledanou motivací láska k půdě, k zemědělství. A to i přes různá protivenství, počasí, malé výměry, místy i přes silný politický tlak. Toto poslání podmiňovalo nejen kvalitu a sílu sociálních vazeb, ale pro mnohé lidi byl vztah k půdě smyslem života, součástí jejich víry, jejich identity.

Mnoho lidí reflektovalo i fakt, že po násilném odebrání půdy a zprerhání vazeb k zemědělské práci, zvířatům i pozemkům došlo i ke zprerhání vazeb sociálních a k mnoha dalším disfunkcím tradičního rurálního života.

I malý hospodářství stačilo uživit. (muž, 1917)

Ty lidi, že tady byli, každej měl 3-4ha pole, všechno bylo udržovaný, každej dělal, jak nejlíp moh. (muž, 1942)

Ten vztah k půdě držel lidi. Půda byla majetkem. Ta jim dávala tolik, že mohli i něco prodat. Ten vztah k půdě byl především tohleto. Kdyby si mohli jako dneska koupit všechno levně v obchodě, tak by ta půda taky nebyla tak atraktivní, ale dřív se soudili o mez – aby ten fous pole dal 5 kilo obilí. Dneska už se na těch polích nedělaj ani ouvratě... (muž, 1933)

U tohoto bodu je také potřeba zmínit, že nadpoloviční většina respondentů reflektovala násilnost odebrání půdy jedním dechem s nesmírnou důležitostí půdy a vztahu k ní v tomto regionu, v tomto typu krajiny a hospodaření. S čímž souvisela změna motivace a chování po kolektivizaci

Po JZD už začli být lidi apatický, začli si dávat pozor na hubu. (žena, 1944)

Všichni, co tenkrát pěstovali obilí a brambory a živili sebe i ostatní, dřeli tvrdě, ale milovali tu práci, skončili díky komunistům, často jim zvířata zabili, pozemky sebrali... (žena, 1980)

Řekla bych, že ty lidi zhostejněli, že se smířili s osudem. Vzali jim půdu, vzali jim smysl života. Někdo se s tím smířil, jinej ne – někdo si dokonce připadal, že povýšil... Ale zamíchalo se to ukrutně, někdo se s tím už nevyrovnal... (žena, 1948)

Dělali na těch polích, měli svý živobytíčko, já už uměla mlátit v šesti... Tu vobživu, aby měli kravám, bylo všechno vysečený, mezičky byly poklizený, dneska je to všechno lady. (žena, 1908)

Toto zjištění by se mohlo zdát ve své patetičnosti až nemístné, ale stejně tak poslání lidí tohoto regionu, obyvatel rurální krajiny vidí i Novousedlíci, což do značné míry potvrzuje jeho platnost a pravdivost, objektivní optiku obou skupin.

Vlastnické vztahy, vztah k půdě, ztráta svobody a prestiže zemědělského stavu i ekonomický tlak, vztah ke svému majetku, dobytku, půdě jako nejsilnější motivaci i u novousedlých respondentů deklarovalo 80 % respondentů. Potvrzují to následující citace:

Byli o mnoho skromnější, život byl ne smutnější, ale hodně těžkej. Myslím si, že každou korunu, kterou vydřeli, tak za ní tu půdu kupovali. Takže pak k ní měli úplně jiný vztahy. Ta půda byla něco, k čemu měli vztahy, byla devizou, byla jejich, znamenalo to nebejt nuzák, mít půdu. Tím, že jim to vzali, tím nebyla už žádná jistota. To ale nedělá jediná generace, ten vztah k tý půdě byl budovanej dlouhodobě... Nic se nedělá beztrestně... Ten majetek když při pozemkových reformách mohli koupit. Muselo pro ně znamenat strašně moc, konečně mohli přijít k nějakému majetku... Čím víc rozmařilostí dnes na jedny straně, tím víc na druhý chudoby a vzdoru... A na průser je zaděláno. (novousedlá žena, 1936)

Oni ze svobodnejch a svobodomyslnejch sedláků, který dělali tak, aby vyhověli sobě, zvířatům i krajině, udělali dělníky, ze svobodného zaměstnání spíš poslání, bolševik udělal fabriku, jen zdroj obživy, a tím se ztratil vztah (novousedlý muž, 1944)

Přežit, žít snesitelně

Jedna třetina respondentů starousedlých i novousedlých viděla hlavní motivaci v přežití, ve snaze žít co nejsnesitelněji, i přesto, že život v tomto kraji před druhou světovou válkou mnozí respondenti charakterizovali jediným slovem - dřina.

Tradice, kontinuita a láska k práci

Jedna čtvrtina respondentů viděla poslání místních v udržení tradice a kontinuity, další čtvrtina ve výchování k práci, v lásce k zemědělství

Vesnice žila svým životem... (muž, 1942)

Určitě ta láska k zemědělství, to už nejni, to jim vzali (žena, 1928)

Víra, pokora

Pro další skupinu respondentů posláni znamenalo smíření se s tím, co dělám...

Lidi v něco věřili a něčeho se báli. (muž, 1945)

Minulé i budoucí donucení ekonomikou

Někteří respondenti jak z řad staro-, tak i novousedlíků ovšem sdíleli strach, ale na druhé straně i naději v budoucí motivaci podmíněnou ekonomickým tlakem:

Estetika se mění dobou. Na jednu stranu jim bylo něco vzato, ale ty lidi by asi šli dřív nebo později tak jak tak. Halilo se to do toho „oni nám to sebrali“, ale byla to de facto ekonomická emigrace do měst.

Na jednu stranu jsou Prošci, který tu vazbu mají, ale kolik lidí odešlo, aby se měli líp! Byl moderní jinej způsob života – silou, a to bylo celosvětově, to nebyla jen věc bolševika. (novousedlá žena, 1962)

Vesnice se vylidnily, ale **přijde doba, kdy se zase lidi vrátěj**. Zase si lidi pořídí kozu, hospodářstvíčko. Lidi to donutí... (muž, 1971)

Otázka č. 23 Nové poslání? Nová motivace?

Obecná skepse a bezvýchodnost tohoto problému se vyjevila v odpovědi na otázku po nalezení náhradního smyslu či poslání pro tuto krajinu.

Tabulka č. 21 – Potenciální nové poslání

Myslíte si, že by toto ztracené, oslabené poslání mohlo něco nahradit, posílit – co by to mohlo/mělo být? (poměr starousedlíci/novousedlíci)		
16/1 velice skeptických odpovědí ve smyslu nic takového není 3/0 Neví	3/1 skeptických odpovědí s alespoň nějakým východiskem, např. změna hodnotového systému, vzdělávání, výměnou generací	4/3 mírně optimistických odpovědí

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Více než dvě třetiny (73 %) starousedlých respondentů buď vůbec nevěděly možný směr (10 %) či odpověděly velice skepticky (63 %) - ve smyslu: tato krajina již žádnou budoucnost nemá, převážná většina těch, komu na ní záleželo, buď byla odsunuti do jiných krajin anebo pomalu vymírá. Starousedlíci jsou skeptičtější než novousedlíci – snad je to tím, že novousedlíci jsou sami sobě příkladem, že to jde, že měli motivaci sem přijít a zůstat tu...

O tomto stavu vypovídají následující citace:

To už asi nenahradí nic. Dneska k tomu nemaj lásku a ty děti byly jinak vychovávaný než dneska (muž, 1942)

Kdepak, to už nikdo nezvedne, to už bude pořád upadat, až budou vesnice vylidněný. Voni říkaj, pojedou na to měšťáci, ale ty to dělat nebudou, jak to dělali tyhle chudý lidi. (žena, 1928)

Co? To snad ani nejde. Dneska půda, leda tak to prodat na průmyslovou zónu. Jestli vstoupí v platnost zákon o vyvlastnění... Ať o tom přemejšlím, jak chci, nevím, co by mohlo vrátit lidem vztah k půdě. Dneska snad to může jen ta finanční oblast. Ten vztah snad tady má jen Pepík Prošek – a to tím, že se od toho nikdy neodpoutal. Porád k tomu lne, ale to je jen pár výjimek. (muž, 1933)

Ty mladý vo to nemaj zájem. Dneska chtějí lidi jen užívat. (muž, 1933)

K tomu přistupují stížnosti na infrastrukturu, která nefunguje. „Středisková obec“ – Mirovice, je uzavřená sama do sebe, a na malé vsi, které pod ní spadají, nehledí. Tím se podle respondentů de facto minimalizuje možnost úpravy vztahů v societě, tak jak byly dříve – tj. před kolektivizací. Naděje je stále upírána k možnosti, že se přístup města někdy změní, začne brát menší obce jako partnery a ne jako přítěž.

S infrastrukturou a jejím stavem souvisí další hojně zmiňovaný pojem: Nová generace či „**Mladí**“. Jsou s nimi spojované velké naděje, jak v negativním (zklamání, nedostatek mladých) tak i v pozitivním smyslu.

Drobet pro tu vesnici něco udělat - úřad, vždyť tu léta ani světla nespravili. Všecko sežerou Mirovice, Kde jsou mladý, tam to ještě jde, třeba na Budech, tam to jde (muž, 1945)

Naděje je spojená nejenom s výměnou generací, ale především s výchovou a s výměnou hodnotového systému – od konzumu k respektování přírody jako partnera či znovuoobjevením bývalých hodnot.

Lidstvo jde dolů celkově. Ale snad... já si myslím, že se to postupně vrací. Beru to podle sebe a doufám. Vidím to na těch mladejch, že je to začíná zajímat (novousedlá žena, 1959)

Absolutně jinou výchovou od malička a naprosto jiným hodnotovým systémem. Ideologie je přílišná, ale ten ekonomický tlak je možná ještě horší. Víc lidí se má hůř, dneska se to vydírání děje na úkor víc lidí, ale to tady ještě nám je hovno zle, celosvětově se to děje v daleko větším rozměru (novousedlá žena, 1936)

No to se dá vyřešit jedinec výměnou generací, výměnou lidí. A kde se vezmou? No přijdou z měst třeba zpátky, v tom vidím naději, že přestanou lidi chtít drtit ten konzum. Bohužel je to často spojený s vírou. (novousedlý muž, 1944)

Možné nalezení nového poslání je paradoxně spojováno jak u staro-, tak u novousedlíků s nějakou katastrofou, ekonomickou či vyschnutím zdrojů - „dojde ropa“ (muž, 1978), v důsledku níž se lidé do krajiny budou muset vrátit.

d) Věřím, že by i lidi přišli zpátky, ale až by přišla nějaká **katastrofa**. Vždycky po válce se vraceli lidi z měst. Až to jinak nepůjde, tak se vrátěj. Dneska je to všude pohodlnější, než na tý vesnici.

Těžko říct, dneska se lidi vracej z ideovejch důvodů, ale to jenom proto, že společnost je natolik bohatá, že hlady nechcípnou. Jsou to takový hry. Je to bydlení určité kategorie. V situaci ohrožení života není nikdo z nás... (novousedlá žena, 1962)

Otázka č. 24 Vliv nalezení nové motivace, poslání na krajinu?

Tato otázka byla otázkou zpětno-vazebnou, ověřovací. Zajímalo nás, zda podle respondentů může dojít spíše k návratu k byvšímu, rozvoji či zastavení.

Starousedlíci:

Skepse panuje i v odpovědích na otázku, jaký vliv by na krajinu nalezení nového poslání mělo. 53 % procent respondentů nevěří, že je vůbec nalezení nového poslání možné a zároveň zavrhuje možnost návratu k zemědělskému charakteru života. Jasně reflektují ono přetržení historicko-krajinné kontinuity, která ovlivnila vztah lidí k práci, krajině, domovu, půdě. Mezi překážkami vidí nedostatek lidí ochotných pracovat či schopných práce i nevyhovující infrastrukturu.

To už se asi nemůže vrátit, když děti v tom nevyrostají, jinak se hospodaří. (žena, 1933)

Věková skladba lidí na vesnicích, kdo je tu z mladejch. Mára, Láďa, Říhovi, Hlaváčků. Dneska už by hospodářství po staru nešlo. Co teď leží půdy ladem... (muž, 1942)

To je problematický, práce tu není, ani autobus tu nestaví. (muž, 1945)

Dále vidí problém, ve stávající morálce, a to jak pracovní, tak v úpadku mezilidských vztahů.

To by musel bejt velkej hlad, možná by šli krást brambory, ale sázet by je nešel žádněj. protože to je práce, a tu už žádněj dneska nechce (žena, 1928)

Dneska už by jí to asi nijak nepoznamenalo. To už nejde vrátit. Už by se asi moc nezměnily. I kdyby, tak to bude trvat desítky let, možná stovky, že by si lidi začli vážit rodný hroudy. Kolik lidí dalo pole státu!!! (muž, 1933)

Leccos by se ještě zachránilo, museli by se lidi vrátit. Dneska už si lidi krávy doma chovat nebudou, v maštálích sou garáže (žena, 1944)

Jen 20 % respondentů vidí šanci se vrátit ve větším k zemědělskému charakteru zdejšího života a krajiny.

To nevíme – v Polsku třeba hospodaří a jde jim to.. (muž, 1920)

Respondenti mladšího věku se dívají do budoucna optimističtěji. Spojují výsledek nalezení nové motivace s větší diversifikací zemědělské výroby i krajiny. Vidí, že i v jejich generaci se najdou lidé ochotní se do krajiny vrátit, i když slovy jednoho z respondentů „většinou to jsou dost magoři, nemaj vázanost na to, co dělali jejich předci“ (muž, 1978).

Ta krajina by mohla bejt pestřejší. Někdo bude pěstovat něco, jinej něco jinýho... (muž, 1971)

Novousedlíci:

V zásadě sdílejí skeptický postoj starousedlíků v tom, že návrat k bývalému krajinnému rázu není možný, ale snaha zlepšit ten stávající asi bude. Překážkou jsou opět finance, krajina je obhospodařována převážně velkými družstvy a ta na „parádu nemají“ (žena, 1959). Navíc změna krajiny a její opětovná diversifikace se jeví respondentům jako velice dlouhodobý proces, přičemž se neodehraje pravděpodobně bez vnějšího tlaku. Krajina se podle respondentů rozdělí na část „produkční a obyvatelnou“ a „divočinu“. A možná se i změní celkový charakter krajiny, protože nové poslání bude formovat požadavky lidí i jejich vliv na krajinu zcela jiným směrem.

Lidi sami od sebe nejsou morálního obratu schopný, k tomu je musí přivést průser, válka, ekologická katastrofa, do té doby tady budou vítězit různé lobby, betonáři... tady je moc málo lidí, který by chtěli něco měnit... a venkov ekologický přemejšlení asi vůbec nemá, ani náznaky... (žena, 1936)

Návrat? To asi těžko. Krajina se změní jistě i bez toho. Louky se nesečou, vrátíme se do doby, kdy tu byly pralesy. (muž, 1943)

Vrátit zpátky se to dá, ale otázka je, jestli ty lidi budou chtít, nemyslím, že by lidi byli líný, ale třeba budou chtít jinej ráz... (žena, 1962)

Diskuse bloku 6

Změny krajiny – tři zlomové body

Obyvatelnost krajiny se pro většinu respondentů prudce snížila při násilných změnách ve třech zlomových bodech. Datují je do druhé poloviny 20. století: s počátkem družstev – kolektivizace, 60. – 80. léta (ta vnímali jako čas největší změny novousedlíci) a pak po roce 1989.

Charakter změny

Nejčastěji zmiňovanými skutečnostmi byly ztráta členitosti a barevnosti krajiny, ztráta různorodosti, zmizení rastru polí, změna zrna a charakteru krajiny, zarůstání obecních drah, rozorání cest – ztráta komunikací, zarůstání krajiny jako celku. V oblasti sociální pak odliv lidí do města a vymírání obyvatel, úbytek společné práce, konec individuální odpovědnosti za krajinu i jednotlivé její části.

Nejcitelnější ztrátou, kterou lidé pociťovali v souvislosti s pocitem domova, byla ztráta vztahů, které byly před kolektivizací. Tato ztráta je ovlivněna několika faktory.

Na venkově zbylo málo lidí, což už je samo o sobě citelná změna – ovlivňující jak pocit bezpečí, pospolitosti, možnost volby partnera či možnost pomoci z nejbližšího okolí, ale i mnohé jiné fenomény života v rurální společnosti.

Za mnoho let tlak se v lidech usadila nedůvěra. A to nejen nedůvěra lidí mezi sebou, ale mnohdy i k sobě samému; nejistota, co já sám ještě snesu, a kdy já sám zradím své svědomí, přesvědčení, je naprosto zhoubná a působí jako plíživá nemoc nejen českého venkova, ale možná i celé české společnosti. Zdálo by se totiž, že skončila s pádem socialismu, ale moc peněz a tlak různých zájmových skupin (stavební, developerské společnosti, betonáři, silničáři apod.) je natolik výrazný, že si s mocí strachu a šera, které vládlo české kotlině v letech 1945-1989, téměř v ničem nezádá.

S oběma těmito fenomény (jak s úbytkem nositelů, tak i s růstem nedůvěry) souvisí i ztráta kulturní kontinuity, což je kategorie, která nám prolíná jako červená nit napříč celým šetřením. Proto se jí budeme věnovat nejen v citacích v této otázce, ale zejména v celkovém resumé.

Rozvolnily se, nebo se u některých lidí i zcela ztratily vazby ke krajině, oslabil se pocit odpovědnosti za ní. Respondenti reflektují i fakt, že v přírodě samé proběhly zřejmě nevratné, nebo těžko vratné změny – nejen ve fyzické struktuře krajiny, ale i ve složení fauny a flory. Vidí, že zcela vymizely, nebo se staly vzácnými některé druhy zvířat i rostlin, bez kterých dříve byla zemědělská krajina nemyslitelná. A to nejen výraznější druhy – jako čejka, zajíc, či z rostlin několik druhů vstavačů, ale i druhy dříve řazené k polním plevelům – jako jasný příklad může sloužit drchnička modrá.

Jako jediné výrazné pozitivum bylo některými respondenty shledáno ulehčení života (oproti stavu za první republiky). Je za ně ale zapláceno ztrátou pospolitosti, pocitem bezpečí a vědomím, že mi lidé z nejbližšího okolí pomohou.

Stručné shrnutí dle názoru respondentů by podle autorky mohlo znít takto – „**Ubylo namáhavé práce a bídy, zato se zde cítíme osamocení, schází nám sousedské vazby, vzájemná pomoc a možnost spolurozhodování o osudech obce. Na to, co bude s naší krajinou, nemáme vliv, ačkoli jí máme rádi a cítíme ji stále jako svůj domov.**“

Nejcitelnější a nejbolestnější změnou, kterou lidé v krajině zaznamenali, byl úbytek cest, rozorání mezí, zarůstání a devastace polí i lesů, vykácení stromů a alejí ve volné krajině a devastace drobných sakrálních staveb. Mezi změny, které s krajinou souvisejí, byl počítán i lidský faktor – ztráta práce lidských rukou v krajině, ztráta víry, naděje a motivace ke znovuoživení regionu a jeho struktur. Což je skutečnost málo potěšující.

Predikce budoucího vývoje

Z výpovědí respondentů obou skupin se dá sestavit následující scénář výhledu do budoucnosti: Ztráta vztahu a odpovědnosti ke krajině a přírodě povede spolu s ekonomickým tlakem k dalšímu poškozování přírody. V důsledku tohoto stupňujícího se ekonomického tlaku a ztráty morálních vlastností a měřítek se dá čekat, že jediným měřítkem zůstane finanční prospěch. Vznikající nové modly jsou pokroucené a v porovnání s tradiční vírou nefunkční jak z hlediska jedince, tak z hlediska society. Další úbytek obyvatel bude generovat následné zarůstání krajiny v ekonomicky a produkčně nezajímavých zónách.

Možné scénáře – co se stane s tímto typem krajiny:

Skončí její dosavadní příběh

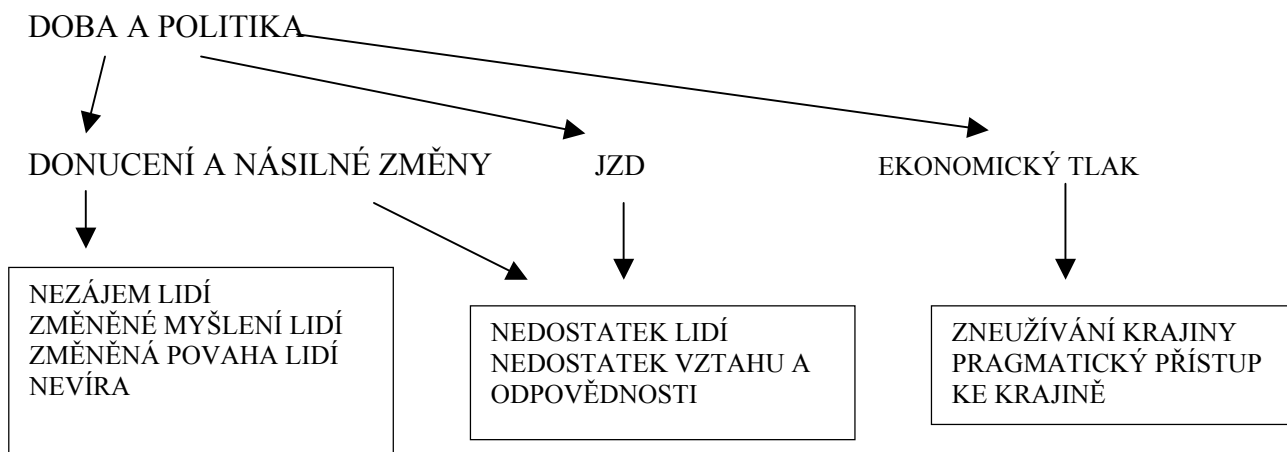
Lidé si uvědomí jeho cenu a příběh budou rozvíjet zevnitř

Bude mu nadirigována jiná funkce zvenku – seshora od elit

Jeho hodnotu si uvědomí jedinci zvenčí a pomohou ji uvědomit si lidem uvnitř komunity - snaha o navázání na příběh

Změna krajiny a její příčiny

Schéma č. 8 - Příčiny změny krajiny

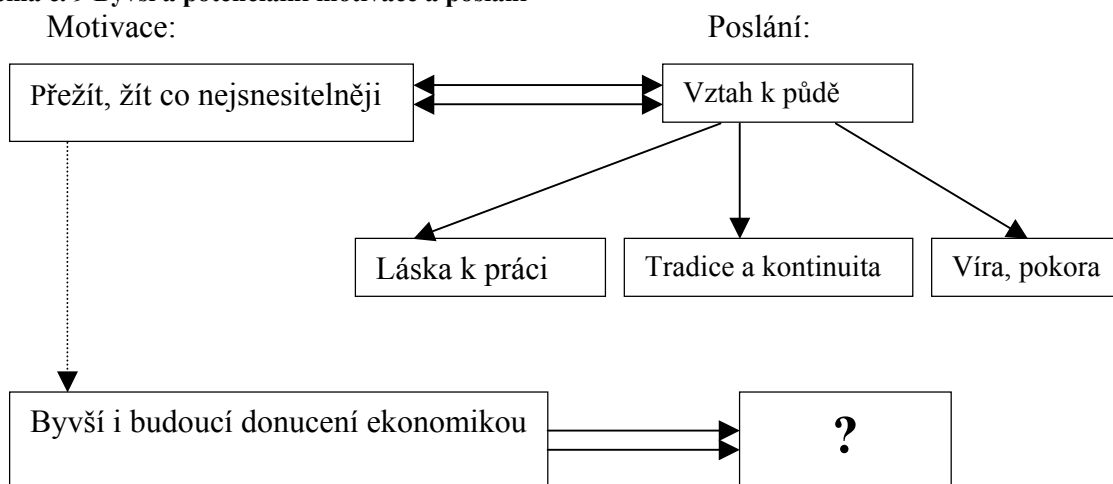
Poslání a motivace

Ztráta svobody, z poslání se stala jen výroba – to zničilo společenský status zemědělce, se kterým se potýkáme dodnes. V očích velké části veřejnosti se ze svobodného, silného a hrdého hospodáře ve vycílených botách, který moudře hovoří ke svému dobytku a s láskou se stará o zvířata i pole, se stal ušmudlaný a přitroublý jézédák v zahnojených holinách, který mlátí krávy lopatou, protože nejsou jeho a protože mu na nich nesejde.

Bývalá nejsilnější motivace je tedy zřejmá, otázka jak jí vrátit, nebo čím ji v tomto typu krajiny nahradit, je ovšem daleko komplikovanější.

Podrobnějším pohledem na strukturu vztahů mezi motivací a posláním, zjistíme, že vstupem změněné motivace se celý po staletí fungující a již interiorizovaný koncept výrazně problematizuje:

Schéma č. 9 Byvší a potenciální motivace a poslání

Tato nová motivace, která není interní, nepřichází zvnitřku společnosti a její snahy přežít, ale zvenjšku, „od kohosi“ neznámého, od vlády, státu, nově i nadnárodních společností, které v globalizovaném světě mnohdy mají v moci i samotné vlády jednotlivých států. Tato nová motivace podle mínění respondentů pochází od kohosi, koho veřejné mínění běžně nahrazuje termínem „ONI“, nebo „ti nahoře“. Společnost na ní nemá nejmenší vliv, je nucena se s ní mnohdy

pod velkým tlakem vyrovnat a o jejím zvnitřnění nemůže být ani řeči. Zaznamenáváme spíše narůstající vlnu odporu k tomuto tlaku i ve venkovském prostředí.

Ekonom pravděpodobně namítne, že i v onom „přežít, žít co nejsnesitelněji“ je ekonomika obsažena. To je jistě pravda, ale byla to mikroekonomika jedince či jeho rodiny, kdežto tento nový silný tlak, o kterém respondenti hovoří, je pro societu cizorodý; do oblasti nic nepřináší (nebo jen tolik, aby z ní mohl čerpat po dobu, která jej ekonomicky zajímá) a co je hlavní, není motivován cílem přežít, ale pouze vytěžit ekonomický či prostorový potenciál rurální krajiny a jejích obyvatel. Tento silný ekonomický tlak obvykle přisuzujeme až době po r. 1989, ale podíváme-li se na některé výpovědi respondentů či vezmeme-li v úvahu vývoj krajinných, zejména technicko-hospodářských úprav ve východní, ale i západní Evropě po r. 1948 a důkazy z krásné literatury – např. Steinbeckovy Hrozny hněvu (30. léta USA), vidíme, že na něj je svět včetně zámoří připravován již několik desítek let.

Vztah k půdě, přežít, žít co nejsnesitelněji, tradice, kontinuita a láska k práci, víra, pokora - jsou nejenom kategorie, do kterých se strukturovaly odpovědi v této otázce, ale dalo by se říci, že jsou zároveň jakýmsi kodexem, který uctívali sedláci, rolníci i drobní zemědělci tohoto regionu v dřívějších časech a které ještě nejsou zapomenuty.

Je tedy na co navazovat, a v paměti society ještě stále tyto hodnoty jsou – byť mnohdy již jen jako ideje. Další otázkou je, kdo by tyto ideje měl oprášit, kde „**povstanou noví sedláci**, kteří budou ochotni svou krajinu hájit, sedláci s vůlí přežít a s láskou ke své půdě?“ Jak se jejich vědomí vyrovná s dřívějším násilným odebráním půdy a změnou vztahu k ní, s přerušením kontinuity? A co bude novým posláním v éře změněné motivace – převážně ekonomického charakteru?

Nová motivace a poslání

Skepse i naděje týkající se možného poslání, které by mohlo nahradit bývalý vztah k půdě, práci, tradici a víře, se týká zejména změny hodnotového systému, snad i ve smyslu lepší výchovy nastávající generace, tak, aby opět začala ctít morální hodnoty, a nejen hodnoty vlastního prospěchu a konzumních výhod. Mladých je ovšem v regionu málo a podle výpovědi respondentů se zdá, že by jej mohlo přilákat jen zlepšení infrastruktury (na které ovšem i oni sami dlouho marně čekají) či by mohli do regionu přibýt pod ekonomickým tlakem (ve městech bude příliš drahé) či možné katastrofě.

Obyvatelé menších obcí vidí řešení v samostatnosti a samosprávě, kterou jim ovšem dnes již neumožňuje zákon, a v době, kdy ji umožňoval, tu ještě nebylo dost kompetentních lidí.

Kdo by tuto osvětu a výchovu měl vyvíjet, není jasné, neboť mnozí respondenti, ač toho sami litují, se této možnosti dobrovolně či pod tlakem vzdali, a své děti v duchu oceňovaných hodnot již nevychovali. (Což dnes berou jako svou velikou prohru, ale to už je otázka jiná.)

Jako nejsilnější poslání či snad v podstatě úkol budoucnosti se jeví snaha znovu nalézt vztah k půdě a bývalou odpovědnost. Konkrétní podoba této motivace ovšem zůstává v mlze. Respondenti obou skupin se domnívají, že diskontinuita, která nastala v uplynulých padesáti letech, měla tak silný vliv na morálku i mezilidské vztahy, že v podstatě nevěří, že se najde větší skupina lidí, která by byla ochotná se pro krajinu angažovat a fyzicky pracovat. Práce jednotlivců totiž, podle jejich názoru, tak vleklý a obrovský problém, který krajina v současné době má, není mocná zvládnout.

Blok 7 Správa krajiny

(Otázky 25-30)

Výsledky bloku 7

Tabulka č. 22 - Správa území

(SU=starousedlíci, NU=novousedlíci)

Kdo podle Vás krajinu spravoval za vašeho mládí/ za vašich rodičů?	S U	N U	Kdo ji spravuje nyní?	S U	N U	Kdo ji podle Vás (i dávno do historie) spravoval nejlépe?	S U	N U
Vlastníci (převážně malo 2-5 ha)	22	3		8		Soukromníci, hospodáři	13	1
Velkostatkáři	2	2						
Obce, výbor, starosta, rychtář...	3	1		3		Starostové či jiní spravedliví chytří jednotlivci, lídři	2	2
Církev	1	1		0				
Šlechta		1		0		Šlechta a dvory	2	2
JZD/Družstvo	3	1		13	1	Po kolektivizaci	2	0
Stát	1	0	(státní lesy)	2	1			
Dohled půdní fond	1	0	Okresní zemědělská správa					
Ladem	0	0		4				
Nikdo	0	0		6	4			
						Před kolektivizací	3	
						Dnes		1

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Otázka č. 25 Správa krajiny v minulosti

Krajinu dříve podle respondentů spravovali zejména vlastníci; z převážné části malá soukromá hospodářství a pár větších sedláků. Všechny suroviny byly z místních, vlastních zdrojů rodiny, dřevo, kámen, potraviny; jen velice malá část se kupovala, dovážela. Obce dohlížely na správu lesů, obecních pastvin a cest. Každý kus země byl vzácný, využívaly se meze, kraje cest apod.

Říkali tomu starosta a čtyři velký sedláci – Biskup, Jedlička, Dolejší, Hřebejk a malí vlastníci. (muž, 1933)

Ty jednotlivé rody. Bylo to hezcí a dneska je to jeden lán.. (žena, 1926)

Obce, ty lidi, co dělali na těch polích, tak si to trní vyřezávali, cesty si vyřezávali... (muž, 1942)

Sbíral se kamen z jetele a zvrhával se do cesty, vše se vysíkalo – každé hospodář, jen lesy byly obecní (muž, 1942)

Snad každé člověk si spravoval cesty, aby se dostal na pole. (žena, 1944)

Bývaly všechny mezičky vysečený, to dělali lidi sami, na sušení... dřív se v hospodě prodávaly pangejty – cestáci je prodávali – od patníku k patníku za 5 piv... (novousedlý muž, 1943)

V některých obcích byla již za první republiky založena družstva.

Stráž vypadá jako prdel světa, ale ve skutečnosti tu bylo založený družstvo už před válkou. Domkáři vlastnili družstevní mlátičku, traktor. Pak až kolektivizace (žena, 1948)

Pro dohled na krajinu byl ustaven tzv. Půdní fond

Do těch technicko hospodářskejch úprav tady byl takovej okresní, půdní fond, kterej měl pravomoc, když někdo neobdělal pole nebo udělal něco pro krajinu negativního, třeba udělal si z pole rybník, to nešlo, dostal by hroznou pokutu, i když to bylo na jeho pozemku. (muž, 1933)

Novousedlíci se v pohledu na správu krajiny shodují se starousedlíky, pro faktickou úplnost uvádím citaci, ve které je zmiňován nezanedbatelný podíl církve a šlechty na správě krajiny.

To byl soukromý majetek a do první války, do pozemkové reformy, víceméně šlechta, církev, vekostatkáři a pak malí rolníci, ale hlavní byla církev a šlechta. Pak to bylo soukromé a za Hitlera se odvádělo, ty tři roky byla epizoda a pak JZD... (novousedlá žena, 1936)

Dnes podle poloviny starousedlých respondentů spravují tuto krajinu družstva. Konkrétně na studovaných katastrech dvě: ZD Mirotice a ZD Cerhonice. S hospodařením prvního panuje výrazná nespokojenost, u druhého je to přímo naopak, jak dotvrzují následující dvě citace:

JZD Mirotice, ale bídne! (žena, 1939)

Cerhonský a Mirotický družstvo. a to Cerhonský sou páni – pole uklizené – je to v lidech. Ale jak dlouho to tam udrží... (žena, 1928)

Respondenti (30 %) reflektují i navrácení půdy vlastníkům, ale velmi střizlivě a přesně hodnotí skutečnost – malý vlastník nemá mnoho šancí na přežití, půda je skupována velkými subjekty, které mnohdy v krajině ani nesídlí, či spekulanty a ti, kteří vydrželi a svá pole nedali do družstva, či si je jako první po r. 1989 vzali zpět, mnohdy skončí, či již byli donuceni ekonomickým tlakem se hospodaření vzdát. Zůstává jen pár jedinců, kteří jsou okolím označováni za idealisty či „blázny“, a jakkoli je jejich konání obdivované, na širší krajinný celek v podstatě nemá vliv. Krajina se tak dostává do rukou dvou typů vlastníků. Slovy jednoho respondenta: *Buď družstvo, který se udrželo, nebo větší soukromníci (muž, 1978)*

Jakej máme vliv – na kousíček... (žena, 1948)

Dneska to lidi mají zpátky, ale ten vztah k pozemkům nemá nikdo. Ani v honebním společenstvu nemají vlastníci zájem, ani nájem si nevyberou. Zájem nula. A takhle je to všude ve okolí, co takhle člověk, mluví. Ještě asi ten, co má les... (muž, 1950)

Poměrně velká část respondentů (40 %) je zajedno, že krajinu v současné době nespravuje nikdo. Míní, že velká část půdy leží ladem, cesty zarůstají, pole jsou zaplevelená.

Tento názor sdílí i všichni novousedlí respondenti. Vidí sice, že v krajině de jure působí několik subjektů, ale fakticky se rozpadá na dvě části – velkolány intenzivně obhospodařované průmyslovým způsobem, a ladem ležící zarůstající „ostatní plochy“ – bývalé louky, pole, lesíky.

To je mi záhada. Do dneška jsem nepochopila, jak fungují ZD – spíš nefungují, a kdo se stará o krajinu vyjma pár ekologů? Soukromých hospodářů je minimum, pač je to makačka. Myslím, že jsou v tom příšerný podvody s téma dotacema... Komplexně by to měly spravovat ministertva, ale skutek utek. Dneska jsme zem řepky a bezvláďí. Co se zemědělství týče, bez jakýkoli kontroly, jestli někdo ukradne to nebo ono, tady člověk ani obecní úřad neví komu co patří. (žena, 1936)

Taky majitelé, akorát že ji moc nespravují. Nikdy tam nikdo nikoho neviděl, všichni něco vlastně, ale jen na papíře. Jak ta krajina má vypadat, když ji obhospodařuje anonym. (žena, 1962)

Zároveň podle novousedlých respondentů již není tolik podstatné, kdo krajinu spravuje, jako „spíš kdo v ní působí – rekreanti, lesáci, novodobí zemědělci, příměšší zbohatlíci...“ (novousedlá žena, 1959)

Otázka č. 27 a 28 Nejlepší správce krajiny

Nejlapidárnější odpověď na otázku „kdo a kdy krajinu spravoval nejlépe“, podal respondent narozený roku 1971: „**Když byli v krajině lidi!**“

Pro většinu respondentů se toto období datuje do doby, kdy krajinu obhospodařovali soukromí hospodáři ať již malo- či velkovýměroví. Ale v zásadě většina respondentů (obou skupin) se shodovala, že šlo o dobu před kolektivizací.

Soukromníci – lepší voralí a lepší sklízeli... každou mez a taky z toho měli. V tom menším to bylo pro přírodu lepší. (muž, 1925)

Před kolektivizací, JZD vzalo lidem lásku k půdě. (muž, 1920)

To se dá hrozně těžko říct. V zásadě byl daný ten rozdíl tím, že ti soukromníci si krajiny vážili, protože znali mez, za kterou nemohli jít, aby se jim ještě urodilo. (muž, 1978)

Jen dva starousedlíci a jedna respondentka novousedlá míní, že krajinu nejlépe (a to pouze z hlediska výnosu) spravovala družstva.

To je otázka, z jakýho úhlu pohledu se na to podíváte- z hlediska výnosu byl největší rozvoj za JZD, sice za jakou cenu, ale bylo to tak. (muž, 1950)

Kuriozně asi dneska je lidem v krajině nejlíp, nikdo nechcípá hlady. Nejhezčí to není, ale... (novousedlá žena, 1962)

Nejlépe hospodařit znamenalo podle respondentů šetrně a hospodárně, a zároveň se vztahem k půdě, ovšem tak, aby krajina byla i krásná na pohled.

Šetrně a zároveň hospodárně. Říká se například: „Vápno obohacuje otce a ochuzuje syny“. Náklady na vápnění jsou pořád vyšší a vyšší. Nebo tady je v půdě i nedostatek humusu, půda se dobře nerozsejpa, ale třeba pan Vávra – ze začátku měl na tom svým poličku půdu – no nic moc a nakonec... prostě dobře hnojit. Chce to zelený hnojení. (muž, 1935)

Nejlíp hospodařit znamená s láskou k půdě. (muž, 1920)

Byl to vztah k živobytí, vážít si půdy. (muž, 1933)

Respondenti kladli, podobně jako v předchozích otázkách velký důraz na soukromé hospodaření a vlastnictví.

Každý se staral o to svoje a koukal, aby to měl co nejlepší a tak to pak jako celek bylo nejhezčí. (žena, 1926)

Nehospodařilo se intenzivně, ale využívaly se všechny plochy, i ty, co dnes vypadají naprosto nevyužitelně – díky lidské práci a minimální mechanizaci byla krajina přístupná. V krajině bylo mnohem více lidí (podle některých respondentů i 10x více než dnes), takže ruční práce pokryla i mnohem větší rozlohy.

Každý se staral o to svoje a koukal, aby to měl co nejlepší a tak to pak jako celek bylo nejhezčí. (žena, 1926)

Tabulka č. 23 - Nejlepší způsob hospodaření

Co znamená nejlépe?	Starousedlíci	Novousedlíci
Každý na svém	7	
Hospodárně	2	
Šetrně	5	
Hospodárně i šetrně zároveň	2	
Využití prostoru i sil	2	
Se vztahem k půdě	2	
Vše udržované	3	
Zároveň hezké	1	1
Svobodně		1
Extenzivně		1

Zdroj: Empirické šetření

n=27 (ostatní neodpověděli nebo neví)

Novousedlíci v zásadě vidí jako úhelné tři hodnoty, tři cesty, jak správně hospodařit – extenzivně, mravně a uměřeně s ohledem na budoucí generace. To vše zarámované svobodou jak rozhodování, tak i pohybu. Estetika je v takovém případě důsledkem.

Z pohledu divočiny je nejlepší nešahat. Pokud jseš sedlák, tak na Tebe působí pole, jinej řekne, když tu byl les... Snad jí nejlíp spravuje ten, který tu pění o krajinu odvíjí od „úkolů a účelů“,

který na ní klade. Ovšem ten TLAK na intenzitu krajiny ničí. Diverzita je matematická – čím víc prvků v soustavě je, tím je stabilnější. (žena, 1959)

Oni z té krajiny brali jen takový zisk, který postačoval na to, aby mohli žít, ale věděli, že jak jí ublíží, že jim to vrátí zpátky. Nikdy nevzali víc. Oni honili lidi, to je pravda, nehonili zvířata, málokdy někdo strhnul koně – to byli zlí lidi a s těma se nikdo nestýkal. Oni nemohli krajinu ničit, na to neměli technické prostředky, to až ty zasraný bolševici. (muž, 1944)

Ve prospěch toho národa, že nenecháváš dětem poušť a vybrakovanou zem, že jim necháváš něco, za co se nemusíš stydět a na čem se dá dál žít. Každý rozumný hospodář má něco, co zase může investovat dál. Myslím, že jedinec, když je dobrý, tak ty dějiny kraje, země krajiny ovlivní strašně a bolševický pindy o tom, že jednotlivci dějiny nedělají jsou scestný. (žena, 1936)

Otázka č. 29 Nejhorší správce

Tabulka č. 24 - Kdo zdejší krajině nejvíce ublížil

Kdo zdejší krajině nejvíce ublížil	SU	NU
JZD	9	3
Kolektivizace, scelení - jeho násilnost	7	3 2
Práskování, nadměrné hnojení a postřiky	3	1
Technizace, mechanizace	2	1
Meliorace	2	1
Lidi bez vztahu k přírodě, krajině	3	
Ztráta vztahu, kontinuity	2	1
Komunisti	2	1
Současná správa	1	
Město	1	
Nejvíce jí ublížilo, že se o ní nikdo nestará	1	
Ztráta hodnot		1
Lidské sobectví		1
Lidi sami		2

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Podle většiny respondentů (jak staro-, tak novousedlých) krajině nejvíce ublížilo násilné scelení a následné hospodaření jednotných zemědělských družstev, potažmo lidé, neodborníci, kteří se zemědělstvím neměli zkušenosti a postrádali vztah k půdě i zvířatům a povětšinou dbali jen na osobní prospěch. Dalším obrovským zásahem byly meliorace, mechanizace a nadměrné užití chemie v zemědělství. Důsledkem je podle respondentů nezdravá, jednolitá krajina, bez zvěře i remízů. V tomto trendu pokračuje i jedno ze dvou současných družstev, jak o tom vypovídá poslední citace tohoto odstavce (ženy nar. 1933)

Kdyby to bejvalo mělo odborníka, kdyby se to jen scelilo, tak by to tolik neublížilo, ale byli různý lidi, který byli ve funkcích a vůbec tomu nerozuměli. Sabotáž, ale tu dělali sami... Vždyť dřív bylo i na každým jezu, u každého mlejna dynamo a to něco pohánělo. Ale mlejny se zrušily... (muž, 1935)

Tady dělali v JZD šéfy takoví, co pole nikdy neviděli. (žena, 1939)

To JZD, protože nehospodařili, nedbali vo to, jen každej pro sebe, přivedli to na bankrot. (žena, 1926)

50. léta, uměle vytvářené problémy - mandelinka – ty postřiky, pesticidy – dirocid – pole byly bílý a přitom tu mandelinku nevyhubili. To všechno je v tej půdě dodnes. Když vezmete poločas rozpadu. Když zapršelo, udělalo to kaši a zůstalo to tam. (muž, 1933)

Dneska i za komunistů – zajedno nejsou lidi a za druhý ty meliorace stříhli, kady si vzpomněli, vytahalo se kamení zespodu, udělaly se skládky a JZD hlavně, i když jsem tam pracoval...(muž, 1933)

Lidi, kteří do ní zasahovali úplně nevratným způsobem. A novější technologie a postupy, který do tý krajiny nezapadaly. Dřív užili to, co v ní vyrostlo, z místního materiálu se stavělo, kameny, cihly... takže ji to nezměnilo tolik. Později se do toho zasadily cizorodé prvky – beton, železobeton, to platí i pro hnojiva, chemii – dneska jsou přísuny energií, který kdyby někdo spočítal na jouly, tak by asi došel k zajímavým číslům...(muž, 1978)

Kdo ví, JZD byly dohromady daný násilím. Možná ty sedláci by se časem sami dali do spolku, ale asi by nelikvidovali meze... už před 1.sv.válkou si některý kupovali dohromady mlátičku...(novousedlý muž, 1943)

*To družstvo mělo nahospodařit a naopak šlo do dluhů. Oni koukají jenom, co zničit a z čeho vytřískat. Škoděj tak, aby se říkalo, že za komunistů bylo lepší. **Mě svoboda scházela.** (žena, 1933)*

Otázka č. 30 Za čí správy byla zdejší krajina nejhezčí

Odpověď na otázku za čí správy byla zdejší krajina nejhezčí byla u drtivé většiny (85 %) respondentů jednoznačná. Opět jde o období před kolektivizací, před scelením, které je pro respondenty charakterizováno spojeními jak: za soukroma, když si každý hleděl svého, když byla krajina různorodá, když byla malá políčka. Jedna respondentka vystihla tuto dobu lapidárně: „Když byla půda lidí.“ (žena, 1947)

Nejhezčí byla, když bylo za každou mezí něco jinýho. Různorodý, když se to vybarvilo, tak po jaru nebo na podzim, to bylo moc krásný. (muž, 1935)

Za mládí byli lidi s dobytečkem v polích furt. Dneska se nikde nic nehne. To bejvalo nejlepší, když se lidi vometalí v krajině s dobytečkem. (žena, 1939)

Nevim, ale dneska nemá vo půdu zájem nikdo. (muž, 1932)

Nejkrásnější byla ta krajina ve 30. letech a to, co jsem zažila, když jsem tu chodila do školy – vysekaná každá mezička, lidi měli krásy, králíky, bylo vidět báby s nůšičkama... Nikde plevel a svízel, kopřivy. To nebylo. (žena, 1948)

*Dobře se vzpomíná na ty políčka, to ba se líbilo asi skoro všem...ty řádky panáků, **to mělo svoje kouzlo...** (muž, 1950)*

Pouze dva respondenti zlatý věk této krajiny vidí v éře, kdy ji spravovala šlechta a kněží. V citaci uvádím zajímavý obraz – „země jako zahrádka“, který charakterizuje to, co zdejší respondenti viděli jako krásné v krajině. V zásadě všechny popisy a estetická hodnocení krajiny se vztahovaly k tomuto cítěnému fenoménu: zahrádka je krásná, uspořádaná, je v ní vidět práce lidských rukou a snaha o užitek a užitečnost, ale zároveň je dílem přírody, je v ní obsažena i živelná složka, která se i při sebevětší péči může vymknout, „pozlobit“.

Předtím, než se do toho začalo zasahovat tímhle cizorodým způsobem. Bohužel musím uznat, že nejlepší hospodáři byli kněží. Protože po lidech toho nejvíc chtěli, a dupali po nich. A protože to většinou nebyli blbci, tak si představuju, že z toho dělali takovou zahrádku. (muž, 1978)

Novousedlíci se překvapivě shodli (ve srovnání se starousedlíky), že zdejší krajina byla nejkrásnější ve středověku. Pouze jeden novousedlý respondent mínil, že krajina byla nejhezčí, ale i v nejlepším stavu před kolektivizací, a jmenovitě před melioracemi.

Za chalupou za náma byl rybník – 4,5, ha. Když jsem chodil do školy, bylo vidět ryby u dna, jak udělali meliorace, tak ztmavla, konec. Okřehek...Ty meze leccos zadržely, ted' voda hrne, letí dlážděným korytem.... ty touňky, záhyby. Každá touňka byl přirozenej septik... Dneska jsou prášky drsňáky – dřív si ženský vařily doma mejdlo – šly bubliny, ale ryby nepadaly. To nebyly žádný sava, domestosy, dneska maj problémy v čističkách, i ty dobrý bakterie to vybije a musej se nasazovat...(novousedlý muž, 1943)

Diskuse bloku 7

Správa krajiny dříve a nyní

Za generace rodičů většiny respondentů ještě spravovali krajinu soukromníci – maloročníci, hospodáři, několik velkostatkářů, místně šlechta a církve a částečně (zejména cesty a obecní pozemky) obce. Po násilné kolektivizaci pak jednotná zemědělská družstva. Dnes podle slov respondentů krajinu spravují stále hlavně družstva, úroveň správy se liší podle úrovně jejich vedení. Menší část krajiny spravují soukromníci (podle respondentů o něco lépe než družstvo) a mizivou část i obce, ale daleko hůře než před kolektivizací. Podle velké části respondentů (30 %) krajinu nespravuje nikdo a podle toho dle jejich tvrzení „taky tak vypadá“ – krajina zarůstá, zneprůchodňuje se.

Nejlepší správce

Nejlépe podle respondentů zdejší krajinu spravovali soukromníci – šetrně a zároveň hospodárně, se vztahem k půdě, se vztahem k živému. Jako vedlejší efekt vznikala krajina krásná na pohled, ale ne samoúčelně. Soukromí hospodáři spravovali krajinu extensivně, mravně, s ohledem na budoucí generace a s vědomím, že si nesmí zničit zdroj svého živobytí, na kterém jsou plně závislí.

Podle většiny respondentů byla tehdy krajina zároveň nejkrásnější. Tato doba se dle jejich výpovědí dá datovat od raného středověku do 50. let 20. století. Od dob zemanské a šlechtické správy, a zároveň církevní správy, přes dobu maloročníků a kovorolníků, až po dobu mezi 30. a 50. lety 20. století. V posledně jmenovaném období už i zde vznikala malá družstva, ale nenásilně, z potřeby lidí. (Je to dlouhé časové období a jistě se dá polemizovat nad podobou krajiny, která se za oněch přibližně 1000 let výrazně změnila, ale je to vidění skupiny respondentů, ergo jej respektujeme.)

Kdo krajině nejvíce ublížil

Krajině podle vyjádření respondentů nejvíce ublížila kolektivizace, scelení půdy a jejich následky: Mechanizace a technizace zemědělských prací, chemizace, technické úpravy toků, úbytek lidí i ruční práce šmahem nahrazované stroji vedly ke vzniku rozsáhlých ruderálních zón, znečištění vod i jejich rychlejším odtoku, ke změněnému chemizmu i struktuře půd (k jejímu značnému utužení a následné neschopnosti propouštět vodu), k zarůstání a zneprůchodňování krajiny. A to jmenujeme jen nejmarkantnější a i respondenty nejčastěji zmiňované efekty, které kolektivizace na zdejší krajinu měla. Respondenti reflektovali i s kolektivizací spojenou ztrátu kontinuity, společenského a kulturního života, odliv lidí z krajiny.

Druhým faktorem, který výrazně krajinu i society v ní žijící byla násilnost změn po roce 1948. Někteří respondenti připouštěli možnost, že by družstva vznikla v průběhu let samostatně, z potřeby lidí, ale zároveň by tím podle nich byla zachována svoboda do nich nevstoupit. Krajina by zůstala mozaikovitější, různorodější, spojitá. Družstva by vznikala z potřeby, nikoli z donucení. Vztah ke „svému“ – k půdě i zvířatům, by zůstal zachován a s ním i kontinuita. To je ovšem již pasé a nezdá se, že by se situace navrácením majetku po r. 1989 výrazně zlepšila. Ekonomický tlak na staro-nové soukromé hospodáře i přetržení kontinuity, které nedovolilo otcům předat znalosti a dovednosti na syny, zdá se, zlomilo tuto snahu o pomoc krajině a ve svém důsledku i nám samým.

Třetím faktorem, který krajinu nejvíce poškodil, je současný nezájem lidí o půdu, o hospodaření. Logicky ovšem vyrůstá z předchozích dvou, je jejich následkem.

Podobné výsledky prezentují též Lapka a Gottlieb ve své knize Rolník a krajina – str. 47-85.

Blok 8 – Pomístní jména (toponyma): vazba identity jedince a paměti krajiny

(Otázky 31-33)

Výsledky bloku 8

Otázka č. 31 Mizení jmen v krajině

Většina respondentů obou skupin se shodla, že pomístních jmen v tomto regionu ubylo. Jen menšina míní, že jich je stejně, ale méně se užívají (i když lidé si je alespoň pamatují) – což je ve výsledku podobné. Zůstaly jen výrazné orientační body. (Zde i v kontrolních regionech, v Estonsku a Norsku, funguje podobný princip: zůstaly pojmenované významné krajinné prvky – kopce, vodní plochy a toky, některé cesty.

Tabulka č. 25 - Mizení pomístních jmen v krajině

Používalo se dříve více jmen ve vašem okolí?			
Ano		Je jich stále stejně	
SU	NU	SU	NU
16	4	3	0

Zdroj: Empirické šetření
n=24 (ostatní nevěděli)

Jako nejčastější příčinu úbytku pomístních jmen uvádějí scelení pozemků a především úbytek obyvatel, lidí v krajině i na vsích. Další příčinou je ztráta kontinuity. Odchod „mladých“ do měst a jejich skrovné, vesměs víkendové návraty se již nedají srovnat s intenzivním každodenním pobytem v krajině.

Pomístní jména doposud hojněji užívají lidé, kteří v krajině pobývají často – soukromí hospodáři, myslivci; ti, kteří se stále v krajině aktivně pohybují a věnují ji svou práci, pozornost a potřebují se s ostatními dohodnout, komunikovat o lokacích, umístěních plodin, zvěře, objektů.

Určitě, my od těch starších věděli, dneska už děti zajímá něco jinýho. (muž, 1945)

Mnohá se používají, ale mnohá zanikají – pro mnoho oblastí jedno jméno, kde bylo 5-6 jmen. I lidí bylo v krajině víc. (muž, 1933)

No určitě, se starousedlíky mizejí a mizejí... (muž, 1950)

No tak dřív asi jo, určitě. Logicky, protože tu bylo víc lidí. Každá mez měla svůj název. Každých pár metrů, arů – říkalo se tomu buď po majiteli nebo po tom, co to připomínalo, tvarově, vlastnostma... (muž, 1978)

Bylo třeba, bylo to nutné, dnes je to maximálně třeba na sběr hub. Jméno je na to, aby se vyčlenila jednotlivost z celku. Dneska je to celek, který nemá jednotlivosti, pakliže „to není moje“. (novousedlá žena, 1962)

Respondenti překvapivě jmenovali poměrně dost míst, jejichž jména se již nepoužívají, která lidé už zapoměli. Jednak proto, že i lidská paměť slábne s věkem a starší hospodáři mají problém si některá jména vybavit. Hlavním důvodem zapomnění uváděli respondenti scelení pozemků a menší potřebu se do krajiny vydávat, pracovat v ní. Ovšem dodnes každý „starý správný hospodář“, byť již nemá fyzickou sílu hospodařit, má jména svých pozemků poznamenaná na papíře u katastrálních map, i když ve státním katastru samozřejmě uvedená nejsou.

Určitě, protože i lidi měli víc jmen, přezdívky se víc používaly, užívaly se jména po chalupách. (novousedlý muž, 1944)

To jsou všechny, v barákách se říkalo po někom, ačkoli tam už nebydlel. (muž, 1933)

Tato skutečnost má paralelu s krajinou a jejími vlastníky, taky se dlouho říkalo například „Kroupovo pole, Klofova chvojina“, ačkoli tyto pozemky po r. 1948 připadly JZD, státním

lesům. Dá se říci, že krajinná paměť má jistou setrvačnost, ale musí mít opěrné body. V místech, kde jsou tyto opěrné body zrušeny – rozoráním, meliorací, zásahem buldozerů či vykácením – možností je nespočetně, mizí po jistém čase i samo jméno.

Dynamika vývoje pomístních jmen a krajiny

No, my používáme pro těch pár kousků, myslím, že moc lidí nezná. A pak ty jména, co jsme si tam jako děti dávali. (muž, 1978)

Souvislost s udržováním a kontinuitou je v této citaci zjevná a odhaluje nám další podstatnou zákonitost vývoje pomístních jmen v krajině, jejich souvislost s během života a generační výměnou. Nejen že se musí tradovat stará jména, ale s novou generací by měla vznikat i jména nová, z nichž některá se ujmou – ta výstižná, silná, pro které se podmínky v morfologii krajiny nezměnily, a ta nevystihující zanikají. Každá generace, která v krajině žije, dává vzniknout jménům novým, a tak reflektuje stav krajiny, udržuje jména daná předky a změnami v krajině dává podněty ke vzniku jmen nových, která přinesou generace další. Uzavřený, a přesto otevřený cyklus. **Dynamika vzniku, vývoje, výběru a zániku jmen tak reflektuje dynamiku krajinného vývoje.**

Novousedlíci mnoho konkrétních zapomenutých jmen nevěděli. Důvod pregnantně vyjádřila jedna respondentka:

To člověk ví tam, kde vyrůstal. (žena, 1936)

Ovšem vidí zato velmi ostře souvislosti, které vedly k úbytku pomístních jmen v krajině, jak o tom vypovídají následující dvě citace:

To je otázka lidský paměti, a čím je lidí míň, tím míň spolu komunikují, tím ty jména zapadají, a taky v tý krajině chybí pohyb, a tím to mizí. Když krajinou chodili, tak je jména napadaly, ale když jedou autem, tak na to nemají čas, nevidí. Nemají čas utrhnout kytku, jablko. Už se s tou krajinou nestýkají. (muž, 1944)

To taky, ale člověk tu nevyřůstal, ale to byly věci účelový, proč by dneska jejich děti měli znát jména tady, když žijou v Písku? Dneska ani do toho lesa nejdou. Vím třeba Vůstří, ale vůbec ho nemám spojený s tím místem. Někdy, když jsem se bavili třeba s Rabou, tak si je ale nesituješ. Když šli na pole, museli říct, kam jdou, to je věc praktická. To člověk ví tam, kde vyrůstal. (žena, 1936)

Podstatné je, že dříve, při dřívějším způsobu práce a tempu života, měly věci a události čas se dít. Když člověk krajinou neprochází, tak se nemůže zastavit či ztratit a následně najít odpovídající jména. Pro turistu je zas krajina cizí, anonymní. Nová jména tudíž vznikají jen v menší míře než dříve.

Tabulka č. 26 - Zmizelá pomístní jména

Zmizelá jména	
Radobytce	<ul style="list-style-type: none"> • Tím, že se to třeba rozvoralo, tím zanikl ten hon, a tak se tam místo Stříbrnice a Vinice říká jenom Báčavka (muž, 1935) • Skopce, Šmídovky – za motorestem Myší nahoru (muž, 1929) • Na skopcích • Na Měchurce – 5 ha Hřebejk • V aleji (muž, 1942) • Na skopcích – od Šibeňáku dolů • Na pahorku – od drůbežárny • Na tabulkách – tam byly pole, když se meliorovalo, slatina, tak se to pole rozdělilo na tabule • Na dubečku • U kanálu (žena 1928) • Pod cerhonskou cestou • Na Vobůru – od hřbitova k oboře, k velkým kamenům • U Machouc křížku • Křenků hrubě (muž, 1942) • • Na Babáčku • Mlaka – jak je mostek na pravé straně, jak ještě není pole, tam byly draha, kde se těžila kamnářská hlína – byla tam otevřená jáma • V rybníkách – proti křížku za hřbitovem k Pančární strouze, na druhé straně (muž, 1933) • Na višňovce • Na potočky k Malčicům... (žena, 1908)
Zmizelá jména	
Bořice	<ul style="list-style-type: none"> • Jojo, i ve vsi po staveních – Co jsou Kupků bylo U Chaloupků, U Maříků – U Hájeckých, u Novotný – U Hájků, Co je Jiřinec – U Kolářů, U Čabrádků bydlel truhlář Herzl. (muž, 1932) • Mezi cesty – Směrem na Malív • Na Panský (Směrem od Stražovic k Lomu, ve 24. se to začlo dělit, tak si mohl každé koupit o ha víc – skoro až k Lomu. Tam bylo dílů – na tom cípu. Panská proto, že to bylo koupí ze statku Stražovickýho) (žena, 1933) • U spálený Hajnice – (cestou od „golfové louky“ směrem na Mužetice pozn. bd.) (žena, 1926) • Maňhalka byla Klofa z Dolu, měl 3 dcery (žena, 1926) • Na pastušině se říkalo pod Kudlou (<i>pod Bobečkem pozn. bd.</i>) • My měli sad, pod Malívákem – říkalo se tam Zadní draha – byly tam jabloně a švestky • V Březí se říkalo tam, co bývaly ovce – od cesty k Malíváku vlevo. • Na Jasovskej – býval tak velkej temenec, že JZD zkazil vodotok. • č.k.319 – v Klínku u hor – byla studánka, teď tam roste ostružán, tam to bylo (muž, 1932) • Kudla

Zmizelá jména	
	<ul style="list-style-type: none"> • Miniště – (pod Malívem vpravo) • Na panským (pod Stražovici – co má pole Biskup) • Za hůrkou (Jak jsou Díry) • Pod Vůstrou • V podhájí (louky nad Mžíkovcem – nad Indiány) • Na Voňavce – (klínek mezi koželskou cestou a cestou k úlům) (žena, 1941) • Na Mlakách (jak byla chata za Pančárem), V horách
Stráž	<ul style="list-style-type: none"> • Dole říkáme Ve vejpustku – po pravu pod pastvinou • Starej název Za mlejnem – kousek pod 1. Mostem • Křivá Borovice – používala Verunka, to byl rodinný název. • První paseka je Zářečská, druhá Na Farkašce, ale vůbec nevím, proč se jí tak říká. • Pod pecí se tam říká, protože tam moji předkové vypálili cihly na tenhle barák. • V Kolech tam byly kolečka stromů. • Na čukotce – louka k Mírči. • V kopaninách – v lese bývala pole. • V Kněžskej – pod Mírečskou. • Les na Lučkouce od nás – Pod doudětem. V Sosninách, V Korábkách. (žena, 1948) • Podkova... to jsou ale věci, který jsme si vymysleli sami, abychom se domluvili. • Na Číhátku – vpravo od cesty na Brabčulku (muž, 1971)
Stražovice	<ul style="list-style-type: none"> • na Vitušce – od Stražovic k Lomu (žena, 1928)
Jarotice	<ul style="list-style-type: none"> • Ta jména nezmizela, ta jsou tady, ale já si je už nepamatuju

Zdroj: Empirické šetření

n=26 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Otázka č. 32 – Nejdůležitější pomístní jména v regionu; zachovalá toponyma

Respondenti většinou jmenovali místa, kde měli pozemky, ke kterým měli tím pádem vztah, čímž se nám opět potvrzuje, že vztah je rozhodující faktor pro udržení paměti v krajině. Několik respondentů dokonce odmítlo jmenovat otázkou navrhaná pouhá tři nezapomenutelná jména – lokality, protože jsou si jisti, že žádné ze jmen, ke kterým měli vztah, nemohou zapomenout, a tato tvrzení vyslovovali s hrdostí, jakousi skrytou stavovskou ctí zemědělce, sedláka.

Já na pole nikdy nezapomenu, ani na meze (muž, 1925)

To se zapomenout nedá (muž, 1942)

To jsou body, které člověk nezapomene. (žena, 1947)

Na rozdíl od předchozí otázky po zmizelých jménech respondenti novousedlí znali pomístních jmen relativně hodně a to někdy i taková, která místní zapomínali uvést – zejména hlouběji v lesích. Vysvětlení je nasnadě – starousedlíci se v mnoha případech do lesa nepouštěli (někteří dokonce připouštěli, že za rybníkem Biskupákem/Mžíkovcem, který leží na začátku lesa, nikdy nebyli, kdežto novousedlíci mají zpravidla i lesy prochozené křížem krážem – ať již kvůli sběru lesních plodin či kvůli samovýrobě dřeva.

Tabulka č. 27 - Zachovaná pomístní jména

(tučně jsou jména, která jmenovalo v otázce 32 a 33) více respondentů, za lomítkem počet respondentů), slabě jsou pak značena tato opakující se jména, proto, aby bylo znatelné, kolik jmen respondenti vyjmenovali, znali. Normální tloušťka písma je vyhrazena jménům jmenovaným jen jednou.

Jména zachovaná	
Radobytce	<ul style="list-style-type: none">❖ Báčavka /7x❖ Višňovka /3x❖ Šibeňák /3x❖ Slatina /4x❖ U dubečku /4x❖ Pančár /3x❖ Miškovec /2x <hr style="border-top: 1px dotted black;"/> <ul style="list-style-type: none">❖ Báčavka❖ Višňovka❖ Šibeňák❖ Miškovec❖ Pančár (muž, 1935) <ul style="list-style-type: none">❖ Slatina❖ U Dubečku❖ Na Vústří❖ Jarotická cesta❖ Pod Horou (muž, 1929) <ul style="list-style-type: none">❖ Slatina❖ Dubečky❖ Na Křenkouc hrůbi – to taky drží, to je tam, co má Hřebejk pole (jak má být ekochoď pozn. bd.) (žena, 1939) <ul style="list-style-type: none">❖ Pančár❖ Báčavka❖ kostel, fara❖ Proškovice polnosti (muž, 1942) <ul style="list-style-type: none">❖ Lány❖ Báčavka❖ Višňovka pod Stražovici❖ Trávníky❖ Kozlovna❖ Vaňatovák (žena, 1928) <ul style="list-style-type: none">❖ Báčavka (žena, 1944) <ul style="list-style-type: none">❖ Višňovka❖ Na Miškovci❖ Slatina❖ U Dubečku❖ Šibeňák – to jsou takový pilíře (muž, 1933) <ul style="list-style-type: none">❖ Souhradská❖ Šibeňák❖ Na Višňovku❖ do Mlak❖ Do Stavišť❖ k Vápenej peci

Jména zachovaná	
	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Malá, Velká Báčavka ❖ U křížku ❖ Potočky u Malčic ❖ U kanálu ❖ před Valentů, pod kaštany ... (žena, 1908) ❖ Na cikánce (muž, 1925)
Jména zachovaná	
Bořice	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Mžíkovec /4x ❖ Malívy /3x ❖ Valcherouc, Valchouc les – ten nad Mžíkovcem. Tomu se tak říkalo, protože patřil k tomu statku v Dolu, kde je dneska ta ozdravovna - který byl Valchů. ❖ Na radušce ❖ Malívy ❖ Na hájku (muž, 1917) ❖ Ve Kbelu (jak má Biskup rybníček) ❖ V posraným trní (jak byla cesta do Radobyc, hnedle za vsí – Bořici – každé si tam cestou odskočil) ❖ Dubová cesta – od Malíváku k obrázku ❖ Pahorek ❖ Vústí ❖ Za Chlumákouc (Tam jsme měli zahradu, tatínek byl pěstitel, měl tam blumy, švestky, jabka, hrušky – byly to vlastně řady brambor a i v těch bramborách byly stromy.) (pozn. bd. za Jánou – za Rabou a č.p 31...) (žena, 1933) ❖ Mžíkovec ❖ V Březinkách (od Jarotic pahorek nalevo od strouhy) ❖ Pastušina ❖ Na Vohradě (Vohryzkouc směrem k pastušině) ❖ Na vokrouhlici – do Březí Tetourouc louka ❖ Miniště – Holečkouc (žena, 1926) ❖ ČK Bořice 337 – Čabrádků sad – na Levákouc – louka ❖ 318, 214/3 Draha ❖ 212/10 Kudla ❖ 123, 137 – Na Panskejch – od Křížku ke křížovatce do Jarotic/ Stražovic ❖ 478/2 Kožlí – Malívy ❖ 255 Louka na Kroupovně ❖ 377 Na slánce – přes louku cesta, vydržené právo ❖ 311 Mařík ❖ Na Žákouc (od Žáka z Radobytec), vedle Proška, na Samcouc – směrem na Malčice ❖ V souhradích – cesta mezi domy z Bořic ❖ Na zatačce ❖ Stará cesta (muž, 1932) ❖ U křížku ❖ Pirnejch pahorek ❖ Obecní les (nad Mžíkovcem) ❖ Na stupinách (muž, 1950)

Jména zachovaná	
	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Valchouc (žena, 1933) ❖ Za Chlumákouc (žena, 1933)
Jména zachovaná	
Bořice novousedlí ci	<p>Maňhalka /3x Mžíkovec /3x Malívský rybník /3x Pančár /3x</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Draha nad Bořicema ❖ Hromadiště ❖ Pastviště (žena, 1959) <p>Ty nejbliž vesnici –</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Chobot ❖ Vůstří ❖ Břevce ❖ a ty dva rybníky Malívy a Mžíkouc rybník ❖ Hory ❖ Maňhalka ❖ na Drahách ❖ U hasičárny ❖ Na návsi ❖ Pančár ❖ Koželská cesta (muž, 1944) <ul style="list-style-type: none"> ❖ U vobrázku ❖ vodní plochy: Mžíkovec, Malívák, (od toho se odvíjí ta Malívská louka...) ❖ Maňhalka, i když už nevím, ani podle čeho. Ty lidi už nebudou vědět proč, jak to vzniklo, ale budou ho používat. ❖ Pančár (žena, 1936) <ul style="list-style-type: none"> ❖ Na Šibenci snad tam mělo být i popraviště ❖ Pod hájem – to má asi každá vesnice ❖ Na stříbřích – snad tam měla být šachta na stříbro... ❖ na Bobečku ❖ Pančár (muž, 1943) <p>Asi ty nejbližší, dostupné, všichni tam někdy jdou:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Mžíkovec, ❖ Pančár <p>nebo výrazné skutečnosti... Musí mít důvod, proč tam jít. V mluvě se objevuje nejčastěji... koupání, houby, studánka, ale i s tím, že je to blízko.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ U hasičárny ❖ Na návsi (žena, 1962) ❖ Strouha ❖ U vobrázku ❖ U křížku ❖ V zatáčce (žena, 1974)
Jména zachovaná	

Jména zachovaná

Stráž	<ul style="list-style-type: none">❖ Dědovka 8x❖ Sekyrka 6x❖ Křivá 6x❖ Mírečská 3x❖ Zářečská 2x❖ Paračov 2x❖ Hlinavka 2x❖ Mrvatka 2x❖ Černý stromy 2x ❖ Hlinavka❖ Křivá❖ Za pecí <p>Dříve se hájence mezi námi a Paračovem (také místní název, někteří ho dokonce komolí na Padačov,) říkalo u Procházků, teď je to u Myšáka.</p> <ul style="list-style-type: none">❖ Sekyrka a Dědovka, ty se jmenují pořád stejně. Také jsme měli s bratrem na mírečské cestě dvě místa - U placatého kamene, tam jsme s tátou hrávali špačky a také U křivé borovice, ale oni nám jí porazili...(žena, 1980) ❖ Jo, tady to prý založil nějaký Parač – z toho Parač-ov. (pozn. bd. – odpovídá Sedláčkovi/Profousovi)❖ Křivá,❖ Mrvatka❖ Dědovka❖ Zářečská❖ Mírečská (žena, 1947) ❖ Křivá❖ Dědovka❖ Sekyrka❖ Pod pecí❖ Kněžskej les❖ Za mlejnem, (tam jsme s dědou tloukli špačky, chodili jsme tam s kozou, to je jedna z mála věcí, který si na něj pamatuju),❖ kopec Rozhledna,❖ Pod douďetem❖ Zářečská❖ Ve sladkém❖ Černý stromy❖ V kolech (pod mírečskou rostly stromy v kolech, ne velké paseky, podrost v laťáku)❖ Stará ves❖ Korábka❖ Letiště...❖ Miškovec❖ Farkaška❖ Vejpustek❖ Hálů mez❖ Hlinavka (muž, 1978) ❖ Varta (pro někoho již léty zaběhlá Brabčulka, často ještě komolené na Vrabčulka), protože je to střed všeho dění v okolí.❖ Šibeňák, myslím, že k němu mají Mirořáci silný vztah...❖ ...třetí – napadá mi již zmíněný Plynovod, ale to jen proto, že navždy změnil ráz krajiny, a tudíž si to lidé pamatují. (žena, 1980)
-------	--

Jména zachovaná	
	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Na starej vsi – tam byly asi dřív Mirostice ❖ Bílý potoky ❖ Ve Sladkém ❖ Černý stromy ❖ Dědovka ❖ Sekyrka ❖ Na Vartě (žena, 1948) ❖ Křivá, Mrvatka, Dědovka, Zářečská, Mírečská (muž, 1971)
Jména zachovaná	
Stráž Novousedlíci	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Šibeňák, Hrad, názvy rybníků a lesů ❖ A ještě hodně zajímavý názvy polí jsou v trojúhelníku – Malá, Velká kovářka ❖ Zabitej ❖ Čihátka ❖ Stavítka – ten terén tam byl členitý... ❖ Pod lesem – Nad Jeřábem, Kazatelna, U drubežárny, Zelená hora... na takovém malém kousku tolik jmen... a nebylo to podle lidí! (novousedlá žena, 1959)
Jména zachovaná	
Jarotice	<ul style="list-style-type: none"> ❖ To vostalo stejný, to nějak zkrátka bylo vrozený... My tam u nás jsme říkali U vrbyce a nikdo neví, vod čeho jsme to chytli... (pod třešňovkou sádek – pozn.bd) (muž, 1933) ❖ Za volešky (biskupů pole – pásy u Bořické cesty) ❖ u toho – U močidla ❖ Na šlahouně – když bylo pole užší ❖ U sázky – rybníček ❖ Za žofků za jedličkou ❖ K Polákouc rybníku – cesta ❖ Lomský jezárka – sama se tam udělala nad cestou ❖ Pod lípou (žena, 1922) ❖ Za Jelčovem – za drahy ke Chlumu ❖ Nade Dvory – Za Jedličkou ❖ Na Bezkoutí – k Jelčovu ❖ K hrbu – směrem k Lomu (žena, 1926) ❖ U dubu ❖ Ukrajiny ❖ Pod Jarotici – velké hony JZD (muž, 1933)
Jména zachovaná	
Společná dvěma a více katastrům	<p>Šibeňák 6x (Stráž a Radobytce)</p> <p>Vůstří 3x (Radobytce a Bořice)</p> <p>Pančár 2x</p> <p>Koželská cesta 2x</p>

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Tabulka č. 28 - Nejvýraznější krajinné dominanty

Název místa	Počet jmenování respondenty	Charakter místa
Šibeňák	9	kopec, s bývalým sadem, ze kterého je rozhled
Pančár	8	největší rybník ve studovaném regionu
Dědovka	8	vršek, s bývalým sadem, ze kterého je rozhled
Báčavka	7	zalesněné, dříve holé kopečky za Pančářem, suché stráňky
Mžíkovec	7	lesní rybník
Sekyrka	6	kopec, s několika třešněmi, ze kterého je rozhled
Křivá	6	zalesněný kopec s částečným rozhledem
Malívý	3	lesní a luční komplex u Malívského rybníka
Malívský rybník	3	
Slatina	4	slatina
U dubečku	4	místo u bývalé cesty, u dubu je křížek
Višňovka	3	kopec, s bývalým sadem, ze kterého je rozhled
Maňhalka	3	zalesněné kopce
Vůstří	3	
Mírečská	3	cesty
Zářečská	2	
Hlinavka	2	bývalý lom na jíl, na pasece, vedle cesty
Mrvatka	2	zalesněný kopec
V černejch stromech	2	mez se starými švestkovými stromy

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Potvrdil se předpoklad³, že nejčastěji jmenovaný bude nejvýraznější vrch studovaného regionu, který zmiňovali respondenti z několika katastrů. Podobně tomu bylo i s rozlohou největším rybníkem a dále ostatními krajinnými dominantami, které klesají podle viditelnosti, navštěvovanosti a využitelnosti v jednotlivých katastrech.

Otázka č. 32 b) Místa setkávání

Odpověď na otázku „představte si, že by se celá vesnice měla sejít na jednom místě, kde by to asi bylo?“ odhaluje mnohé z vývoje rurální společnosti v posledních padesáti letech.

Dříve se lidé scházeli na veřejných prostranstvích, venku, při i po práci, hromadně se zpívalo či tancovalo u harmoniky „pod lípou“ či „pod kaštaný“. Do hospody se chodilo více v zimě nebo při tancovačkách, zábavách, divadlech.

Dnes se schází vesměs v hospodě (ale jen na pivo, zábav v těchto malých vsích mnoho není), či chodí k sobě domů, a to ještě jen „kamarádi“.

Je to tím, že je méně omladiny, nebo tím, že se méně společně pracuje? I přástky (v tomto kraji se říká „hrátky“), o kterých mluvili mnozí respondenti, u někoho doma, už jsou minulostí. „Soukromí“ je nedotknutelné, a i když si všichni vidí do kuchyně, tak se nenavštěvují, nescházejí v takové míře jako kdysi.

Lidé se podle odpovědí respondentů scházeli o něco více v intravilánech než v extravilánech obcí. V extravilánu byla zvykem dána určitá místa, kde se například „pálil Hus“ či

³Tento předpoklad se vynořil z mého pobytu v Estonsku a Norsku, kdy jsem respondentům kladla otázky tohoto dotazníkového šetření a vyšlo najevo, že jakkoli některé krajinné struktury byly porušeny, na nejvýraznější krajinné dominanty ani působení lidských sil nestačilo. Lidé byli s to vysušit mokřady, rozorat meze, ba někde dokonce vymazat z povrchu země kopce, převážně vytěžením, ale paměť krajiny a paměť lidí, těmto abrazivním metodám navzdory, zde mnohdy užívá stará jména těchto dominant.

„čarodejnice“. (v Bořicích na Drahách, v Radobyčcích za Pančárem na Báčavce...), kdežto v intravilánu to bylo pod stromy na návších, v kostele, v hospodě, před vraty jednotlivých statků či u lidí doma takzvaně „za pecí či na ohřívárně“.

I v hospodě, ale povídali si, zakouřili, ale spíš chodil jeden k druhému. (žena, 1926)

Otázka č. 33 Nejoblíbenější místo

Jak vyplývá z tabulky a z explicitních odpovědí respondentů na otázku „Které místo byste rád ukázal svému nejbližšímu příteli?“, nejoblíbenějšími místy jsou místa slunná, místa dalekého rozhledu, místa jižní orientace, suchá či naopak místa vyloženě spojená s vodou, rybníky, prameniště, mokřady s původní květenou.

Zvláštní místo v oblíbě pak zaujímá „doma“ (explicitně ve třech výpovědích) a Proškovice pole – místo, které obhospodařují dva bratři, soukromí zemědělci, a které má stále charakter této krajiny tak, jak vypadala před kolektivizací. Důležitou roli pak hraje i fakt, že k místu vede cesta či pěšina, místa nedostupná lidé snáze zapomínají a ani neuvádějí tak často jako oblíbená.

Malá Báčavka, z které byly vidět Radobyčce a celý okolí. Dneska už je zarostlá a nemá to ten efekt, ale je to bod, ze kterého je vidět celý ten talíř domova. Tam byly obecní pole – je to vlastně hora, dneska tam vylejzaj obrovský kameny. Obecní kovář tam měl pole, ale jak ten se tam musel nadřít. On tam vozil kravkama hnůj. On tam neměl plevel ani kořeny, jaký ten tam měl výnosy, z tý skály vytěžil maximum. Kdybych tam dneska kohokoli vzal, nebude mi věřit, že tam byly pole. Před těma lidma smeknout. Od 4 od rána koval a pak jel na pole...(muž, 1933)

Není lepší místo než u nás pod ořechem, kam bych jinam chodila. (žena, 1948) (opět místo dalekého rozhledu, pohledu na Mirovice)

Všechny...a lidi, ráda jsem šla, když tam byli dobří lidi a ráda jsem pracovala... to nás bejvalo...(žena,1908)

Tabulka č. 29 - Místo a důvod jeho oblíbenosti

Místo	Charakteristika/důvod oblíbenosti	SU	NU	Celkem
Pančár	rybník	7	1	8
Báčavky	slunné, suché vršky	6	0	6
Malívy	lesy a rybník, nad rybníkem výhled	3	2	5
Křivá	suchá stráň s výhledem	3	0	3
Slatina	přírodní mokřad	2	0	2
Nad Bořici – V hromadišti	daleký výhled	1	1	2
Na Farkašce	skalky s výhledem nad řekou	1	0	1
U dubečku	vzpomínka	1	0	1
Valchouc	louka, vzpomínka	1	0	1
Za Chlumákou	bývalý sad, vzpomínka	1	0	1
Višňovka pod Stražovici	jižní stráň s výhledem	1	0	1
Trávníky	louka, dříve i pískovna	1	0	1
Vaňatovák	rybník	1	0	1
Proškovice pole	pole tak, jak vypadala před scelením	1	0	1
Mžíkovec	rybník	2	0	2
Mrvatka		2	0	2
Dědovka	k jihu orientovaný starý sad			
Sekyrka	prameniště, nezmeliované s původní květenou			
Náš sad		1	0	1
Bez konkrétního jména				
	Místo výhledu			5
	Suchá místa			5
	Jižní orientace			4
	Doma			3

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Diskuse bloku 8

Pomístní jména jako indikátor krajinné paměti

Následující část (oddělená čarami) vznikla jako výsledek diskuse nad výsledky mého šetření s prof. Bottolvem Hellelandem, který je profesorem University of Oslo, obor Toponomastika.

Souvislost mezi strukturami krajiny a strukturami sociálními existuje. Stačí se blíže podívat na následující fakta:

Hustota pomístních jmen nezávisí jen na hustotě osídlení, ale i na

- stupni a rozmanitosti exploatace přírody
- na aktivitách, které se v ní odehrávají
- na rozmanitosti přírody.

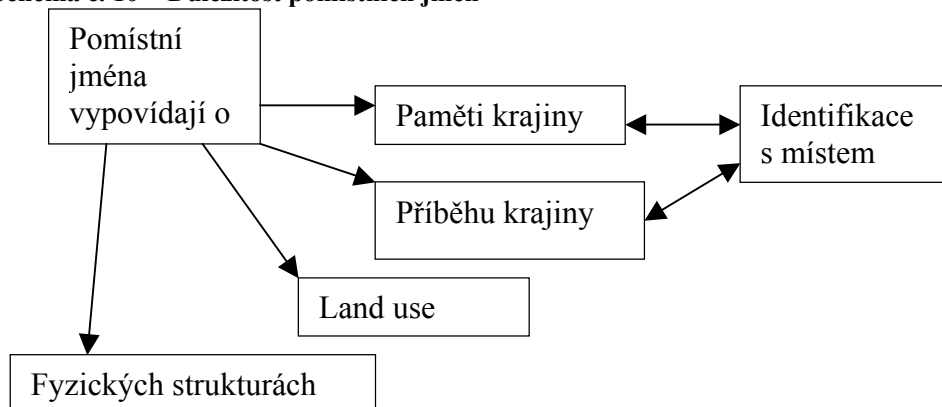
S odlivem lidí do měst mizela i jména, s nástupem těžké techniky zmizela další.

Cítění identity ke krajině a sdílení „story of landscape“ (příběhu krajiny) je podmínkou funkční sociální sítě. Princip genia loci je rozkročen mezi přírodním a lidským principem někde uprostřed, je zakotvený v obou. Pomístní jména fungují jako indikátory krajinné paměti a tím se váží k sociální struktuře.

Zároveň slouží pomístní jména jako kotva k území. Díky nim a jejich znalosti se lidé cítí více včlenění do příběhu krajiny, více zakořenění, více svázání s krajinou i její historií. Díky znalosti pomístních jmen se cítí být součástí krajiny i jejího příběhu, mohou v něm účinkovat, mají možnost jména přidat či komolit a především předávat dalším generacím a dalším lidem. Ztráta paměti krajiny je blízká kolektivní amnézii.

Obnovíme-li vztah ke jménu, ke strukturám, které reprezentují, umožníme tím lidem více se identifikovat s místem, tak aby se cítili se více zakořenění. To bude mít v důsledku vliv i na revitalizaci krajinných struktur.

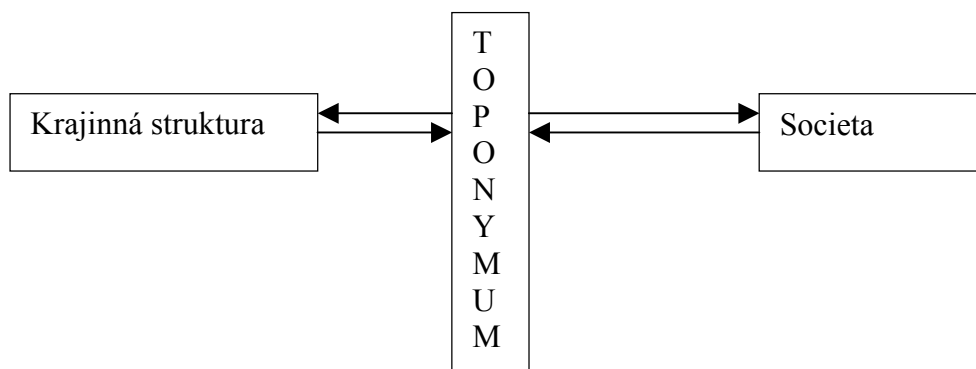
Schéma č. 10 – Důležitost pomístních jmen

Vazby mezi krajinou, toponymy a societou

Než se pustíme do vlastního rozboru dynamiky vývoje Paměti krajiny, pokusme se objasnit systém vazeb, které probíhají mezi třemi klíčovými hráči tohoto procesu:

Schéma č. 11 – Pomístní jména jako zrcadlová plocha krajinných struktur a society.

Pomístní jména odrážejí události v obou prostorech – jak v krajinném, tak v sociálním. Důkazem a zároveň popiskem ke schématu nám budiž příklad fiktivního místa, které se nazývá Hálů mez:

V 19. století vytvořili sedláci mezi sousedícími poli mez (krajinná struktura). Společně na ní vysázeli švestky. Nazývali jí proto Švestková mez (toponymum). Po třech generacích se zástupci obou rodin nepohodli o vysíkání této meze a zároveň se při jedné ze rvanic, ke které došlo, začali hádat o švestky – čí vlastně jsou. Nakonec se vše vyřešilo částečným smírem: Hálů rod si vrchní část meze pojmenoval po sobě, druhý rod po svém spodní půli – Wenzigů mez (změna toponyma obráží změnu vlastnického vztahu – ze společného rozdělení, spor, někdy se i tato místa nazývaly „soudky“ – od slova soud; zejména v případech uliček mezi domky). V době kolektivizace spodní část (Wenzigů mez) s úrodnější půdou JZD rozoralo a stala se z ní pouhá součást pole, které, protože mělo vpadlý tvar a lišilo se tak od zbytku rovného lánu, družstevníci občas pro sebe nazývali „vencigovka“ (změna, zmizení toponyma obráží změnu či zmizení krajinné struktury). Zbývajícímú kusu meze zůstalo jméno Hálů mez (opět změna toponyma obráží změnu vztahu). Dnes trávu už nikdo neseče, pro švestky o které se sedláci dříve prali, si čas od času někdo zajde, častěji ale spadají na zem bez užitku. Stromy chátrají, nové zdá se již nikdo nevsadí. Jméno Hálů mez ale zůstává. Zatím.

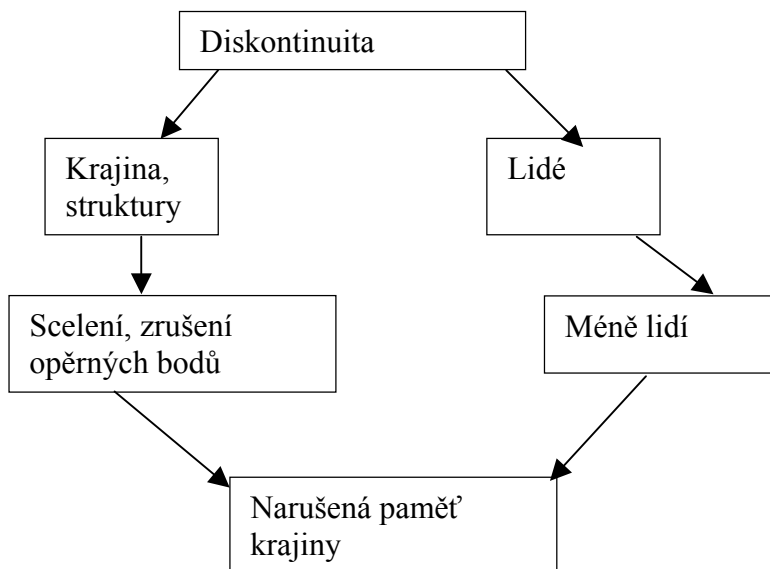
Diskontinuita historického vývoje a počet pomístních jmen indikující stav paměti.

Dynamika vzniku, vývoje, výběru a zániku jmen reflektuje dynamiku krajinného vývoje. Reflektuje krátko- i dlouhodobé změny v krajině – od změn majitelů či porostu po dlouhodobé – vznik či zánik vodních ploch či odlesnění pozemků. (Cyklus vývoje pomístních jmen popsali např. Olivová–Nezbedová a kol. z Ústavu pro Jazyk český (1995)).

Pohledem na krajinu a porovnáváním s výpověďmi respondentů se tedy ukazuje, že rušení krajinných struktur má přímý dopad i na mizení pomístních jmen. Ztrácí se nám tak kulturní bohatství, které není nepodobné vymírání biologických druhů či jazyků.

Odrazem narušených struktur a vazeb v krajině a zároveň mizení pomístních jmen je tedy analogické narušení struktur a vazeb v rurální societě, která je na jejich postavená. (Jasně je to například vidět, jak dále ukážeme v bloku č. 9, na příkladu mizení cest v krajině, které indikují mizení komunikačních kanálů mezi lidmi.)

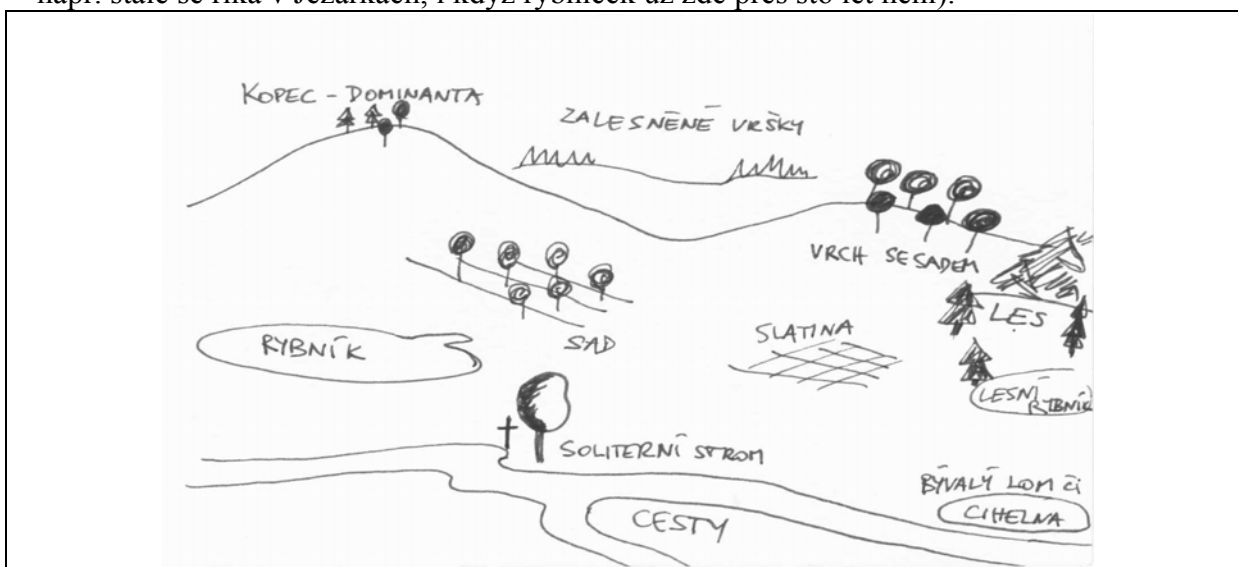
Schéma č. 12 – Vliv diskontinuity na vývoj pomístních jmen a vazeb lidí ke krajině

Nejznámější, nejsdílenější a nejstabilnější pomístní jména

Podíváme-li se znovu na tabulku č. 26 „Nejvýraznější krajinné dominanty“ a vyneseme-li si ji do skici, zjistíme rázem, že respondenti v podstatě vytvořili kolektivní mentální mapu topoi, která jsou charakteristická pro fungující rurální krajinu.

Výrazné rysy krajiny, které unikly mechanizační destrukci, tvoří v podstatě obrázek „paměti krajiny“. Snoubí se v něm rysy charakteristické pro tento typ krajiny, rysy této konkrétní krajiny, které ještě fungují, či jen dožívají a významné vrstvy paměti, které byly v minulosti natolik silné, že přetrvaly dodnes, i když fyzicky již de facto neexistují (některé cesty, rybníky – např. stále se říká v Jezárcích, i když rybníček už zde přes sto let není).

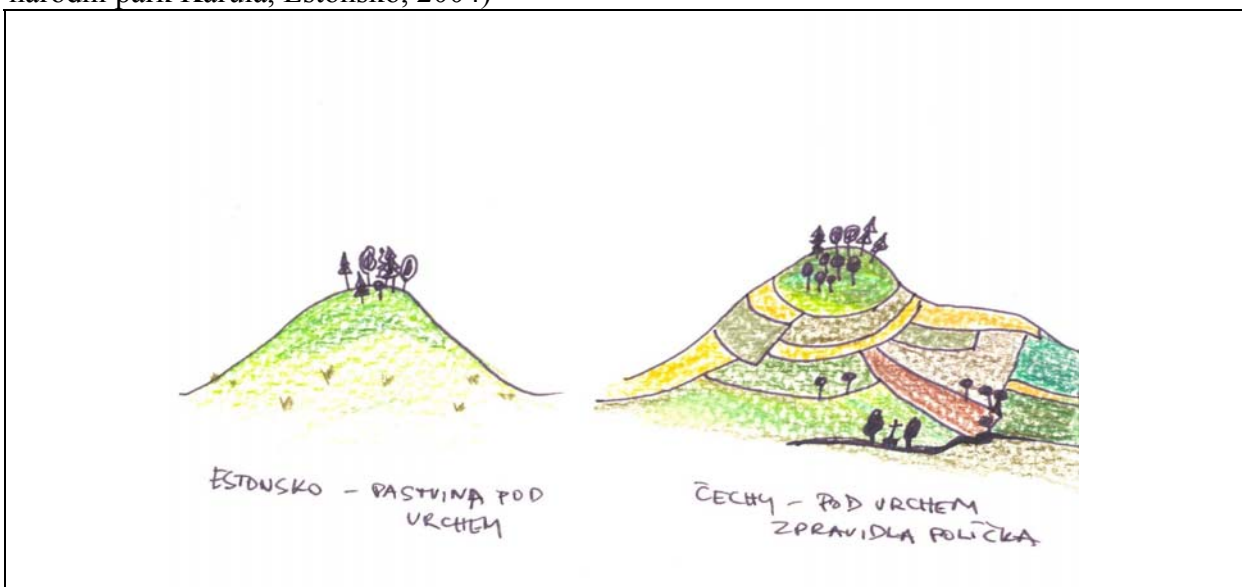
Obrázek č. 1 - Nejvýraznější krajinné dominanty a podoba krajiny podle respondentů

Tento obrázek je skutečně jen obrazem societou sdílených nejvýraznějších bodů krajiny – polí, luk a pastvin, atd., které imanentně vyplňují celý prostor pomyslné krajiny. Byly jednotlivců či později družstevní, ale nejsou brány jako společné, tudíž ani jejich toponyma nejsou sdílená societou.

V zásadě respondenti nevědomky přesně popsali obraz „arkadské krajiny“ ve smyslu Librova (1987), či Stibral (2005) - Arkadská krajina byla typem krajiny, která se odkazoval k představě rajske přírody kombinované s Antickými představami., jedná se o zvlněnou krajinu s pastvinami a pasoucím se dobytčím, které se střídaly lesy vodní toky, osamělé stromy a obrysy hor v dále.

Za zmínku stojí, že některé rysy jsou shodné nejenom pro rurální krajiny Čech či středoevropské, ale objevují se například i v rurální krajině Estonska. – Jedná se například o vypasané, holé kopečky, které mají na svém vrcholku několik stromů. pod nimiž byl stín. (V Jižních Čechách často sady.) Mohl se zde schovat dobytek i lidé a čepička stromů zároveň sloužila jako ochrana před erozí.

I tento element je vnímán jako atribut rurální krajiny v Estonsku i u nás – kopečky mají díky krajinné morfologii trochu odlišné tvary a výšku, ale princip zůstával stejný. (šetření autorky národní park Karula, Estonsko, 2004)

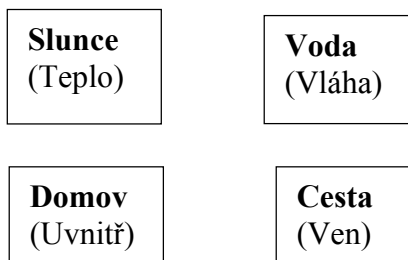
Obrázek č. 2 - Oborané či vypasané kopce se stromy na vrcholku

Pomístní jména a tvorba identity

Pomístní jména jsou v neposlední řadě důležitá pro tvorbu vazby jedince a krajiny, pro tvorbu osobních mentálních map (ve smyslu Voženílek, 1997), znalosti struktur krajiny a svým způsobem i hodnotového žebříčku (dá se tak usuzovat i z faktu, že respondenti hovořící o pomístních jménech hojně užívali slov jako „vztah, domov, pocit“).

Zdá se, že i výběr oblíbených míst, reprezentovaných pomístními jmény, reflektuje potřeby respondentů – členů society na straně jedné a obyvatel krajiny na straně druhé. Abstrahujeme-li do důsledku jmenovaná místa a jejich charakter, dostaneme čtveřici binárních opozit, která jsou v podstatě archetypální.

Schéma č. 13 – Výběr oblíbených míst a pomístních jmen

Dá se říci, že svým způsobem vyjadřují to, co člověk od ideální rurální krajiny vyžaduje, co v ní potřebuje k úspěšnému přežití a hospodaření najít. Zároveň tato čtyři opozita v sobě nesou nesmírný symbolický i znakový obsah. Dokazují tak, že jsou-li přítomna ve výpovědích respondentů a v jejich krajině, má pro respondenty tato krajina obrovskou hodnotu, byť možná ne vždy vědomě reflektovanou.

Blok 9 - Obnova a rušení struktur v krajině

Otázky 34-36

Výsledky bloku 9

Otázka č. 34 Obnova struktur v krajině

Tabulka č. 30 – Obnova struktur v krajině

Které struktury byste v krajině obnovil?	Starousedlíci	Novousedlíci
Zakřivení vodních toků	3	2
Potoky opět na povrchu – odtrubnění	5	1
Aleje	7	2
Cesty	24	3
Rybníky a rybníčky	15	4
Křížky	6	1
Velikost polí	11	3
Meze	21	3
Jiné	17	3

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů, seřazené od 1 do 5, podle důležitosti, sečtením a vydělením vznikla tato absolutní tabulka)

V kategorii „jiné“ se nejčastěji objevovalo přání vrátit v té či oné podobě do krajiny život, zamezit zarůstání krajiny či její devastaci.

Mě nejvíc vadí, že v té krajině není ŽIVOT! Když jsme sem přišli, kamkoli jsi šla, všude byli lidi. Kosili, pásli; když člověk šel, vyplašil pět až šest zajíců. Dneska nic. (novousedlý muž, 1944)

Několik respondentů mínilo, že by nejrady obnovili krajinu jako celek, že se nedají obnovit jen některé struktury. Čemuž ale opět brání silný ekonomický tlak – viz třetí citace muže, nar. v r. 1917, která je velmi moderním, byť velmi kontroverzním antropologickým názorem.

Tu krajinu celou. (muž, 1942)

Cesta z Neradova, tam byly břízy, vrbičky, cesty, placáky, kameny, vrbičky vytrhali, rozvorali, tam byla mokřinka směrem do Neradova, tam byl temenec, napajadlo, tam chodilo pít ptáky, motýli tam chodili pít. Tam jsme i pásávali, to měly krávy rády a hrozně dojily... (žena, 1947)

Všchno. Cesty se každý rok ořezávaly. Tu péči krajině. Ale na druhý straně – nemůžou se vrátit starý časy, lidi by se neuživili – v podstatě kultura zabíjí krajinu. (muž, 1917)

Co se meliorací a napřimování týče, je jasné, že hospodaření bez nich v některých oblastech bylo velmi svízelné, ale zároveň z výpovědí respondentů vyplývá, že se dříve (částečně i díky své nákladnosti a náročnosti) provádělo opravdu jen v nejnezbytnějších lokalitách, a tím pádem se krajina dříve nepřesušovala jako po velkoplošných úpravách vodních toků od let padesátých podnes.

Už před druhou válkou se dělaly takový vodotoky. To byly svedený klůsy z polí – rýha, ve které byla drť, šterka a v něm položená trubka, ale dělalo se to jen na nejvlhčích polích. Končily nebo začínaly většinou studánkou, ta bývala čistá... práškovat se začalo až v 50 letech. (žena, 1926)

Neregulovaný tok. Ten tu není, ten bych uvítala. Chybí tu živá voda. (V Beskydech to je, to mě na tom lákalo.) To jediný bych krajině tady vytkla, že je taková sedlá. Chci dominantu a tok. Dominanta tu v rámci zvlněnosti je... i zvuk tekoucí vody, to je blaho...(novousedlá žena, 1962)

Otázka č. 35 – Zrušení či pozměnění struktur v krajině

Tabulka č. 31 – Zrušení či pozměnění struktur v krajině

Které struktury byste v krajině zrušil, pozměnil	Starousedlíci	Novousedlíci
Betonové plochy	4	5
Velká pole	16	4
Silnice	3	3
Nefunkční budovy	8	3
Stožáry	20	5
Jiné	11	2
– meliorace	4	1

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více objektů)

Pro starousedlíky byly nejpálčivějšími strukturami velké lány a stožáry. Zejména pak stožáry mobilních telefonů a velmi vysokého napětí, které jde od Temelína do rozvodny za Chrašticemi. Velká pole jsou brána jako nutné zlo, se kterým by ale všichni rádi něco udělali, ale jsou si vědomi ekonomicko-technických překážek.

Až se budou meze rozorávat, bude se chleba nedostávat ... až zadrátujou zem, bude ještě huř, bude jedna katastrofa střídat druhou – podívejte, všude sou tady dráty. (žena, 1928)

Styl hospodaření, velká mechanizace sem nepatří. Ty stožáry a to všechno mění krajinu. Každá kultura krajinu mění. Traktory samozřejmě taky. Koně dřív řehtali, klapali, patřili do krajiny, neškodili, pomáhali. Všechno je dnes mechanizovaný. Dřív rachotily vozejky.

Jižní Čechy – to byla zahrada. Kam člověk stoupnul. Chodilo se na jahody, borůvky, chodila nás parta, deset dětí, natrhat konev nebyl problém. To všechno vyhynulo. Mně přijde, že příroda umírá.

Dřív bylo víc vláhy, víc bouřek. Ty meliorace tomu nepřidaly. Dřív před kolektivizací se taky dělaly meliorace, ale v malým, s rozmyslem. Ne šmahem. (muž, 1917)

Velká pole, ale jde to těžko (muž, 1929)

Jo, ty lány, není tu žádná zvěř, je to smutný...(žena, 1933)

Velká pole, ty hony, zajíc, koroptve, bývali na mezích. Ty zvířata nemaj šanci mít mladý a voda je všechna pod zemí, voni se jdou napít do strouhy, co jde od Dolu a musej dojít od Stráže až sem. Voda byla v jezárku, po strouhách se mohli napít, kde chtěli... Hlavně když maj mladý. Koroptve bejvaly, vyhřívaly se na mezích, dneska v tom honu není kam se schovat. To jak bejvalo, nebude. (muž, 1933)

Dalšími strukturami hodnými odstranění jsou podle respondentů především meliorace, mnozí z nich požadovali odtrubnění potoků, návrat vody do krajiny i přímo padl pojem „revitalizace“. Další požadavky byly na zmírnění používání těžké mechanizace, opravu rozbitých cest a zalesnit nepoužívaných polí.

Novousedlíkům nejvíce vadily velké betonové plochy, jak průmyslové zóny, tak plochy v bývalých továrních komplexech či areálech zemědělských družstev. Podle jejich názoru je třeba napřed využít objekty stávající, než budovat nové. Velká pole jsou nejen nehezka, nefunkční z hlediska krajiny a ekosystémů, ale i z hlediska průchodnosti.

Mít kouzelný proutek, tak zruším tyhle obludnosti všechny. (žena, 1936)

Otázka č. 36 – Mezery v infrastruktuře

Tabulka č. 32 – Infrastruktura

Co vám tady chybí	Starousedlíci	Novousedlíci
Lidé	15	3
Společný život	11	3
Děti	12	0
Cesty	9	2
Doktor	6	0
Slavnosti a poutě, zábavy	7	2
Škola	2	0
Starosta	2	1
Jiné	16	4
– obchod	9	4
– hospoda	3	2
– autobus	2	0

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Odpověď většiny respondentů obou skupin na otázku „co vám tady chybí“ byla jednoznačná: lidé, děti, společný život, sousedé, hovory v hospodě, nebo jen tak na návsi, před vraty.

Obchod, lidi, hospody, všechno....K Novotnejm jsme chodili pro čekuládovou limonádu. Ta byla dobrá! Byla tu pout, přišla Vranka z Mirotic, přinesla si stránek na zádech, rozprostřela stůl a žádnej jí nic nevzal, dneska by nemohla jít, stará ženská...(žena, 1926)

Vesnice jsou prázdný, tady žije pár důchodců... od lidí se odvíjí všechno. Třeba v r. 1939 už tu byla jen jedna třída a v ní 39 dětí. V r. 1970, kdy školu zavírali, tam bylo jen 14 dětí. Musela by být příležitost,, impuls, aby sem lidi šli, rodily se děti, ale umírá to i ve městě...(muž, 1933)

Kráč, hospoda u Samců, že se chodilo za maškary, Pepík Mžíků tancoval s mámou, byli za maškary, maškary jezdily do Bořic, rozházely plíny po celým dvoře...(muž, 1945)

Zurčící voda, lidi, rozmanitost společenství, pozadí člověka...(novousedlá žena, 1962)

Někteří respondenti si ovšem uvědomují, že toto ztracené bohatství neobnoví nikdo jiný než oni sami, a to je snad největší pozitivní posun zaznamenaný během šetření. Snaha obnovit tradici zábav, ale i verbální kulturu, setkávání a jeho reflexi, byla zaznamenaná během dlouhodobého zúčastněného pozorování i v rozhovorech. To je výrazným posunem od pasivního přístupu, který se vyjevoval zejména v začátcích šetření. (Šetření probíhalo v letech 2002–2007.)

My si poutě a slavnosti děláme sami (žena, 1939)

Společenský život je vždycky o tom, co jsou lidi schopni zajistit si sami. (muž, 1978)

O tom, že znovu oživené pozitivní směřování ještě není zdaleka vlastní všem respondentům svědčí i následující dvě citace, které jsou zároveň dokladem ztráty jakékoli motivace, dokonce rezignace na jakékoli zlepšení. Možná je tato totální pasivita daná věkem, možná povahou jedinců, jejich laxností, nebo skutečně dostupností komodit - ekonomikou, historií podpořeným anti-vztahem. O příčinách se možné jen dohadovat a leží pravděpodobně hlouběji v psychologii jednotlivých respondentů a jsou mimo metodologickou možnost této studie. Přesto však citace pro úplnost uvádím.

Dneska není vůbec zájem, všechno si koupíme. Leda ty, který nevyjdou... Až ty vohromný podniky zvítězej, všechny malý zkrachujou. (muž, 1936)

Dneska je to všechno za pár korun, co bysme se s tím pěstovali. (žena, 1941)

Diskuse bloku 9

Jestliže v bloku č. 8 jsme pátrali po mizení toponym a vztahu rurální society k tomuto fenoménu, v bloku č. 9 reflektujeme přímo vztah society k mizení struktur.

Souvislost mizení jmen a struktur

Porovnáním tabulky č. 24 Zmizelá jména a tabulky č. 34 Obnova struktur v krajině se zjistilo, že zmizela jména struktur, které v krajině respondentům chybí. Tudíž je nasnadě, že byly zrušeny struktury funkční a mají-li v krajině fungovat vazby ekologické, mezilidské i vazby lidí a přírody, je záhodno tyto struktury co nejdříve obnovit. Ať již k tomu pomůže realizace projektů ÚSES či projekty mikroregionů v Operačních programech apod.

Struktury lineární a zakřivené

Respondentům v krajině **chybí lidé**, jejich viditelný **život**, pohyb. Dostali jsme se tak vlastně do fáze, kterou si přáli romantici: prázdná, stále divočejší krajina (dnes ovšem střídaná, obkličovaná pravoúhlými technicistními zónami „výroby“).

Chybí liniové struktury živé – křivky a nepravoúhlé plochy. Nahradily je linky (napřímené toky, silnice a vedení) a pravoúhlé pravidelné a předvídatelné plochy jak polí, tak průmyslových zón, parkovišť a podobných technických zařízení.

Vertikální krajinné dominanty (zejména křížové cesty, poutní kaple, kostely)⁴ zarůstají a jejich místa mnohdy dosti nevybíravě obsazují stožáry velmi vysokého napětí a stožáry mobilních operátorů. Tyto technické stavby jsou narozdíl od kostelů nepřístupné a ničí zároveň možnost dalekého rozhledu a duchovní zážitek z něj, který poutníci dříve měli⁵. Místa, která, jak víme z bloku 8, jsou zároveň nejvýraznějšími a nejmilovanějšími krajinnými body. Navíc v noci tyto stožáry světelně znečišťují horizont.

Velmi podobně tuto skutečnost popisuje C. Day:

Na univerzální úrovni ovlivňují místa, která jsou na pohled a na poslech tvrdá či měkká naše myšlení, pocity i chování. Tvrdé, pevné a hranaté prostředí stimuluje jasnost intelektu a může v našich pocitech vyvolat škálu účinků, od asketické vyrovnanosti k nepřekonatelnému odmítání. Měkké a poddajné prostředí bývá smyslné a může být jak přívětivé, tak nepříjemně obalovat. ... Psychologické a fyziologické prvky se vzájemně ovlivňují a individuální, kulturní a univerzální reakce bývají vzájemně spojeny. Za hranicí našeho vnímání ovlivňují tyto propletené úrovně naši reakci na konkrétní místo. ... Stejně jako rukopis prozrazuje cosi o osobě autora, i linie okolo nás mohou mnoho sdělit. Různé čáry mají různé důsledky, není divu, jsou to v jistém smyslu odlišné bytosti. Přímé čáry, které koncentrují energii ve svých koncových bodech, jsou podél své délky zbaveny poezie a vyjadřují napětí. Kroucí se, svíjející se tekuté linie probublávají energií – vnitřní energií, ne nábojem mezi polaritami...

Proměnlivá a určitými vlastnostmi určená krajina nemá přirozené osy. Je strukturovaná silami přírody – smršťováním vyvýšením, erozí, plodností a dalšími faktory. „Přírodní krajina“ je tvarována životní energií, již lze myšlenkově jen těžko zorganizovat.

⁴ V sousedním mikroregionu Škvořetice – poutní kaple postavená K. I. Dinzenhoferem je dnes na zcela zarostlém kopci, není přes ní vizuální kontrola, a tak má zazděné všechny vstupy kvůli vandalům a zlodějům. Přístup k duchovnímu principu je tak příznačně zapovězen všem. Není dveří. V naší lokalitě se tento případ týká několika zarostlých křížů a poutních kapliček.

⁵ V naší lokalitě např. Miškovec

Výzkum ukázal, že voda svedená do rovných kanálů ztrácí svou schopnost podporovat život, na rozdíl od proudu, který sleduje rytmické zátočiny a rovné úseky. Přímé linie a plynne křivky nejsou jen polaritami vzhledu, jsou to také polarity řádu a života.“ (Day 2004 str. 134–138)

Lidé, život a struktury

Lidem nejvíce chybí společný život.

Z venkovské krajiny se vytratil element soudržnosti, společného prožívání a sdílení, který ovšem tvořil její podstatu. Přestalo se vyprávět, vyprávění nahradilo sledování televize či čtení bulvárních příběhů. Přesně podle modelu, který popsal v roce 1991 (str. 688) Tuan a rozvedl 2003 Jones (str. 27): „V moderních společnostech psaný text z velké části nahradil vyprávění“. Zpočátku (50–70 léta) se zdálo, že tento fenomén zachvátil jenom fragmentarizovanou, anonymizovanou společnost městskou, ale respondenti postihují prorůstání tohoto fenoménu i společností na vyprávění postavené, totiž rurální societou.

Přesto však respondentům toto scházení se, sdílení zážitků a sdílené vyprávění chybí. Jsou to téměř nejoplakávanější fenomény v tomto šetření. Jako by sami cítili, že ztrácejí cosi z podstaty bytí svého společenství; něco, co je tmelí a zároveň je částí jejich identity. Část, která tvoří nejen vztahy a paměť society, ale ve které žijí a jsou zobrazení i oni sami.

V současné rurální societě se vyprofilovaly dvě, respektive tři vrstvy. (Mohu srovnávat a částečně i vycházím z výzkumů, kterých jsem se účastnila či sama řešila – Integrovaný turismus – Česká Kanada 2000-2003 a Euroharph, Část Želivka 2002-2004)

Tabulka č. 33 – Porovnání charakteru společenství na Miroticku a Želivce:

Miroticko	Želivka
Aktivní menšina	Optimističtí přívrženci environmentálních změn
Šedá vrstva	Pesimističtí přívrženci environmentálních změn
Pasivní až dogmaticky laxní	„Družstva a jejich věrní“

Vrstvy se v podstatě velmi podobají ve svých projevech, jen na Miroticku skupina „věrných družstvu a jejich způsobu hospodaření“ zcela vystřízlivěla a transformovala se do skupiny laxní, pasivní. Zřejmě pod dojmem jednak historického působení místních družstev a jednak současného družstva mirotického, které je v likvidaci po naprostém vytunelování svým ředitelem.

Mnoho respondentů reflektuje, že je třeba obnovit **krajinu jako celek** nejen její jednotlivé elementy, struktury.

Blok 10 – Změna vztahu ke krajině: iniciátor a časový horizont

Výsledky bloku 10

Otázka č. 37 – Změna vztahu ke krajině

Vzácná, téměř stoprocentní shoda respondentů obou skupin hovoří jasně o změně vztahu, i když příčiny a snaha o jejich řešení jsou různé.

Tabulka č. 34 – Vztah ke krajině dříve a dnes

Myslíte, že lidé měli dříve lepší vztah ke krajině než dnes?	SU	NU
ANO	25	5
NE	0	0
NEVÍM	1	0

Zdroj: Empirické šetření
n=31

Příčiny respondenti vesměs vidí v úbytku stálých obyvatel a ztrátě kontinuity, vztahu ke krajině, která vzala za své v letech politiky cíleného vykořeňování, jak o tom hovoří některé vybrané citace. Důsledkem této diskontinuity a politiky „roztržených pout a vztahů“ je i to, že někteří lidé z města mají lepší vztah ke krajině než ti z vesnice.

Těžko, naše děti k tomu nebyly vedeny a jejich děti teprve ne. To se stalo tím JZD a lidi byli donucený – málo se platilo – jít do továren. Dřív vždycky jeden zůstal na chalupě a tak se udržoval vztah. Ted' odešli všichni a dneska už by sem asi nikdo nešel. (žena, 1926)

No určitě. Tý starý generaci to není všechno jedno, ale ty mladý – ta lhostejnost – to udělala ta doba...je k tomu nikdo nevede. Nebo doma – do nás tohle tloukli i ve škole – poměr ke starším, úctu a to všechno. (muž, 1933)

Z této diskontinuity vyplývá i ztráta tradic, vazeb ke kultuře předků a následné pokračování v kultuře současné. Výrazně ubylo místních „tahounů“; lidí, kteří organizovali zábavy, nebo jen byli ochotní vyprávět, scházet se. Zdá se, že i tento starý zvyk zvaný „hrátky“ definitivně zmizel s rozoráním mezí, s odchodem těchto lidských „tahounů“, jako by zemřel s nimi.

Musíš počítat, že tu bylo 200 lidí, nebyla televize, lidi se chodili bavit; Trča byl takovej štěbetálek, Medulákouc, Lexouc... (muž, 1942)

Nejvýraznější příčinou je podle většiny respondentů násilné odnětí vlastnických práv i povinností. K půdě, ke stromům, sadům, zvířatům.

Určitě. Ted' koukaj všechno zničit. I ty mladý. Tenkrát si lidi každého kousku vážili, dyť víte, tenkrát se vysíkaly a ted' je to zarostlý. (žena, 1933)

Cimbura byl na indexu, za jedno kvůli víře, ale i kvůli poutu k půdě (muž, 1942)

...dřív byli lidi pracovitější, houževnatější, uměli to. Ale vazbu k půdě měli bližší. (novousedlá žena, 1962)

Lidi dřív na ní byli přímo závislí. Dneska už si to nikdo neuvědomuje, že nás ta krajina živí. Dneska už ani někdo neví, že mlíko je z krávy. (žena, 1948)

Určitě. Byli na ní závislí a byli v ní víc než dneska. (novousedlý muž, 1943)

Další příčinou je zlenivění lidí, jejich změněný vztah k práci. Tato skutečnost se ukazuje v průřezu celého šetření. Vychází pravděpodobně nejenom z odtržení lidí od půdy a od majetku, ale je ovlivněna i „socialistickou pracovní morálkou“. Také se zdá, že lidé dříve byli daleko pokornější a více smíření se svým statutem i se svou životní i finanční situací. Obé brali jako svůj úděl. Dnes se ovšem všemožně snaží se svému údělu vzepřít.

Dnes je jim vše jedno a nikdo nechce nic dělat. (žena, 1939)

Lidi sou líný (žena, 1944)

Jinda nic lepšího neměli, tak s tím byli smířený. Když jsem sloužila, měla jsme 300 Kč za měsíc. (žena, 1926)

Lidi jsou líný, práce je požehnaní... (žena, 1947)

O příčinách se tedy respondenti rozhovořili slibně, ale řešení této situace již to tak jednoduché nebylo. Jen málo respondentů mělo vůbec nějaký jasný názor, jak ze současné bez-vztahové situace ven. Hlavní naděje spatřovali ve výchově, návratu k půdě, bývalým vlastnickým vztahům i ve změně situace, a to paradoxně i v jejím případném zhoršení. Zhoršení ekonomické, či nedostatek některých klíčových surovin by mohly podle respondentů vést ke zlepšení vztahu k půdě a práci.

Ano. Vychovávat děti – už od dětství musí mít jasno! S těmi zkaženými, bez vztahu, se už nic nezmuže... (žena, 1980)

Určitě měli. Jak by se dal zlepšit jinak než výchovou u někoho, kdo je takhle laxní, to fakt nevím. (novousedlá žena, 1936)

Aby dělal každej na svém. (muž, 1932)

Až je situace donutí... úroveň krajiny se bude zlepšovat. (muž, 1971)

Otázka č. 38 Časový horizont změny vztahu ke krajině

Pouze dvacet tři procent starousedlých respondentů se domnívalo, že se současný stav změní k lepšímu, třicet čtyři procent ve změnu příliš nevěřilo a dvacet šest procent respondentů se domnívalo, že se situace dokonce ještě zhorší.

Ve skupině novousedlíků bylo rozložení podobné (20 % změna k lepšímu, 40 % žádná změna, 40 % změna k horšímu). Časový horizont těchto změn leží podle respondentů mezi padesáti až sto lety, dvě až tři generace.

Více než jedna třetina respondentů se domnívala, že změna vůbec není možná, někteří změnu podmiňovali tím, kdo bude společnosti vládnout a jak. Zároveň někteří respondenti stále pasivně čekají (jak to dokumentuje druhá citace) na to, až přijde „někdo“ a onu změnu vykoná. Tento pasivní způsob uvažování prosakuje, prolíná mnoha tématy, u některých respondentů je dokonce jakýmsi životním krédem, což je pro tak malou komunitu poměrně problematizující faktor. Snahy těch několika málo místních „tahounů“, o kterých se zmiňujeme výše, jsou totiž touto pasivitou do jisté míry paralyzovány, diskreditovány.

Podle toho, jakej k tomu budou mít lidi vztah. S těmahle politikama ne. (muž, 1942)

Možná 1–2 generace, ta příroda se musí bránit a musí se objevit někdo, kdo k tomu ty lidi přinutí. (muž, 1933)

Podle mýho změni, bude každej rád, že bude mít tu vobživu, to já už se nedočkám. Ale ta doba přijde, vzpomeňte si na mě, protože nebude práce. (žena, 1908)

Otázka č. 39 Iniciátor změny vztahu ke krajině

Tabulka č. 35 – Iniciátor změny vztahu ke krajině

Kdo by s tím měl začít ?	SU	NU
Stát	5	0
Lidi místní	4	2
Lidé, kteří sem přicházejí odjinud	4	2
Nikdo, nedá se to změnit	3	0
Jiné	16	4

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Více než třetina respondentů se shodla, že změnit se musí prostě lidé sami. Někteří výslovně pravili, že každý musí začít u sebe a výchovy svých dětí. Je třeba aby lidé znovu našli víru a slušnost, vztah k půdě a pracovní morálku; to jsou hodnoty, které podle respondentů nejvíce chybí. Dále někteří volali po zavedení jasného řádu, platného a čitelného pro všechny bez výjimek.

Musí se změnit lidi, ale bojím se, že se mění spíš k horšímu. Přírodě se nedělá nic dobrého. Rabuje se.

Dřív se dělaly probírky, dneska se smete všechno najednou. Chemie má velký vliv na přírodu. Dnes už není nic pravýho. Ani mlíko a máslo... To není zdravý.

Aby se to zlepšilo? To by šlo dost těžko, musel by se změnit celej způsob hospodaření – kravským hnojem se plejtvá. I životospráva by se nakonec musela změnit.

Změnit to můžou prostě lidi, který chtěj žít na vesnici, ať jsou odkudkoli. Ale máma by měla bejt doma s dětma a táta by to měl uživit.

Jsme až moc kulturní – vrátit se k přírodě. (muž, 1917)

Za první republiky, po tý válce, byly sousedský vztahy dobrý a nikdo je neurčoval. Víc se chodilo do kostela, i ve všední den byl kostel plnej. Lidi ztratili víru a slušnost. Dřív byl strach ze hříchu, dneska nikoho hřích netrápí. (muž, 1935)

Při těhle lidech ne, museli by k tomu mít lásku. Stát by musel k tomu lidi přinutit, ve městě maj všechno... (žena, 1939)

Stát je viděn jako poměrně slabý účastník tohoto zlepšovacího procesu, dosud nepomáhá, či podle některých respondentů spíš škodí, ergo jen málo respondentů se na něj spoléhá.

Stát by měl vytvořit lepší podmínky pro zemědělce. Ted' se to asi nezmění, ale bude se s tím muset něco udělat. Dojde na to. Dovážet všechno to nejde. To stojí peníze. ((žena, 1933)

Zprvu místní lidé a snažit se, aby stát nebyl alespoň proti, když už nepomůže, nebo jen málo. Jak vím z vlastních zkušeností – v podstatě se vším. (žena, 1980)

A kdo by tedy měl stav změnit konkrétně: staro- či novousedlíci?

Zatímco ve skupině starousedlíků převažoval názor starousedlíci nebo obojí, ve skupině novousedlíků to byli novousedlíci, či všichni, co tu žijí. Zdá se, že každá skupina věří ve svůj vlastní potenciál.

Musí přijít jiný lidi, ti místní jsou moc starý, takový lidi, jako je ten chlap v Jaroticích nebo Martin Král, další městskej člověk... (muž, 1944)

Všichni, který v tom místě žijou, ale chybí vůle něco kontrolovat a měnit. Pokud ta kontrola nebude, tak to v lidech nevypestuješ, vždyť se jim za to nic nestane. (žena, 1936)

Nějaká skupina, která se vykristalizuje, protože zjistí, že se dá pěstovat, obnovit... skupina lidí s nějakým cílem (žena, 1962)

Otázka č. 40 Čím začít?

Tabulka č. 36 - Čím začít?

U čeho by se mělo začít	SU	N U
Vnitřně – u morálky a postojů	14	1
U sebe	7	0
Je třeba víc peněz, dotací	4	0
Jiné	12	4

Zdroj: Empirické šetření

n=31 (respondenti měli možnost jmenovat více subjektů)

Morálka – skromnost, poctivost

Nejvíce respondentů se stavělo za nutnost začít se změnami uvnitř sebe sama, uvnitř společenství – skromností, poctivostí, mezilidskými vztahy. Panuje ale skepse, že se morálka zlepší, jedinou nadějí vidí někteří respondenti v donucení lidí sankcemi, ale sami zároveň nahlíží, že právo je v současné době nejednotné, není stejný metr pro všechny a ostatně i někteří zpochybňují účinnost těchto sankcí.

I finance, ale i vztah k osvětě, hodnotám. Aby financema vrátili zdevastovanou krajinu původnímu účelu, ale hlavní je v lidech od dětských let. Ta krajina, to všechno, co tu bylo, je jako nenávratný sen – mezilidské vztahy, dřina i radosti. (muž, 1933)

To je v lidech. Ale ten stát lidi dře, chtěj platit z pozemku... Eště asi bude měna (reforma). Já jsem spokojená, na co mám koupim, a na co nemám, nemusim mít. Ať se děje vůle páně... (žena, 1908)

Já bych morálku měl, ale potřeboval bych dotace, kdo morálku nemá, tomu dotace nepomůžou. (muž, 1971)

Každej sám u sebe, kdyby poctivě... Peníze nehrajou roli, aby byl člověk spokojenej. (muž, 1935)

U morálky hlavně, jenže morálka bude čím dál tím horší. (novousedlý muž, 1943)

Musí ti lidi být k tomu donucení, jinak ne. (novousedlá žena, 1962)

V kategorii jiné se nejčastěji objevovaly následně citované položky – přístup lidí, rovnost měření i souzení přestupků, začít u osvěty, snažit se vést děti, vychovávat v nich lásku k přírodě.

Několik respondentů by rádo vidělo, kdyby bylo možné začít u zemědělství, ale zároveň sami tuto možnost ihned zpochybňovali, řka, že zemědělství pravděpodobně přijde opět na pořad dne, až bude nejhůře.

Stejný metr na všechny, jasná pravidla právní, ne chaos

Je to prohnílý odshora až dolů. Aby tam byli lidi, který tomu rozuměj, a ne jako ten sad u Bořic... To, jak to bylo myšlený, toho se nedosáhne (podvod s dotacemi pozn.bd)... Vydělej na tom ty, co se vyznaj v těch kličkách... (muž, 1945)

Lidi by museli bejt seznámený s tím, že se to bude dělat jinak. Lidi by měli vědět proč toto jo a nějak jinak ne. V případě, že to bude někdo dělat dál, tak budou následovat sankce. Tady se jednomu něco povolí a jinýmu ne... Pak to ale nefunguje. (novousedlá žena, 1936)

Přístup lidí

Lidi, který viděj. Násilí na přírodě je celosvětový, je to jen honba za majetkem. (muž, 1942)

To bylo tou dobou. Lidi nezáviděli druhýmu, uměli se bavit, lidi neměli nic a uměli se bavit. Tady byl pohřeb 10 hodin, dneska seberou peníze a do hospody ani nejdou, 10 lidí bývala dechovka. Kožláci chodili 20 lidí na devátou do kostela, Samec vařil polívku, po kostele chodili do hospody. Tam to dunělo. Kožláci, ty znali každém kámen. Dneska bys to neprošla ani ve dne. (muž, 1945)

Přístup lidí. Není kdo by hospodařil. (žena, 1941)

Televize jako škůdce

Největší problém je podle mě v tom, že každej se drží u televize. Jindy se chodilo na hrátky. Teď se i bojíte někam jít, ten kouká na ten seriál, ten na jinej... aby člověk nerušil. My se navštěvujeme se sousedkou, ona je o 14 let mladší, ale moc dobře si rozumíme. Ta televize je zabiják.

(žena, 1933)

Zemědělství, hospodaření

Ve městech se bude těžko žít, na důchod lidi budou chodit na vesnici, venku se lidi užíví, i kdyby přišla krize. Doposud nikdo neví, co bude dál. Doba je pokroková. A já věřím, že to nepůjde až do těch konců. (muž, 1917)

U zemědělství, ale to už nebude, to zapomeňte. (muž, 1925)

Osvěta, láska k přírodě

Já bych ráda viděla někoho, kdo by ty lidi zas naučil lásce k půdě a přírodě. Domov, rodina, krajina – i když zdevastovaná (žena, 1928)

Vést děti

Peníze tomu nepomůžou, musí to jít výchovou mladý generace. Přijde nový Amos a řekne, že se bude učit o přírodě, což dnes mnozí považujou za zbytečné. (muž, 1950)

Když se k tomu děti odmala vedou, když maj vztah ke zvířatům, nechovaj se špatně ani k lidem. (žena, 1947)

Diskuse bloku 10

Změna vztahu ke krajině

Respondenti obou skupin se shodně domnívají, že lidé měli dříve lepší vztah ke krajině, než mají dnes.

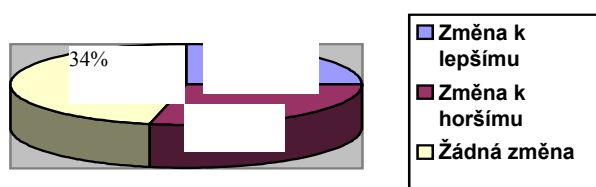
Jak by se dalo docílit toho, aby měli lidé lepší vztah k této konkrétní krajině
Více lidí (zamezení dalšímu úbytku stálých obyvatel a ztrátě kontinuity a ztrátě vztahu ke krajině)
Místní „lídři“ – více, podpora
Navázání kulturní tradice (obnovení tradic, zvyků, vazeb ke kultuře předků)
Obnovení vlastnických vztahů
Obnovení kontinuity
Obnovení krajinných struktur
Obnovení vztahu k práci

Příčinou ztráty vztahu ke krajině je podle většiny respondentů násilné odnětí vlastnických práv i povinností; zlenivění lidí, jejich změněný vztah k práci a zároveň ztráta víry a pokory, smíření s osudem.

Hlavní naději spatřovali respondenti ve výchově, návratu k půdě a bývalým vlastnickým vztahům. Též ve změně situace – paradoxně její zhoršení – jak ekonomické, tak nedostatek některých klíčových surovin by mohlo podle respondentů vést ke zlepšení vztahu k půdě a práci.

Graf č. 1 (Ne)důvěra ve změny a jejich charakter

Starousedlíci:

Novousedlíci:

Pouze dvacet tři procent starousedlých respondentů (SU) se domnívalo, že se současný stav změnil k lepšímu, třicet čtyři procent ve změnu příliš nevěřilo a dvacet šest procent respondentů se domnívalo, že se situace dokonce ještě zhorší. Ve skupině novousedlíků (NU) bylo rozložení podobné (20 % z změna k lepšímu, 40 % žádná změna, 40 % změna k horšímu).

Původce a charakter změn; časový horizont

„Šedá a pasivní“ skupina rurální society (tak, jak jsme o ní hovořili v diskusi k bloku 9) stále pasivně čeká, až přijde „někdo“ a onu změnu vykoná.

Třetina respondentů (převážně z aktivnější a šedé vrstvy) se domnívá, že změnit se musí **lidé sami**. Začít by se mělo u výchovy dětí (především každý svých již doma) a v zavedení jasného řádu, platného a čitelného pro všechny bez výjimek.

Stát je viděn jako poměrně slabý účastník procesu změn vztahu ke krajině, (vysvítá zde zcela jasně **nedůvěra** jako problém moderní společnosti, problematizující samotné fungování demokracie).

Staro- i novousedlíci věří ve svůj vlastní potenciál v iniciování změn vztahu ke krajině.

Obě skupiny shodně tvrdí, že **je třeba začít změnami uvnitř sebe sama, uvnitř společenství; konkrétněji i skromností, poctivostí, mezilidskými vztahy**. Panuje ale **skepse**, že se morálka zlepší, sankce a právo se jeví velice bezzubé. Podle respondentů je třeba zlepšit přístup lidí k práci, půdě, krajině; rovnost měření i souzení přestupků.

Nadějně je začít u osvěty, snažit se především vést děti, vychovávat v nich lásku k přírodě.

Několik respondentů by rádo vidělo, kdyby bylo možné začít u zemědělství, ale i v tomto bodě panuje silná skepse. Návrat k půdě se jeví jako možný snad až bude nejhůře, vyjevuje se zajímavý fenomén **„katastrofa jako možná cesta k ozdravení tradiční společnosti a hodnot“**
Časový horizont těchto změn leží podle respondentů mezi padesáti až sto lety

Blok 11 - Atmosféra; Vůně, zvuky, pocity a barvy dětství

Výsledky bloku 11

V následující pasáži nechávám citace respondentů, aby hovořily samy za sebe, popisující tak zmizelý či mizející svět rurální krajiny, rurálního společenstva. Symbiózu lidí, krajiny, zvířat a rostlin, tak jak si jej jednotliví respondenti vybavují z dětství či mládí, nebo z doby kdy do krajiny přišli. Výpovědi jsou natolik silné, že vytváří společný obraz světa tohoto mikroregionu, slova vykreslují realitu, jako by byla taž štětce malíře, a zároveň je tento obraz symbolem čehosi v nás všech, kteří se rurální krajinou zabýváme, kdo v ní žijeme.

Když jsme se po jaru rozběhli na draha a zábly nás nohy, ale my to zkoušeli, jak se nám to líbilo, jak to chutná.

Nebo když maminka přinesla mísu brambor, pokmínovala, k tomu přinesla hrnec mlíka a my jedli.

Když jsme navečer seděli venku a zvonilo klekání, anebo když jsme šli ráno za šera sekat, ten zvonek ve vsi byl takovej budiček – „už zvoní“ říkalo se, koukali jsme, abysme byli.

Když kvetly lípy, to i dneska. A šípky když kvetly. A na podzim brzo ráno nebo navečer to vonělo nejvíc. To už ten motorismus všecko narušil. To když se jelo s koňma, jak ty kopyta klapaly vo ty kameny. Jelo se vždycky po krmění, ráno. Lidi dělali a přitom byli spokojený. (muž, 1917)

Chutě a vůně:

V zahrádce na vsi (přední) jsme mívali jasmín, a ten jsem rád čichal.

Zvuky:

Byly tu tři zvony, to už jsem chodil do školy, a ty dva zvony sundali – a měly to být zvony větší, než tu zůstal... prý jsou dodnes v Hamburku, nedošlo k jejich rozbití a prý kdyby je někdo poznal, tak by je vrátili... (muž, 1935)

Sovy mi chybí, dávaly se i budky, ale už se sem nevrátily. (muž, 1929)

Dřív, co se tu sovy nahoukaly, sýčkové, a dnes není slyšet seiček, dnes je nevidíš, ani neslyšíš... (jeho žena, 1939)

Dětství – chodilo se na jahody, maliny. Nejlepší ze všeho bylo se chodit koupat. Na Pančár se šlo na ostrůvek po lukách, Břevcích. I do Malíváku se chodilo. Biskupák se obnovil až po válce – když si Biskup z Lomu vzal Mžíkovou. (žena, 1933)

Polštáře materiďoušky, na jaře ty ptáci, když se radujou, když se to probouzí, to jsou koncerty. Stromy, když se budí, to je pohádka, když pak člověk vidí u silnice ty pahejly...

Dřív, jak se stromy ošetřovaly. U Chlandouc křížku byla Chlandouc lípa a tam na šípku nějaký řídící Haukvitzer narouboval růže. Cestáři se starali i o stromy, to bylo jak zahrádka... nebo v zimě byly všude zábrany – teď je jim pluh na prd. (muž, 1945)

Krajina je krásná, ale zabordelovaná, že to dál už nejde

Dřív byly všude kytičky, dneska je to samej bodlák, rákosí, trní, kopřivy byly dřív pro housata... Když kvetou lípy...

Dřív se chodilo koupat, kluci, holky nahatí... ženský si daly před sebe zástěru a bylo jedno.

Od Bořic se síklo síto až sem, o to se lidi prali. Dělal se z toho fajfky a dudky, to bylo všechno na kraťonko.

Nebo když se plavily kobyly, jako děti na koně a do vody, a když lehala...

V Radobytcích bylo 300 krav – Zájeda má Kroniku obce Radobytecké (muž, 1942)

Zvuky: Jinda nebyl takovej provoz, jako je teď, jen vozy s poštou a kola a koně, teď furt auta... Zábavy byly než v neděli...

V neděli stávala hromada chlapů před kostelem v Radobytcích, šli k sobě, znali se všichni, povídali si...

Bylo nás třicet až čtyřicet dětí ve třídě, od první do štvrtý byly třídy po jedny, pátá a šestá dohromady a pak se chodilo do Mirotic do měšťanky. V zimě chodily ženský z Cerhonic, chodily paní Svojšová a Souhradová a vařily dětem „v krámě“ zelnici a hrachovou polívku. Sedláci dali brambory a zelí, abysme měli teplý do žaludku.

Na velikonoce se muselo chodit 3x denně řehtat a pak teprve se mohlo jít po vejcích.

Když byla bída, byli lidi víc k sobě, důvěřovali si. Maso jsme neměli skoro vůbec, jen když naši na trhu prodali dobytče, koupili kus koňskýho salámu. Padesát halířů stál salám a třicet halířů dva rohlíky.

Za druhý války jsem sloužila v Mirovicích, jezdívala jsem v neděli na kole domů. V zimě jsme jezdily s Vávrovou do Smetanový Lhoty vlakem, sem pěšky a pak zase zpátky na pátej vlak...

Marjána Valchouc z Dolu, že se půjdou s Mařenou Kovářouc koupat a kluci jim sebrali šaty...

Chutě:

Uhlířina – to byly bosáky na kousky s vařenými brambory a vařeným kyselým zelím...

Jak začaly nový brambory... a mlíko k tomu – každé den jsme to mívali.

Bramborovým plackám se říkalo Šumplata – byly posypaný makem a pokropený sirobem. V Mirovicích, když jsem sloužila, panička říkala – budem dělat Pískory a oni to byly tyhle placky nakrájený na nudle a posypaný makem a cukrem... (žena, 1926)

Na Báčavce byly petrklíče, materiďouška, to vonělo... Zvuky, ptáci, kukačky, zajíci nám chodili na voves, bažanti nám tu hřadovali a koroptve se slítaly (žena, 1933)

Hruškový povidla, švestkový, jabkový. Zelí v sudu a dost brambor. (Jeho žena: když tohle bylo, nebyl hlad žádněj.) Když není brambora, má hlad i pes. Rolničky na chomoutech. V zimě se vyvážel hnuj. Kameninovej hrnec přikrytej utěrkou (muž, 1942)

Jo to je vůně nakládánýho tvarohu, když se vařily doma brambory, který sme si vypěstovali. To byla vůně. Chleba, byl samožitnej a 14 dní vydržel. Pec byla na 6 bočnicků a 2 koláče. (Pec = krovec) (jeho žena, 1944)

Žabí koncerty, voda byla křišťálová, ženské praly na kamenech jako na valše.

Vítr, déšť, bouřky, rosa v trávě, to všechno formovalo ráz krajiny, vybavuju si, jak jsme chodívali bosí rosou.

Za poledne se ze všech vesnic zvonilo, ale byl v tom desetiminutovej rozdíl, každě se pokřížoval a pomodlil.

Žabí koncerty po jaru a v létě, to se přeřvávaly ze všech rybníků v okolí, to zdevastovaly ty chemikálie... A kuňky – u Lukášů byly draha plný louží a tam byly kuňky. Jako mladý jsme chodili po vsi, hrálo se na harmoniku, párování a do toho byl řád...

Babička nám dávala základ, brala nás po různých místech a ukazovala, která kytka, houba, i politiku nám přibližovala i lidskou psychiku... (muž, 1933)

Kosi, ale ty zpívají i dneska. Taky jsme vyhořeli v r. 1964 – stodolu zapálil blesk, šlo to snad od Malčic, dvě rány a ... (muž, 1932)

Janě bylo asi 5 let, já sem byla na záhumence a plela jsem řípu... Kukačka kukávala, chovali jsme krůty, kozy... (jeho žena, 1941)

Pokud si vzpomínám na dětství, milovala jsem a to mi zůstalo vůni čerstvě posečené trávy, která začíná usychat. Rozkvetlý šerik a jasan u nás u domu. Zpěv ptáčků, ale i kdákot slepic, v dětství mečení koz a ovcí, později řehot koní nebo časté „štěkání“ srnce a samozřejmě našich psíků. Barvy jsou pestré, miluji rozkvetlé třešně, když ještě nemají zelené listy, mám ráda břízy, když začínají rozvíjet své světle zelené lístečky, když kvete modřín, konvalinky u nás kousek od baráku. Nebo trsy fialek v našem březovém hájku a cesta na Kopaniny bývá lemována sasankami...

Největší chuť mívám na ovoce, které nám zraje všude v okolí, a také sednout si na svoji milovanou Danušku (kůň) a všechny ty krásy si znovu projet a zajet i za Míreč za Sadilků do jedné aleje, kde jsou keře se špendlíkama. Ty mám moc ráda. Prostě miluju krajinu okolo nás, v okolí Mirotic, Cerhonic, Radobytc, Lučkovic, Paračova, Mírče... Všude, kam se dostanu s koněm. Vím, že je spousta míst krásných, a díky Vaškovi jsem jich už hodně poznala. Ale tohle je moje krajina, můj život, můj domov. (žena, 1980)

Máma dělala takový vdolky a dělala na to takový převařený mák se smetanou. Šly jsme na boží tělo v krajkovéjch šatičkách, vorvala jsem si do košíčku lístečky z pivoňek a šťastně jsem je rozhazovala cestou od hřbitova ke kostelu. (její matka, žena, 1948)

Vůně uzženýho, ta bývala typická, po vsi, teď už nikdo asi neudí, přijel jsem na náves... á, někdo udí...

Dřív bylo víc zvuků zvěře, bažanti, ... je hodně predátorů, málo zajíců a bažantů. Nejhorší jsou momentálně divoký prasata, berou všechno. (muž, 1950)

Dřív jsme chodili na pařezy a to bylo topení... Chutě? Ty já mám až na starý kolena, sušenky, bonbóny... dřív jsem mívala ráda jitrnice...

Jídali jsme hodně brambory v šupince, v soli a lepenici s cibulkou – to byla bramborová kaše se zelím a lívance a kyselo – to se vezme drobet podmásli, drobet vody, drobet krupice, povaří se, jedna zakysaná smetana, dvě vejce v celosti a vařený brambory, když je tak kopr...

Já už od 10 let byla u tety, u Ohryzky, nás bylo 9 dětí a maminka nám umřela, když jsem byla malá.

Paní Vondráků z Bořic čp. 31 měla vždycky pořádek, tvarohu a másla pěknýho... (žena, 1908)

Sirob jsem milovala z cukrový řepy a do toho smetanu, chleba na pruhy, to byla lahoda, řepa se odvařovala a odvařovala... Obora, se tak jmenuje, že tam byly ohrady na vysokou. Boudy, dle bud, Lučkovice byly rozdělený na půlku. (žena, 1946)

Chutě, vůně... Tady byla pastouška a v ní švec a ten přes léto už měl tenkrát gramofon a my poslouchali. Otcové nadávali, zdržujete nás, zdržujete nám mladý, pak se nám nechtělo pro pšenici.

Kroniky sbíraly kroužky za bolševika... (muž, 1933)

Chutě? Měl jsem rád tvarohovej dort se želatinou a máti do toho dávala všechno možný ovoce, co jsme měli na zahrádce.

Jeden vjem jsem měl z borovice, staré semenáčky. Aniž bych věděl, že to dělá Zeman, tak jsem jí chodil objímat, ale spíš jsem zkoušel, jestli to jde... (muž, 1978)

Když jsem jezdil jako malej do Poříčan, slyšel jsem klapot koní a vozu, jak jel s povozem. Nebo ženský udělaly těsto a dávaly ho k pekaři přes náves upéct. Nebo lidi seděli na návsi a zpívali, to už dneska není. Nebo kdysi chodili s husama a kravkama na pastvu. Muselo to bejt krásný...

A když jsme přišli sem? Kuňkání žab navečer, co ještě bylo zajímavý, když bylo navečer před deštěm, bylo slyšet vlak ze Sedlice. No a pak jeden děsivej zvuk – na Bechyni lítaly z letiště tryskáče, to koncem 80. let přestalo, došly peníze...

A ti bažanti na stromech v sadě za námi a srnci, když štěkali v červnu... (novousedlý muž, 1944)

Třeba si úplně přesně si pamatuju, jak když jsme prorazili ty okna do polí, jak to rozehrátý obilí dejchalo, a nebo když zaprší, ta vůně země, ale to se asi nezměnilo, to je tu pořád a lesy, když voněj. Ve stráni vedle Maňhalky byl vemeník a ten tak voněl. To už tu není, ta krásná těžká vůně. (novousedlá žena 1936)

Tady je teplejc, než bylo u nás – tam je to o 150 metrů vejš než tady. My jsme přifíčeli z pole, krajíc chleba, hrneček podmáslí a zase na pole. (novousedlý muž, 1943)

Nedramatická klidnost krajiny, neohrožující. Vjem vůně? Pampeliškový louky. Začla jsem sem jezdit v pubertě – znamenalo to v kocovině ležet ve stínu. Dokud jsem neměla psa, procházka nebyla nutná... (novousedlá žena, 1962)

Diskuse bloku 11

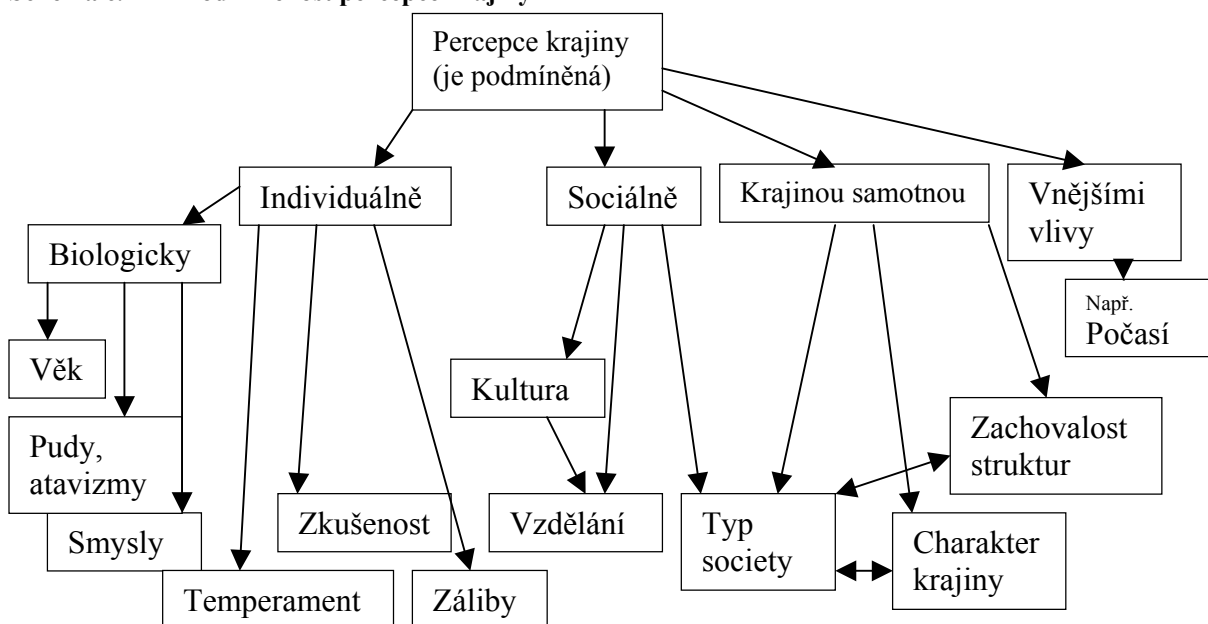
Percepce krajiny

Tento blok se snaží uchopit fenomén vnímání krajiny a jeho vztah k tvorbě identity a kořenů na univerzální, všem lidem společné smyslové základně. Zároveň citace odhalují nesmírné bohatství této krajiny, její potenciál vzbuzovat smyslové vjemy, pocity, emoční hnutí. Inspirací pro tento na první pohled výsostně narativní blok byla konzultace s estonským profesorem Hannesem Pallangem, který mi v reakci na témata 11. bloku doporučil zásadní publikaci kanadského vědce Yi-Fu Tuana Topophilia.

Tuan se v této knize zabývá jednak důležitostí smyslového vnímání krajiny a tím, jakým způsobem charakter lidských smyslů podmiňuje vztah lidí ke krajině a její prožívání. Zabývá se psychologickými strukturami a prostorovým symbolismem (např. jaký vliv má na lidské vnímání otevřeného a uzavřeného prostoru či jeho barevnost). Je zjevné, že v každé kultuře se tyto kulturně – psychologické aspekty vnímání krajiny vyvíjely svou cestou a ustálily se jiné preference, ale některé aspekty jsou přeci jen univerzálnější a lze je vysledovat i v našem konkrétním případě rurální komunity jihočeské vesnice.

Podobně o tom hovoří Day: „O osobních preferencích obvykle víme, kulturní příležitostně rozpoznáme, ovšem univerzální úroveň je ta nejméně vědomá“ C. Day 2004, str. 127

Schéma č. 14 – Podmíněnost percepcce krajiny

Z tohoto schématu je jasně zřetelné, že do percepcce krajiny vstupuje mnoho faktorů (a to si autorka uvědomuje, že výčet není úplný).

Dá se například s jistotou tvrdit, že vnímání krajiny je kromě vnějších vlivů typu počasí ovlivňováno i existencí společníka či samotou poutníka. (Tuan tuto skutečnost reflektuje ve své stati *Language and the making of a place A narrative – descriptive approach*, 1991 – popisuje, jak příjemná, milá konverzace dělá i místo poměrně nehostinné milým a opačně, jak i krásné místo může být vnímáno jako nepřátelské díky lidem, nešťastné události.)

I vztah ke krajině, který z percepcce krajiny vyplývá, může být ovlivněn mnoha faktory, například:

- Věkem (jinak vnímá dítě, jinak dospělý)
- Původem (město/venkov // typ krajiny ve které se respondent narodil a vyrůstal – preferenční typ krajiny)
- Zkušeností s krajinou
- Záměrem s krajinou

Percepcce krajiny nás výsostně zajímá především proto, že díky ní se tvoří vztah ke krajině a identita jednotlivce, která tento vztah v průběhu života živí a formuje.

Paměť smyslových vjemů a vztah ke krajině

Mějme na paměti, že vztah a jeho charakter je rozhodující faktor pro udržení **paměti v krajině** a tím i zachování krajinných i sociálních struktur. Paměť smyslových vjemů pomáhá zachovávat a doplňuje mentální mapu krajiny danou pomístními jmény a vzpomínkami na charakter a topografické umístění jednotlivých struktur. Paměť smyslových vjemů je cenná zároveň tím, že pomáhá rekonstruovat některé aspekty života a charakteru krajiny, které jiným exaktním kvantifikovaným měřením nejsme sto získat. (Například pocit jásavé barevnosti luk hovoří o jejich druhovém bohatství, aniž v době před padesáti lety kdo kvantifikoval počet druhů na místních lukách. Vzpomínka respondentů na břehy oštípané nakratičko, pasoucími se husami zase dává tušit charakter břehových porostů, typ využití tohoto druhu prostoru ke hřm, scházení, koupání, míru obydlenosti a obyvatelnosti krajiny.)

Tento typ smyslové paměti je pro nás proto velice cenným zdrojem nejen při rekonstrukci charakteru krajiny a obnově některých významných struktur, ale například i při komunitním plánování a další práci s krajinou a jejími obyvateli. Pomáhá nám totiž zjistit, co lidé v krajině

považují za důležité, jaké jsou jejich preference. A to bez obvyklé pasti dotazníkových šetření, byť sebelépe formulovaných. Respondenti totiž často podvědomě odpovídají na to, co chce tazající slyšet. Zde tato past téměř s jistotou odpadá, neboť respondenti loví z paměti citové zážitky podporované blízkostí vazby smyslů a emocí. Odpovídají tak pravdivěji, než jsou-li tázáni a zpracovávají-li odpovědi skrze racionální kanály.

7. Závěry z diskuse k empirickým výsledkům

Sociální změny v rurální societě (odrážející změny v krajině)

Změna společnosti (v letech 1947–2008) a její následky pro rurální krajinu

V průběhu šetření se vygenerovaly tři vlny změn, které zhruba odpovídají třem fázím scelování.

První vlna, kolektivizační je historicky známá, zpracovávána i v literatuře a filmu. Dá se datovat lety 1947–60. Tato první vlna by se dala nazvat jako **ideologická**.

Druhá vlna byla méně nápadná, ale o to možná zhoubnější – v 70.–80. letech znamenala například rozorávání zbylých, mnohdy funkčních komunikací ve jménu náhradní rekultivace půdy i scelování pro lepší přístup těžké mechanizace. Druhá vlna se odehrála nejen v bývalém socialistickém bloku, ale i v mnoha zemích západní Evropy – například v Dánsku, Norsku. (bližší srovnání viz kapitola Společné kořeny současných problémů venkovské krajiny). Dala by se tedy nazvat vlnou **mechanizační**.

Třetí vlna u nás datovatelná od roku 1989 doposud (2008), se dá nazvat vlnou **ekonomického tlaku**. Do hry o zemědělskou půdu začínají celosvětově s postupující globalizací vstupovat i národní a nadnárodní společnosti, které nemají se zemědělstvím vůbec nic společného – stavitelé silniční sítě, průmyslových zón i megalomanských rekreačních zařízení na straně jedné, spekulanti s půdou a pěstitelé pouze pro prospěch z dotací či odbytu z jednotlivých komodit, které trh žádá, bez ohledu na osevňovací postupy či vyčerpání půdy na straně druhé.

Všechny tyto vlny mají společný pouze produkční přístup ke krajině, hospodářským zvířatům, rostlinám i půdě. Existují-li výjimky, pak jsou pouze dílem malého počtu jedinců.

Tabulka č. 37 – Vlny tlaku na krajinu

Léta	správa krajiny v rukou	Vlna, fáze
1947–60.	Zemědělská Družstva	ideologická
60.–80.	JZD	mechanizační
Po revoluci, po roce 1989	Družstva vlastníků i jednotliví vlastníci velkých výměr, národní i nadnárodní společnosti, i nezemědělské subjekty	ekonomická

V tomto šetření se pro respondenty v průběhu všech tří vln nezměnil pocit domova. Což je z psychologického hlediska pochopitelné; nelze žít někde, kde by se člověk necítil doma, podvědomě se tak vztah spíše uhlazuje. Respondenti o to výrazněji reflektovali změnu struktury society. Z družného společenství s bohatou kulturní a sociálně vazebnou tradicí se v období 1948–1989 napřed stává společnost nuceně vivisektovaná dohledem slídlů a udavačů, společnost trávená a stravovaná vnitřní nedůvěrou a infikovaná televizním makrovirem, ze které se nakonec stává společnost uzavřená, kde každý lpí na svém soukromí (poměštění vesnice). Lidé se přestali navštěvovat, přestávají fungovat tradiční sociální konstrukty (ve smyslu Berger–Luckman, 1966) jako je například sociální kontrola a trest „mikrokosmu“ vesnice. Stává se to ve stejné době, kdy se mění struktura krajiny, jsou scelovány lány, rušeny remízky a zaorávány meze, mizí zvěř, která se nemá kde skrýt, fauna i flora je trávena herbicidy a pesticidy, chemickými hnojivy a preparáty, které pronikají do vod i potravních řetězců zcela mimo původní záměr hubení, ve stejné době, ve které jsou napřimovány a zatrubňovány toky. Je vůbec možné, aby to byla jen souhra náhod? Jak to, že procesy v krajině

jsou předobrazem či zrcadlem toho, co se děje ve společnosti? Jsou sice pravda „vhodně vybrané“ tak, aby tvořily paralely, ale jsou, existují.

Změny v komunikaci

Změna komunikačního prostoru a způsobu komunikace

Lidé se dříve více scházeli v krajině (při práci na poli, hrách apod.), dnes se více centralizují do vesnic, měst, hospod, domovů, na soukromé zahrady... Respondenti sami pocítují nedostatek sdílení, komunikace. Velmi často se v dříve družných rurálních komunitách cítí osamělí. A není to dáno jen odlivem obyvatel do měst. I charakter bytí v krajině a tím i komunikace se změnil. Dříve se při setkáních cestou na pole či pastvu probíraly otázky hospodaření, chorob rostlin i zvířat – to, co tvořilo denní chleba společně všem obyvatelům venkovské society. Lidé se setkávali v extravilánu daleko neformálněji a více též sdíleli různá pomístní jména. Více bylo i přezdívek (ze kterých pak mnohdy vznikala i příjmení), neboť lidé spolu zažívali více událostí. Společné zážitky zažité v krajině se obrazy i v kolektivní paměti a paměti krajiny.

(Příklad za všechny mohou tvořit smírčí kříže či ve studované lokalitě konkrétně křížek za rybníkem Pančářem, kudy chodívali polní cestou lidé z Malčic do Radobytec a kde se, podle sdělení jednoho respondenta, jednou cestou z kostela na rozcestí pohádalo několik mužů a jeden z nich byl v bitce zabit. Ostatní mu vystavěli kříž a od té doby se tam říká „u křížku za Pančářem“ či „u Zabitého“ a lidé se podle tohoto bodu orientují, ačkoli již cesty valem zarůstají.)

Zcela specifickou změnu komunikace představuje mizení cest v krajině – zde se zcela jasně propojuje fenomén z oblasti fyzických struktur krajiny a jeho odraz ve světě sociálních vazeb a struktur. Ztrátu cest pocítují tíživě jak staro-, tak novousedlíci. Je to ovšem nejenom ztráta fyzických cest – komunikací v krajině, ale obráží se, i v komunikaci mezilidské. Tím, že přicházíme o cesty, přicházíme i o „komunikace“ – o možnost komunikace mezi lidmi, vesnicemi. Z jedné do druhé je již třeba brát auto, protože namísto půl kilometru je třeba objíždět kilometrů pět, a to už lidé pěšky těžko běžně absolvují. Lidem je mizením cest brána i možnost poznávat a mapovat si vnitřně krajinu – jsou odkazováni jen do určitých lokalit. Nehledě již na biologickou důležitost cest, skrze které a okolo nichž probíhají biokoridory, a zvyšuje se tak diverzita a rozčleněnost krajiny.

Změna vnímání času a jeho důsledky pro komunikaci

Čas v rurálním prostředí je v prostoru rurálním stále ještě více ovlivňován během zemědělských prací a vlivy počasí během roku než v prostředí urbánním. Čas rurální byl ještě donedávna časem chůze či jízdy na koňském povozu a reziduum tohoto času je přítomno v krajině stále, i když je pomalu překrýváno časem jízdy v autě. Od rychlosti těchto časů se odvíjí vnímání krajiny, způsob bytí v krajině i pojmenování krajinných struktur – jiných věcí si všimáme jedouce na koni, kole či autem, jiné věci reflektujeme při chůzi pěšky jako dospělý a jako dítě. Čas a prostor spolu souvisejí. A podobně spolu souvisejí i čas a komunikace. Ne náhodou se většina témat komunikovaných ve venkovském prostoru stále ještě točí kolem počasí. Není to pouze záležitost úzu a slušnosti či nezájmu o jinou oblast, ale důležitostí, kterou počasí a roční období ve venkovském prostoru má. Temporalita venkova je zcela jiná než temporalita města. Ovšem i zde dochází k plíživým změnám, například vlivem medií infiltrujících i rurální prostor se čas venkova začíná dělit na čas, který mohou věnovat komunikaci s druhými a čas, který je vyhrazen médiím (zprávy, oblíbený seriál apod.)

Změna kulturních vzorců rurálního prostoru a society; ztráta kulturní kontinuity, destrukce kulturního kapitálu

Změna rurální kultury, která proběhla v popisovaném období měla přímý i nepřímý vliv na fyzické krajinné struktury.

Rurální kultura se dostala vlivem historické diskontinuity do velmi svízelné situace. Její význam byl na jedné straně glorifikován až k nesnesitelnosti, kdežto jiné projevy (zejména ty související s vírou) byly potlačovány. Svůj vliv sehnal i vstup fenoménu televize, jak se o tom ještě zmíníme níže. Rurální kultura se tak ocitla ve dvojitých ohních, a její resuscitace je stejně nejistá jako revitalizace krajinných a sociálních struktur, se kterými je tak pevně svázaná.

Udržování sociálních vazeb se totiž dělo nejenom posilováním sociální kontroly, ale i pozitivní formou – posilováním místní kultury – byť se obojí dělo naprosto nevědomě a nikoho by ani nenapadlo to takto nazývat. Jisté ale je, že při těchto zábavách, hrátkách či nácvičce ochotnických představení se lidé setkávali, dávali dohromady či rozcházeli – byly tavícím tyglíkem sociálních vazeb, který dnes citelně chybí.

Výsledkem zanedbávání sociální soudržnosti, (posilované dříve například společnými kulturními akcemi – nacvičováním ochotnického divadla, zábavami, „hrátkami“⁶ – společným povídáním sousedů) či zavírání místních knihoven a rušení jiných akcí typických svou podobou pro tento region⁷ bylo pomalé odumírání místní kultury.

Pozvolná, ale velice pomalá obnova po roce 1989 závisí na jednotlivých místních lídrech a jejich orientaci – co považují za prioritní (obnovují se například Máje s parodovanými prvomájovými průvody či tradičním střežením a podřezáváním májky, nově vznikají závody trakařů – kolců „K1“ apod.). Dříve byla kulturní tradice vyrovnanější. Tradice dávala zábavám podobný ráz v celém kraji. Dnes jsou (když už vůbec nějaké jsou) zábavy modernější, nastává větší různost v pojetí, ovšem odráží se v nich oddálení se od zemědělského typu života a snaha lidí „prostě se bavit“ tolik příznačná pro implantovaný, městský typ života.

S průnikem městského způsobu života vyvstala též preference soukromí. Na druhou stranu si lidé stěžují, že se cítí osamoceni, a nejsou výjimkou případy depresí z izolace, což dříve na vesnici rozhodně nehrozilo.

A následky jsou někdy dalekosáhlejší, než si lze na první pohled uvědomit. Některé sociální dysfunkce (ve smyslu Merton) mají svůj původ právě v narušených vazbách struktur krajiny, kultury a society. Neukotvenost, vykořeněnost, ztráta identity – to je jen několik příkladů z mnoha a počátek rozsáhlejších, komplikovanějších psychických i sociálních problémů.

Sociální kapitál (ve smyslu Bourdieu) má nejenom jedinec, ale existuje i v societě. Problém s jeho sdílením nastal, když se objevily v historickém kontinuu díry, především pak v souvislosti s novým osídlením. Ve studované lokalitě se tato historicko-kulturní přetržitost týká nejenom přistěhovalců dosídlených sem násilně po r. 1945 z jiných zemí (Slovenska, Maďarska, Rumunska), ale v současné době především lidí z měst. Byla výrazně narušena posloupnost, předávání z generace na generaci, sociální reprodukce.

⁶ tento fenomén je blíže popisován v otázce č. 5

⁷ navzdory tomu se tu udržely poměrně dlouho, zničila je až normalizace – například masopusty až do 80. let

Tato diskontinuita měla samozřejmě vliv i na vztah k půdě, krajinným strukturám, sdílení pomístních jmen i ostatních složek krajinné a sociální paměti. Byl narušen systém sociální kontroly, dotčeny byly svým způsobem téměř všechny sociální konstrukty, ale i mnohé fyzické krajinné struktury i jejich kontrola a „hájení“ fungující v dosavadní rurální societě.

Změna vztahu k dominantní duchovní síle; televize jako ničitel vztahů v rurální komunitě

V rurálním prostředí se zvolna vytrácí potřeba křesťanské duchovnosti, která byla po staletí jeho oporou, sjednocující silou (v pozitivním i negativním smyslu) i atributem (zejména pro krásnou literaturu). Postupně je tato tradiční duchovní síla vytlačována, za přispění historicko-kulturního vývoje, do pozadí medií, zejména pak televizí, v nové době internetem a novějšími komunikačními technologiemi (které navíc mnohdy mění i fyzické struktury krajiny - horizonty).

Jedna z novousedlých respondentek, mimo dotazníkové šetření, v debatě uvedla zajímavou myšlenku – „...chápu, že lidi v paneláku civí na televizi, protože co taky tam jinýho můžou dělat, v takovém prostoru?“ (žena, 1962). To je zajímavá myšlenka, ale neřeší náš problém – proč se televize vplížila a zakořenila i na venkově, kde je příležitostí k různým aktivitám a výpadům do okolí tolik? Co je na této černé skříňce Orvelovského typu tak magického, že jí podléhá i tak konzervativní komunita, jakou je rurální společenství?

„Konzumismus je reakcí na vnitřní prázdnotu.“ (Librová, 1994, str. 95) a televize je jistě (kromě svých pozitivních funkcí, např. vzdělávací) i šířitelem a pomocným konstruktérem konzumního typu života.

Měřítka venkovské krajiny nepodporuje odcizení, naopak přirozený rytmus venkovského života a svázanost s přírodními ději ukotvuje a pomáhá nalézt osobní integritu a harmonii, ale i v současném rurálním prostoru existují příklady osobností trpících touto „vnitřní prázdnotou“ (a to i v řadách starousedlíků). Nedá se tedy říci, že by fenomén odcizení byl doménou jen urbánního obyvatelstva.

Lidé si tak svou vnitřní prázdnotu velice snadno dokáží zaplnit příběhy jiných, které jsou na dosah televizního ovladače, a ty jim tvoří jakousi náhradní skutečnost. Zároveň se dá souhlasit s tvrzením jednoho z respondentů (*1978): „Dnes nároky na práci zejména duševní jsou větší – potom se nelze divit, že lidi večer „čumí“ na televizi“. Dřív byli lidé donuceni být altruističtější, nesobečtější, než jsou dnes. Dřív si museli pomáhat, jinak to moc nešlo.“

Je nad možností této práce postihnout příčiny a důsledky vlivu televize na devastaci byvší kultury, ale snažíme se upozornit na obrovský dosah, který má toto médium na kulturu, societu a zprostředkovaně i na krajinu venkova.

Když si totiž uvědomíme, jak moc toho křesťanská duchovnost dávala krajině (např. lokace poutních míst a výsadbu alejí k nim vedoucích, osy krajiny, pohledové dominanty, místa se silným geniem loci zvýrazňovaná křesťanskými symboly), o to víc vidíme, o co media krajinu de facto připravují, co jí nejsou schopna poskytnout.

Stabilita fenoménu „zvyk“

Zvyk je jeden z mála stabilních fenoménů, respektive jeho vnímání v rurálním prostoru a societě je stabilně vnímáno jako atribut rurálního života. Zvyk pro rurální societu znamená přivyknutost prostředí, respondenti mají pocit, že se zrovna sem hodí. Několikrát během rozhovorů s různými respondenty bylo vyřčeno přísloví, kde se kdo zrodí, tam se i hodí, které vyjadřuje velmi přesně to, co místní lidé podvědomě cítí. Je to vyjádření jejich pocitu, že sem „pasují“, že tady to znají, jsou zde přivyklí, hodí se sem, (termín fit into popisuje Škrdlant, 1996, s. 34–39) něco pro ostatní i krajinu znamenají. Komunikují s ostatními i s krajinou, o

krajině. Je to vyjádření neanonymity, vztahu k ostatním i jejich k okolí. Zvyk je něco vysoce pozitivního, má příchod tradice, kontinuity.

Změny od pasivního k aktivnímu přístupu - pozitivní tendence

Někteří respondenti, a i někteří lidé mimo dotazovaný soubor, o kterých respondenti hovořili, současný stav velmi jasně reflektují a uvědomují si, že změna a snaha o nalezení kontinuity leží jen a jen na nich samých. Snaha těchto „rodících se lídrů“ obnovit tradici zábav, ale i verbální kulturu, setkávání a jeho reflexi, byla zaznamenána během dlouhodobého zúčastněného pozorování i v rozhovorech.

Byl tak zaznamenán výrazný posun od pasivního přístupu, který se vyjevoval zejména v začátcích šetření (2002–2007). Je to zároveň asi největší a nejvýraznější posunem v celém šetření, neboť jako kulturní akce jsou lidmi zároveň brány i některé akce obnovující struktury v krajině (obnova mostku, kapliček, křížků, výsadba alejí.) Lidé se tak podvědomě znovu z intravilánů pozvolna posouvají za jejich hranice a je šance, že se jim přeneseně řече „v krajině zalíbí“.

A jakkoli se některé nově vznikající tradice mohou jevit odtrženě od popisované byvší kultury a výrazně modernější a ovlivněné soudobým trendem „jednoduché zábavy“, jsou tyto kulturní počiny vyrostlé z lidí v tomto konkrétním místě. Jakkoli jsou na první pohled třeba i kýčovitě, přesto splňují onu potřebu setkávání se, sdílení a reflexe sdíleného. A to je jejich největší přínos k možné obnově kultury rurálního prostoru. Z principu fungování hypotézy této práce totiž můžeme doufat, že budou-li se obnovovat struktury sociální, dříve nebo později se snad začnou obnovovat i některé struktury krajinné, a především stane-li se pro lidi opět tato krajina „jejich“, budou si ji daleko více chránit.

Změny fyzických struktur v krajině

Změna fyzických krajinných struktur, jejich mizení a následky tohoto procesu pro rurální kulturu

Christopher Day ve své knize *Duch a místo* (2000) tvrdí, že přirozené (a intuici blízké) jsou křivky a naopak lidské, technické (a racionální) jsou přímky. Jeden z respondentů (muž, 1978) mi v debatě o tomto tématu řekl: „To je jasné, to je kvůli napojování, křivky se napojují velice těžko, technika potřebuje rovné linky.“ Charakter změn, které se v (jihočeské) rurální krajině udály, je definovatelný právě přechodem od křivek k přímkám. Napřimování toků, rozorávání orbě „překážejících“ remízů a mezí, narovnávaní cest jen několik příkladů z mnoha.

Mizením prvků ze struktury se nám ztrácí i symboly. Jedná se svým způsobem o moderní ikonoklasmus. Není předmětem této studie zjišťovat, co tyto symboly zastupují, proč nás rozrušuje jejich ztráta, ale do budoucna je nutné se nad tímto problémem zamyslet, protože je možné, že zbavujeme-li se symbolů a znaků, ztrácíme klíče k vlastní kultuře.

Změny v přírodě
Zmizení rastru polí, změna zrna a charakteru krajiny Zarůstání a devastace Cesty – Komunikace Zarůstání krajiny Křížky a cesty Esteticko – funkční konservativismus
Vliv na societu
Zarůstání a devastace – krajinná i morální Odliv lidí do města a vymírání obyvatel – Méně lidí Konec individuální odpovědnosti Ztráta kulturní kontinuity Ztráta vztahů, které byly před kolektivizací Ztráta vazeb ke krajině, odpovědnosti za ní Méně společné práce Ztráta nadějí, ztráta motivace Zlehčení života, ztráta pokory

Ztráta diverzity a její následky

Unifikaci krajinných struktur a její následný vliv na diverzitu krajiny popisuje mnoho autorů například Reichholf (1999), Bruna a Křováková (2005) či Storch a Mihulka (2000).

Ovšem tato skutečnost je vnímána velice silně i laickou veřejností. Respondenti velice často opakovali v různých otázkách, že jim chybí různorodost, členitost a barevnost krajiny, která zde byla dříve (tj. před kolektivizací, v některých lokalitách ještě i v 70. letech). Je to nesmírně silný signál změny charakteru krajiny, jejího zrna, ztráty diverzity, která z této změny vyplývá.

Zde je ovšem na místě porovnat diverzitu přírodní s diverzitou kulturní. Dostáváme se k pozoruhodnému výsledku. Respondenti si totiž zároveň stěžují na ztrátu kulturní a sociální diverzity, rozmanitosti i kontinuity. Málokdo si ovšem přízná (z našich autorů např. Cílek, 2002), že tyto dva fakty spolu souvisí.

Sociologické a částečně i etologické odůvodnění potřeby diversifikovaného prostoru podal C. Day (2002) str. 141: „Místa, kde porost a tvarování půdy znejasňují hranice a skrývají některé oblasti, se srazí na čtvrtinu své velikosti, jakmile je vyklesáme a srovnáme. ...příliš nudný prostor vyvolává soupeření o teritorium, protože neumožňuje jiné, kreativní aktivity.“

A ztráta diverzity a enormní úbytek krajinných struktur se nás dotýká ještě i jinak.

Na planetární úrovni se podobností fungování živého organismu a planety zabývá Lovelock ve svém díle „Gaia – živoucí planeta“, ale na úrovni regionální se tato teorie ještě příliš neobjevila, jakkoli některá fakta z přírodních procesů se věrně zrcadlí v procesech sociálních (a dokonce zdravotních – Day, 2004 str. 147, Škrdlant, Neubauer, 2004, str. 47–68) a vice versa.

Tato teze, která se na první pohled může jevit vědecky neověřitelně, je zejména hlubinnou ekologií brána jako jasný fakt. Tomáš Škrdlant, režisér, který je zároveň autorem a spoluautorem několika knih o ekologii a ekologické filozofii, vodu v jednom ze svých filmů přirovnává ke krvi v tepnách, podobně jako Simon Shama ve své knize Landscape and Memory rozčleňuje krajinu do třech bazálních entit, podle nichž pojmenovává i jednotlivé kapitoly; Les

– zelenající se kříž, Voda – krevní oběh, Skála – vertikální království aneb intelektuální propasti. Podobnost mezi vodou v krajině a krví v lidském krevním oběhu tedy není čistě symbolického rázu. Je evidentní, že spolu souvisí daleko hlouběji. Je opravdu jen náhodná korelace mezi paralelním vzestupem chorob oběhového ústrojí v populaci a zanášení technicky upravených, zatrubněných toků? Je náhoda, že mnoho lidí se cítí „vyčerpaně“ a naše krajina se technickými úpravami, které znamenaly zkrácení vodní sítě (od 50. let až o třetinu celkové délky) a vysušováním mokřadů desertifikuje? S vodou z krajiny odchází život – místa kdysi mokřadního charakteru s vysokou diverzitou, jsou dnes druhově chudá, vyschlá. Mnozí respondenti popisovali, že i oni se cítí v současné rurální societě obdobně. Společnost dříve rozrůzněná, komunikující je dnes podle nich „ospalá“, letargická. Těchto paralel krajiny a lidského těla – nemocí sociálního a krajinného systému se při hlubším zamyšlení dá nalézt mnoho. Týkají se náš všech. O důvod víc, proč se jimi zabývat.

Křivdy na krajině mají souvislost s životností krajiny i society, a je dobré uvědomit si, že zásah do krajinných struktur se odrazí i ve strukturách společenských.

Příčiny ztráty vztahu ke krajině a jejich následky pro fyzické krajinné struktury

Změna vazby ke krajině a krajinná paměť

„Hovoří se o krajině vzpomínek, krajině hudby, krajině dětství, ale často se tím myslí místo ve smyslu řeckého „topos“, což je nejenom místo, ale také způsob, jakým místo funguje a jaké základní situace vytváří.“ Cílek (2004)

Na počátku této pasáže si ještě připomeňme jeden z hlavních výsledků bloku 8 – **vztah je rozhodující faktor pro udržení paměti v krajině.**

Hlavní příčinu změny vztahu k půdě a krajině vidí respondenti v násilnosti změn, v násilnosti vzetí do družstva. Na tuto „křivdu“, nespravedlnost a násilí na lidech i půdě narážíme skrz celé šetření, mnohdy i v otázkách, které s tímto tématem přímo nesouvisí. Ale místní lidé je dodnes cítí jako velice palčivé, je to událost, která silně formovala osobní i společnou identitu society ve 2. polovině 20. století. Sled událostí, který je dodnes vryt v hlavách respondentů různých generací – dokonce i té, která si je může pamatovat jen zprostředkovaně, jak to dokládají následující citace:

Místní sedláci si zakládali na tom, že uměli dřít, že byli houževnatí a nezlomní, a najednou se našla síla, která je nejen ohnula, ale mnohdy i zlomila, vykořenila. (Podobně Lapka, Gotllieb 2000)

Záznam rozhovoru nám možná změnu vztahu osvětlí ještě z jiné perspektivy – tedy motivace ekonomická:

Respondent M. K. (1942): Jaká byla nabídka vzdělání? Dvouletá zemědělkyně a víc ne. Radši jsem šel na řemeslo. Idol byl lesárna...

B. D.: Ale proč nešly místní děti do zemědělství, kde se přerušil kruh, pouto se zemí?

Respondent M. K. (1942): V zemědělství byly korunové výdělky, asi už rodiče nechtěli, aby děti na tom byly stejně blbě jako oni...

Otázkou je, jestli totalitní režim, který tuto „socializaci“ vesnice prováděl, dělal tyto přesuny lidí, půdy i majetku s úmyslem, jasným cílem či bezděky. Lze se zpětně už jen domnívat, proč socialističtí plánovači nutili lidi uvyklé práci v továrně, aby šli do zemědělství, a naopak rozené, generacemi půdě rozumějící rolníky přesazovali do fabrik? Zpětně vzato se zdá, že to byl záměr. Zpřetrhání vazeb umožňuje snadnější manipulaci. Jak s lidmi, tak s krajinou.

Důkaz o tom, že to byla cílená politika vykořeňování, cílená strategie typu „ať každý dělá to, k čemu nemá žádný vztah – na čem mu nezáleží, jen tak je zvládneme“ nám poskytnou následující dvě korelující citace:

*Lidi z vesnice museli chodit pracovat do továren, nesměli dělat v zemědělství (žena, 1933)
Potom neměli lidi na práci, a tak sem posílali lidi z továren. (žena, 1941)*

Norská historička a kulturní geografka Nina Witoszek se ve svém článku *The anti-romantic: Nature knowledge and identity in nineteenth – century Norway* zabývá otázkou, nakolik jsou tvorba identity a vnímání přírody ovlivněny historickou a politickou skutečností. V případě české rurální krajiny je tato historicko-politická perspektiva více než zjevná. Ovšem přidejme si k této historické perspektivě ještě optiku vládnoucí garnitury a porovnejme ji s vnímáním dobové opozice.

Tabulka č. 38 – Vnímání krajiny

Období	Vládnoucí garnitura	Oposice
50. – 90. léta 20. stol.	Výrobní nástroj	Půda zděděná po předcích
1989–2008	Prostor pro výstavbu, komunikace a rekreaci	Živý prostor, plný organismů a vztahů, který je potřeba chránit

Z této tabulky je poměrně jasně patrné, že se přes veškeré proklamace zatím nenašel v naší poválečné historii moudrý správce, který by doceňoval hodnoty, které krajina skutečně obsahuje. Výhradními motivy je růst zisku – a to u obou zmíněných systémů, rozdíl je pouze v provedení nátlaku k získání krajinného prostoru.

V tomto ohledu se k vnímání krajiny silně pojí paměť, ať již paměť jednotlivce či kolektivní. Paul Connerton ve své knize *How societies remember* doslova říká: „To, co je tak hrozné na totalitních režimech, není jen násilí na lidské důstojnosti, ale strach, že nezůstane nikdo, kdo by mohl nakonec nést správné svědectví o minulosti... bitva občanů proti státní moci je bitvou paměti proti nucenému zapomínání.“

Krajinnou paměť je, jak jsme viděli na příkladech toponym v bloku 8, v podstatě snadné podstatně narušit, ale je neskutečně těžké ji vymazat zcela. K vymazání krajinné paměti je potřeba moderní techniky a mechanizace, která se rovná ve svém důsledku silám katastrof. Ty do dvacátého století totiž byly jedinou silou, která dokázala krajinné struktury vymazat z povrchu země.

„Krajinnou paměť je možné vymazat například povrchovými doly – totiž v momentě, kdy do hloubky vymažeme krajinné struktury, a tím převrátíme geologické časy v krajině“ (sdělení: Lapka, přednášky na FFUK, ZS 1998) (Podobně též Škrdlant, 1996, str. 47.)

Sice stále ještě v okolní krajině zůstává povědomí o tom, že v tomto prostoru krajina existovala, ale v její bývalé podobě už není možné ji obnovit ani zdaleka. A tak většina revitalizačních projektů „převrácené krajiny“ vypadá velice uměle, neboť les zde vysazují stroje v přesně odměřených intervalech, voda teče koryty úhledně zarovnanými dle návrhů architektů betonovými korytky do pravidelných vodních nádrží. Jediné dvě revitalizované lokality, z těch mnoha, které jsem při svých pozorováních na Mostecku (léta 2002–2004) navštívila, vypadaly přirozeně. Koňské závodiště v Mostě a zatopený povrchový důl, ze kterého je dnes plovárna. Obojí, protože v podstatě nezastírají svůj lidský původ a účel. Zatopený důl má navrch tu výhodu, že voda je velice dynamický element a mnoho věcí a struktur si „ohladí“ sama rychleji a přirozeněji, než to dokáže člověk.

„...Obrazy minulosti běžně legitimizují současný sociální stav. Existuje implicitní pravidlo, že členové kteréhokoli sociálního řádu musí předpokládat sdílenou paměť.“ Connerton (1997)
Paralelně se dá říci, že societa zřídka přijme cizího člena, který se nesnaží internalizovat její paměť, minulost, významné události či místa. Člena, který by nerespektoval lídry, může societa označit za rebela, ale tolerovat, někdy i přijmout, ale člena, který nebude respektovat paměť,

společnou minulost society a krajiny, societa přijmout nemůže. Může žít v jejím prostoru, ale nikoliv pod jejími ochrannými křídly. Podobně, ač se to dnes ještě nedá dokázat, se domnívám, že krajina některé zásahy nepřijme, ale toto tvrzení je z nedostatku časového odstupu jen spekulativní. (Dnes se dá ukázat na jediném jevu, a tím jsou technické úpravy toků, lidově zvané prostě „meliorace“ – kdy mnohé z cihelných trubek se rozpadají a voda si znovu hledá své trasy starými koryty – podobně jako rurální societa.)

Je zjevné, že existují některé rozdíly ve vnímání krajiny a society. Novousedlíkům se zpravidla zdají starousedlíci jako velice konzervativní, ke změně životního stylu či krajiny je musí dovést tlak zvnějšku. Starousedlíci naopak mají v sebe sama, ve svou societu důvěru. Věří, že má-li přijít obnova, pak z řad mladých lidí, jedno zda místních či přišedších. Výchovou, osvětou.

Potence k větší ochraně v tomto regionu a v tomto typu krajiny ale přese všechna historicko-politická protivenství je. Lidé, ať již staro nebo novousedlíci, kterým krajina přirůstá k srdci, se jsou o ni ochotni brát více, než ti, kteří v ní jen žijí. Důležité jsou morální citění, vztah ke krajině a intelektuální schopnosti k tomu, aby odpor proti svévolné výstavbě či devastaci realizovali.

Ale čeká nás možná ještě další posun, který již nastal v zemích západní Evropy a Skandinávie – jak o tom píše David Lowenthal (1997): „Venkovská krajina se stává prostorem života, živobytí, ne prostorem, kde se živobytí dělá, vyrábí.“

Lowenthal ve svém článku o proměnách evropských krajín hovoří zejména o proměnách vnímání a obhospodařování rurálních prostor a míst. Zabývá se i faktem přelévání venkovského obyvatelstva do měst:

„Exodus je tak nedávný, že většina lidí ve městech ještě má vazby k venkovu. Rodiče či prarodiče jsou ze statku, z hospodářství; rurální scéna propojuje osobní s kolektivním dědictvím. Opakující se návštěvy, každoroční prázdniny či vzpomínky na dětství sakralizují venkovskou krajinu, která je udržovaná jen za pomoci obrovských dotací.“

Ovšem v závěru své úvahy dospívá k tvrzení: „Brzy bude mít většina venkovského obyvatelstva městské kořeny.“ David Lowenthal (1997).

Otázkou, jejíž zodpovězení před námi všemi ještě leží, je, co tento dvojitý přesun a de facto dvojitá ztráta (či naopak dvojitě obohacení) kořenů venkovskému prostoru přinese.

Pozitivní a negativní změny této krajiny (očima respondentů)

Hlavní pozitiva respondenti spatřovali v přírodních hodnotách, sepětí s tradicí kulturní i s tradicí zemědělské, ruční práce. Oceňovali svébytné kouzlo, které pro ně tato krajina má, vysoko hodnotili citění se v ní i její známost, blízkost. Neméně důležité pro ně bylo sepětí s kořeny, estetická hodnota této krajiny a její vyhovující měřítko.

Život byl v tomto regionu za první republiky i před první světovou válkou velice krušný, chudý... Námi v této studii tolik obdivovaná a uctívaná práce lidských rukou a zvířat byla obrovskou dřinou. Ale faktem zůstává, že hodnoty – morální, krajinné, vztahové, pocit domova – byly tvořeny z valné části právě jejím prostřednictvím. Citace do diskuse většinou nepatří, ale následující dvě o popisované skutečnosti svědčí natolik silně, že považujeme za nutné je uvést: *Můj muž chtěl, já ne, říkala jsem, že tam nikoho neznám. On byl dobřej písař, on byl tady 20 let předsedou obce (do konce války). Představenstvo sedalo u nás v kuchyni na krovcích, vono se tu sedávalo do půlnoci, zakouřená cimra, vedle nebyly kamna, tři děti. Potom to dali do Cerhonic. Měli jsme dvě krávy. Já jsem se dala na tři mužský – muž měl tatínka a pradědu a ten umřel, až když mu bylo 101 let. A ten spal v komoře ve dvoře, vždycky si nahřál cihlu, dal si jí do hadru a spal tam i v zimě. Dneska se mačká jen na knoflíky, ale spokojený lidi nejsou, i když maj všechno (žena, 1908)*

Co my jsme prodělali s rodinou. Otec byl ruský legionář, druhý rok byl v zajetí a dostal se domů až přes Vladivostok. On na Slovensku sloužil jako četník, tam utrpěl průstřel plic a dělal osobní stráž Masarykovi. V roce 1928 šel domů hospodařit a v roce 1937 se mu otevřel ten průstřel a zemřel na zápal plic. A naše máma vedla hospodářství, všecko sama, my dva kluci. Říkala pak: „Já jsem se mohla stokrát vdát, ale nechtěla jsem na vás přivést cizího chlapa.“ Bylo to skromný, ale strašně šťastný dětství. Na dračkách se povídalo a sousedi vyprávěli vo pylácích, vo náletech. To byl zárodek domova. (muž 1933)

Lidé obecně v rurální krajině oceňují podvědomě krajinný typ nejvýhodnější životu; jižní svah, teplo, světlo, výhled – to se vynořuje v několika typech odpovědi na různé otázky.

Výsledky bloku 4 však hovoří o tom, že krajina má podle respondentů mít i svou stinnou, tajemnou dimenzi; potřebuje i tento potenciál. Krajina, ve které se lidé nebojí, nemají zde místa tajemství, je nějakým způsobem neúplná. Svědčí o tom, že buď v ní lidé nemohli plnohodnotně prožívat dětství a strachy s ním spojené, či její kulisy nebyly dostatečně tajemné. Tajemnější jsou podle názoru respondentů místa stinná, les, méně pak otevřená, jasná. Tento archetypální typ vnímání naučený v dětství nás provází a vnímáme jej i v dospělosti. Lesnatá a vlhká Šumava je vnímána jako tajemnější, neprostupnější, než teplá, jižní Pálava.

Z tohoto pohledu je pro respondenty „jejich“ krajina stále „jejich“ i když v ní došlo z hlediska fyzických krajinných struktur k markantním změnám.

Práce lidských rukou je na charakteru krajiny jasně znatelná. Stejně jako například tahy štětce či kompozice v obraze či jiném uměleckém díle. Krajina nese rukopis „kolektivu autorů“ a základ tohoto „rukopisu“ je právě v zemědělské práci. Jiný charakter má krajina, která je tvořena stroji, respektive člověkem pracujícím pomocí techniky, a jiný charakter má krajina, která je dílem čistě lidských rukou a ručních nástrojů.

Jde zde i o temporální působení – jiný čas je potřeba na obdělání pole koňským potahem a pluhem a jiná při práci s kombajnem. Ergo jiné je i vnímání krajiny (jejích struktur, její estetické a etické dimenze) člověkem, který sedí na kozlíku nebo na koženkovém sedadle kombajnu za horkého letního dne. Vnímání je jiné, jeho vztah je jiný.

Tyto dvě posledně jmenované změny vnímají respondenti velice citlivě, ovšem názory nelze shrnout, stojí na obou stranách pomyslného spektra. Většina respondentů se ale shoduje, že z hlediska estetického preferují dřívější uspořádání fyzických krajinných struktur a tedy i „rukopis práce lidských rukou“ a dřívější vnímání času, ovšem ekonomicky je pro ně tento stav již nepředstavitelný, nemyslitelný. Řešení této situace vidí v optimalizaci velikosti pozemků.

Jak vypadala krajina dříve – „spiritual imprint“

Následující citace jsou velmi důležité a váže se k nim osobní vzpomínka na toto šetření.

Bylo to mnohem hezčí, když byly cesty, křížky, lípy... Když se člověk podívá odsud do Strážovic, je to jedno pole, no hrůza. (muž, 1945)

Nejvíce se změnila ta krajina... Od Cerhonic se šlo – Na Kněžskejch (polích bd. – pole vzniklá dělením církv. majetku) byla cesta mezi poli a přišlo se na pěšinu na louky a tam se pěkně chodilo. Ta louka byla tak pěkná, bylo to nakvetlý, byl tam nádhernej klid. Po levé straně zůstával Machouc křížek, tam co jsou teď ty skruže, byla ta pěšina. Tam byly mokré louky, potůček tam nebyl. To byla pěkná cesta – jako v zátiší. Já jsem se tam nachodil – chodil jsem hrát na housle. Tam jsme chodili s tatínkem po cestě a zpátky jsem říkal, že půjdu „po kněžskej“. (muž, 1929)

Po vyslechnutí těchto výpovědí mi s konečnou platností došlo, co jsou to vrstvy paměti v krajině. Osobně jsem to, o čem mluvil druhý respondent, nezažila. Znáám tuto krajinu tak, jak vypadá nyní, a přesto si tuto cestu, louky, charakter i podobu krajiny dovedu představit. Così mi říká, jak tenkrát musela být krásná, jak vypadala... Jaký v ní byl klid, jak v ní zpívali ptáci, jaké v ní kvetly květiny, bylo v ní daleko víc lidí – ale jak to, že to vím, jak to, že to cítím?

Nejsou to jen slova, kterým rozumím, je to téměř fyzický pocit, jako bych tou krajinou mohla projít, jako bych jí pocházela s ním.

Je to opravdu jen z těch třiceti jednoho vyprávění, které jsem vyslechla, nebo v krajině zůstává něco jako „spiritual imprint“ – (duchovní otisk), který se vynořuje jako film, když ho člověk dá do zesilovací lázně? Potenciálně je film exponovaný, ale teprve, když se dá do této oživovací lázně, obrázky z něj vylézají zřetelně. A narativní metoda je tedy možná jakýmsi druhem této zesilovací lázně?

Ale jsou to pořád jen obrázky něčeho, co bylo. Jak je uvést v život? Podařilo se či podaří se někdy někomu „oživit fotografii“? Ducha místa? Jak na to?

Změna obhospodařovaného prostoru - vznik nové divočiny a vnímání tohoto fenoménu

Zdá se, že se cyklicky uzavírá kruh „divočina – obdělávaná krajina jako únik z chaosu – návrat do divočiny (lokálně)“. Nastává opět doba strachu z přírody a krajiny? Několik respondentů tento atavistický, podvědomý strach verbalizovalo. Zatím ale není vznik nové divočiny viděn jako „nová šance“, spíš opravdu jako nežádoucí ztráta prostoru, který má přinášet jiný užitek – i v tomto směru je tradice zemědělského vnímání velice silná.

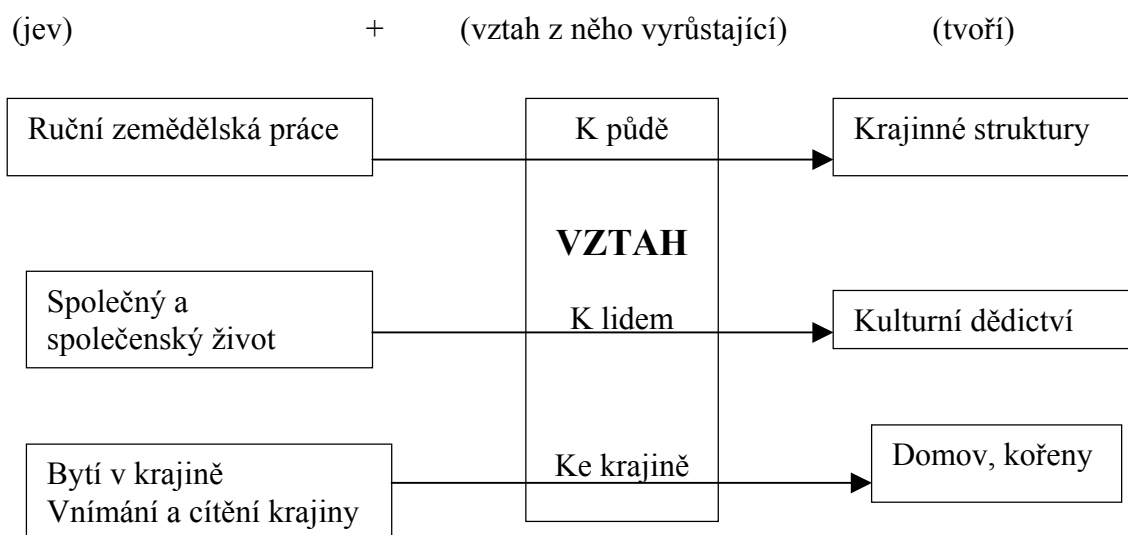
Nejneaktivnější změny v této krajině

Jako nejsilnější negativní změny v této krajině je viděno porušení této zemědělské tradice, diskontinuita kulturní i krajinná.

Potenciální pozitivní změny v této krajině

Nejsilnější potenciál této krajiny spatřovali respondenti v jejím charakteru – klidné, tiché přírodě se silnou zemědělskou tradicí, s čitelnými, jasně definovanými a relativně zachovalými (srovnáno například s příměstskými oblastmi či krajinou intenzivní zemědělské či průmyslové výroby) krajinnými strukturami. Potenciál spatřují i v silných kořenech ke krajině a možném sdílení a předávání všech těchto hodnot.

Schéma č. 15 – Pilíře Rurální krajiny:

Respondenti se ale do budoucna obávají sílícího ekonomického tlaku na „svou krajinu“, obávají se, že již nebudou sto jí bránit před případnou invazí investorů z průmyslové či zemědělské velkovýroby. Obávají se i spekulantů s pozemky, kteří do krajiny čím dál tím víc pronikají a tvoří tak reálné ohrožení její dosavadní, klopotně udržované stability.

Predikce budoucích změn a vývoje rurální krajiny

Z výpovědí respondentů obou skupin se dá sestavit následující scénář výhledu do budoucnosti: Ztráta vztahu a odpovědnosti ke krajině a přírodě povede spolu s ekonomickým tlakem k dalšímu poškozování přírody. V důsledku tohoto stupňujícího se ekonomického tlaku a ztráty morálních vlastností a měřítek se dá čekat, že jediným měřítkem zůstane finanční prospěch. Vznikající nové modly jsou pokroucené a v porovnání s tradiční vírou nefunkční jak z hlediska jedince, tak z hlediska společnosti. Další úbytek obyvatel bude generovat následné zarůstání krajiny v ekonomicky a produkčně nezajímavých zónách.

8. Souhrn: Výchozí předpoklad a grounded theory

Jak bylo uvedeno na počátku práce v sekci Metodologie, výchozí předpoklad je založen na premisách sociální ekologie a výzkumná otázka pak na východiscích metodologie grounded theory.

Výchozí předpoklad

Domnívám se, že existuje vzájemný vztah a zpětná vazba mezi fyzickými strukturami krajiny, sociálními strukturami vymezeného rurálního prostoru a historickým příběhem krajiny. V případě, že existují, je možné popsat, jak se projevovaly ve vymezeném časovém výseku, jakými změnami procházely a jak by se mohly za určitých podmínek vyvíjet.

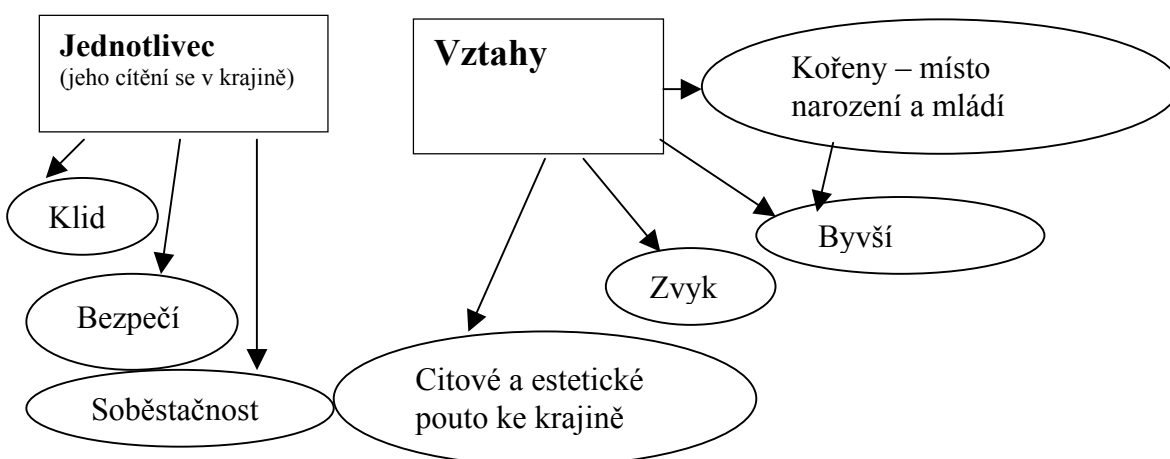
Výzkumná otázka

Jak se projevovaly ve vymezeném rurálním prostoru (a definovaném čase) změny fyzických krajinných struktur, jak se projevovaly (v tomto čase a prostoru) změny v rurální societě a jakým způsobem spolu tyto změny souvisí?

Pro formulaci a ověření výsledků jsem použila Grounded theory (dnes již klasická kvalitativní metoda, která má za úkol vytvořit soubor nových tvrzení - „teorie“, které se vynořily během zkoumání; více o této metodě v sekci Metodologie). V rámci Grounded theory jsem použila následující kódování získaných dat:

1. Otevřeným kódováním (které vybírá z daných dat podstatné pojmy a výroky a z nich buduje kategorie a subkategorie) jsem získala podstatné pojmy: vztahy, kořeny, místo narození a mládí, zvyk, klid, bezpečí, byvší kultura, soběstačnost.
2. Axiálním kódováním (které uvádí do souvislosti příčiny a následky jednotlivých jevů, intervenující podmínky a strategie) jsem získala typy vztahů, které se v odpovědích na danou otázku objevily a vyselektovaly v otevřeném kódování, ale již v příčinných souvislostech – zde konkrétně typy vztahů podstatné pro tvorbu identity, bezpečí a pocitu domova.
3. Selektivním kódováním (jež má za úkol doplnit vznikající kostru obrazu reality kolem centrální kategorie a seskupit ostatní tak, aby mohla vzniknout určitá „teorie“ – interpretace) jsem získala schéma interagujících prvků, vztahů mezi nimi. Vznikl tak základ pro budovanou širší „teorii“ - interpretaci. Konkrétně se zde vyjevuje, nakolik jsou jmenované vztahy podstatné pro jednotlivce – vnitřně, jeho inscape, nakolik jsou vztahy podstatné pro jeho obzor každodenního života, dotýkající se jeho lifescape – a jakých nabývají v daném kontextu podob. Konkrétní podoby zde uvedených vztahů jsou zvláště patrné v bloku 5.

Schéma č. 16– Struktura a vazby hrající klíčovou roli v pocitu domova – příklad užití selektivního kódování v bloku 5

Grounded theory

Empirické šetření v tomto regionu výchozí předpoklad podporuje, vzájemný vztah existuje. Zejména pak výsledky a diskuse bloku 4, 8 a 10. Výchozí předpoklad se dá operacionalizovat v rovině krajinně-ekologické tím, že se ptáme po indikátorech hustoty a kvality pomocí ekologické sítě a sociální sítě, tak, abychom je mohli srovnat. (samotné srovnání viz sekce Ověření výchozího předpokladu).

Rurální krajina, která byla po staletí vnímána jako krajina zemědělská hledá v současné době svoji novou či doplněnou funkci a motivaci. Tato grounded theory (v rozšířeném pojetí krajinné ekologie) popisuje charakter vztahu fyzických krajinných struktur a sociálních struktur, charakter změn rurální society a rurálního prostředí; klíčové kategorie i hodnoty, které mohou pomoci k pochopení tohoto typu prostoru a vztahů v něm existujících.

Vztah ke krajině (v tomto typu rurální krajiny) je charakterizován následujícími ukazateli: Ochota respondentů migrovat je malá, jejich motivace k návratu a setrvání v území je velká. Respondenti označují významná místa v krajině, jsou si jich vědomi, mnohá sdílejí s dalšími členy society. Pociťují silné kořeny ke krajině. Faktory ovlivňující vazbu ke krajině, její oblibu jsou pro ně především: charakter, neporušenost a autenticita krajiny, zvyk, zážitky v ní a pouto k ní; pocit domova a obyvatelnosti této krajiny, vědomí existence kořenů, předků, pocit kontinuity. (dokládají výsledky a diskuse bloku 1).

Změny fyzických struktur v krajině změnily i vztah respondentů ke krajině (blok 2). Krajina ale, díky své paměti a silným vnitřním vazbám vzbuzujícím silné archetypální asociace u členů society (blok 3 a 4), je pro ně neustále velice důležitá i přes jmenované markantní změny. Má potenciál vzbuzovat pozitivní i negativní pocity a asociace, pocity potřeby ochrany krajiny, i pocity bezpečí, které krajina poskytuje (blok 5).

Díky změně fyzických krajinných struktur nastala pro respondenty i změna pocitu domova. Ztenčily se osobní vazby ke krajině, snížila se ochota k aktivní fyzické práci v krajině (blok 6). Zarůstání a devastace krajiny se odrazilo, dle respondentů, i v devastaci morálních hodnot. S násilnou změnou krajinných struktur se změnily i vlastnické vztahy a s následnou ztrátou vztahu k půdě se výrazně změnila motivace respondentů k udržování krajiny a jejich struktur (blok 6); což dokazují i ověřovací otázky bloku 7 po nejlepším a nejhorším správci krajiny.

Pomístní jména nejenže indikují stav krajinné paměti, ale především slouží respondentům jako kotva k území, k fyzickým krajinným strukturám; jako kostra mentální mapy jejich krajiny. Prostřednictvím živé krajinné paměti a této mentální mapy významně pomáhají při tvorbě jejich identity a integrity. Souvislost mizení fyzických krajinných struktur a pomístních jmen dokládají výsledky bloku 9. Bohatství paměti krajiny i změnu struktur obojího typu (jak fyzických krajinných, tak sociálně-kulturních) dokládá blok 11.

Societa je si tohoto krajinně-sociálního bohatství vědoma, respektive začíná si jej znovu-uvědomovat, což dokládají snahy o obnovu některých, pro societu významných, krajinných struktur (blok 9).

Vztah society a prostředí v tomto sledovaném regionu a v tomto sledovaném typu rurální krajiny, je tedy značně dynamický a zdá se i zpětnovazebný.

Reversibilita fyzických struktur krajiny a sociálních struktur

Změny jsou v zásadě reverzibilní a podmínka jejich reverzibility je jediná. Musí přijít taková událost, ať již zvnějšku či zevnitř krajiny či společnosti/society, která by lidi postavila před nutnost znovu obhospodařovat krajinu.

Za určitých podmínek – krize (respondenti často zmiňovali např. ropnou či energetickou krizi) či naopak rozvoje, změny environmentálních hodnot se může ukázat částečná reverze do dřívějšího stavu. Kopie dřívějšího stavu není samozřejmě možná, ale do určité míry se mohou obnovit hodnoty spojené se vztahem k půdě, hospodařením, i některé krajinné struktury. I zde se patrně vykáže reversibilita. Sociální paměť, paměť society může nastartovat obnovu, změnu v krajině. (Místy se to již děje, jak lze vidět na příkladech obnovy drobných památek, výsadbách alejí apod.)

Nejde tedy o „návrat“, ale o nezastupitelnost fyzických i sociálních struktur a jejich fungování, vzájemné ovlivňování. V některých případech tak kultura a paměť society, v jiných pak zachované fyzické struktury krajiny působí jako činné agens rozvíjející, katalyzující obnovu krajiny.

Spouštěcí faktory a inhibitory procesů v krajině

Podle respondentů je třeba k těmto změnám: více lidí, místní „lídři“, navázání kulturní tradice, obnovení vlastnických vztahů, obnovení kontinuity, obnovení krajinných struktur, obnovení vztahu k práci. Obnovení morálky a kvality mezilidských vztahů.

Nejsilnějším inhibitem je nedůvěra (ve stabilitu, informace, směr vývoje, nedůvěra v principy občanské společnosti i nedůvěra plynoucí z historické zkušenosti). Tato nedůvěra (ústící mnohdy až v hlubokou skepsi či letargii) je ovšem hlubším problémem, který v tomto krajině – sociálním tématu jen vysvítá na povrch, problémem, který v současné době problematizuje fungování státu, i mezilidských vztahů, struktur sociálních, i ve svém dopadu struktur krajinných (například neprůhlednost a byrokratické průtahy některých dotačních titulů zabraňuje žadatelům cítit důvěru v jejich reálné vyústění, realizaci, ergo je menšina těch, kteří je využijí.)

Dalším inhibitem je z pohodlnosti lidí a jejich snaha se získat co nejvíce (finančních prostředků, zboží, zábavy, vzdělání) za co nejnižší cenu (čas, oběť, fyzický vklad). Pro mnoho lidí je příjemnější strávit hodiny v posilovně než okopáváním brambor či kosením louky, jakkoli je výsledek tělesně podobný, mentálně dokonce v druhém případě lepší.

Význam zachovaných sociálních struktur a fyzických krajinných struktur

Význam zachovaných struktur jak sociálních (reprezentovaný například pomístními jmény či sdílenými pověstmi o místech), tak zachovaných krajinných struktur je nezastupitelný. Obě kategorie těchto zachovaných struktur tvoří v podstatě síť paměti krajiny. Tato síť sociální a krajinné paměti má, z principu fungování zpětné vazby, potenci se vzájemně udržovat, aktivovat a v některých případech i revitalizovat.

Dá se na ni navázat, ale pro většinu současníků je to cesta neschůdná, nelákavá. Vyžaduje úctu a respekt nejenom k societě a jejím členům, snahu o porozumění tradici, historickému kontinuu, ale i sílu a chuť pracovat, obhospodařovat krajinu. Vyžaduje vůli k poměrně velké oběti; oběti pohodlného způsobu života i některých dalších, pro moderní věk podstatných lákadel a „nezbytností“.

Možný další vývoj tohoto typu rurální krajiny

Následující tři scénáře charakterizují možný vývoj z hlediska poměru vnitřních a vnějších sil působících v krajině. V případě prvního scénáře nazvaného „stabilní setrvalý stav“ jsou síly vnitřní a vnější v relativní rovnováze, v případě scénáře druhého nazvaného „drobné výkyvy“ působení vnějších sil mírně převažuje nad působením sil vnitřních a v případě třetím – „velké výkyvy“ jsou již síly vnější výrazně silnější.

- **stabilní setrvalý stav** – v tomto případě se krajina pravděpodobně bude, za podpory stávajícího dotačního systému, dále pomalu segmentovat na část intenzivně obdělávanou a zarůstající. Vyloučit se nedá ani případná větší stavba průmyslového či hospodářského komplexu či stavba další rychlostní komunikace. Pozemky budou skupovat větší vlastníci a nadnárodní korporace. Národní právo a tím i účast místních občanů bude slábnout, do hry vstoupí větší subjekty. Diverzitu se bude snažit uchovávat pomalu rostoucí či stabilizovaný počet „ekonadšenců“, kteří zakoupí za svoje drobné finanční prostředky ostrůvky půdy. Nemohou však konkurovat „velkofarmářům“ s těžkou technikou a silnými chemickými prostředky. Vztah society a krajiny se oproti současnému stavu asi příliš nezmění, ovšem návrat, přiblížení se k funkčnímu, respondenty popisovanému „ideálnímu“ stavu se očekávat nedá.
- **výkyvy drobné** – k těmto drobným výkyvům se řadí výkyvy politické, změna dotačního systému, změna preference plodin – ovlivnění trhem, tlaky obchodních řetězců, globálně šířitelné nemoci, změna pracovního systému i mnohé další disturbance, převážně z humánní sféry. Ovšem zemědělství je z principu fungování přírodních cyklů dlouhodobá záležitost a tyto krátkodobé požadavky trhu jsou pro něj velkým problémem. Bude proto zapotřebí zcela změnit dotační systém, či možná zavést zcela jiné podpory zemědělské činnosti a udržování krajiny a najít nové motivace, které nebudou tolik podléhat tlakům trhu a budou spíše závislé na morálce či jiném motivačním zdroji. Tyto drobnější disturbance se dají pravděpodobně tím lépe zvládat, čím je silnější a vyvinutější systém občanských aktivit a sdružení, která se v současné době pro rurální krajinu a societou stávají jediným motorem vývoje a dění.
Záleží na charakteru a míře těchto disturbancí a pevnosti občanské společnosti, která by měla být pro krajinu a její struktury kotvou. Bez pevných vazeb občanských struktur a krajiny tento model není myslitelný, ale má šanci vytvořit fungující síť jak v societě, tak v krajině.
- **výkyvy velké** (katastrofa, energetický kolaps, radikální oteplení či ochlazení apod.) – tato varianta může (i podle respondentů, kteří o ní uvažují ve značné míře jako o reálné hrozbě) přinést jak naprostý konec, zhroucení všech stávajících vazeb, tak novou šanci pro zemědělský systém bytí.

Pro tuto konkrétní rurální krajinu se z výpovědí respondentů obou skupin se dá sestavit **následující scénář výhledu do budoucnosti:**

Ztráta vztahu a odpovědnosti ke krajině a přírodě povede spolu s ekonomickým tlakem k dalšímu poškozování přírody. V důsledku tohoto stupňujícího se ekonomického tlaku a ztráty morálních vlastností a měřítek se dá čekat, že jediným měřítkem zůstane finanční prospěch. Vznikající nové „idoly“ jsou pokroucené a v porovnání s tradiční vírou nefunkční jak z hlediska jedince, tak z hlediska society. Další úbytek obyvatel bude generovat následné zarůstání krajiny v ekonomicky a produkčně nezajímavých zónách.

Z původního účelu rurálně – zemědělské krajiny, jejíž doménou byla produkční funkce se tato primární funkce, která je stále respondenty vnímaná jako poslání – „uživit ostatní i sebe“ vytrácí a přitom dosud tento typ rurální krajiny nenašel odpovídající modus vivendi et operandi, tak aby se rurální krajina pouze nepřeměnila v lesní krajinu, nebo krajinou bez hospodaření, ponechanou samu sobě a pozvolné sukcesi.

Ověření výchozího předpokladu

Jako indikátory ekologické sítě nám mohou sloužit KES (koeficienty ekologické stability v jednotlivých katastrech). Jak již bylo řečeno výše (v sekci Metodologie), užila jsem pro tuto práci metodiku KES dle Michala (1985) in Lipský (2000).

Zdroje a data, kritéria výběru časové řady

Pro výpočet KES byl zajištěn materiál, který ještě nikdy nebyl (jistě v tomto typu práce) použit, neboť je pro veřejnost k dispozici teprve od 20.1.2009 a díky těmto datům mohu vypočítat KES skokově ve čtyřech údobích. To konkrétně - roky 1845, 1848 a 1960 a 2007, pro konkrétní tři katastry (KÚ Bořice, Jarotice a Radobytce) a následně je porovnat s daty získanými od respondentů (tj. zachovalými/zapomenutými pomístními jmény reprezentující pro tuto práci krajinnou paměť).

Kritéria výběru této časové řady:

1845 – Císařské otisky z ÚAZK pro naše území byly mapy vyhotoveny v roce 1837 a to v rámci mapování Stabilního katastru, nicméně sjednoceně se pro všechna katastrální území v tomto mapování uvádí tzv. „výkazy s porovnáním ploch 1845 a 1948“, která nám umožní porovnání hodnot KES i v hlubší minulosti.

1948 – Počátek obrovských změn historických a následných změn v rurální krajině, v 50. letech pak „kolektivizace“, scelování následně mechanizace

1963 – Průběh scelování, poslední komplexní data pro jednotlivé katastry před sjednocením katastrů do střediskových obcí (ve zkoumaném území r. 1963-4)

2007 – Pro tuto práci reprezentuje současný stav.

Popis zjištěných změn ve vývoji KES KÚ Bořice, Jarotice a Radobytce

Tabulka č. 39 Vývoj KES v KÚ Bořice

Rok	<i>1845</i>	<i>1948</i>	<i>1963</i>	<i>2007</i>
Hodnota KES	0,65	0,61	0,78	2,47

Zdroj Katastrální úřad Písek a ÚAZK

Tabulka č. 40 Vývoj KES v KÚ Jarotice

Rok	<i>1845</i>	<i>1948</i>	<i>1963</i>	<i>2007</i>
Hodnota KES	0,48	0,51	0,57	0,3

Zdroj Katastrální úřad Písek a ÚAZK

Tabulka č. 41 Vývoj KES v KÚ Radobytce

Rok	<i>1845</i>	<i>1948</i>	<i>1963</i>	<i>2007</i>
Hodnota KES	0,68	0,76	0,82	0,93

Zdroj Katastrální úřad Písek a ÚAZK

Společné atributy:

V případě KÚ Bořice a Radobytce se vykazuje zejména posun ve směru úbytku orné půdy - (podobné výsledky potvrzují Brůna a Křováková v katastrech jihočeských obcí Saladín a Řepešín, 2005) čili KES stoupá v čase, v případě KÚ Jarotice je trend přesně opačný. K těmto změnám ale došlo až po roce 1989, což potvrzují záznamy z r.1963. Pro porovnání; celorepublikový průměr KES se zvýšil od r. 1993 do r. 2006 z 0,98 na 1,04 a jihočeský ve stejném časovém období z 1,32 na 1,45. Za pozornost stojí, že ve zkoumaném území má KÚ Jarotice v r. 2007 KES jako Praha (0,3).

V časovém intervalu 1845-1948 se ve všech studovaných katastroch výrazně snížila výměra pastvin, pravděpodobně ve prospěch orné půdy.

Jednotlivé katastry – popis:

KES na katastrálním území Bořice ve čtveřici let 1845, 1848, 1960 a 2007 výrazně vzrostl, což je dáno zejména snížením výměry polí (zhruba o polovinu 2007/oproti letům 1845 i 1948), potažmo jejich zatravněním unifikovanými travními směsmi (v roce 2007 je rozloha lučních pozemků dvojnásobná oproti letům 1845 a 1948).

Oproti roku 1948 se do roku 2007 dramaticky snížila výměra zahrad (o polovinu), snížila se výměra pastvin a drah, zvýšila se rozloha vodních ploch (rekonstrukce jednoho rybníka) a neplodné půdy. Výměra lesů se nepatrně zvýšila. Zastavěná plocha se téměř nezměnila.

KES na katastrálním území Jarotice ve čtveřici let 1845, 1848, 1960 a 2007 oproti předchozímu případu výrazně poklesl, což je dáno zvýšením ploch orné půdy (o cca 20% r.2007/ r.1948) a snížením výměry luk a pastvin (o polovinu r.2007/ r.1948). Výrazně se též zvýšila výměra silnic a ostatních komunikací. Výměra lesů a vodních ploch zůstala téměř stejná.

KES na katastrálním území Radobytce ve čtveřici let 1845, 1848, 1960 a 2007 mírně stoupl, což je opět dáno zejména mírným snížením výměry polí (o cca 20% r.2007/ r.1845) a zvýšením výměry luk, lesů a zahrad. Mírně stoupla výměra zastavěné plochy a plocha silnic i ostatních komunikací, která se v nejbližší době ještě výrazně zvýší, neboť v katastru obce probíhá výstavba rychlostní komunikace R4, čímž, dá se očekávat KES opět klesne.

Limity metodologie KES pro tento druh šetření

V našem území a pro toto konkrétní šetření, metodologie KES prokázala vývoj některých zejména plošných krajinných struktur. Metodologie KES zde ovšem není schopná popsat přímou korelaci mezi vývojem sociálních a krajinných struktur, neboť KES se netýká primárně struktur liniových a bodových, které jsou sítí - tedy hlavními nositeli krajinné a sociální paměti. Zjištěná data ovšem neodráží násilné rozorávání luk a pastvin na pole, které ve studovaném území proběhlo zejména v letech 1960-1989. KES v těchto letech by pravděpodobně vykázal mírně sestupnou tendenci, která opět významně vzrostla po roce 1989. (Toto tvrzení ovšem není prokazatelné, neboť nejsou k dispozici data z let sedmdesátých a osmdesátých. V té době se nevedly záznamy za jednotlivé katastry, ale pouze za střediskové obce. Tento „střediskový průměr“, jak je vidět na příkladě našich tří katastrů, může být dosti zavádějící, proto s ním tato práce raději neoperuje).

Léta 1960-1989 jsou ovšem zároveň bodem, kdy došlo ve studované oblasti k nejmarkantnějšímu narušení kontinuity. Přestože se nyní pole zatravnějí, krajina zarůstá a KES se zvyšuje, je na zatravněných plochách porost, který se nedá srovnat s porostem bývalých luk. (Podobně lidé si některé názvy pamatují, ale neuvívají.)

KES zdá se zcela neobráží mnohost kulturní, representovanou pro nás pomístní názvy, ještě z jednoho podstatného důvodu. Byla to totiž právě pole, jenž nesla mnohost pomístních jmen, a to zejména mikrosociálních toponym⁸. Tato mnohost a diverzita se jejich sjednocením a

⁸ Mikrosociální toponyma (MST) jsou toponyma používaná „v relativně malé, uzavřené sociální skupině, z čehož nutně vyplývá jejich nízká komunikační potence a malá ustálenost těchto toponym pojmenovávajících často málo důležité geomorfologické objekty... Podle sociálních skupin používajících vlastní označení pro orientaci v terénu rozeznáváme dětská a mládežnická MST, rodinná MST, myslivecká MST, rybářská MST a profesní MST.“ Krško, 1998

odebráním rodinných vazeb zcela vytratila. Podobně jako se vytratila mozaikovitost polí. Plocha, výměra zůstala stejná, ale KES neobráží fakt, že dříve (1848-1945) na stejné ploše byla mnohost menších políček oddělených mezemi, na kterých ve studovaném území často rostly i stromy; mnohost menších políček, na kterých se mozaikovitě střídaly plodiny. Tato skutečnost zvyšovala diverzitu, ekologickou stabilitu i počet pomístních jmen a tedy posilovala i sociální struktury a funkce krajiny.

KES, zdá se, neobráží přímo všechny krajinné struktury a jejich stav a vývoj. Respektive z vývoje hodnot KES se nedá plně vysuzovat analogický vývoj fyzických krajinných struktur (zejm. bodových a liniových struktur, které jak víme, tvoří významnou síť paměti krajiny - podobně jako neurony síť paměťových struktur v mozku) a struktur sociálních. Hodnota KES v území tedy neobráží počet dochovaných liniových a bodových struktur a bylo třeba zvolit doplňující metodu. (Například cesty jsou uváděny jako antropogenní, tudíž nestabilní bez ohledu, zda jde o asfaltky bez stromů okolo s nízkou diverzitou či polní cesty s alejemi a mezemi plnými teplomilné květeny v úvozech, které mají vysokou diverzitu.) Podobně se z hodnot KES nedozvíme mnoho o sociálních strukturách, paměti krajiny a kulturní hodnotě krajiny, které jsou nicméně pro vývoj krajiny velice důležité.

Porovnávání liniových a bodových struktur na leteckých snímcích lokality

Protože metodologie KES nezobrazuje vývoj liniových a bodových struktur, poslouží v našem případě jako další, prohlubující metoda porovnávání liniových a bodových struktur na leteckých snímcích lokality. Porovnávány byly snímky z roku 1947 a 2002, katastr obce Stráž. Pro kontrolu byly vybrány dva výseky krajiny - první - Dědovka, U křížku, Kopaniny, Křivá, výsek druhý - Strážovice, Stráž, Šmídovka, K Novému v lukách. Použita byla metoda prostého součtu, neboť metody využívající GIS – obecně klasifikace, post processing a porovnání časových řad (např. Brůna a Křováková, 2005), byly mimo časové i technické možnosti této práce; autorka je si ovšem vědoma nepřesnosti této metody a proto ji užívá jen jako pomocnou, ověřovací.

Jako indikátory sítě sociální nám slouží zachovalá pomístní jména. (Ta fungují jako indikátory krajinné paměti a tím jsou přímo svázaná se sociální strukturou.) Sečteny byly počty zmizelých pomístních jmen a počet zachovalých (součet reprezentoval stav z r. 1947). Zachovalá jména reprezentovala rok 2002, tedy rok, kdy probíhalo šetření.

Počet zachovalých struktur byl následně porovnán s počtem zachovalých pomístních jmen.

Pomístní jména:

r. 1947 – 202 pomístních jmen

r. 2002 – 148 pomístních jmen

$(148/202 \times 100 = 73)$

Zůstalo tedy 73 % pomístních jmen \Rightarrow zmizelo 33 % (podobně jako v Norsku (30 %), podle sdělení prof. Bottolva Hellelanda)

Fyzické lineární a bodové struktury krajiny:

Ve výseku Dědovka, U křížku, Kopaniny, Křivá bylo napočítáno na leteckém snímku z roku:

r. 1947 – 49 fyzických lineárních a bodových krajinných struktur,

r. 2002 – 21 fyzických lineárních a bodových krajinných struktur

$(21/49 \times 100 = 42)$

Ve výseku Strážovice, Stráž, Šmídovka, K novému v lukách bylo napočítáno

r. 1947 – 51 fyzických lineárních a bodových krajinných struktur

r. 2002 – 19 fyzických lineárních a bodových krajinných struktur

($19/51 \times 100 = 39$)

Prostým aritmetickým průměrem zjišťujeme, že průměrně se zachovalo 40,5 % fyzických krajinných struktur. ($42 + 39 = 81$ $81/2 = 40,5$)

Zůstalo tedy 40 % fyzických lineárních a bodových krajinných struktur => zmizelo 60 % fyzických lineárních a bodových krajinných struktur.

Zatímco fyzických lineárních a bodových krajinných struktur tedy zmizelo 68 %, jmen zmizela „jen třetina“. Úbytek je tedy zřejmý v obou měřených kategoriích, ale zdá se, že jmen se zachovalo podle tohoto velmi hrubého sčítání o třetinu více než fyzických krajinných struktur.

Tento fakt může být způsoben částečně nepřesností map, resp. jejich měřítko. Na těchto leteckých mapách jsou dobře viditelné a sčitatelné liniové a plošné struktury (meze, pole, cesty, rybníky), ale špatně jsou identifikovatelné detailnější bodové složky fyzických krajinných struktur (křížky, kapličky, solitérní stromy, významné kameny) – tedy místa, která jsou dodnes silnými orientačními body a většinou dodnes jména nesou.

Ale vysvětlení je, zdá se, poněkud komplikovanější a vychází z šetření (zejména výsledků a diskuse bloku 8). Jak víme z výsledků tohoto bloku, který se věnuje podrobněji pomístním jménům, respondenti převážně jmenovali společná místa, tedy ne pole a louky, které v současné době zůstaly jakousi neprůchodnou, nepřístupnou „výplní“ mentální mapy krajiny. Ovšem změna, mizení fyzických krajinných struktur se nejvíce týkalo právě plošek polí, luk, pastvin, drah a mezi mezi nimi. Tím jsme tedy obdrželi ve výpovědích respondentů větší počet stabilních, neměnicích se jmen míst než zmizelých struktur. Zdá se tedy, že se opravdu jména v krajině měnila a mizela méně než struktury, ale je to dáno jen tím, že respondenti většinou jmenovali pomístní jména společná, kdežto pole a louky nesly toponyma mikrosociální (zejména rodinná MST⁹) – tedy jména společná pro jen jednu či jen několik rodin.

Třetím faktorem, který působí na nerovnovážený poměr v zachování fyzických krajinných struktur a struktur sociálních, je fakt, že sociální a fyzické krajinné struktury mají jinou rychlost mizení. Sociální struktury mají daleko větší setrvačnost než struktury fyzické. V sociální paměti se uchovávají i struktury, které již v krajině fyzicky neexistují (viz výsledky bloku 8).

V tomto území tedy, zdá se, souvislost mezi úbytkem fyzických krajinných struktur a struktur sociálních (representovaných toponymy) existuje.

Zpětnou vazbu dokazuje mezi krajinnými a sociálními strukturami dokazuje například tato zjištěná skutečnost:

Societa (sestavující nyní jak ze staro-, tak z novousedlíků) nyní obnovuje body a sítě v krajině (konkrétně obnovuje křížky, renovuje kapličky. Starousedlíci spolu s novousedlíky opravili historický zemědělský kamenný mostek, jsou znovu vysazovány aleje, i solitérní stromky.)

Jistěže svou roli v tomto procesu hraje přítomnost, objevení se několika místních „lídrů“, kteří např. i založili pozemkový spolek, ale tato resuscitující se jádra občanských struktur začínají být partnerem do hry i větším subjektům. (Občanskému sdružení Severní Prácheňsko se podařilo například odvrátit výstavbu holandského rekreačního městečka plánovaného na ploše 22 ha (orné půdy a mokřadů). Pozemkový spolek téhož jména spolu s místním hasičským

⁹ „Podle sociálních skupin používajících vlastní označení pro orientaci v terénu rozeznáváme dětská a mládežnická MST, rodinná MST, myslivecká MST, rybářská MST a profesní MST.“ Krško, 1998

sborem a mysliveckým sdružením inicioval výsadby stromků. Jednotlivci iniciují zábavy a kulturní akce a suplují tak nefungující radnici). Propojuje se tak znovu síť societa–krajina. A zdá se, že se tak potvrzuje archetypální konstanta postupu „od bodu, linie, sítě, k ploškám a plochám“, kterou již popsali ve svých člancích Lapka, M., Cudlínová, E., Rikoon, S., Maxa, J., (2001): Integrating nature, culture, and society: the concept of landscape field. *Ekológia* (Bratislava), Vol. 20, No.1. 125–138 a Lapka, M., Cudlínová, E., Kindlmann, P. and Dobiášová, B. Perception of contemporary rural landscape by its future managers: Czech and Japanese students of landscape planning. *Ekológia* (Bratislava), 2008, vol. 27, no. 2., p.196–211

Nejenže indikátory změny struktur odpovídají změnám pomístních jmen a mizení pověstí, ale například vyliďňování venkova a mizení struktur se podepsalo na ztrátě, citelné změně osobité kultury; v krajině naopak zůstává málo lidí, které by tuto kontinuitu krajiny mohli předávat dál. Diskontinuita je krajinná i sociální. Přetržené vazby se projevují na obou stranách popisovaného prostoru, jak sociálního, tak krajinného. Respondenti stav reflektují ve svých výpovědích, krajina zase obráží neutěšený stav venkovské society svou zanedbaností, zarůstáním. Obě entity se zrcadlí.

Doslov:

Jiřina Prekopová ve své knize Malý tyran navrhuje jako úhelnou metodu léčby agresivních a tyranských dětí, které citově i fyzicky devastují své rodiče i okolí, metodu pevného objetí. S trochou nadsázky by se dala tato metoda aplikovat i na vztah nemocného dítěte (– člověka) a rodiče (– krajiny). Člověk se může, stejně jako zpupné dítě v objetí rodiče, zprvu bránit, kopat a vztekat, ale nakonec mu stejně, doufejme, dojde, že to s ním příroda, krajina „míní dobře“ a že mu stejně nezbude, než se jí podřídít. Protože konec konců příroda a krajina bez člověka přežije, ale člověk bez krajiny a přírody těžko. A když, tak jen jako deprivovaný, citově, morálně i esteticky okleštěný tvor, který svůj humanismus bez vedení a pomoci krajiny nebude schopen nikdy znovu nalézt. Člověk bez krajiny by nebyl člověkem. Byl by podivným, vykořeněným Ahasverem, který není schopen najít svůj domov, své blízké, svou identitu. A snad i toto pomůže dokázat tato práce.

Summary

Everyone human being has „his/her own landscape“ deeply inside. We organise our inner life, our decisions in accordance with those images of landscapes. Those landscapes co-create our cognitive, mental maps, they help us to find a way in a physical world as well as in world of ideas, interpersonal relationships.

We keep in mind, that the changes of landscape functions, changes of landscape structures have a lot to do with ourselves and that every change, which we carry out in landscapes is not cost-free. It reflects in our lives, our inner feelings, relationships, courage.

Locality, which lies in Southern Bohemia 20 kilometres north from town Písek is cca 10km² and is demarcated by cadastral villages Stražovice, Bořice, Jarotice, Radobyčce, partly Mužetice, Malčice, Soběšice a Holušice.

First materials I started to gather in the year 2002, analysis was completed in the December. Used maps are from so called Stable cadastre and the aerial photos from years 1947 and 2002. Respondents (according to their age) evaluated time period – from “first republic” (1918 – eldest (female) respondent was born in 1908) up today.

Spreading of themes in v blocs

Bloc n.	Question n.	Theme/s
1	0-5	Emotional bound to the landscape, roots Places, their function and its change
2	5 a 6	Change in landscape
3	7-10	Places and legends, genius loci
4	11-14	Archetypal perception of landscape; positive and negative „imprint“
5	15 a 16	Creating of identity, feeling of safety, home, feeling of affiliation to landscape
6	17-24	Home a change of landscape, change in past and motivation to future changes
7	25-30	Management of landscape, positive and negative impacts, motivation to protection and change
8	31-33	Local place names; bindings of individual identity and landscape memory
9	34-35	Renewal and destruction of structures in v landscape
10	36-40	Change of relation to the landscape; initiator and time horizon
11	41	Atmosphere of childhood and landscape; sounds, tastes, fragrances – the picture of surveyed landscape

Thesis

I assume that a mutual relationship exists and that there is feedback between landscape structures, the social function and the story of landscape.

In case such a relationship does exist, it is possible to describe how it manifested itself in the course of history and how it changed and could develop under certain conditions.

The survey in this region apparently supports the thesis, the relationship does exist. The thesis can be operationalized by finding indicators of density and quality of ecological network and social network, so we can compare them.

We use methodology of KES – coefficient of ecological stability after Míchal (1985) as described in Lipský (2000) and complement this method by summing the linear structures of selected and described landscape segment.

From the results of survey figures, that was 73% local place names left (=) so disappeared 33% (similar number as in Norway (30%), according to notification of prof. Bottolv Helleland, 2004) and 40% of physical landscape structures was left (=) so 60% of physical landscape structures was disappeared. Whereas 68% of physical landscape structures disappeared, only “a third” of local place names vanished. This might have three causes: The first might be inaccurate measure of maps and aerial photos. The second one might be the fact, that people named mostly the common place names, but the fields and meadows, were for them in this case

just a “stuffing” between those commonly used places (and their names were mostly microsocial toponyma (especially place names used by one family)) But exactly there the biggest landscape change happened (ploughing of balks, loss bosques and cutting trees between fields...). The third reason might be that the social structures have much bigger inertia than the physical landscape structures.

Anyway the feedback, between physical landscape structures and social structures proves for example an attempt for restoration of some physical points and structures. The survey ascertained, that the indicators of landscape structure changes correlate to changes of local landscape names and diminishing of tales. It also proved, that the depopulation of rural areas and vanishing of structures correlates with loss, perceptible change of distinctive culture; In landscape there remains very few people, who are capable to hand on this landscape and social continuity. The discontinuity is simultaneously in social and physical sphere. Ruptured connections shows on both sides of described space, society as well as landscape. Respondents do reflect this state in their utterances, landscape mirrors comfortless state of rural society by its neglect and sprout. One entity mirrors the other.

Grounded theory

Grounded theory of this survey is trying to describe following three phenomena:

Reversibility of physical landscape structures and social structures

The changes are in principle reversible and condition of their reversibility is only one. It has to come such event, either from outside or from inside of rural landscape or society, which would force people to cultivate landscape again.

Under certain condition - crisis (respondents mentioned often oil or energy crisis) or on contrary, progress, development of environmental values can appear partial reversion to the former state. Copy of former state is not possible, but up till certain degree can some values (especially connected with relationship to soil, cultivating land and even some physical landscape structures) be restored. Even here probably the reversibility can allocate. Social memory, the memory of the society can start again the restoration, the change in landscape.

So it is not an return, recurrence, but we see that the physical and social structures are closely bound together, mutually influenced. In some cases culture and social memory, in some others well-preserved physical landscape structures act as an activating agent, catalysing restoration of landscape.

Activating factors and inhibitors of processes in landscape

According to respondents is needed for activation of changes in landscape: More people, local leaders, striking up the cultural tradition, renewal of ownership, renewal of landscape structures, renewal of relationship to work. Renewal of morality and interpersonal relationships.

The strongest inhibitor is disbelief (in stability, information, direction of progress, disbelief in principles of civic society as well as the disbelief resulting from historical experience.) This disbelief (flowing into deep scepticism or lethargy) is a deeper problem, which in this landscape – social theme only appears. It is a phenomenon, which in present days causes big problems in functioning of states as well as functioning of interpersonal relationships, social structures as well as in final consequence landscape structures (e.g. case of bureaucracy and subsidies).

Another inhibitor is growing lazy of people and their effort to get “as much as possible” (of finances, goods, entertainment, education) for lowest price (time, sacrifice, physical effort). For many people is more pleasant to spend hours in fitness-centre than hoeing potatoes or cutting

the meadow, howsoever the result is for the body the same, and for the soul even in the second case much better.

Significance of well-preserved social structures and physical landscape structures

Significance of well-preserved social structures (represented for example by local place names or shared tales) as well as physical landscape structures is doubtless. Both categories of those well preserved structures create a network of landscape memory. This social and landscape memory net tends from feedback principle to mutually maintain, activate and in some cases even revitalise.

The continuity can be rejoined, but for bigger part of coevals it is an impassable, unattractive path. It requires esteem and respect not only to the society and their members, but also an effort for understanding a tradition, historical continuum. It requires also a power and will to work, to cultivate landscape. It insists will to quite big sacrifice; sacrifice of well-appointed style of life and even others - for modern age so cardinal attraction and “necessities”.

Positives, negatives of this landscape and its potential

Main positives

Main positives did respondents see in natural values, in close relation to cultural as well as agricultural tradition, with tradition of hand-work. Respondents appreciated peculiar magic, which has this landscape for them; they appreciated highly kind of feeling in this landscape, its familiarity, immediacy. Also connection with roots, esthetical value of this landscape and its was convenient measure were relevant positives to the respondents.

People generally value in rural landscape (though subconsciously) landscape type, which is most convenient to life – slight southern slopes, warmth, light, view - that shows up in several answers on different types of questions. The results of bloc 4 nevertheless show us, that landscape should have (according to respondents) also its dark, mysterious dimension. Landscape in which people do not feel fear, or doesn't have its mystery is somehow incomplete.

The work of human hands is clearly recognisable in the landscape character. Alike lines with the paintbrush or composition in picture or in another art-work. Landscape bears a handwriting of “group of authors” and ground of this “handwriting” is exactly in agricultural work. Different character has landscape, formed by man using heavy technique and different character has landscape, which is product only of human hands and hand tools.

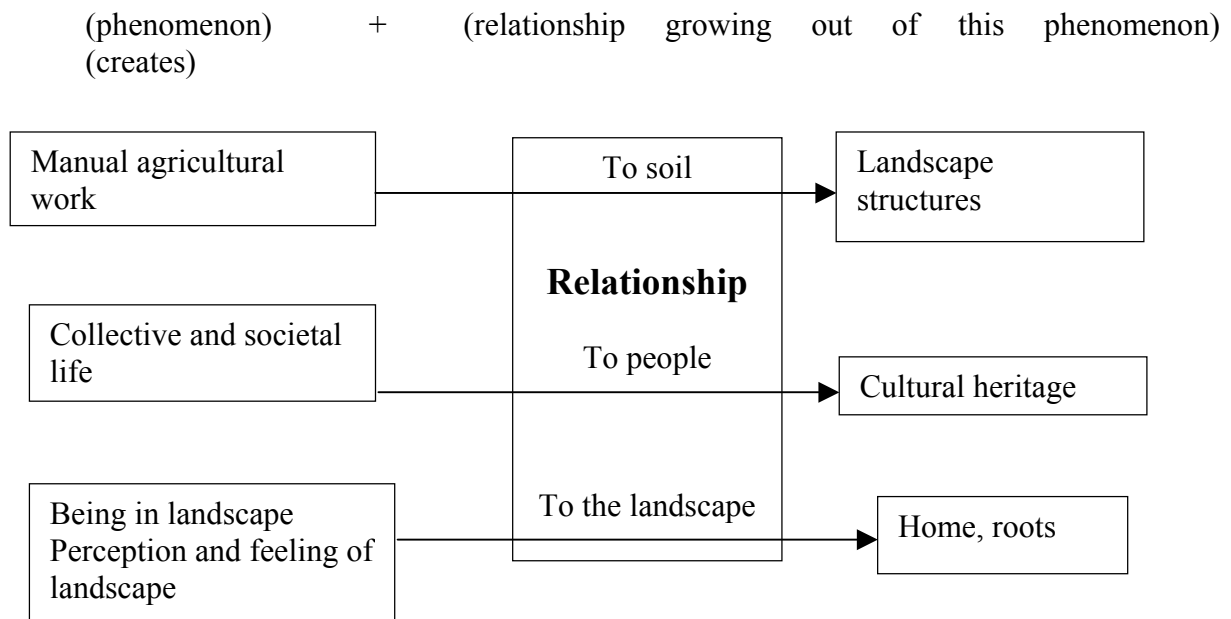
Strongest negative of this landscape

As a strongest negative of this landscape is seen in violation of agricultural tradition; cultural, as well as landscape discontinuity.

Potential of this landscape

Strongest potential of this landscape did respondents see in its character – calm, silent nature with strong agricultural tradition, with legible and clearly defined and relatively well-preserved landscape structures. The potential is seen even in strong roots to the landscape and possible sharing and handing on of all those values.

Scheme n. 17 – Columns of rural landscape:

Prediction of future development

Respondents are to the future afraid of growing economic pressure on “their landscape” and they afraid, that they won’t be able to defend the landscape from possible invasions of investors from industrial or agricultural mass production. They have fear also from speculators with estates, who infiltrate to the landscape gradually and create so real threat of its so far existing, strenuously maintained stability.

Loss of relation and responsibility landscape and nature can lead together with economic pressure to the further abusing of nature. As a consequence of this escalating economic pressure and loss of moral merits and measures can be expected that only measure left would be financial profit. New idols rising are thrown and dysfunctional in comparison with traditional belief – as from the point of view, as well as from the point of view of rural society. Further decrease of residents will generate subsequent succession of landscape in economically unattractive zones. Society itself has two possibilities – start to take care about its culture and its survival (and consequentially even about its landscape) or surrender to the major society pressure. Hopefully the passivity will not prevail the active approach and that people and landscape will gradually find a way of mutual respect and love.

Použitá literatura:

- Bachelard Gaston: *The Poetics of Space*, Beacon Press, Boston, 1969
- Berger, Peter L., Luckmann Thomas: *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1966
- Blažek, Bohuslav: *Venkovy, Era*, Brno, 2008
- Cílek, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější*, Dokořán, Praha, 2002
- Cílek, Václav., Mudra, Pavel, Ložek Vojen: *Vstoupit do krajiny*, Dokořán, Praha, 2004
- Connerton, Paul: *How Societies Remember*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997
- Cosgrove, Denis and Daniels, Stephen, *The Iconography of Landscapes: Essays on Symbolic representation, Design and Use of Past Environments*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988
- Dansereau, Pierre Mackay: *Inscape and Landscape, The Human Perception of Environment*, Columbia University press, New York, 1975
- Day, Christopher: *Duch a místo*, ERA, Brno, 2004
- Disman, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Karolinum, Praha, 2002
- Dobiáš, Josef: *Neměňte starých jmen pomístných in Tvář naší země Krajina domova*, JB Lomnice nad Popelkou, 2001
- Dreslerová Dagmar, Stejskal, Aleš, Beneš Jaromír: *Historie krajiny severního Prácheňska, Prácheňské nakladatelství, Písek*, 2003
- Dytrtová, Karolína: *Rural Landscape –A Not Effulgent Treasure of Europe: How to Share Experience of Conservation*, Ročníková práce, Norfa Course, NUST, Trondheim, 2004
- Evernden, Neil: *The Social Creation of Nature*, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1992
- Forman R.Z.T., Godron. M: *Krajinná Ekologie*, Akademia, Praha, 1993
- Fröhlich, Jiří: *K lokalizaci zaniklých středověkých osad v okrese Písek a přilehlých územích*. In: *Výběr*. Roč. 31, Písek, 1994, (29.07.1994), s.159–165
- Gojda, Martin: *Archeologie krajiny*, Academia, Praha, 2000
- Hadač, Emil: *Krajina a lidé*, Academia, Praha, 1982
- Hájek, Pavel: *Jde pevně kupředu naše zem - Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989*, Malá skála, Praha, 2008
- Helleland, Bottolv: *Collection and data recording of place names*, University of Oslo, Document E/CONF.85/L.84, Oslo, 1992
- Helleland, Bottolv: *Flurnamen als lokalgeschichtliches Quellenmaterial*, Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences, Helsinki, 1990
- Hendl, Jan: *Kvalitativní výzkum*, Portál, Praha, 2005
- Jones, Michael: *The concept of cultural landscape: Discourse and narratives*, Acta Geographica, Serie E, Nr.10, NTNU, Trondheim, 2003
- Keller, Jan: *Lidové noviny*, Magazín, 17.01.2003, LN, Praha, 2003
- Klvač, Pavel, Musil, Libor: *O paměti křížů, Božích muk a kapliček*. In *Veronica* roč. 17, č. 5, 2003, Brno, s. 17–20
- Kocmánková Lucie: *From The Sphere of science*, *Agrární perspektivy x, Agric.econ.* 48, Praha, 2002(6), 279
- Kronika obce Bořice, neznámý autor, nedatováno
- Kronika Radobytecké školy, neznámý autor, nedatováno
- Krško, Jaromír: *Mikrosociálne toponymá, Sborník materiálův z 13. slovenskej onomastickej konferencie – Modra-Piesok*, FFUK, Bratislava, 1998
- Květ, Radan: *Duše krajiny*, Academia, Praha, 2003
- Lapka Miloslav, Gottlieb Miroslav: *Rolník a krajina*, Slon, Praha, 2000
- Lepper, Georgia: *Cathegories in Text and Talk (Introducing Qualitative Methods)*, SAGE Publications Ltd., London, 2000

- Librová, Hana: Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první a druhá. Sociologický časopis 32, 3/1996: s.285–295 a 33, 1/1997: s.27-40, Praha, 1996 a 1997
- Librová, Hana: Láska ke krajině, Blok, Brno, 1988
- Librová, Hana: rozhovor „Člověk má sklon k destrukci přírody zapsán v genech“ pro LN, 21.1. 2000, LN, Praha
- Librová, Hana: Vlažní a váhaví, Doplněk, Brno, 2003
- Lipský, Zdeněk: Sledování změn v kulturní krajině, Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 2000
- Löw Jiří a kol.: Návod na navrhování územních systémů ekologické stability krajiny. Agroprojekt Brno, 1988
- Löw, Jiří, Míchal, Igor: Krajinný ráz, Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 2003
- Loquenz, Jan: Formy amenitní migrace na Prachaticku, Bakalářská práce z Ekonomické a regionální geografie, Fakulta pedagogická, Katedra geografie, Plzeň, 2008
- Lowenthal David: European Landscape Transformations in Understanding Ordinary Landscapes, Yale University Press, New Heaven and London, 1997
- Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Academia, Praha, 1968
- Malenová, Petra: Využití GIS v hodnocení land use krajiny a vývoje klimatu v historickém kontextu, in Rožnovský, J., Litschmann, T. (ed): Bioklimatologické aspekty hodnocení procesů v krajině, Mikulov, 2008
- Mapy Stabilního katastru 1848, Archiv – Státní úřad zeměměřičský a katastrální, Praha, ke dni 10.4.2006
- Merleau-Ponty, Maurice: Phenomenology of Perception, Routledge&Kegan Paul, London, 1962
- Míchal Igor: Ekologický generel ČSR. Textová část studie pro SKVTRI Praha – Brno, Terplan, Geografický ústav ČSAV, Praha, 1985
- Miklós László: Stabilita krajiny v Ekologickom genereli SR. Život. prostr., 20, 1986, roč. 20, čís. 2, Bratislava, 1986, s. 87 - 93.
- Neubauer, Zdeněk, Škrdlant Tomáš, Skrytá pravda země, Mladá fronta, Praha, 2005
- Norberg-Schulz, Christian: Genius Loci, Odeon, Praha, 1994
- Olivová-Nezbedová, Libuše: Pomístní jména jakožto svědectví o minulosti krajiny. In Kol. autorů. Tvář naší země – krajina domova. Svazek 4 – Umělecká reflexe krajiny. Praha: Česká komora architektů 2001, s. 76–80
- Olivová-Nezbedová, Libuše a kol.: Pomístní jména v Čechách, Academia, Praha, 1995, s.15– 22
- Políčková Berenika a kol.: Lidé, krajina a zemědělství, Profí Press, Praha, 2006
- Pollan, Michal: Druhá příroda in Kohák, E., Kolářský,R., Míchal, I., : Závod s časem: Texty z morální ekologie. MŽP, Praha, 1996, s.121–134
- Prekopová Jiřina, Malý tyran, Portál, Praha, 1999
- Profous, Antonín. Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I, II, III. Praha 1947, 1949, 1951.
- Reichholf, Josef: Životní prostředí a Ekologie lidských sídel, Ikar, Praha, 1999
- Rohon Pavel: Tvorba a ochrana krajiny. Vydavatelství ČVUT Praha, 1995
- Roubík František: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, ČS AV, Praha, 1959
- Royt, Jan: Posvátná krajina Čech, ve sborníku z konference Tvář naší země – Krajina domova, svazek 4, Umělecká reflexe krajiny, JB, Lomnice nad Popelkou, 2001
- Sádlo Jiří: Krajina jako interpretovaný text, Sborník Archeologie a krajinná ekologie, Nadace Sever, Most, 1994, s.47-54
- Sádlo, Jiří, Storch, David: Biologie krajiny, Vesmír, Praha, 2000
- Sedláček, August: Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy, Praha, 1920
- Setten, Gunhild: Farmers, Planners and Moral Message of Landscape and Nature, Ethics
- Stibral, Karel: Proč je příroda krásná? Dokořán, Praha, 2005

- Palang, Hannes and Fry, Gary (- edited by): Landscape interfaces : cultural heritage in changing landscapes, Kluwer Academic Publishers, London, 2003
- Place and Environment, 2001/4, Routledge, part of the Taylor & Francis Group, New York, 2001, str.220–225
- Setten, Gunhild: Landscapes of gaze and practice, Norwegian Journal of Geography, Volume 57, Number 3, September 2003, Routledge, part of the Taylor & Francis Group, New York,, 2003, s. 134–144
- Setten, Gunhild: The habitus, the rule and moral landscape, Cultural geographies, Sage journals, London, 2004/11 s.389–415
- Schama Simon: Landscape & Memory, Fontana Press, London, 1995
- Slovník spisovného jazyka českého I., Československá akademie věd, Praha, 1960
- Strauss, A., Corbinová, J.: Basics of Qualitative research Grounded Theory Procedures and Teqniues, Sage, Newbury park, California, 1990, též česky Základy kvalitativního výzkumu, Albert, Boskovice, 1999
- Storch, David, Mihulka, Stanislav: Úvod do současné ekologie, Portál, Praha, 2000
- Svoboda – Šmilauer – Olivová-Nezbedová – Oliva – Witkowski: Základní terminologie slovanské onomastiky, Zpravodaj Místopisné komise, Praha, 1973, roč. XIV, s. 62
- Škrdlant, Tomáš: Demokracie přírody, Originální videojournal, Praha, 1996
- Tuan, Yi-Fu: Humanistic Geography, Annals of the Association af American Geographers, 66, str. 266–276, 1976
- Tuan, Yi-Fu: Language and the making of place: A narrative – descriptive approach, Annals of the Association af American Geographers, 81, 1991, s.684–696
- Tuan, Yi-Fu: Topophilia: a study of environmental perception, atitudes and values, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1974
- Troll, C. Luftbildplan und ökologische Bodenforschung, In: Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 1939 (7/8), s. 241-298, Bonn, 1939
- Troll, C. Studien zur vergleichenden Geographie der Hochgebirge der Erde, Bonner Mitteilungen 21, Bonn, 1941
- Witoszek, Nina: The anti-romantic: Nature knowledge and identity in ninetenth – century Norway, Nature and Society in Historical Context, str. 209–227, Cambridge University Press, 1997
- Zelinsky, Wilbur: Seeing Beond the Dominant Culture, in Understanding Ordinary Landscapes, Yale University Press, New Heaven and London, 1997
- Žák, Ladislav: Obytná krajina, S.V.U. Mánes, Svoboda, 1947

Internetové odkazy:

Brůna, Vladimír, Křováková, Kateřina: Analýza změn krajinné struktury s využitím map stabilního katastru, Historické mapy, Sborník referátů z vedeckej konferencie, Bratislava, 2005 (14.3.2009)

http://bruna.geolab.cz/files/oldmaps/blava_br_kr.pdf

Cílek, Václav: Krajina a paměť (07.09.2004)

<http://www.archinet.cz/>, rubrika [Životní prostor](#)

Obecné poznatky k vymezení venkova (20.11.2008)

[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D60024EE21/\\$File/130808k01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D60024EE21/$File/130808k01.pdf)

Pojmy používané v hodnocení krajinného rázu (20.11.2008)

http://www.uake.cz/frvs/kapitoly_v_pdf/Pojmy.pdf

Lewis Pierce, K.: Axioms For Reading the Landscape (19.10. 2008)

<http://www.geography.vt.edu/worldlandscapes/readings2/preread/axioms.pdf>

Krajinná ekologie (3.3.2009)

<http://cs.wikipedia.org>

<http://www.landscape-ecology.org>

Mapy I. vojenského mapování (18.1.2006)

<http://oldmaps.geolab.cz>

Palang, Hannes, přednáška “Values, Identities and Time“ (27.2.2009)

http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/uk/ANP2005766/pdfs/2_estonian_cultural_landscapes.pdf

Palang, Hannes, Semm, Kadri: Life-ways in Setu Cultural Landscape (19.2.2009)

<http://www.erm.ee/pdf/pro18/semm&palang.pdf>

Výkazy ploch Císařských otisků SK (6.3.2009)

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/help_cio_temp.html#vykaz_ploch

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/cio_vp/c6368-1VP_025.jpg

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/cio_vp/c2779-1VP_025.jpg

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/cio/cio_vp/c0416-1VP_025.jpg

Humánní geografie (13.3.2009)

http://en.wikipedia.org/wiki/Human_geography

Definice ekologie (16.3.2009)

<http://www.priroda.cz/slovník.php?detail=962>

Kalvas, František, 2003, „Zkoumání sociální změny“ *SDAinfo*, 5(1): 6-9. (13.3.2009)

<http://archiv.soc.cas.cz/download/125/SDA0103.pdf>

<http://www.kss.zcu.cz/data/blob.php?table=lesson&name=FileName&type=FileType&file=Data&id=87&idname=IDLesson>

JERÁBEK, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha, Karolinum, 1992.

<http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/jerabek3/index.htm>

Seznam tabulek

Tabulka č. 1– Složení respondentů (členěno dle pohlaví)	30
Tabulka č. 2 – Věkové rozložení respondentů	31
Tabulka č. 3 – Rozložení témat v blocích	32
Tabulka č. 4 – Obsahová analýza jednotlivých míst, bodů; s čím je respondenti svazují, propojují....	37
Tabulka č. 5 - Fenomény ovlivňující identitu a kořeny ke krajině	40
Tabulka č. 6 – Charakter pověstí dle obsahové analýzy - Starousedlíci	46
Tabulka č. 7 – Charakter pověstí dle obsahové analýzy - Novousedlíci:	48
Tabulka č. 8 – Zdroj informací o pověstech	49
Tabulka č. 9 – Zázračná místa	49
Tabulka č. 10 - Druh místa a nebezpečí s ním spojené	Chyba! Záložka není definována.
Tabulka č. 11 -Druh místa a důvod pozitivního pocitu.....	55
Tabulka č. 12 - Vnímání krajiny dětmi	58
Tabulka č. 13 - Co se respondentům na „jejich“ krajině nejvíc líbí	62
Tabulka č. 14 - Subjektivní bezpečnost pocíťovaná v krajině	65
Tabulka č. 15 - Pocit domova	67
Tabulka č. 16 - Faktory určující míru pocitu domova	67
Tabulka č. 17 - Časový horizont změny krajiny	72
Tabulka č. 18 - Příčiny změny pocitu domova a změny vztahu ke krajině v letech 1947-2002.....	75

Tabulka č. 19 - Změna vztahu ke krajině a jeho příčina	75
Tabulka č. 20 - Příčiny změny krajiny	81
Tabulka č. 21 – Potenciální nové poslání	84
Tabulka č. 22 - Správa území	90
Tabulka č. 23 - Nejlepší způsob hospodaření	92
Tabulka č. 24 - Kdo zdejší krajině nejvíc ublížil	93
Tabulka č. 25 - Mizení pomístních jmen v krajině	96
Tabulka č. 26 - Zmizelá pomístní jména.....	98
Tabulka č. 27 - Zachovaná pomístní jména	100
Tabulka č. 28 - Nejvýraznější krajinné dominanty	105
Tabulka č. 29 - Místo a důvod jeho obliby	107
Tabulka č. 30 – Obnova struktur v krajině.....	112
Tabulka č. 31 – Zrušení či pozměnění struktur v krajině.....	113
Tabulka č. 32 – Infrastruktura.....	114
Tabulka č. 33 – Porovnání charakteru společenství na Míroticku a Želivce:	116
Tabulka č. 34 – Vztah ke krajině dříve a dnes	117
Tabulka č. 35 – Iniciátor změny vztahu ke krajině	118
Tabulka č. 36 - Čím začít?	119
Tabulka č. 37 – Vlny tlaku na krajinu.....	128
Tabulka č. 38 – Vnímání krajiny	135
Tabulka č. 39 Vývoj KES v KÚ Bořice.....	144
Tabulka č. 40 Vývoj KES v KÚ Jarotice	144
Tabulka č. 41 Vývoj KES v KÚ Radobytece	144

Seznam schémat

Schéma č. 1 – Provázání výzkumných technik.....	29
Schéma č. 2 – Faktory ovlivňující oblibu krajiny	39
Schéma č. 3 – Aktéři procesů v rurálním prostoru.....	39
Schéma č. 4 – Významná místa	41
Schéma č. 5 – Externí a interní v krajině	64
Schéma č. 6 – Vlastnosti faktorů	64
Schéma č. 7 – Struktura a vazby hrající klíčovou roli v pocitu domova.....	70
Schéma č. 8 – Příčiny změny krajiny.....	88
Schéma č. 9 – Byvší a potenciální motivace a poslání	88
Schéma č. 10 – Důležitost pomístních jmen	108
Schéma č. 11 – Pomístní jména jako zrcadlová plocha krajinných struktur a society.....	109
Schéma č. 12 – Vliv diskontinuity na vývoj pomístních jmen a vazeb lidí ke krajině	110
Schéma č. 13 – Výběr oblíbených míst a pomístních jmen	111
Schéma č. 14 – Podmíněnost percepce krajiny	126
Schéma č. 15 – Pilíře Rurální krajiny:	138
Schéma č. 16 – Struktura a vazby hrající klíčovou roli v pocitu domova – příklad užití selektivního kódování v bloku 5.....	140
Scheme n. 17 – Columns of rural landscape:.....	152

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 - Nejvýraznější krajinné dominanty a podoba krajiny podle respondentů.....	110
Obrázek č. 2 - Oborané či vypasané kopce se stromy na vrcholku.....	111